Kafedra: **«Beynəlxalq münasibətlər və turizm»**

Fənn: **«Beynəlxalq münasibətlər tarixi» (I dövr)**

Mövzu: **« XVII - XVIII əsrin ortaları və ikinci yarısında beynəlxalq vəziyyət»**

XVII - XVIII əsrlər, Avropada diplomatiya, müharibələr və beynəlxalq münasibətlər baxımından böyük dəyişikliklərin yaşandığı dövrlərdir. Bu dövr, həmçinin bir çox əhəmiyyətli müharibələr, sülh müqavilələri və diplomatik fəaliyyətlərlə xarakterizə olunur. Otuzillik müharibə, Vestfaliya sülhü, Lüdoviq XIV-ün diplomatiyası, İngiltərə burjua inqilabının diplomatiyası, Cromwellin xarici siyasəti və Rusiyanın diplomatik təcrübələri bu dövrün əsas mövzularıdır.

Otuzillik müharibə (1618-1648), əsasən Avropadakı din və siyasi münaqişələrin nəticəsi olaraq ortaya çıxmışdır. Müharibə, Katolik və Protestant dövlətləri arasında baş vermiş və geniş ərazilərdə böyük dağıntılara səbəb olmuşdu. Müharibənin sonunu gətirən **Vestfaliya sülhü (1648)**, Avropada yeni bir geosiyasi düzəni qurdu. Bu sülh müqaviləsi, suveren dövlətlərin hüquqlarını tanıdı və dini azadlıqları təmin etdi. Vestfaliya sülhü nəticəsində, Müqəddəs Roma İmperiyası zəiflədi və Fransanın gücü artdı. İsveç də bu sülh müqaviləsindən faydalandı və Avropada təsirini artırdı.

XVI-XVII əsrlərdə diplomatiya, şəxsi əlaqələr və gizli razılaşmalar üzərində qurulurdu. Diplomatik münasibətlərdə yüksək etimad və şəxsiyyətə olan hörmət çox önəmli idi. Bu dövrdə diplomatlar arasında **"Fəxri cəsus"** anlayışı da mövcud idi. "Fəxri cəsus", diplomatik nümayəndə kimi fəaliyyət göstərən və eyni zamanda məlumat toplayaraq öz dövlətinə ötürən şəxslərə verilən bir titul idi. Bu şəxslər həmçinin xarici dövlətlərlə əlaqələr qurur və öz ölkələrinin maraqlarını müdafiə edirdilər.

İngiltərə burjua inqilabı (1640-1660) dövrü, monarxiyanın zəifləməsi və parlamentin güclənməsi ilə nəticələndi. İngiltərədəki bu inqilab, həmçinin ölkənin xarici siyasətində də mühüm

dəyişikliklərə səbəb oldu. **Oliver Cromwellin dövründə**, İngiltərə xarici siyasətində ciddi dönüşlər yaşandı. Cromwellin əsas məqsədi, Avropada katolik ölkələrinin genişlənməsinin qarşısını almaq və İngiltərənin müstəqil bir güc olaraq ortaya çıxmasını təmin etmək idi. Onun dövründə İngiltərə, həmçinin Hollandiya ilə ittifaq quraraq müstəmləkə siyasətini gücləndirdi.

XVII əsr rus diplomatiyası, Avropada daha çox əlaqələr qurmağa çalışan bir sistemin formalaşdığı dövr idi. **Rusiyanın diplomatik təcrübələri** hələlik formalaşma mərhələsində idi, amma bu dövrdə **"Səfirlik adətləri"** adı altında bir sıra qaydalar mövcud idi. Bu qaydalar, rus diplomatlarının xarici dövlətlərlə necə münasibət qurması və diplomatik etikaları barədə təlimatlar verirdi. XVII əsrin sonunda, **Tsar Aleksey Mixayloviç**in dövründə, Rusiya Avropa ilə diplomatik əlaqələri inkişaf etdirməyə başladı.

XV Lüdoviq (1643-1715) dövründə Fransa diplomatiyası mərkəzləşdirilmiş bir sistemə sahib oldu. Lüdoviq XIV, öz dövründə Fransa'nın maraqlarını qorumaq üçün diplomatik əlaqələri gücləndirdi. Onun diplomatiyasının əsas xüsusiyyəti, Fransa'nın hərbi gücünü diplomatik vasitə kimi istifadə etməsi və dövlətin maraqlarını ön planda tutması idi. Lüdoviq XIV dövründə Fransa, Avropada və dünyada güclü bir qüvvə olaraq qalmağa davam etdi.

Utrext sülhü (1713), XVII əsrin sonlarına yaxın Avropadakı güc balansını dəyişdirdi və İngiltərənin Fransa üzərindəki üstünlüyünü təmin etdi. Bu sülh müqaviləsi nəticəsində, **Böyük Pitt** dövründə İngiltərə, müstəmləkə siyasətində və dəniz müharibələrində üstünlük əldə etdi. İngiltərə, həm Avropada, həm də dünyada güclü bir iqtisadi və hərbi dövlətə çevrildi.

Bu dövrdəki diplomatik fəaliyyətlər və sülh müqavilələri, beynəlxalq sistemin inkişafında əhəmiyyətli rol oynamış və Avropadakı güc balansını dəyişdirmişdir.

XVII - XVIII əsrlərin ortaları və ikinci yarısı, Avropa və dünyanın bir çox digər bölgələrində beynəlxalq əlaqələr və diplomatiya baxımından mühüm dəyişikliklərin yaşandığı bir dövr olmuşdur. Bu dövr, həmçinin müstəmləkə siyasətinin inkişafı, dəniz gücünün artması və yeni diplomatik yanaşmaların tətbiqi ilə yadda qalmışdır. Həmçinin bu dövrün bir çox əhəmiyyətli liderləri, öz diplomatik fəaliyyətləri ilə beynəlxalq münasibətlərdə böyük təsir yaratmış və geopolitik dəyişikliklərə səbəb olmuşlar. Bu kontekstdə **II Fridrix**, **I Pyotr** və **II Yekaterina** kimi rəhbərlər və onların diplomatik fəaliyyəti bu dövrün əsas məsələlərindən biridir.

II Fridrix diplomat kimi xüsusilə müasir Avropa diplomatiyasına dərin təsir göstərmiş bir liderdir. II Fridrixin diplomatik fəaliyyəti, Prussiyanın dövlət gücünü artırmaq və ona möhkəm bir mövqe yaratmaq məqsədini güdürdü. Onun dövründə, diplomatiya bir növ hərbi taktika ilə qarışmışdı, çünki II Fridrix, həm hərbi gücünü, həm də diplomatik əlaqələrini effektiv şəkildə istifadə edərək Avropada möhkəm bir təsir yaratmağa çalışırdı. **Şimali Müharibə** (1756-1763) kimi dövrlərdə, o, öz diplomatiyasını çox çevik və təsirli şəkildə quraraq Avropa gücləri arasında balans qurmağa nail oldu. Fridrixin diplomatiyasının əsas xüsusiyyətlərindən biri, digər böyük Avropa gücləri ilə bağlanan ittifaqlar idi. O, adətən öz məqsədlərinə çatmaq üçün müqavilələr

bağlayar, eyni zamanda zaman-zaman düşmənlərini diplomatik şəkildə zəiflətmək üçün müxtəlif dövlətlər arasında münaqişələri təşviq edərdi.

I Pyotr dövründə diplomatik təsisatlar və diplomatik işin metodları isə Rusiyanın xarici siyasətində böyük dəyişikliklərə səbəb olmuşdur. I Pyotr, Rusiyanı Avropa dövlətləri ilə uyğunlaşdırmaq və ölkəni müasir diplomatiya metodlarına uyğun şəkildə idarə etmək məqsədini güdürdü. O, **Rusiyanın Avropaya inteqrasiyası** və **diplomatik əlaqələrin inkişafı** üçün çox mühüm addımlar atmışdır. I Pyotr, diplomatiyanı bir dövlətin xarici siyasətinin əsas aparatı kimi görərək, ölkənin xarici təmsilçilərini daha təcrübəli və hazırlıqlı etməyə çalışmışdır. Rusiyada diplomatik təsisatlar yaradıldı və Avropa dövlətləri ilə sıx əlaqələr qurulmağa başlandı. O, həmçinin, müasir diplomatiyanın metodlarını tətbiq edərək, Rusiyanın beynəlxalq aləmdə mövqeyini möhkəmləndirmək məqsədini güdürdü. Diplomatik işin əsas prinsiplərindən biri olaraq, I Pyotr xarici dövlətlərlə olan əlaqələrdə **açıq və şəffaf diplomatiya** yanaşmasını tətbiq etdi.

II Yekaterina, Rusiyanın ən güclü və beynəlxalq aləmdə nüfuzlu hökmdarlarından biri olaraq, öz diplomatik fəaliyyətləri ilə Avropadakı mövqeyini daha da gücləndirdi. II Yekaterina diplomatiyada xüsusilə **Fransa** ilə yaxın münasibətlər qurdu, bu da Rusiyanın Avropada güclü bir dövlət olmasına şərait yaratdı. Onun dövründə, Rusiya çoxsaylı müharibələrə girdi və diplomatik danışıqlarda da fəal iştirak edərək, öz müttəfiqləri ilə əlaqələrini möhkəmləndirdi. II Yekaterina, həmçinin, **Avropa dövlətləri arasında bərabərlik prinsipinə** sadiq qalaraq, Rusiyanın müstəqil və güclü bir oyunçu kimi ortaya çıxmasına çalışdı. Həmçinin onun dövründə, **Türkiyə və Polşa ilə mübahisəli ərazilərdəki diplomatik məsələlər** həll edildi, və bu, Rusiya üçün yeni təsir sahələri yaratdı.

Bu dövr ərzində **İngiltərənin dəniz yollarında, ticarət və müstəmləkə sahəsində birincilik uğrunda mübarizəsi** xüsusilə əhəmiyyətli bir mövzudur. XVII və XVIII əsrlərdə İngiltərə, həm Avropada, həm də digər kontinental bölgələrdə dəniz gücü ilə öz hegemonluğunu qurmağa çalışmışdır. İngiltərə, xüsusilə **Böyük Britaniya İmperiyası** dövründə dəniz yollarının idarə edilməsində bir növ lider mövqeyinə yüksəlmişdir. Onun ticarət yolları üzərindəki nəzarəti, dəniz müharibələrindəki gücü və geniş müstəmləkə şəbəkəsi ona qlobal iqtisadiyyatda böyük üstünlük qazandırdı. Bu dövrün mühüm hadisələrindən biri **Şimal müharibəsi** və **İngiltərə ilə Fransa arasındakı müstəmləkə müharibələri** olmuşdur. İngiltərə, öz müstəmləkələrini qorumaq və yeni əraziləri ələ keçirmək üçün Fransa ilə davamlı olaraq rəqabət aparırdı. Bu mübarizələr yalnız iqtisadi deyil, həm də diplomatik sahədə böyük təsirə sahib olmuşdur, çünki hər iki dövlət, ticarət sahələrində üstünlük əldə etmək üçün müxtəlif müttəfiqlər və ittifaqlar qururdular.

Beynəlxalq aləmdəki bu dəyişikliklər, sadəcə Avropanın güc balansını deyil, həm də dünya iqtisadiyyatını və siyasi mənzərəsini təkrar şekilləndirmişdir. İngiltərənin dəniz yollarında və müstəmləkə siyasətində əldə etdiyi üstünlük, dünyanın müxtəlif hissələrindəki ticarət əlaqələrinə və ölkələrin iqtisadi inkişafına birbaşa təsir etdi. Eyni zamanda, Rusiyanın diplomatik sahədəki fəallığı və Avropa dövlətləri ilə qurduğu ittifaqlar, bu dövlətin dünya siyasətindəki mövqeyini möhkəmləndirdi. II Fridrixin, I Pyotrun və II Yekaterinanın diplomatik fəaliyyətləri isə Avropanın güc xəttində və beynəlxalq diplomatiyada ciddi dəyişikliklərə səbəb olmuşdur. Bu liderlərin diplomatiya metodları, dövrün müasir beynəlxalq münasibətlərinin əsasını qoymuşdur.

XVII - XVIII əsrin ortaları və ikinci yarısında beynəlxalq vəziyyət, əsasən böyük dövlətlər arasındakı mübarizələr, müstəmləkə sahələrindəki rəqabət və yeni diplomatik yanaşmalarla xarakterizə olunur. Bu dövrün ən əhəmiyyətli xüsusiyyətlərindən biri, **Qərbi Avropada beynəlxalq qarşıdurmaların dərinləşməsi** və dövlətlərin güc balansında baş verən dəyişikliklərdir. Əsas mübarizələrdən biri **İngiltərə** və **Fransa** arasında müstəmləkə sahələrində birincilik uğrunda aparılan rəqabət idi. Bununla yanaşı, **Avstriya-Prussiya rəqabəti**, **İngiltərənin beynəlxalq mövqelərinin möhkəmlənməsi** və **I Pyotrun çarlığı** kimi məsələlər, dövrün beynəlxalq vəziyyətini formalaşdıran əsas amillərdən idi.

İngiltərə ilə Fransa arasındakı mübarizə, yalnız Avropada deyil, dünya səhnəsində də böyük əhəmiyyət kəsb edirdi. XVII və XVIII əsrlərdə bu iki böyük güc, **müstəmləkə sahələrində birincilik uğrunda** davamlı olaraq rəqabət aparırdılar. Fransa və İngiltərə, öz müstəmləkələrini qorumaq və yeni ərazilər əldə etmək üçün müxtəlif müharibələrə girmiş, iqtisadi və hərbi güclərini bu məqsədlə yönləndirmişdilər. Bu mübarizə, təkcə hərbi qarşıdurmalardan ibarət deyildi, həm də **ticarət yolları**, **dünya dənizləri** və **təsir sahələri** uğrunda gedən diplomatik mübarizə idi. İngiltərə, xüsusən **Şimali Amerika**, **Karib dənizi** və **Hindistan** kimi bölgələrdəki gücünü artırmağa çalışırdı, Fransa isə eyni bölgələrdə hegemonluq əldə etmək istəyirdi. Bu rəqabət, **Şimal müharibəsi**, **Yeddiillik müharibə** (1756-1763) kimi dövrlərdə özünü göstərmişdir.

İngiltərənin beynəlxalq mövqelərinin möhkəmlənməsi, bu mübarizənin ən önəmli nəticələrindən biri idi. İngiltərə, **dünya dənizlərindəki üstünlüyü** və **ticarət əlaqələrini** genişləndirərək Avropada və digər bölgələrdə güclü bir imperiya qurdu. **Böyük Britaniya İmperiyası** dövründə, İngiltərə, **Şimali Amerika** və **Karib dənizi** sahələrində Fransa və İspaniya ilə rəqabət apararaq yeni müstəmləkələr əldə etdi. İngiltərə, həmçinin **dünyanın ən güclü donanması** və **ticarət şəbəkələri** vasitəsilə beynəlxalq sahədə əhəmiyyətli bir mövqe qazandı. Avropada da İngiltərə, Fransa ilə olan mübarizələrində diplomatik münasibətləri və ittifaqları yaxşı istifadə edərək öz gücünü möhkəmləndirdi.

Avstriya-Prussiya rəqabəti, Almaniyada hegemonluq uğrunda mübarizə, bu dövrün başqa bir mühüm aspektidir. Avstriya və Prussiya arasında gedən mübarizə, xüsusilə **Almaniya** torpaqlarında güc balansını təyin edirdi. **Prussiya**, **Friedrich II (Fridrix Böyük)** tərəfindən gücləndirilərək, **Almaniyanın hegemonu olma** məqsədini güdürdü. **Avstriya**, **Maria Tereza** və sonradan **Joseph II** tərəfindən Avstriya-Macarıstan İmperiyasının mövqeyini qorumağa çalışırdı. Bu mübarizə, **Yeddiillik müharibə** dövründə daha da kəskinləşdi və nəticədə Prussiya, Avstriya üzərində mühüm diplomatik və hərbi üstünlük əldə etdi. Bu rəqabət yalnız Almaniyanın gələcək inkişafını deyil, Avropanın bütün siyasi və diplomatik mənzərəsini dəyişdirdi.

I Pyotr dövründə Rusiyanın çarlığı, həm Avropada, həm də beynəlxalq səhnədə əhəmiyyətli dəyişikliklərə səbəb oldu. **I Pyotr**, Rusiyanı müasir Avropa dövlətləri ilə uyğunlaşdırmaq, xüsusən Avropa diplomatiyasına daxil etmək üçün böyük islahatlar həyata keçirdi. Onun xarici siyasətində **dünyanın ən güclü dövlətlərindən biri olmaq** məqsədi üstünlük təşkil edirdi. I

Pyotr, **Rusiyanın Avropa ilə diplomatik əlaqələrini inkişaf etdirmək** və **Rusiya imperiyasını** dünyada güclü bir mövqe qazanmağa yönəltmək üçün ciddi addımlar atdı. I Pyotrın rəhbərliyi dövründə, Rusiyada **yeni diplomatik təşkilatlar** quruldu və **Rus diplomatiyasının strukturu** modernləşdirildi. Pyotr, həmçinin **Hindistan** və **Şimal dənizi** kimi ərazilər üçün yeni müttəfiqlər və ittifaqlar axtarmağa başladı, bu da Rusiyanın beynəlxalq mövqeyini gücləndirdi.

Yeddiillik müharibə dövrü (1756-1763), xüsusilə Rusiyanın beynəlxalq aləmdəki rolunun artdığı bir dönəmi əks etdirir. Müharibə dövründə **Rusiya** Avropa gücləri ilə yaxın ittifaqlar quraraq **Fransa**, **Avstriya** və **Prussiya** kimi dövlətlərlə əməkdaşlıq etdi. Bu dövrün ən əhəmiyyətli nəticələrindən biri, Rusiyanın **Avropadakı mövqeyinin güclənməsi** və **dünya siyasətindəki təsirinin artırılması** olmuşdur. I Pyotrın dövründə başladılan islahatlar, II Yekaterina zamanında da davam etmişdir və Rusiya, **Şərq Avropa** və **Qara dəniz sahilində** təsirini genişləndirmişdir. Yeddiillik müharibənin nəticələrindən biri, Rusiyanın **Fransa ilə əlaqələrini möhkəmləndirməsi**, eyni zamanda **Prussiya ilə münasibətlərindəki gərginliyin artması** idi. Bu dövr, Rusiyanın **böyük dövlətlər arasında əsas oyunçuya** çevrilməsini təmin etdi.

Bütün bu hadisələr, **"Diplomatik inqilab"** anlayışına işarə edir. Diplomatik inqilab, sadəcə yeni diplomatik münasibətlər və taktikalardan ibarət deyil, həm də dövlətlərin xarici siyasətindəki radikal dəyişikliklərə, yeni ittifaqların yaranmasına və diplomatiyanın modernləşməsinə yönəlmiş bir hərəkat idi. Bu dövrün diplomatik inqilabı, hər bir böyük dövlətin öz məqsədlərinə çatmaq üçün yeni taktikalardan istifadə etməsi ilə bağlı idi. Diplomatik əlaqələrin daha çox **sirrli, müttəfiq və düşmən** münasibətlərinin təkcə dövlətlərin hərbi gücü ilə deyil, həm də diplomatik əlaqələrlə idarə olunduğu bir dövr olmuşdur. Bu inqilab həm də **beynəlxalq münasibətlərdə yeni yanaşmaların** tətbiqinə və **beynəlxalq təşkilatların** daha geniş və güclü rol oynamağa başlamasına şərait yaratdı.

XVIII əsrin ikinci yarısında beynəlxalq vəziyyət, xüsusilə Şərq məsələsi və onun Avropa dövlətləri ilə əlaqələri baxımından çox vacib və mürəkkəb bir dövr olmuşdur. Bu dövrün ən əhəmiyyətli məsələlərindən biri olan **"Şərq məsələsi"**, Avropa dövlətləri ilə Asiya arasında geosiyasi qarşıdurmalar və mübahisələrə səbəb olmuş, xüsusilə **Yaxın Şərq** və **Balkanlar** ərazilərində Rusiyanın və İngiltərənin maraqlarının toqquşması nəticəsində bu mövzu beynəlxalq münasibətlərdə önəmli yer tutmuşdur. Şərq məsələsinin mahiyyəti, əsasən **Türkiyə İmperiyasının zəifləməsi**, **Rusiya və Avropadakı digər güclərin** bu zəiflikdən faydalanaraq öz təsir dairələrini genişləndirmək istəyinə dayanırdı. Bu geosiyasi çətinliklər və qarşıdurmalar nəticəsində, xüsusilə **Rusiya-Türkiyə müharibələri** (1768-1774 və 1787-1791) və **Polşa'nın bölüşdürülməsi** kimi hadisələr beynəlxalq münasibətləri ciddi şəkildə dəyişdirmişdir.

"Şərq məsələsi"nin mahiyyəti, əsasən Osmanlı İmperiyasının gücünün zəifləməsi və bu zəiflikdən istifadə etməyə çalışan Avropa dövlətlərinin qarşıdurmalarını əhatə edirdi. Osmanlı İmperiyasının zəifləməsi ilə Avropada, xüsusilə **Rusiya, Avstriya və İngiltərə** arasında Şərqdə hegemonluq uğrunda ciddi mübarizə başlamışdı. **Rusiya**, Osmanlı İmperiyasının zəifliyindən

faydalanaraq **Balkanlar**, **Qara Dəniz** və **Şərqi Avropa** sahələrində öz təsirini artırmaq istəyirdi. **İngiltərə** isə, Osmanlı İmperiyasının müttəfiqi olaraq, Rusiyanın gücünün artmasını qarşısını almağa çalışırdı. Bu mübarizələr, çox zaman **bölgənin siyasi gələcəyini** təyin edirdi və Avropa güclərinin Şərqdəki varlıqlarını qorumağa çalışması ilə nəticələnirdi.

Rusiya-Türkiyə müharibələri (1768-1774 və 1787-1791) bu dövrün ən vacib hadisələrindən biri olmuşdur. Bu müharibələr, xüsusən Rusiyanın **Türkiyə İmperiyasının zəifliyindən istifadə edərək** öz nüfuzunu artırmağa çalışdığı dövrü əhatə edir. 1768-1774-cü illərdəki müharibə, əsasən **Qara Dəniz** sahillərindəki hegemonluq uğrunda olmuşdur. Bu müharibənin nəticəsi olaraq, **Kiçik Qaynarca sülhü** 1774-cü ildə imzalanmışdır. Bu sülh, Rusiyanın **Qara Dənizdəki hakimiyyətini** daha da möhkəmləndirdi və Osmanlı İmperiyasından bir sıra əraziləri ələ keçirməyə imkan verdi. Bu sülh müqaviləsi, Rusiyanın **Krım** üzərindəki hegemonluğunu təsdiqlədi və həmçinin **Tatarları** Osmanlı İmperiyasından qopararaq Rusiyanın himayəsinə aldı.

Yassi sülhü (1791) isə, 1787-1791-ci illərdəki müharibənin sonunda imzalanmışdır. Bu sülh, Rusiyanın **Qara Dəniz sahillərindəki** mövqeyini gücləndirdi və eyni zamanda **Osmanlı İmperiyasının** daha da zəifləməsinə səbəb oldu. Bu müqavilə, həm də **Rusiya və Osmanlı İmperiyası arasında** yeni sərhədləri müəyyən etdi və Rusiyanın **Balkanlar** və **Qara Dəniz** sahələrindəki təsirini daha da genişləndirdi.

Polşa varisliyi uğrunda müharibə də XVIII əsrin ikinci yarısında baş verən mühüm bir hadisə idi. Polşa, Avropa dövlətlərinin **həyati maraqlarının** toqquşduğu və güc balansını təyin edən bir ərazi oldu. Polşa'nın zəifləməsi və bu zəiflikdən faydalanmağa çalışan **Rusya, Avstriya** və **Prussiya** arasında baş verən mübarizə, Polşanın gələcəyini müəyyən edirdi. Polşanın bölüşdürülməsi, Avropa dövlətlərinin içindəki **güclü təsir mübarizələrini** əks etdirir. **Polşa varisliyi uğrunda müharibə** nəticəsində, 1772-ci ildə Polşa'nın **ilk bölüşdürülməsi** baş verdi. Bu, Polşanın böyük dövlətlər tərəfindən **Rusiya, Avstriya və Prussiya** arasında bölüşdürülməsi ilə nəticələndi. 1793 və 1795-ci illərdə isə Polşa tamamilə bölüşdürülərək, müstəqil bir dövlət olaraq ortadan qalxdı. Bu hadisə, Avropa güclərinin **Polşanın suverenliyini** necə pozduğunu və öz aralarındakı güc mübarizələrini nümayiş etdirən mühüm bir dövrün başlanğıcı oldu.

Bavariya varisliyi uğrunda Avstriya-Prussiya müharibəsi də bu dövrdə baş verən mühüm hadisələrdən biridir. Bavariya varisliyi məsələsi, xüsusən **Avstriya və Prussiya** arasında **Almaniya** ərazisində hegemonluq uğrunda mübarizə yaratmışdır. Bu mübarizələr, **Teşensk sülhü** (1779) ilə nəticələndi. Bu sülh, əsasən **Bavariya** ərazisindəki varislik məsələlərini həll etdi və **Avstriya və Prussiya** arasında razılığa gəlindi. Teşensk sülhü, **Almaniya** içindəki siyasi vəziyyəti müəyyənləşdirən mühüm bir sənəd oldu və bu, eyni zamanda Avstriya-Prussiya münasibətlərindəki balansı qorumağa imkan verdi.

XVIII əsrin ikinci yarısında baş verən bu hadisələr, həm **Şərq məsələsi**, həm də **Polşa və Bavariya varisliyi məsələləri** Avropa gücləri arasındakı **geosiyasi qarşıdurmaların** dərinləşməsinə və **güc balansının** dəyişməsinə səbəb olmuşdur. Bu dövr, həmçinin **Rusiya**, **Prussiya**, **Avstriya** və **İngiltərə** kimi dövlətlərin dünya siyasətində daha fəal rol oynamağa başladığı bir zaman kəsiyidir. **Rusiya**, **Türkiyə İmperiyasının zəifləməsindən istifadə edərək** öz təsir sahələrini genişləndirərək Avropada və Şərqdə yeni güc mərkəzləri qurmağa başlamışdır. **Avstriya və Prussiya arasındakı mübarizələr** isə **Almaniya** və **Şərqi Avropa** bölgəsindəki

güc balansını formalaşdırmışdır. Polşa'nın bölüşdürülməsi, Avropanın siyasi xəritəsini dəyişdirərək yeni diplomatik əlaqələrin yaranmasına səbəb olmuşdur.

Kafedra: **«Beynəlxalq münasibətlər və turizm»**

Fənn: **«Beynəlxalq münasibətlər tarixi» (I dövr)**

Mövzu: **« Amerika müstəmləkələrinin müstəqillik uğrunda mübarizəsi dövründə beynəlxalq münasibətlər və ABŞ-ın xarici siyasəti»**

XVIII əsrin ortalarında, **Atlantik okeanının şərq sahilində** yerləşən İngilis koloniyaları, böyük bir ərazinin müstəmləkəsi olaraq artan iqtisadi və siyasi gücə sahib idi. Bu dövr, həm iqtisadiyyatda, həm də sosial strukturlarda böyük dəyişikliklərin baş verdiyi bir zaman kəsiyi oldu. İngilis koloniyalarının inkişafı ilə paralel olaraq, Amerika cəmiyyəti öz xüsusiyyətlərini və şəxsiyyətini formalaşdırmağa başladı. Koloniyalarda **İngiltərənin müstəmləkə siyasətinə qarşı narazılıq** və **müstəqillik** istəyi isə böyüməyə başladı, xüsusilə XVIII əsrin ortalarında. **Amerikan maarifçiliyi**, bu dövrdə koloniyaların gələcəyinə dair yeni ideyaların və baxışların meydana gəlməsinə təkan verdi.

İngilis koloniyalarının yaranması, əsasən **ilk dəfə 1607-ci ildə** James Town-da (Virjiniya) İngilislər tərəfindən başlandı. Təsis olunan bu koloniyalar, ticarət və yeni sərvətləri əldə etmə məqsədini güdürdü. Lakin koloniyalar zaman keçdikcə yalnız iqtisadi deyil, həm də mədəni və siyasi baxımdan da inkişaf etməyə başladılar. Koloniyalar, İngiltərənin nəzarətində olsa da, tədricən **öz iqtisadi və mədəni strukturlarını** qurmağa başladılar. Koloniyaların özlərinə aid siyasətləri inkişaf etdikcə, İngiltərənin onlara qarşı olan **müstəmləkə siyasəti** və iqtisadi tələbləri narazılıqlar doğurmağa başladı.

XVIII əsrin ortalarında Amerikan maarifçiliyi, koloniyaların gələcəyi ilə bağlı yeni perspektivlərin yaranmasına səbəb oldu. **Maarifçilik dövrü**, Avropada rasional düşüncə və elmə olan marağın artdığı bir dövr idi. Koloniyalarda maarifçilik ideyaları, hüquq, azadlıq, bərabərlik, vəhşi düşüncələrə qarşı maarifləndirmə və dövlətin vətəndaşlara qarşı məsuliyyətini vurğulayan fikirlər kimi, cəmiyyətdə daha geniş yayılmağa başladı. Bu dövrün maarifçiləri, təbii hüquqların

və insanlar arasında bərabərliyin əhəmiyyətini təbliğ edirdilər. Kolonistlər, Avropadakı bu dəyişikliklərdən ilham alaraq, öz hüquqlarının müdafiə edilməsi və yeni idarəetmə formalarının yaranması üçün təşəbbüs göstərdilər.

Koloniyalar arasında **İngiltərənin müstəmləkə siyasətinə qarşı narazılıqların güclənməsi** isə daha çox iqtisadi səbəblərlə əlaqədar idi. İngiltərə, koloniyalardan əldə etdiyi xammalları çox yüksək qiymətlərlə alır, amma bunun qarşılığında koloniyalara çox ciddi vergi tətbiq edirdi. Kolonistlər, öz işlərindən daha çox gəlir əldə etmək, daha az vergi ödəmək və daha sərbəst idarə olunmaq istəyirdilər. **İngiltərənin mercantilist siyasəti** nəticəsində **kolonistlər çox sayda vergi və gömrük rüsumları ilə üzləşdilər**. İngiltərənin bu siyasəti, koloniyaların iqtisadi müstəqilliyini məhdudlaşdırmaq və onlara yalnız metropoliyaya xidmət etməyi tapşırmaq məqsədi güdürdü. Bu da öz növbəsində kolonistlər arasında ciddi məyusiyyətlər və narazılıqlar yaratdı.

"Gerb rüsumuna" qarşı mübarizə bu narazılıqların bir təzahürü idi. 1765-ci ildə İngiltərə tərəfindən tətbiq edilən **Gerb Rüsumu**, kolonistlərə öz evlərini və hüquqi sənədlərini rəsmi şəkildə qeydiyyatdan keçirmək üçün müəyyən rüsumlar ödəməyi tələb edirdi. Bu rüsum, kolonistlərin həyatını birbaşa təsir edirdi və onların iqtisadi azadlıqlarını məhdudlaşdıran bir tədbir kimi qiymətləndirilirdi. Kolonistlər bu vergi ilə çox sərt şəkildə mübarizə apardılar. **Amerika koloniyalarında geniş etiraz hərəkatları** və **tətil** hərəkətləri başladı. Nəticədə, **Gerb Rüsumu** ləğv olundu, amma bu mübarizə, kolonistlərin İngiltərənin vergi siyasətinə qarşı olan etirazlarının yalnız başlanğıcı oldu.

Boston çay dəsgahı (1773) hadisəsi, kolonistlərin **İngiltərənin müstəmləkə siyasətinə qarşı çıxmalarının simvolik bir nöqtəsi** oldu. İngiltərə, Amerikanın ən böyük şəhərlərindən biri olan **Boston**da **çay ticarətinə** sərt nəzarət tətbiq etdi və **çay vergisi** qoydu. Kolonistlər, bu verginin onların öz sərbəst ticarətini məhdudlaşdırdığını düşündülər. **Boston çay dəsgahı**nda, 1773-cü ildə, kolonistlər bir qrup şəxs tərəfindən **İngiltərə çaylarını** dənizə atdılar. Bu hadisə, İngiltərənin müstəmləkə siyasətinə qarşı ciddi bir təpki olaraq qiymətləndirildi və İngiltərə tərəfindən cəzalandırılmağa səbəb oldu. Bu hərəkət, Amerikanın müstəqillik hərəkatına təkan verən mühüm bir hadisə idi.

Gizli Kontinental Konqreslər (1774-1775), İngiltərəyə qarşı mübarizəni daha da təşkilatlı hala gətirən və Amerika müstəqilliyinin əldə edilməsi yolunda kritik bir addım oldu. 1774-cü ildə, **İngiltərənin müstəmləkə siyasətinə qarşı təpkilər** nəticəsində kolonistlər **Gizli Kontinental Konqres**i təşkil etdilər. Konqresin əsas məqsədi, İngiltərənin müstəmləkələrə qarşı apardığı siyasətə qarşı birləşərək birgə mübarizə etmək idi. Burada qəbul edilən qərarlar, kolonistlərin İngiltərənin müstəmləkə siyasətinə qarşı mübarizədə bir araya gəlməsini təmin etdi və **müstəqillik mübarizəsinin** başlanğıcı oldu. Bu, sonradan **Amerika Birləşmiş Ştatlarının müstəqilliyinə** gedən yolu açdı.

Amerika müstəmləkələrinin müstəqillik uğrunda mübarizəsi dövründə beynəlxalq münasibətlər və xarici siyasət, xüsusilə **İngiltərə ilə əlaqələrin gərginləşməsi**, **koloniyaların içindəki maarifçilik ideyalarının yayılması** və **İngiltərənin sərt müstəmləkə siyasətinə qarşı çıxışların artması** ilə xarakterizə olunurdu. Kolonistlərin bu narazılıqları, **Amerika inqilabının**

əsas səbəblərindən birinə çevrildi və Amerikanın müstəqilliyinə gedən yolda ilk mühüm addımlar atıldı.

Amerika müstəmləkələrinin müstəqillik uğrunda mübarizəsi dövründə beynəlxalq münasibətlər və ABŞ-ın xarici siyasəti, XVII əsrin sonlarından başlayaraq, İngiltərənin müstəmləkə siyasətinə qarşı getdikcə artan etirazların bir nəticəsi olaraq ortaya çıxdı. Koloniyaların İngiltərəyə qarşı mübarizəsi, yalnız iqtisadi və siyasi səbəblərlə əlaqədar deyildi, həm də ideoloji bir dönüşümün, Amerikanın öz kimliyini tapmağa başlamasının və Avropadakı maarifçilik ideyalarının təsirinin bir nəticəsi idi. Bu dövrün əsas mərhələlərindən biri, 1775-ci ildə müharibənin başlaması, müstəqillik bəyannaməsinin elan olunması və ABŞ-ın yaradılmasıdır.

İstiqlaliyyət müharibəsinin başlanması, 1775-ci ildə başlamışdır. İngiltərə ilə Amerika koloniyaları arasında olan gərginliklər artıq müharibə ilə nəticələndi. İngiltərənin tətbiq etdiyi sərt müstəmləkə siyasəti və kolonistlərin iqtisadi azadlıqlarını məhdudlaşdırması, koloniyalarda ciddi narazılıqlar yaratmışdı. 1775-ci ilin aprel ayında, **Lexington və Concord döyüşləri**, Amerika kolonistləri ilə İngilis qoşunları arasında ilk silahlı qarşıdurma oldu və bu, müharibənin başlanğıcı kimi qiymətləndirilir. Bu mübarizənin əsas məqsədi, kolonistlərin öz müstəqilliklərini qazanmaq, İngiltərənin müstəmləkə siyasətini rədd etmək və öz idarəetmə formalarını qurmaq idi.

Bu mübarizənin əsas ideoloji əsaslarından biri olan **Tomas Peyn**in **"Sağlam Düşüncə"** adlı pamfleti, müstəqillik uğrunda mübarizəni daha da qızışdırdı. 1776-cı ildə nəşr olunan bu əsər, Amerikanın müstəqil bir dövlət olaraq qurulmasının vacibliyini vurğuladı. Peyn, pamfletində, İngiltərənin Amerika koloniyalarına olan təzyiqlərinin qeyri-adi olduğunu və koloniyaların artıq öz müstəqilliklərini elan etməli olduqlarını bildirdi. O, həmçinin, Amerikada hər hansı bir mütləq monarxiyanın mənasız olduğunu və xalqın öz iradəsi ilə idarə olunması lazım olduğunu iddia edirdi. Bu pamflet, çox sayda amerikalını müstəqillik üçün mübarizəyə ruhlandırmış və bu ideyanın geniş yayılmasına səbəb olmuşdur.

İstiqlaliyyət Bəyannaməsinin elan olunması, 1776-cı ilin 4 iyulunda baş verdi. **Thomas Jefferson**, bu bəyannamənin baş müəllifi olaraq, Amerikanın müstəqillik elanını tarixə keçirdi. **Müstəqillik Bəyannaməsi**, Koloniyaların İngiltərədən ayrılmasını, özlərini müstəqil və suveren dövlətlər olaraq tanımasını təmin edən rəsmi sənəd idi. Bəyannamədə, **hər bir insanın təbii hüquqları** - həyat, azadlıq və xoşbəxtlik axtarışı kimi fundamental prinsiplər bəyan edildi. Jefferson, bəyannamənin mətnində, İngiltərənin Amerikanın hüquqlarını pozduğunu, onlara qarşı müxtəlif təzyiqlər tətbiq etdiyini və bu səbəbdən kolonistlərin öz azadlıqlarını qorumaq üçün müstəqil olmalarını tələb etdiklərini qeyd etdi. Bu sənəd, təkcə Amerikanın müstəqilliyinin bəyanı olmaqla qalmadı, həm də dünya miqyasında azadlıq və demokratiya ideallarının təbliğinə səbəb oldu.

ABŞ-ın yaradılması, müstəqillik bəyannaməsinin elan olunmasından sonra, çox çətin və uzun bir dövrün başlanğıcı oldu. Kolonistlər, İngiltərə ilə müharibə aparmağa başladılar, lakin bu mübarizədə bir neçə çətinliklə qarşılaşdılar: Amerika ərazisinin genişliyi, məhdud resurslar, İngiltərənin hərbi üstünlüyü və həmçinin daxili ixtilaflar. Buna baxmayaraq, müharibə, zaman keçdikcə Avropadan Amerika tərəfdaşlarına dəstək gəldikcə (xüsusilə Fransa) daha uğurlu hala gəldi. 1781-ci ildəki **Yorktown döyüşü** müstəqillik müharibəsinin dönüş nöqtəsi oldu, burada İngiltərə qüvvələri məğlub oldu və müharibə faktiki olaraq sona çatdı. **Versailles Sülh Müqaviləsi** 1783-cü ildə imzalanaraq, Amerikanın müstəqilliyini tanıdı və yeni dövlətin sərhədlərini müəyyən etdi.

Müstəqillik müharibəsi dövründə **Avropa dövlətlərinin münasibəti**, əsasən **Fransa**, **İspaniya** və **Hollandiya** tərəfindən Amerika müstəmləkələrinə dəstək göstərilməsi ilə xarakterizə olunurdu. Avropa gücləri, İngiltərənin gücünü zəiflətmək və onun dünya miqyasında hegemonluğunu sarsıtmaq üçün Amerika müstəmləkələrinin müstəqil olmasına dəstək verdilər. **Fransa**, xüsusilə, Amerika müstəmləkələri ilə **müttəfiq oldu** və həm iqtisadi, həm də hərbi dəstək verdi. Fransa, Amerika müstəmləkələrinin İngiltərəyə qarşı apardığı mübarizəni dəstəkləmək üçün 1778-ci ildə rəsmi olaraq onlarla müttəfiqlik müqaviləsi imzaladı. Bu dəstək, Amerika müstəmləkələrinin qələbəsində çox mühüm rol oynadı.

İspaniya və **Hollandiya** da İngiltərəyə qarşı mübarizədə Amerikanın tərəfini tutdular, lakin onların dəstəyi daha çox diplomatik və iqtisadi idi. Bu ölkələr, İngiltərəyə qarşı mübarizədə Amerika müstəmləkələrinə yardım etmək üçün müxtəlif yollarla əlaqə qurdular, lakin birbaşa hərbi dəstəkdən daha çox iqtisadi yardımlar və diplomatik cəhdlər göstərdilər. Avropa dövlətləri, Amerika müstəmləkələrinə dəstək verərkən, özlərinin də İngiltərə ilə olan əlaqələrini və qarşıdurmalarını nəzərə alaraq ehtiyatlı davrandılar.

Nəticədə, müstəqillik müharibəsinin qələbəsi, yeni bir dövlətin, **Amerika Birləşmiş Ştatlarının** yaranmasına gətirib çıxardı. Bu dövrün beynəlxalq münasibətləri, dünya siyasətində əhəmiyyətli dəyişikliklərə səbəb oldu, xüsusən də **İngiltərənin** gücünün azalması və **Amerikanın** müstəqil və suveren dövlət olaraq meydana çıxması ilə. **ABŞ-ın yaradılması** yalnız Amerika üçün deyil, həm də bütün dünyada yeni bir siyasi düzənin başlanğıcı oldu, çünki bu, müstəqil dövlətlərin qurulmasına və dünya siyasi xəritəsinin yenidən tərtib olunmasına səbəb oldu.

Amerika müstəmləkələrinin müstəqillik uğrunda mübarizəsi dövründə, yeni yaradılan **Amerika Birləşmiş Ştatları** (ABŞ) öz müstəqilliyini elan etdikdən sonra, həm daxili, həm də xarici sahədə böyük dəyişikliklərlə üzləşdi. Koloniyaların İngiltərəyə qarşı apardığı mübarizənin uğurlu başa çatmasından sonra, ABŞ-ın qarşısında həm daxili inkişaf, həm də beynəlxalq aləmdə mövqeyini müəyyənləşdirmək kimi vacib məsələlər dayanırdı. Xüsusilə **Avropa ölkələri ilə diplomatik əlaqələr qurmaq** və **xarici siyasət orqanlarının təşkilini** təmin etmək ABŞ-ın xarici siyasətinin əsas prioritetlərindən biri oldu. Bu dövrün diplomatiyası, həm xarici əlaqələrin qurulması, həm də gənc ABŞ dövlətinin xarici siyasətini tənzimləyən orqanların yaranması prosesini əhatə edir.

ABŞ-ın Avropa ölkələri ilə diplomatik əlaqələr yaratmağa cəhdləri 1780-ci illərdə daha da konkretləşdi. Amerika müstəqil bir dövlət olaraq özünü tanıtmağa çalışarkən, Avropanın siyasi və iqtisadi gücləri ilə münasibətləri nizamlamaq, beynəlxalq səviyyədə tanınmaq və öz hüquqlarını qorumaq məsələləri ön planda idi. İlk olaraq, **Fransa**, ABŞ-ın müstəqilliyinin əldə edilməsində əsas müttəfiq olmuşdu və bu əlaqələr, müharibə sonrası da davam etdi. **Fransa ilə diplomatik əlaqələr** ABŞ üçün çox vacib idi, çünki Fransa, ABŞ-ın müstəqillik mübarizəsindəki ən əsas dəstəkçisi olmuşdu. Buna görə də, müstəqil ABŞ-ın xarici siyasətinin ilk hədəflərindən biri, Fransa ilə dostluq əlaqələrini qorumaq və bu münasibətləri möhkəmləndirmək idi.

Fransa ilə diplomatik əlaqələr qurulması və **Fransada fəaliyyət göstərən Amerikan diplomatları** bu dövrün əhəmiyyətli hissəsini təşkil edir. **Benjamin Franklin** bu dövrdə ən tanınmış amerikalı diplomatlardan biri olaraq, 1776-1785-ci illərdə **Fransada** fəaliyyət göstərdi. Franklin, Fransada həm yüksək diplomatik əlaqələr qurur, həm də Amerika üçün strateji müttəfiq olan Fransa ilə siyasi və maliyyə dəstəyi təmin etməyə çalışırdı. Onun fəaliyyəti yalnız Fransa ilə deyil, həm də digər Avropa dövlətləri ilə əlaqələrin qurulmasında əhəmiyyətli rol oynadı. Franklinin Fransada apardığı diplomatiya, ABŞ-ın xarici siyasətində **gənc amerikan diplomatiyasının** təcrübəsinin inkişafına təsir göstərdi.

Saylas Diiin, **Fransaya** göndərilən bir başqa diplomat idi və **Fransa missiyasının** uğurla başa çatdırılması üçün çox mühüm bir şəxsiyyət oldu. Diiin, Fransa ilə münasibətləri gücləndirmək və müstəqil Amerika dövlətinin legitimliyini beynəlxalq səviyyədə tanıtmaq üçün Fransa hökumətinə müraciətlərdə bulunmuşdu. Onun diplomatik fəaliyyəti, müstəqilliyin elan edildiyi dövrün sonlarına yaxın **Fransadakı diplomatik əlaqələrin möhkəmlənməsinə** töhfə verdi. Saylas Diiin həm də digər Avropa gücləri ilə müstəqil Amerika haqqında danışıqlar apararaq ölkənin siyasi və ticarət maraqlarını müdafiə etməyə çalışmışdı.

Fransa missiyası ilə əlaqəli olan başqa bir mühüm şəxsiyyət **V. Franklin** idi. Franklin, yalnız bir diplomat kimi deyil, həm də **Amerika müstəqillik müharibəsi** dövründə Fransa ilə olan müttəfiqliyi təmin edən şəxs olaraq tanınır. Franklin, Fransa hökumətinin Amerikanın müstəqilliyinə olan dəstəyini təmin etmək üçün bir çox danışıqlar aparmışdı. O, **Fransa krallığının kralı Ludovik XVI** ilə əlaqələrini qurdu və bu diplomatik əlaqələr sayəsində **Fransa Amerika üçün əhəmiyyətli hərbi və maliyyə dəstək təmin etdi**. Franklinin Fransadakı fəaliyyəti, həmçinin Amerikanın Avropada tanınmasını və digər Avropa dövlətləri ilə əlaqələrin qurulmasında mühüm rol oynadı.

Daha sonra **F. Deynin Peterburq səfəri**, **Rusiyanın** diplomatik sahədəki önəmli rolunu nəzərə alaraq ABŞ-ın xarici siyasətində diqqət çəkən hadisələrdən biri oldu. **F. Deynin**, Rusiyaya səfər edərək, **Amerika-Rusiya diplomatik əlaqələrini** qurmağa və genişləndirməyə çalışmışdı. Bu səfər, ABŞ-ın yalnız Avropa gücləri ilə deyil, həm də **Rus imperiyası ilə münasibətlərini tənzimləməyə** başladığını göstərirdi. Deynin Peterburq səfəri, müstəqil ABŞ-ın beynəlxalq arenada daha çox sayda dövlətlə əlaqələr qurmağı hədəflədiyini sübut edirdi. Bu dövrün gənc amerikan diplomatiyasının bir xüsusiyyəti, yalnız müharibə dövründə deyil, həm də müstəqillikdən sonra, ABŞ-ın beynəlxalq tanınmasını artırmaq məqsədilə aktiv və məqsədyönlü diplomatik fəaliyyətdir.

ABŞ-ın xarici siyasət orqanlarının təşkili də bu dövrün digər mühüm məsələlərindən birini təşkil edir. ABŞ-ın xarici siyasət orqanlarının formalaşması, yeni yaranan dövlətin öz xarici siyasətini müəyyən etməsinə və idarə etməsinə kömək edəcək mexanizmlərin qurulması üçün zəruri idi. Bu orqanların formalaşdırılması həm ölkənin daxili strukturu, həm də beynəlxalq münasibətlərində əsas rol oynayırdı. **Xarici işlər naziri** və digər diplomatik nümayəndələr, ABŞ-ın beynəlxalq səviyyədə tanınması üçün gərəkli olan diplomatik əlaqələrin qurulmasında və inkişaf etdirilməsində əhəmiyyətli rol oynayırdılar. Həmçinin, ABŞ-ın öz xarici siyasətini idarə etmə üsulunun formalaşması, bu orqanların necə işləyəcəyini və xarici siyasətin necə formalaşacağını müəyyən etdi.

Gənc amerikan diplomatiyasının xüsusiyyətləri, həmçinin özünü göstərən bir xüsusiyyətə sahib idi. Bu diplomatiya, müstəqil və yeni qurulan bir dövlətin özünü digər güclərlə necə təqdim etməli olduğuna dair təcrübə əldə etmək məqsədi güdürdü. Bu dövrün diplomatiyasının **ən böyük xüsusiyyəti** isə, müstəqil ABŞ-ın bütün dünya ilə, xüsusilə də Avropa ilə əlaqələrini qurmaqda olduqca aktiv olması və eyni zamanda özünün suverenliyini və təhlükəsizliyini qorumaq məqsədini daşıması idi. **Diplomatik əlaqələrin qurulması** həm də yeni müstəqil dövlətin hüquqlarını tanıdan bir addım olaraq önəmli bir mərhələ oldu.

Son olaraq, **gənc amerikan diplomatiyasının təşkili** və xarici siyasətinin formalaşdırılması, **Fransa, Rusiya** və digər Avropa dövlətləri ilə münasibətlər qurularkən çox mühüm bir addım oldu. ABŞ-ın bu dövr ərzində göstərdiyi diplomatik təşəbbüslər, həm daxili vəziyyətini, həm də beynəlxalq əlaqələrini gücləndirərək, bu dövlətin dünya siyasətində yerini möhkəmləndirdi.

Amerika müstəmləkələrinin müstəqillik uğrunda mübarizəsi dövründə, xüsusən də müstəqillik müharibəsinin başa çatdığı və ABŞ-ın suveren dövlət olaraq beynəlxalq aləmdə öz yerini tutmağa başladığı dövr, həm daxili, həm də xarici siyasətdə əhəmiyyətli dəyişikliklərə səbəb oldu. Bu dövr, ABŞ-ın dünya siyasətində daha fəal olmağa başladığı, müxtəlif dövlətlərlə ittifaqlar qurduğu və müstəqilliyini tanıtdığı bir vaxt idi. ABŞ-ın müstəqilliyinin qazanılması, yalnız İngiltərə ilə müharibənin qazanılması ilə nəticələnmədi, həm də bir sıra Avropa dövlətləri ilə diplomatik münasibətlərin qurulmasına, yeni müttəfiqlərin əldə olunmasına və beynəlxalq tanınmağa da yol açdı.

Rusiya və İspaniya müstəqillik müharibəsi zamanı ABŞ-ın tərəfini tutmuş dövlətlərdən olmadılar. Rusiya, xüsusən də **Catherine the Great (Yekaterina II)** rəhbərliyində, özünün **"silahlı bitərəflik" siyasətini** tətbiq edərək, müharibə ilə birbaşa əlaqəyə girməyi istəmədi. 1780-ci ildə **Rusiyanın "Silahlı Bitərəflik Bəyənnaməsi"** (Armed Neutrality Declaration) ilə, Rusiya və bir neçə başqa dövlətlər, İngiltərə ilə mübahisə etmədən ticarət etmək və dəniz yollarında sərbəst hərəkət etmək məqsədini güdməyə başladılar. Bu bəyannamə, ingilis donanmasının ticarət və mülki gəmilərə qarşı tətbiq etdiyi məhdudiyyətlərə qarşı bir növ etiraz idi. Buna baxmayaraq, Rusiya, ABŞ-ın müstəqillik mübarizəsində dolaylı şəkildə ona dəstək verməkdənsə, daha çox İngiltərəni ticarət yoluyla təzyiq altında saxlamağa çalışdı. **İspaniya**,

digər tərəfdən, rəsmi olaraq müharibədə iştirak etməsə də, Fransa ilə gizli ittifaq quraraq, Amerika müstəqilliyinin təmin edilməsində dolayı yolla iştirak etdi.

Fransa, ABŞ-ın müstəqillik mübarizəsində ən vacib müttəfiqi oldu və 1778-ci ildə iki ölkə arasında həm **ittifaq müqaviləsi**, həm də **ticarət müqaviləsi** imzalandı. Bu ittifaq müqaviləsi, Fransa ilə ABŞ arasında mübahisəli məsələlərdə qarşılıqlı dəstək və müttəfiqlik münasibətləri qurdu. Fransa, müharibədə ABŞ-ın yanında döyüşməyə qərar verdi və Amerika müstəqillik mübarizəsində İngiltərəyə qarşı müharibəyə qatıldı. Fransanın bu iştirakı, müharibənin gedişatını əhəmiyyətli dərəcədə dəyişdi, çünki Fransa, İngiltərənin güclü hərbi və dəniz donanmasına qarşı öz hərbi gücünü Amerika ilə birləşdirərək müharibə dinamikasını dəyişdi. Bu ittifaq, ABŞ üçün müstəqillik mübarizəsinin ən həlledici mərhələlərindən biri oldu.

İngiltərənin beynəlxalq aləmdən təcrid olunması da bu dövrdə baş verən mühüm bir hadisə idi. İngiltərə, ABŞ-ın müstəqillik mübarizəsi dövründə yalnız döyüşməkdə deyil, həm də beynəlxalq aləmdə müttəfiqlərini itirməkdə idi. Fransa ilə birlikdə, **İspaniya**, **Hollandiya** və digər dövlətlər, İngiltərənin öz müstəmləkələrindəki ticarət imtiyazlarını zəiflətmək məqsədilə ABŞ-ın yanında yer aldılar. Bu vəziyyət, İngiltərənin beynəlxalq aləmdə nüfuzunun azalmasına səbəb oldu və onun dünya siyasətindəki güc balansını pozdu.

Hərbi-siyasi mübarizədə İngiltərənin məğlubiyyəti və onun nəticələri, təkcə müstəqil ABŞ-ın yaranması ilə deyil, həm də İngiltərənin müstəmləkə sistemindəki gücünün məhdudlaşması ilə nəticələndi. İngiltərənin müstəqil Amerika üzərindəki hakimiyyəti sona çatdı və bununla da **ABŞ-ın beynəlxalq tanınması** baş verdi. Bu prosesin sonu, 3 sentyabr 1783-cü ildə imzalanan **Paris Sülh Müqaviləsi** ilə tamamlandı. Bu müqavilə, ABŞ-ın müstəqilliyini təsdiq edən və onun sərhədlərini müəyyənləşdirən əsas beynəlxalq sənəd oldu. İngiltərə, ABŞ-ı tanıyaraq, onun müstəqilliyini qəbul etdi və sülhə razı oldu. Bu müqavilə, həm də ABŞ-ın beynəlxalq aləmdəki mövqeyinin daha da möhkəmlənməsinə səbəb oldu.

XIX əsrin əvvəllərində ABŞ-ın xarici siyasəti daha da inkişaf etməyə başladı. 1790-cı illərin sonlarına yaxın, **Dövlət Departamentinin yaradılması**, ABŞ-ın xarici siyasətinin təşkilatlanmasına yönəlmiş mühüm bir addım oldu. Dövlət Departamenti, ABŞ-ın xarici siyasətini idarə edən orqan olaraq təsis edildi və ölkənin beynəlxalq əlaqələrini təşkil etməkdə mühüm rol oynadı. **R.Livinqston**, bu dövrdə xarici siyasət sahəsində tanınmış bir şəxsiyyət idi və **ABŞ-ın Avropadakı diplomatik əlaqələrini gücləndirməyə** çalışdı. Livinqston, Amerika müstəqilliyini təmin etdikdən sonra, ABŞ-ın həm daxili, həm də xarici məsələlərini idarə etməkdə təcrübə qazanmışdı.

ABŞ-ın xarici siyasətində mühüm bir dönəm, **ABŞ-ın Bitərəflik Bəyannaməsi** ilə gəldi. Bu bəyannamə 1823-cü ildə qəbul olunsa da, artıq XIX əsrin əvvəllərində ABŞ-ın xarici siyasətində müstəqil bir yol tutma və Avropa münaqişələrindən uzaq durmaq yönündəki düşüncələr özünü göstərmişdi. ABŞ, Avropa münaqişələrindən uzaq durmaq və öz maraqlarını qorumaq məqsədilə **"bitərəflik" prinsipini** qəbul etdi və bu siyasət uzun müddət ölkənin xarici siyasətinə rəhbərlik etdi. Bu, həm də ABŞ-ın Avropanın siyasi münaqişələrinə qarışmama qərarını göstərirdi.

Bu dövr ərzində ABŞ-ın xarici siyasətinin əsas məqsədi, **öz suverenliyini qorumaq**, **beynəlxalq əlaqələrini inkişaf etdirmək**, **diplomatik əlaqələr qurmaq**, həmçinin **ticarət və müstəqillik**

sahələrində möhkəm bir mövqe tutmaq idi. XIX əsrin əvvəllərində qəbul edilən qərarlar və formalaşan xarici siyasət, ABŞ-ın dünya siyasətində müstəqil bir dövlət olaraq mövqeyini gücləndirməyə xidmət etdi.

Kafedra: **«Beynəlxalq münasibətlər və turizm»**

Fənn: **«Beynəlxalq münasibətlər tarixi» (I dövr)**

Mövzu: **«Böyük Fransa burjua inqllabı illərində beynəlxalq münasibətlər. Termidor irticası və Direktoriya (1789-1799)»**

Böyük Fransa burjua inqilabının dövrü, yalnız Fransanın deyil, həm də Avropanın siyasi və sosial quruluşunda dərin dəyişikliklərə səbəb oldu. XVIII əsrin sonlarında Fransada baş verən inqilab, sadə bir daxili hadisə kimi başlamamış, eyni zamanda Avropanın digər dövlətlərində də rezonans doğurmuşdur. Fransa inqilabının səbəbləri və nəticələri, yalnız Fransanın daxili siyasətini deyil, bütün qitənin beynəlxalq münasibətlərini əhəmiyyətli dərəcədə təsir etmişdir.

Fransa inqilabının **tarixi şəraiti** çox mürəkkəb idi. Fransanın iqtisadiyyatı zəifləyir, xalqın əksəriyyəti kəskin yoxsulluq içində yaşayır və inqilab qarşısında monarxiyanın ləğv edilməsinin tələbləri gündəmə gəlirdi. Bu dövrdə monarxiya hakimiyyəti zəifləmişdi və qitədəki digər monarxiyalar Fransanın gələcəyini təhlil etməyə çalışırdı. İqtisadiyyatın çətinlikləri, müharibələrdən yorulmuş xalqın məmnuniyyətsizliyi və aristokratik təbəqənin imtiyazlarını qorumağa çalışması inqilaba səbəb oldu. Bu, həm də Avropada çoxsaylı dövlətlərin və monarxiyaların təhlükə hiss etməsinə səbəb oldu, çünki inqilab yalnız Fransa ilə məhdudlaşmır, həm də başqa ölkələrdəki mövcud monarxiya rejimlərinə təhlükə yaratmaqda idi.

Fransa inqilabı ilə yanaşı, inqilabın ilk dövrü **Müəssisələr və Qanunverici Məclisi** dövrü olaraq adlandırılır. Bu dövr, Fransanın siyasi quruluşunu yenidən formalaşdırmağa çalışan bir mərhələ idi. Fransada monarxiya sistemi devrildi və ilk dəfə olaraq xalqın səsverməsi ilə seçilən qanunverici məclis təşkil edildi. Bu dövr, inqilabçı ideyaların yayıldığı, liberal və respublikaçı fikirlərin təşviq edildiyi, monarxiyanın əksinə olaraq respublika formasının qurulmağa çalışıldığı bir vaxt idi. Lakin, digər Avropa dövlətləri bu dəyişikliyi təhlükə olaraq gördü və Fransadakı inqilabi dəyişiklikləri məğlub etmək məqsədilə birləşərək **ilk əks-inqilabi koalisiyanı** qurdu.

II Yekaterina, Fransa inqilabının meydana gəlməsindən sonra bu hadisələrə qarşı çox ehtiyatla yanaşdı. O, özünə aid siyasi maraqlarını qorumaq istəyirdi və buna görə də Fransada monarxiyanın bərpasını arzulayırdı. Yekaterina, inqilabın yayılmasının Rusiyanın siyasətinə təsir etməsini istəmirdi. Buna görə də, Fransa monarxiyasının bərpası üçün müxtəlif tədbirlər görməyə başladı. Onun sözləri, "Fransa kralının işi bütün dövlət başçılarının işidir" cümləsi ilə xarakterizə olunur. Bu ifadə ilə Yekaterina, Fransanın daxili məsələlərinin yalnız fransız xalqı ilə əlaqəli olmadığını, həm də Avropadakı digər monarxiyaların maraqlarına xidmət etdiyini vurğulamağa çalışırdı. Bu fikir, əks-inqilabi dövlətlərin, o cümlədən Avstriya və Prussiyanın dəstəyi ilə formalaşan bir koalisiyanın yaratmasına zəmin hazırladı.

Konventin xarici siyasəti dövrü, Fransa inqilabının daha radikal mərhələlərini əhatə edir. 1792-ci ildə konventin qurulmasından sonra, Fransanın xarici siyasətindəki əsas hədəf, inqilabın xarici düşmənlərə qarşı müdafiəsini təmin etmək və inqilabçı ideologiyanın yayılmasını dəstəkləmək oldu. Konvent, həmçinin Fransada və Avropanın digər hissələrində inqilabçı hökumətləri dəstəkləyərək, monarxiyaların mübarizələrini sarsıtmaq məqsədini güdürdü. Bununla yanaşı, Fransa, böyük Avropa dövlətlərinə qarşı müharibə elan edərək öz mövqeyini gücləndirməyə çalışdı. Bu dövrün xarici siyasətindəki əsas məqsəd, inqilabın inamla qorunmasını təmin etmək və Fransanın siyasi mövqeyini Avropada təstiq etmək idi.

İlk əks-inqilabı koalisiyasının təşkili və fəaliyyəti çox vacib bir mərhələ oldu. Bu koalisiya, Fransadakı inqilabın yayılmasının qarşısını almaq və monarxiyanı bərpa etmək məqsədini güdürdü. İngiltərə, Avstriya, Prussiya və İspaniya, inqilabçı Fransaya qarşı mübarizə aparmaq üçün birlikdə hərəkət etdilər. Əks-inqilabı koalisiya, inqilabçı Fransaya qarşı müxtəlif müharibələr aparmaqla yanaşı, həm də inqilabın Avropada yayılmasının qarşısını almağa çalışdı. Lakin, bu koalisiya daxilində müxtəlif maraqlar və qarşıdurmalar olduğu üçün birləşmiş qüvvələr effektiv şəkildə fəaliyyət göstərə bilmədilər. Fransanın uğurlu müdafiəsi və inqilabçı hökumətin irəliləməsi nəticəsində, 1794-cü ildə koalisiya faktiki olaraq dağılmağa başladı. Bu dövr, həm də inqilabçı qüvvələrin müdafiə sahəsindəki qələbələri və mübarizələri ilə xarakterizə olunur.

Termidor irticası və Direktoriya dövrü, Fransa inqilabının daha mürəkkəb mərhələsini təşkil edirdi. Bu dövr, inqilabçı liderlərin arasında güc mübarizələrinin meydana gəldiyi və xarici siyasətdə bəzi dəyişikliklərin baş verdiyi bir mərhələ idi. Termidor irticası, inqilabın radikal qanadlarının zəifləməsi və daha mülayim qüvvələrin hakimiyyətə gəlməsi ilə nəticələndi. Bu dövrdə, konventin idarə etdiyi Fransada siyasi mühitin dəyişməsi, xarici siyasətdə də öz təsirini göstərdi. Direktoriya dövründə isə Fransanın xarici siyasətində daha çox praktiki yanaşmalar ortaya çıxmağa başladı. Bu dövr, həm də inqilabın ilkin məqsədlərinin bəzi cəhətdən gerçəkləşdiyi və Fransanın beynəlxalq mövqeyinin müəyyənləşdiyi bir zaman oldu.

Fransa inqilabı və onun xarici siyasətə təsiri, yalnız Fransanın gələcəyini deyil, həm də Avropadakı bütün siyasi sistemləri dəyişdirdi. Həm daxili siyasət, həm də beynəlxalq münasibətlər baxımından böyük dəyişikliklərə yol açdı, inqilabın ideyaları Avropada və dünyada uzun müddət təsirli oldu.

Böyük Fransa burjua inqilabının dönəmində, inqilabın xarici siyasəti və diplomatiyası ciddi şəkildə Fransanın gələcəyini və inqilabın ümumi xarakterini formalaşdırdı. Bu dövrün ən mühüm xüsusiyyətlərindən biri, inqilabın daha radikal mərhələlərində, xüsusilə Yakobin diktaturası altında Fransanın xarici siyasətinin necə inkişaf etdiyidir. Yakobinlər, inqilabın ən kəskin dövrünü idarə edərək, ölkəni hərtərəfli şəkildə müdafiə etməyə çalışdılar və bu dövrün xarici siyasəti, həm daxili müxalifətlə mübarizə aparmağı, həm də əks-inqilabi qüvvələrə qarşı mübarizəni əhatə edirdi.

Yakobin diktaturası zamanı inqilabın diplomatik siyasəti, çox ciddi bir qorunma və genişlənmə məqsədi güdürdü. Fransa, inqilabçı ideyaların yayılmasını, monarxiya və aristokratiyaya qarşı mübarizə aparan dövlətlərə qarşı mübarizəni və həm də bu dövrün başqa Avropa dövlətlərinə qarşı beynəlxalq müdafiəsini təmin etməyə çalışdı. Bu dövrün xarici siyasətində ən diqqət çəkən xüsusiyyətlərdən biri, əks-inqilabi koalisiyalara qarşı Fransanın həyata keçirdiyi aktiv mübarizə idi. Fransada inqilabın radikal liderləri olan Robespyer və digər Yakobin rəhbərləri, xarici müdaxilələrə qarşı güclü bir müqavimət göstərərək, Fransanın inqilabi ideyalarını müdafiə etməyə çalışdılar.

Yakobinlər dövründə xarici siyasətə dair atılan addımlar, həm də Fransanın əks-inqilabçı koalisiyalarına qarşı müdafiəsini təmin etmək məqsədini daşıyırdı. Bu dönəmdə, inqilabçı hökumətlər Avstriya, Prussiya, İngiltərə və digər Avropa dövlətləri ilə ciddi mübarizə apardılar. Fransanın diplomatik siyasəti, xüsusilə öz inqilabçı ideyalarını yaymağa, həmçinin ölkənin suverenliyini və inqilabi hakimiyyətini qorumağa yönəlmişdi. Bununla yanaşı, Fransanın xarici siyasətindəki bir digər vacib istiqamət, inqilabçı dövlətlərin bir-birinə dəstək verməsi və Fransanın xarici siyasətinin bir növ müttəfiqlik qurma və əks-inqilabi qüvvələrə qarşı birləşmə məqsədi ilə aparılması idi.

Fransa inqilabının 9 Termidor çevrilişinə hazırlığı zamanı **Fransa burjuaziyasının rolu** böyük əhəmiyyət daşıyırdı. 1794-cü ildəki 9 Termidor çevrilişi, xüsusilə inqilabın ən radikal dövrünü sona çatdıraraq, hökumətdə yeni bir mülayimləşmə mərhələsinə keçidə səbəb oldu. Burjuaziya, artıq öz imkanlarını qorumaq və inqilabın radikal qanadlarının gücünü zəiflətmək istəyirdi. Burjuaziya, həm də yeni iqtisadi və siyasi vəziyyətdə öz maraqlarını qorumağa çalışırdı və bunun nəticəsi olaraq Yakobin diktaturasına qarşı çevrilişə dəstək verdilər. 9 Termidor çevrilişi, Yakobinlərin gücünün azalmasına və inqilabın daha mülayim bir xəttə doğru istiqamətlənməsinə səbəb oldu.

9 Termidor çevrilişi (27 iyul 1794) əsasən Fransada inqilabçı ən radikal qüvvələrin devrilməsinə səbəb oldu. Bu çevriliş, xüsusilə Yakobinlərin başında duran **Maximilien Robespierre** və digər liderlərin öldürülməsiylə nəticələndi. Bu hadisə, inqilabın hər iki tərəfinin mövqeyində ciddi dəyişikliklərə yol açdı. Yakobinlərə qarşı yeni bir siyasi quruluş meydana gəldi və bu da Fransada daha mülayim bir dövrün başlanğıcını qoydu. Burjuaziyanın bu çevrilişdə rolu böyük idi, çünki onlar, inqilabın idarə edilməsini artıq öz iqtisadi və siyasi maraqlarına uyğun şəkildə istədilər.

Direktoriya dövrü Fransada yeni bir dövrün başlanğıcı oldu. Bu dövrdə, Fransa xarici siyasətində müəyyən dəyişikliklər meydana gəldi. Artıq Fransanın xarici siyasəti daha mülayim və strateji yanaşmalarla formalaşırdı. Direktoriya dövründə, xüsusilə Fransa diplomatiyası daha

çox hərbi müdaxilə, müttəfiqlərlə əlaqələr və inqilabçı ideyaların yayılması məqsədinə yönəlmişdi. Bu dövrdə Fransanın xarici siyasətindəki əsas məqsəd, əvvəlki dövrün radikal diplomatik siyasətindən fərqli olaraq, stabil bir mühit yaratmaq və xarici təzyiqlərə qarşı daha güclü bir mövqe tutmaq idi.

Kompo-Fomino sülhü də bu dövrün əhəmiyyətli hadisələrindən biridir. Bu sülh müqaviləsi, Fransanın bəzi bölgələrdəki əraziləri qorumağa, öz maraqlarını təmin etməyə və Avropadakı mövqeyini nisbətən gücləndirməyə yönəlmişdi. Direktoriya dövründə, Fransanın hərbi diplomatiyası da gücləndi və **generallar diplomatiyası** çox vacib bir amilə çevrildi. Bir çox məşhur fransız generalı, diplomatik əlaqələri gücləndirmək, müttəfiqlərlə iş birliyi qurmaq və Fransanın maraqlarını qorumaq məqsədilə fəaliyyət göstərdilər. Bu generalların rolu, Fransa inqilabının sonrakı illərində Avropada əsas oyunçulardan biri olaraq çıxış etməyə imkan yaratdı.

Əlavə olaraq, bu dövrün xarici siyasəti həm də Fransanın uzunmüddətli məqsədləri ilə formalaşdı. Fransanın məqsədi, həm inqilabçı ideyaların yayılmasını dəstəkləmək, həm də Avropadakı digər dövlətlərlə balansı qorumaq idi. Lakin, inqilabın daxili və xarici təzyiqlər altında olduğu üçün, bu siyasət çox zaman dəyişikliklərə məruz qaldı və çoxlu siyasi mübarizələrə səbəb oldu.

Ümumilikdə, Yakobin diktaturası və sonrasındakı dövrlər, Fransa xarici siyasətinin bir növ radikalizmdən mülayimliyə doğru keçidini göstərdi. 9 Termidor çevrilişi və Direktoriya dövrü, inqilabın xarici siyasətinin artıq müxtəlif strateji yanaşmalarla formalaşmasına şərait yaratdı. Bu dövr, həm də Fransanın öz mövqeyini qorumağa və beynəlxalq aləmdəki yerini möhkəmləndirməyə çalışdığı bir dövr oldu.

Böyük Fransa burjua inqilabının ardından Fransada idarəetmə dəyişiklikləri və xarici siyasət sahəsindəki inkişaflar, inqilabın gedişatını və Avropadakı güc balansını ciddi şəkildə dəyişdirdi. Bu dövrün ən vacib və mübahisəli şəxsiyyətlərindən biri **Napoleon Bonapart** oldu. Napoleonun irəli çəkilməsi və yüksəlişi, yalnız Fransanın daxili siyasətini deyil, həm də beynəlxalq münasibətləri və Avropadakı siyasi tarazlığı əhəmiyyətli şəkildə formalaşdırdı. Onun İtaliyaya yürüşü, Şərq siyasəti, Misir yürüşü və digər hərbi fəaliyyətləri, həmçinin Fransanın gücünü artırma məqsədilə həyata keçirdiyi diplomatik addımlar, dünya tarixində mühüm yerlərdən birini tutmağına səbəb oldu.

Napoleonun **İtaliyaya yürüşü** (1796-1797) Fransanın inqilabçı dövründəki xarici siyasətinin ən mühüm hərbi addımlarından biri oldu. Bu yürüşün məqsədi, Avropada Fransaya qarşı birləşmiş əks-inqilabi qüvvələrə qarşı mübarizəni davam etdirmək və Fransa mövqeyini cənubda gücləndirmək idi. Napoleon, İtaliyada müvəffəqiyyətli hərbi kampaniyalar həyata keçirərək Fransanın bu ərazidəki mövqeyini təmin etdi və Avstriyaya qarşı əhəmiyyətli zəfərlər qazandı. Bu, həm də Fransanın İtaliya üzərində siyasi təsirini artırmasına səbəb oldu. Napoleonun İtaliyada qazandığı uğurlar, onun siyasi və hərbi nüfuzunu Avropada daha da artırdı və onu daha güclü bir lider kimi tanıtdı.

Direktoriyanın Şərq siyasəti, bir tərəfdən Fransanın Şərqə doğru genişlənmə istəyini, digər tərəfdən də bu dövrdə Fransanın Rusiyaya qarşı diplomatik münasibətlərindəki gərginliyi əks etdirirdi. Napoleon, Fransa dövlətinin daha da güclənməsi məqsədilə, Fransa imperiyasını genişləndirməyə çalışırdı. Bu dövrün ən önəmli diplomatik şəxsiyyətlərindən biri olan **Taleyran**, Fransanın diplomatik siyasətində mühüm rol oynayırdı. O, həm iç siyasətdə, həm də beynəlxalq arenada Fransanın maraqlarını müdafiə edən nüfuzlu bir siyasətçi və diplomatik lider idi. Taleyranın diplomatik fəaliyyəti, Fransa dövlətinin xarici siyasətində strateji yanaşmaların qurulmasına kömək etdi və Fransa üçün ən uyğun müttəfiqliklər qurmağa çalışdı.

Napoleonun **Misir yürüşü** (1798-1799), Fransanın Şərqdəki maraqlarını artırmaq və İngiltərənin koloniyalarına qarşı mübarizə aparmaq məqsədi güdürdü. Misir, həm iqtisadi, həm də strateji baxımdan Fransaya faydalı bir bölgə kimi qiymətləndirilirdi. Napoleon, Misirə hərbi müdaxilə edərək burada təsirli olmaq və İngiltərənin Hindistanla olan əlaqələrini kəsərək Fransanın dəniz gücünü artırmaq istəyirdi. Lakin Misir yürüşü nəticəsində Fransanın uğursuzluğa uğraması, Napoleonun uğurlarını kölgədə qoydu. Misir yürüşü, həmçinin Fransanın beynəlxalq imicinə zərər vurdu və Avropadakı müttəfiqlərin Napoleonun liderliyinə olan inamını azaltdı. Bununla yanaşı, Fransanın Misirdəki məğlubiyyəti, Fransanın yerli təsirini zəiflədərək, Napoleonun xarici siyasətində bəzi dəyişikliklərə səbəb oldu.

İkinci koalisiyanın təşkili (1798-1801) və Fransaya qarşı müharibənin başlanması, Napoleonun yüksəlişi və Fransanın gücünün artması ilə birbaşa əlaqədar idi. İngiltərə, Avstriya, Rusiyanın da daxil olduğu ikinci koalisiya, Napoleonun Fransanın rəhbərliyində olduğu dövrdə qarşı mübarizə aparan ölkələrin birləşməsindən ibarət idi. Bu koalisiya, Fransanın Avropadakı dominant mövqeyinə qarşı çıxmaq məqsədini güdürdü. Napoleonun Misirdəki uğursuzluqları və Fransanın daxili siyasətindəki dəyişikliklər, bu koalisiyanın qurulmasına səbəb oldu. Bu mübarizələr, yalnız Fransanın mövqeyini zəiflətmək üçün deyil, həm də Avropa güc balansını dəyişdirmək məqsədini daşıyırdı.

Rusiyanın xarici siyasəti inqilab dövründə və sonrasında, həm də Napoleonun liderliyə yüksəlməsi ilə əlaqədar olaraq dəyişikliklərə uğradı. I Pyotrun sonrasındaki dövrlərdə Rusiya, Avropada güc əldə etmək məqsədini güdür və bununla yanaşı, Fransanın inqilabçı ideyalarından qorxurdu. Rusiyanın Fransa inqilabına qarşı çıxması, Avropa dövlətləri ilə birgə mübarizənin təşkili ilə nəticələndi. Lakin Napoleonun yüksəlişi ilə Rusiya, Fransanın artan təsirinə qarşı mübarizəyə başlayaraq, Napoleonla müharibələrə girdi və buna görə də Fransanın gücünün artmasına qarşı hərəkət etməyə başladı.

Napoleonun **Direktoriyanı qovması** (1799) və **Fransada hərbi diktaturanın qurulması**, həm də Fransanın xarici siyasətindəki ən mühüm dönüş nöqtələrindən biri oldu. Napoleon, Fransada inqilabçı rejimin sonlandırılmasını təmin edərək özünü ölkənin diktatoru və imperatoru elan etdi. Bu addım, Fransanın daxili siyasətindəki radikal dəyişiklikləri əks etdirməklə yanaşı, onun xarici siyasətində də ciddi təsirə yol açdı. Napoleonun liderliyi, Fransa dövlətini çox güclü və təşkilatlanmış bir struktura çevirdi. Napoleonun diktatorluğu dövründə Fransanın xarici siyasətindəki əsas məqsəd, Avropada Fransanın hegemonluğunu təmin etmək, digər dövlətləri tabe etmək və Fransanın gücünü artırmaq oldu.

Napoleonun **ərazi işğalları** nəticəsində, Avropada siyasi tarazlıq Fransanın xeyrinə dəyişdi. Napoleon, Avropanın böyük hissəsini öz təsiri altına alaraq, öz imperiyasını qurmağa başladı. Bu işğallar, Avropadakı digər dövlətlərin Fransaya qarşı mübarizəsini artırdı və Avropada siyasi vəziyyətin dəyişməsinə səbəb oldu. Napoleonun hakimiyyəti, Fransanın iqtisadi və hərbi gücünü artırmaqla yanaşı, bir çox dövlətin müstəqilliyini də təhdid etdi. Fransanın ərazi işğalları, həmçinin İngiltərə ilə olan qarşıdurmanın daha da kəskinləşməsinə səbəb oldu.

İngilis-fransız qarşıdurmasının kəskinləşməsi Napoleonun yüksəlişi ilə paralel olaraq gücləndi. Fransanın Avropadakı hegemonluğuna qarşı mübarizə aparan İngiltərə, Fransanın hərbi gücünü zəiflətmək və Avropada öz mövqeyini qorumaq üçün müxtəlif müharibələrə qatıldı. İngiltərə, xüsusən Fransanın dəniz gücünü sarsıtmağa və dənizdəki üstünlüyünü əldə etməyə çalışırdı. Bu qarşıdurmalar, Fransanın xarici siyasətindəki ən böyük təhdidlərdən biri olaraq qaldı.

Napoleonun yüksəlişi və Fransanın xarici siyasətinin dəyişməsi, həm Avropadakı güc balansını, həm də dünya siyasətini dərindən təsir etdi.

Kafedra: **«Beynəlxalq münasibətlər və turizm»**

Fənn: **«Beynəlxalq münasibətlər tarixi» (I dövr)**

Mövzu: **«Napoleon müharibələri dövründə Avropada beynəlxalq münasibətər (1799-1815)»**

Napoleon müharibələri dövründə Avropada beynəlxalq münasibətlər əhəmiyyətli bir dönüş nöqtəsinə gəldi. 1799-cu ildə Napoleonu Fransa lideri olaraq yüksəldikdən sonra, onun idarəetməsi altında Fransanın xarici siyasətindəki əsas hədəf Avropada hegemonluğunu qurmaq və digər güclərlə müqavilələr imzalayaraq Fransanın ərazisini genişləndirmək oldu. Bu dövrün ən mühüm hadisələrindən biri **İkinci Koalisiyanın** qarşı Fransa ilə müharibəyə başlaması idi. İngiltərə, Avstriya, Rusiyanın daxil olduğu ikinci koalisiya, Napoleona qarşı hərbi mübarizə aparmağa qərar verdilər. Bu müharibə, Napoleonun gücünün və Fransa imperiyasının müdafiəsi ilə əlaqədar genişlənən bir dövrün başlanğıcı idi. Koalisiya dövlətləri, Fransa ilə qarşı mübarizə apararaq Napoleonu Avropada hakim mövqeyinə yüksəlməkdən saxlamağa çalışırdılar. Lakin zamanla Napoleon, hərbi bacarığı, diplomatik strateji yanaşmaları və ərazi işğalları ilə bu koalisiyanı məğlub etməyə başladı.

İkinci Koalisya qarşı müharibəsinin başa çatması Napoleonun Fransa imperiyasını gücləndirməsi və Avropadakı dominant mövqeyini möhkəmləndirməsi ilə əlaqədar oldu. 1801-ci ilə qədər Napoleon Fransanın hərbi gücünü artıraraq, koalisiya dövlətlərinə qarşı bir neçə uğurlu döyüş həyata keçirərək sülh müqavilələrinin imzalanmasına zəmin yaratdı. Bu dövrdə Fransanın diplomatik məqsədləri yalnız hərbi qələbə ilə bitmədi, həm də Avropadakı müttəfiqliklər və sülh müqavilələri ilə mövqeyini möhkəmlətməyi hədəflədi.

Napoleonun rəhbərlik etdiyi Fransa ilə imzalanan birinci sülh müqavilələrindən biri **Avstriya ilə Lyuveniya sülhü** oldu. Bu müqavilə, **fevral 1801-ci il** tarixində imzalandı və Avstriyanı Fransaya qarşı olan müharibədən çıxarıb sülhə dəvət etdi. Bu müqavilənin nəticəsi olaraq

Avstriya Fransanın işğallarını tanımaq zorunda qaldı və Fransanın Avropada daha da möhkəmlənməsinə şərait yaratdı. Avstriya, bu sülh müqaviləsi ilə Fransanın Avropa siyasətindəki artan təsirini qəbul etdi və Fransaya qarşı mübarizə aparmaqdan çəkindi.

Bir başqa mühüm sülh müqaviləsi isə **Rusiya ilə Paris sülhü** oldu. Bu müqavilə, **oktyabr 1801**-ci il tarixində imzalandı və Rusiya ilə Fransa arasında müharibənin sona çatmasına səbəb oldu. Rusiya, bu müqavilə ilə Fransa ilə qarşıdurmasını dayandıraraq, Fransa ilə dostluq münasibətləri qurmağa qərar verdi. Paris sülhü, Rusiyanın Fransa ilə müttəfiq olaraq Avropadakı mövqeyini daha da möhkəmləndirdi. Bu, həmçinin Napoleonun diplomatik bacarığını nümayiş etdirən bir hadisə oldu, çünki Rusiya kimi güclü bir dövlətlə Fransa sülh imzalayaraq onun Avropadakı hegemonluğuna daha da yaxınlaşdı.

Bununla yanaşı, Fransanın diplomatik münasibətləri, xüsusən **İngiltərə ilə olan qarşıdurmasında** kritik bir dövrə gəldi. İngiltərə, Fransanın qüvvətləndirilməsi və Napoleonun hakimiyyəti altında Fransanın Avropadakı hegemonluğunu genişləndirməsi ilə narahat oldu. **Amyen sülh müqaviləsi** (mart 1802) İngiltərə ilə imzalanan ən mühüm sülh müqavilələrindən biri oldu. Bu müqavilə, Fransanın müharibə vəziyyətində olduğu İngiltərə ilə müvəqqəti bir sülh əldə etməsinə səbəb oldu və bir neçə il ərzində müharibə sükunətinə gətirib çıxardı. Amyen sülhü, Fransa və İngiltərə arasındakı qarşıdurmanın müəyyən müddətə dayandırılmasını təmin etsə də, bu sülhün müddəti uzun sürmədi. Napoleonun Avropadakı hegemonluğunu artırmaq istəyi və İngiltərənin bu vəziyyətə qarşı reaksiyası səbəbindən, bu müvəqqəti sülh uzun müddət davam etmədi.

Napoleonun beynəlxalq siyasətində əsasən **Yaxın Şərqə dair iddiaları** da öz yerini tapdı. Fransa, 1798-ci ildə **Misir yürüşü** ilə Şərqə doğru genişlənmə hədəfi güdərək, Avropada gücünü artırmağa çalışmışdı. Napoleon, Misirə doğru hərbi müdaxilə edərək, həm İngiltərənin Hindistanla olan əlaqələrini kəsməyi, həm də Fransanın təsirini Şərqdə qurmağı planlaşdırırdı. Lakin Misir yürüşü uğursuz oldu və İngiltərə ilə Fransanın qarşıdurması daha da kəskinləşdi. Napoleonun bu iddiaları, xüsusən **İngilis-fransız münasibətlərinin kəskinləşməsinə** səbəb oldu. İngiltərə, Fransanın Yaxın Şərqdə gücünü artırmasını istəmirdi və bu vəziyyət İngiltərənin Fransaya qarşı daha da mübarizəyə başlamasına səbəb oldu.

Bundan əlavə, Napoleonun Yaxın Şərqə dair iddiaları, Fransanın Orta Şərqdəki strateji mövqeyini gücləndirmək və İngiltərənin ərazilərinə qarşı təsirini genişləndirmək məqsədi güdürdü. Napoleon, Fransanın dəniz gücünü artırmaq və Hindistan üzərindəki təsirini təmin etmək istəyirdi. İngiltərə isə, Hindistanla olan əlaqələrini qorumaq və Şərqdəki mövqeyini saxlamaq üçün Fransanın bu istiqamətdəki hərəkətlərinə mane olmaq üçün hərbi diplomatiyasını gücləndirdi.

Bu sülh müqavilələri və Fransanın Şərqdəki iddiaları, Avropa dövlətləri arasında gərginliyi və hərbi qarşıdurmaları davam etdirdi. Napoleonun gücünün artması və Avropa dövlətlərinin buna qarşı mübarizəsi, uzunmüddətli sülhün əldə edilməsini çətinləşdirdi. Lakin bu dövrün sonunda Fransanın qələbələri və diplomatik uğurları, Napoleonu Avropada hegemon mövqeyinə gətirdi. Bu da onu yalnız Fransa tarixinin deyil, ümumiyyətlə dünya tarixinin ən güclü və mübahisəli liderlərindən birinə çevirdi.

Napoleon müharibələri dövründə Fransa, Avropada hegemonluğunu qurmağa və öz təsirini genişləndirməyə çalışarkən, beynəlxalq münasibətlərdə çox ciddi dəyişikliklər baş verdi. 1805-ci ildən əvvəlki dövr, Napoleonun Fransa İmperiyasını genişləndirmək məqsədilə Avropa dövlətlərinə qarşı hərbi mübarizə apardığı və Fransa'nın dünya siyasətindəki gücünü artırmağa çalışdığı bir mərhələ idi. Bu dövrdə, Napoleonun beynəlxalq razılaşmaları pozması və Fransanın hərbi müdaxilələri nəticəsində dövlətlər arasında gərginliklər artdı və bunun ardınca müharibələr baş verdi.

Fransa və Rusiya arasındakı münasibətlər, 1805-ci ildən əvvəl bir neçə dəfə gərginləşmişdi. Napoleonun Fransanın xarici siyasətindəki məqsədi, öz ərazisini genişləndirmək və Avropada gücünü artırmaq idi. Rusiya, Napoleona qarşı mübarizədə əsas müttəfiqlərdən biri kimi yer alırdı. Lakin Napoleonun bu məqsədinə qarşı Rusiyanın reaksiyası kəskinləşdi və 1805-ci ilin əvvəllərində **Fransanın beynəlxalq razılaşmalarını pozması** nəticəsində Fransa və Rusiya arasında əlaqələr daha da pisləşdi. Napoleon, Fransa'nın sərhədlərini genişləndirmək üçün Rusiyanı öz layihələrindən və təsir dairəsindən uzaqlaşdırmaq istəyirdi, buna görə də müxtəlif diplomatik və hərbi addımlar atmağa başladı. Bu, Fransa-Rusiya münasibətlərinin gərginləşməsinə səbəb oldu və 1805-ci ildəki **Üçüncü Koalisiya** müharibəsinin başlanmasına yol açdı.

Napoleonun **Fransanın beynəlxalq razılaşmalarını pozması** və Rusiya ilə gərginləşən münasibətləri nəticəsində, İngiltərə ilə Rusiyanın müttəfiqlik münasibətləri gücləndi. 1 aprel 1805-ci ildə **Sankt-Peterburq** şəhərində imzalanan müqavilə, İngiltərə ilə Rusiyanın müttəfiqlik münasibətlərini möhkəmləndirdi. Bu müqavilənin əsas məqsədi, Napoleonun gücünü məhdudlaşdırmaq və onun Avropadakı genişlənməsinə qarşı birləşmiş bir blok yaratmaq idi. Bu ittifaq, İngiltərənin güclü dəniz donanmasını və Rusiyanın Avropa qitəsindəki hərbi qüvvəsini birləşdirərək Napoleonun qarşısında ciddi bir mübarizə təşkil etdi.

Üçüncü Koalisiya adlanan dövrün ən mühüm hadisələrindən biri, Napoleonun bu koalisiyanı darmadağın etməsi oldu. 1805-ci ilin oktyabr ayında, **Ulm döyüşü** (20 oktyabr 1805) baş verdi. Bu döyüş, Avstriya və onun müttəfiqlərinin Napoleon tərəfindən məğlub edilməsi ilə nəticələndi. Ulm döyüşü, Fransanın Qərbi Avropadakı hərbi üstünlüyünü göstərən vacib bir məqam idi və Napoleonun strateji qabiliyyətlərinin təntənəsi oldu. Bu döyüş, Napoleonun Fransanın hegemonluğunu davam etdirməkdə nə qədər qüvvətli olduğunu sübut etdi və onun Avstriyaya qarşı qələbəsi, onun Avropa siyasətindəki mövqeyini daha da möhkəmləndirdi.

Bir neçə həftə sonra, **Austerlitz döyüşü** (2 dekabr 1805) baş verdi. Austerlitz döyüşü, **Üçüncü Koalisiyanın** ən böyük məğlubiyyətini və Napoleonun parlaq hərbi qələbəsini təmsil edirdi. Bu döyüş, Napoleonun hərbi dəhasını göstərdi və Fransa'nın Avropadakı hegemonluğunu daha da gücləndirdi. Austerlitz döyüşü, Rusiyanın və Avstriyanın birləşmiş ordusuna qarşı qazanılan möhtəşəm bir zəfər idi. Napoleon, düşmənləri darmadağın edərək, bu döyüşün nəticəsi olaraq Avstriya ilə imzalanacaq sülh müqavilələrinə də zəmin yaratmış oldu.

Bu döyüşlərin nəticələri yalnız Fransanın Avropadakı mövqeyini gücləndirmədi, həm də **Yaxın Şərq** və **Avropa** siyasətində ciddi dəyişikliklərə səbəb oldu. **Austerlitz döyüşü** nəticəsində Avstriya təslim oldu və Fransaya qarşı olan müharibə sona çatdı. Napoleonun müttəfiqləri arasında Avstriya ilə Fransanın əlaqələri dəyişdi, Rusiyanın isə Avropa siyasətindəki təsiri azaldı. Bu qələbə, Fransa İmperiyasının sərhədlərinin genişlənməsi və Napoleona olan beynəlxalq dəstəyin artması ilə nəticələndi.

Napoleonun qələbələri, Yaxın Şərqdəki geosiyasi münasibətlərə də təsir etdi. Napoleon, Fransanın Şərqdəki gücünü artırmaq məqsədilə, xüsusən **Misir** və **Yaxın Şərqə** olan müdaxilələrini davam etdirdi. Bu, həm İngiltərənin, həm də Rusiyanın Fransaya qarşı mübarizədə daha fəal olmasına səbəb oldu. Austerlitz döyüşündən sonra, Fransa və İngiltərə arasındakı qarşıdurma daha da kəskinləşdi və bu vəziyyət nəticəsində **İngilis-fransız qarşıdurması** yeni mərhələyə qədəm qoydu.

Son olaraq, **Üçüncü Koalisiya** müharibəsinin Fransanın qələbəsi ilə sona çatması, Napoleonun Avropa siyasətindəki hegemonluğunu daha da möhkəmləndirdi. Həmçinin, Rusiyanın Fransaya qarşı olan müdaxiləsi və İngiltərənin də Fransaya qarşı davam edən mübarizəsi, Avropadakı siyasi tarazlığı dəyişdirdi. Napoleonun hərbi qələbələri, onu Avropada lider mövqeyinə gətirdi, lakin bu zəfərlər eyni zamanda, uzun müddətli sülhün əldə edilməsinə mane olan böyük gərginliklər yaratdı.

Napoleon müharibələri dövründə, 1799-1815-ci illər arasında, Fransa İmperiyasının inkişafı və Napoleonun Avropa siyasətindəki gücünün artması ilə beynəlxalq münasibətlərdə əhəmiyyətli dəyişikliklər baş verdi. Napoleonun Fransa'dakı hakimiyyətə gəlməsi ilə, Avropa dövlətləri öz siyasi və diplomatik mövqelərini qorumaq və ya gücləndirmək üçün müxtəlif strategiyalar tətbiq edirdilər. Bu dövrdə, həmçinin, Şərqdəki güc mübarizələri, Fransa'nın xarici siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri oldu. Bu yazıda, o dövrdəki beynəlxalq münasibətləri və Fransa'nın siyasətini, həmçinin əsas döyüşlər və sülh müqavilələrini əhatə edəcəyik.

Fransa'nın beynəlxalq münasibətlərində ən mühüm məsələlərdən biri də **Türkiyə ilə əlaqələrin gərginləşməsi və Rusiya ilə münasibətlərin qarşıdurmaya sürüklənməsi** idi. Fransa, Napoleonun hakimiyyətə gəlməsi ilə daha fəal xarici siyasət yürütməyə başladı. Özünün **Şərq siyasətindəki** məqsədi, yalnız Avropada deyil, həm də Yaxın Şərqdəki nüfuzunu artırmaq idi. **Türkiyə** ilə münasibətlərində müəyyən bir yaxınlaşma baş verərək, Fransa'nın **Türkiyə ilə meyl etməsi** müşahidə olundu. Lakin bu meyl, xüsusən Rusiya və İngiltərə ilə olan münasibətləri gərginləşdirdi. Rusiya, Fransanın Yaxın Şərqdəki təsirini genişləndirməsi ilə qarşı çıxırdı və İngiltərə də Fransanın Avropadakı hegemonluğuna qarşı müqavimət göstərirdi.

Napoleonun diplomatik və hərbi strategiyası, **İran**da da fəal oldu. 1800-cü illərin əvvəllərində, Fransa, **İranla** münasibətlərini gücləndirməyə çalışdı və bu dövrdə **Fransa diplomatiyasının fəallaşması** müşahidə olundu. Fransa, İranın Rusiyanın təsir dairəsindən çıxarılmasını və Fransaya yaxın bir mövqe almasını istəyirdi. Bu baxımdan, İranın siyasətinə təsir etmək üçün

Fransa müxtəlif diplomatik vasitələrdən istifadə edərək, Rusiyaya qarşı mübarizədə Şərqdə yeni müttəfiqlər tapmağa çalışdı.

Napoleonun Fransa'nın mövqeyini gücləndirməyə çalışarkən, **anti-fransız koalisiyalarının təşkili** davam etdi. Bu, 1806-1807-ci illərdə baş verən **4-cü Antifransız Koalisiyasının** qurulmasına səbəb oldu. Bu koalisiya, Fransa'ya qarşı geniş bir mübarizə başlatdı və Avstriya, Rusiya, İngiltərə və Prussiya kimi güclü dövlətləri birləşdirirdi. Napoleon, 1806-1807-ci illərdəki müharibələrdə **Prussiya ordusunu darmadağın edərək**, **İeney** və **Auerşterlis** döyüşlərində (14 oktyabr 1807) möhtəşəm qələbələr qazandı. Bu döyüşlər, Napoleonun hərbi geniusunu göstərdi və Prussiya ordusunun məğlubiyyəti, Avropada böyük bir siyasi dəyişiklik yaratdı. Bu zəfərlər, Fransanın Avropadakı hegemonluğunu daha da gücləndirdi və düşmənlərinin müqavimətini qırdı.

Tilzit sülhü (7 iyun 1807) bu zəfərlərin nəticəsi olaraq imzalandı. Bu sülh müqaviləsi, Napoleonun Fransa ilə Prussiya arasında və Avropada digər dövlətlərlə olan münasibətlərində mühüm dönüş nöqtəsi oldu. Tilzit sülhü ilə, Fransa öz gücünü daha da möhkəmləndirərək, Prussiyanı və Rusiyanı təcrid etməyə başladı. Bu sülh, Napoleonun Fransa'nın hegemonluğunu daha da genişləndirməsinə və Avropadakı siyasi təzyiqini artırmasına imkan verdi. **Fransa-Prussiya münasibətləri** və Avropadakı digər dövlətlərarası gərginliklər də bu dövrdə artdı. Napoleonun Avropada siyasətini daha da gücləndirməsi, digər dövlətləri onun hegemonluğuna qarşı müqavimət göstərməyə vadar etdi və bu, yeni koalisiyaların yaranmasına səbəb oldu.

1809-cu ildə **5-ci Koalisiyanın** təşkili ilə Fransa'ya qarşı yeni bir mübarizə başladı. **Avstriya ordusunun Barqamda (6 iyul 1809) darmadağılması**, Napoleonun hərbi gücünün nə qədər böyük olduğunu bir daha sübut etdi. Bu döyüşdə Napoleon, Avstriya ordusunu məğlub edərək, Avropadakı vəziyyəti öz xeyrinə dəyişdirdi. Bu qələbə, **Şenburn sülhü** (14 oktyabr 1809) ilə nəticələndi və Avstriya ilə Fransa arasında yeni bir sülh müqaviləsi imzalandı. Bu sülh, Napoleonun Fransa İmperiyasının sərhədlərini daha da genişləndirdi və Avstriya ilə gərginliyi azaltdı.

Bundan sonra, **Rusiya-Türkiyə müharibəsi** (1806-1812) başlandı. Bu müharibə, Napoleonun **Türkiyəyə qarşı olan müdaxilələrinə** və **Buxarest sülhü** (1812) ilə nəticələndi. Rusiya və Türkiyə arasında müharibənin baş verməsi, Şərqdəki geosiyasi vəziyyəti dəyişdirdi və Fransa, bu mübarizəyə də aktiv şəkildə müdaxilə etdi. Napoleon, Türkiyəyə qarşı olan dəstəyini gücləndirdi və Rusiyanın Şərqdəki təsirini zəiflətməyə çalışdı. Nəticədə, bu dövrün sonunda, Fransa, Rusiyanın və İngiltərənin qarşısında daha da təcrid olunmuş vəziyyətə düşdü, lakin Napoleonun hərbi gücü hələ də güclü idi və Avropadakı hegemonluğunu davam etdirmək üçün yeni döyüşlərə hazır idi.

Napoleonun müharibələri dövrü, həm Avropa, həm də Yaxın Şərqdəki beynəlxalq münasibətləri ciddi şəkildə dəyişdirdi. Fransanın xarici siyasəti, Napoleonun diplomatik və hərbi əməliyyatları ilə müəyyənləşdi və nəticə olaraq Avropa dövlətləri arasındakı siyasi tarazlıq pozuldu. Bu dövrün sonunda, Napoleonun rəhbərliyi altındakı Fransa, Avropada böyük bir güc halına gəldi, lakin həm də bu güc, başqa dövlətlər tərəfindən davamlı olaraq qarşıya çıxan müqavimətlərlə qarşılaşdı.

Napoleon müharibələri dövrü, Fransa İmperiyasının genişlənməsi və Fransa lideri Napoleon Bonapartın Avropada hegemonluğunu qəti şəkildə qurmağı hədəflədiyi bir dövr idi. Ancaq bu dövrün sonlarına doğru Napoleonun məğlubiyyəti və Fransa İmperiyasının süqutu ilə nəticələndi. Bu yazıda, Napoleonun Rusiya ilə olan müharibə və bu müharibənin nəticələri, həmçinin 1813-cü ilin "Xalqlar döyüşü" və Fransanın sonrakı sülh danışıqları barədə danışılacaq.

Napoleonun 1812-ci ildə Rusiyaya soxulması, Avropadakı güc balansını dəyişdirmək məqsədilə həyata keçirilmiş ən böyük hərbi əməliyyatlardan biri idi. Napoleon, Rusiya İmperiyasını özünün təzyiqində saxlamaq və bu şəkildə Avropadakı hegemonluğunu möhkəmləndirmək istəyirdi. Napoleonun ordusu, böyük bir qoşunla Rusiyaya soxularaq Moskvanı tutmaq məqsədini güdürdü. Rusiya, bu təcavüzə qarşı öz torpaqlarını qorumağa qərar verdi, amma Napoleonun böyük ordusu ilə qarşılaşmağa hazır deyildi. Napoleonun qoşunu, Rusiyanın böyük sahələrini təmizləyərək Moskva şəhərinə yaxınlaşdı, amma Rusiya ordusunun geriyə çəkilməsi və yanğınlar şəhəri tərk etməsi nəticəsində Napoleonun qoşunu Moskvaya daxil olsa da, orada ciddi müqavimətlə qarşılaşmadı. Bununla belə, Napoleon Moskvada qalmaq və Rusiyanı sürətlə məğlub etmək məqsədini həyata keçirə bilmədi.

Napoleon, Rusiyanın müqavimətinin davam etməməsi və Rusiyanın təslim olmaması səbəbindən barış cəhdi etdi, lakin bu cəhd uğursuz oldu. Napoleon Rusiyanın dözümlülüyü və xarici müdaxiləyə qarşı müqaviməti ilə qarşılaşdı. Rusiya, Napoleonun mübarizəsinə davam etməkdə qərarlı idi və onun məğlubiyyətini təmin etmək üçün daha da gücləndi. Bu vəziyyət Napoleonun ordusunun zəifliyini ortaya qoydu və nəticədə, Napoleon öz ordusunu Rusiya ərazisindən çıxarmağa məcbur oldu.

Napoleonun Rusiyadan çəkilməsi, onun hərbi gücünün böyük bir hissəsini itirməsi və zəifləmiş ordusunun Rusiyadan geri çəkilməsi ilə nəticələndi. Napoleonun bu məğlubiyyəti, Avropada Fransa İmperiyasının gücünün sona yaxınlaşdığını göstərdi. Napoleonun Rusiyadan çəkilməsi ilə, Rusiya ordusu öz müstəqilliyini qorumaqla yanaşı, Qərbi Avropaya doğru irəliləyərək Fransanın zəifləməsini davam etdirdi. Napoleonun hərbi strateji uğursuzluqları, Avropa dövlətlərinin mübarizəsini daha da gücləndirdi.

Bu mübarizənin tərkibində, Rusiya və Prussiya arasında yeni bir müttəfiqlik müqaviləsi imzalandı (28 noyabr 1813). Bu müqavilə, Fransa İmperiyasına qarşı 6-cı koalisiyanı təşkil edən bir çox Avropa dövlətini birləşdirdi. Rusiya və Prussiya arasındakı bu yeni müttəfiqlik, Napoleonun hegemonluğuna qarşı çıxmaq məqsədini güdürdü və Avropada Fransa İmperiyasının təzyiqini azaltmağa çalışırdı. Bu dövrdə, Fransa işğal etdiyi əraziləri qorumağa və Avropadakı liderliyini saxlamaya çalışsa da, işğalçı və qəsbkar müharibəyə çevrilmiş vəziyyət, Napoleonun gücünü davam etdirə bilməməsinə səbəb oldu. Napoleonun Fransadakı qüvvələri, böyük məğlubiyyətlərə uğradıqca, Fransanın bütün Avropada təsir sahəsi daralmağa başladı.

Ən əhəmiyyətli döyüşlərdən biri **Leyptsiq döyüşü** (16-19 oktyabr 1813), yəni "Xalqlar döyüşü" oldu. Bu döyüş, Fransa ordusunun 6-cı koalisiya gücləri qarşısında baş verdi və tarixi olaraq

böyük bir əhəmiyyətə malikdir. Leyptsiq döyüşündə Napoleonun ordusu, Rusiya, Prussiya, Avstriya və digər müttəfiqlərə qarşı irəliləyən koalisiya qüvvələri ilə mübarizə etdi. Bu döyüşdə Fransa ordusu böyük bir məğlubiyyətə uğrayaraq, Avropadakı üstünlüyünü itirdi. "Xalqlar döyüşü" həm də, Napoleonun Avropadakı siyasi və hərbi liderliyinin sona çatmağa başladığının bir nişanı idi. Napoleonun ordusu məğlub oldu və Fransada vəziyyət daha da çətinləşdi.

Napoleonun məğlubiyyətindən sonra, **Koalisiya dövlətləri** Fransanın müttəfiqləri ilə olan əlaqələrini nizamlamağa çalışdı. Bu dövrün sonunda, koalisiya iştirakçıları arasında müxtəlif ziddiyyətlər ortaya çıxdı, lakin bütün Avropa dövlətləri bir məqsəd üçün birləşdi - Napoleonun gücünü tamamilə sındırmaq. 1814-cü ilin mart ayında **Şomon traktatı** imzalanaraq, Fransaya qarşı daha çox təzyiq göstərilməsi üçün şərtlər müəyyənləşdirildi. Bu traktat, Fransanın sərhədlərini azaltmaq, Avropada ərazilərin yenidən bölüşdürülməsi və Napoleonun hakimiyyətini sona çatdırmaq məqsədini güdürdü. Traktatın maliyyə şərtləri, Fransanın iqtisadiyyatını da zəiflətdi və Napoleonun qarşısındakı təzyiqləri artırdı.

Napoleon İmperiyasının süqutu və Fransa'daki siyasi dəyişikliklər baş verdi. 1814-cü ildə **Birinci Paris sülhü** imzalanaraq, Fransa'nın əraziləri qismən bərpa edildi. Napoleonun müharibələrindəki məğlubiyyətləri və xarici müdaxilə nəticəsində Fransa'nın siyasi düzəni dəyişdi. Napoleon taxtdan endi və **Burbonlar sulaləsi** Fransada hakimiyyətə geri döndü. Bu, Napoleonic dövrün sonunu və Burbon sülaləsinin bərpasını işarə edən bir hadisə idi. Napoleonun sürgün edilməsi və Burbonlar sulaləsinin hakimiyyətə gəlməsi ilə Fransa yenidən bərpa olunsa da, Avropada siyasi və iqtisadi tarazlıq dəyişdi. Napoleonun Avropadakı gücünün sonu, yeni bir siyasi düzənin qurulmasına zəmin yaratdı.

Nəticə olaraq, Napoleon müharibələri dövrü, Avropadakı güc balansını və siyasi vəziyyəti dəyişdirdi. Napoleonun Rusiyaya qarşı mübarizəsi, Fransa İmperiyasının sonunun yaxınlaşmasına və Avropadakı yeni siyasi düzənin qurulmasına səbəb oldu. Napoleonic dövrün sona çatması ilə, Burbonlar sülaləsi hakimiyyəti bərpa edərək, Fransada yeni bir dövr başlatdı.

Kafedra: **«Beynəlxalq münasibətlər və turizm»**

Fənn: **«Beynəlxalq münasibətlər tarixi» (I dövr)**

Mövzu: **«Vyana konqresi və beynəlxalq nəticələri»**

Napoleon müharibələrinin sonunda, Avropada siyasi vəziyyət əsaslı şəkildə dəyişdi. Napoleon Bonapartın rəhbərlik etdiyi Fransa İmperiyasının Avropadakı hökmranlığı 1814-cü ildə sona çatdı. Napoleonun məğlubiyyətindən sonra Avropada yeni güc balansının qurulması zəruri oldu, çünki bir tərəfdən Fransa, digər tərəfdən Avropanın digər böyük dövlətləri arasında hökm sürən qarşıdurmalar nəticəsində ciddi siyasi boşluqlar yaranmışdı. Bu, Avropada yeni bir siyasət və sərhəd nizamının qurulmasına ehtiyac yaratdı. Bu məqsədlə, 1814-cü ilin sonunda Vyana şəhərində bir araya gələn Avropa dövlətləri, Avropada güc tarazlığını bərpa etməyi, Fransa İmperiyasının dağılmasından sonra güc boşluğunu doldurараq, davamlı bir sülh və stabillik qurmağı hədəflədilər. Bu məqsədlə təşkil edilən **Vyana Konqresi** həm Avropa dövlətlərinin, həm də dünya siyasətinin gələcəyinə mühüm təsir göstərdi.

Napoleon müharibələrinin sonunda, Avropada güc nisbətləri böyük ölçüdə dəyişdi. Fransa əvvəlki hegemon mövqeyini itirdi, Rusiyanın, Avstriyanın və Prussiyanın isə gücü artdı. İngiltərə, müharibələrdəki uğurları sayəsində qlobal nizamda daha da gücləndi və daha çox dəniz gücünə sahib oldu. Fransa isə, müharibələrdən çox zəif bir vəziyyətdə çıxdı, həm iqtisadi, həm də hərbi baxımdan ciddi itkilərə uğramışdı. Napoleondan sonra Fransa, 1814-cü ildə Parisin işğal edilməsi və Napoleonun taxtdan endirilməsi ilə müharibələrə son qoydu. Lakin, ölkənin vəziyyəti o qədər də güclü deyildi və yeni bir güc tarazlığının qurulması vacib idi.

Vyana Konqresi bu güc tarazlığını yenidən qurmaq məqsədilə çağırıldı. Bu konqres, Avropadakı dövlətlər arasında, həmçinin Fransadan sonra hökmranlıq iddialarında olan ölkələr arasında müzakirələrə başlamaq və yeni siyasi düzənin formalaşdırılması üçün kritik bir mərhələ oldu. **Vyana Konqresi**, 1814-1815-ci illərdə bir araya gələn böyük Avropa dövlətlərinin

nümayəndələrindən ibarət idi. Bu nümayəndələr arasında Avstriya, Rusiya, Prussiya və İngiltərə kimi güclü dövlətlərin nümayəndələri önə çıxırdı. Konqresin əsas məqsədi, Napoleon müharibələrindən sonra Avropadakı sərhədləri yenidən müəyyənləşdirmək, güc balansını bərpa etmək və bir daha belə böyük müharibələrin qarşısını almaq üçün bir sistem qurmaq idi.

Vyana Konqresinin çağrılması ilə bağlı əsas amil, Avropada yeni siyasi və hərbi nizamın qurulması və müharibələrin qarşısını almaq üçün bir **sülh müqaviləsi** əldə etmək idi. Napoleonun işğalları və Fransa İmperiyasının genişlənməsi Avropada ciddi narahatlığa səbəb olmuşdu və hər bir dövlət, öz sərhədlərini qorumağa çalışırdı. Bu səbəbdən, konqresin əsas məqsədi, Fransanın gücünün azaldılması, digər böyük dövlətlər arasında güc balansının bərpası və yeni dövlətlərarası münasibətlərin qurulması idi.

Vyana Konqresi nəticəsində, Avropada güc bölgüsü və siyasi nizam ciddi şəkildə dəyişdi. Fransa əvvəlki güc mövqeyindən çıxarıldı və yeni sərhədlər müəyyənləşdirildi. Bununla yanaşı, Prussiya, Avstriya və Rusiya kimi böyük dövlətlər arasında ittifaqlar yaradıldı. Bu ittifaqlar, əsasən, Fransa üzərindəki təsir gücünü azaltmaq və bu dövlətlərin öz güclərini artırmaq məqsədini güdürdü. Fransanın gücü azaldı, lakin tamamilə zəiflədirilmədi, çünki hər bir dövlət, Fransanı zəiflətsə də, onun təcavüzkar olmasının qarşısını almaq istəyirdi.

Eyni zamanda, Vyana Konqresi nəticəsində **Avropada siyasi stabillik və barışın təmin edilməsi** üçün "Avropanın böyük dövlətləri arasında ittifaq" siyasəti həyata keçirilməyə başlandı. Bu ittifaqlar, Avropa ölkələri arasında güc balansını qorumağa və qarşıdurmaların qarşısını almağa yönəlmişdi. Bu ittifaqlar, həmçinin **"Avropanın ən böyük dövlətləri"** adlandırılan Rusiya, Avstriya, Prussiya və İngiltərə arasında qurulmuşdu. Bu dördlü ittifaq, müəyyən müddət ərzində Avropadakı əsas siyasi qüvvələri təşkil edərək, güc balansını təmin etməyə çalışdı. Lakin, bu ittifaqların uzun müddət davam etməsi çətin oldu, çünki hər bir dövlət öz maraqlarını təmin etməyə çalışırdı.

Vyana Konqresi, həm də müstəmləkə məsələlərində Avropadakı dəyişiklikləri əhatə etdi. İngiltərə, müharibələrdən qalib olaraq, dünya üzərindəki dəniz gücünü daha da artırdı və yeni müstəmləkə əraziləri əldə etdi. Avstriya, Prussiya və Rusiya isə, Avropada güc balansını qorumağa çalışdılar. Fransanın müstəmləkə siyasəti və dünyanın digər bölgələrindəki təsir gücü zəiflədi, lakin Avropa daxilindəki mövqeyi yenidən müəyyənləşdirildi.

Ümumiyyətlə, **Vyana Konqresi** Avropada yeni güc nisbətlərini ortaya qoydu, sülh və stabillik üçün təməl prinsiplər yaratdı və Avropada uzun müddət davam edəcək siyasi nizamın bünövrəsini qoydu. Bununla yanaşı, Avropada dövlətlərarası münasibətlərdə balansın qorunması üçün, hər bir dövlətin öz maraqlarını nəzərə alaraq mübarizə etməsi gözlənilirdi. Bu, eyni zamanda gələcəkdəki müharibələrin qarşısını almaq məqsədilə inkişaf etdirilən **"Konsert Sistemi"** adlanan siyasətə də əsas təşkil edirdi. Bu sistem, güc balansının qorunmasını təmin etmək və müharibələrin qarşısını almaq məqsədini güdürdü, lakin zamanla bu sistemin də zəifliklər ortaya çıxdı.

Vyana Konqresi, 1814-1815-ci illərdə Avropadakı böyük dövlətlərin rəhbərləri və diplomatik nümayəndələri tərəfindən təşkil olunmuş, Napoleon müharibələrinin sona çatmasından sonra Avropanın yeni siyasi nizamını müəyyənləşdirmək məqsədini daşıyan bir tədbir idi. Bu konqresin əsas məqsədi, müharibələrdən sonra Avropada yaranan boşluqları doldurmaq, güc balansını bərpa etmək və yeni bir sülh sisteminin təməlini qoymaq idi. Konqresin əsas iştirakçıları arasında Avstriya, Rusiya, Prussiya, İngiltərə və Fransa yer alırdı, lakin konqresdə diplomatik mübarizə və müxtəlif maraqların qarşıdurması çox güclü şəkildə hiss olunurdu. Bu mübarizə yalnız dövlətlərin sərhədlərini müəyyənləşdirmək və güc bölgüsünü tənzimləmək deyil, həm də siyasi ideologiyaların, xüsusən də legitimlik prinsipinin, müxtəlif dövlətlərdəki bərpa rejimlərinin və həmçinin Polşa-Saksoniya məsələsi ilə bağlı fikir ayrılıqlarının əks olunduğu mübahisələrə səbəb oldu.

Diplomatik mübarizə Vyana Konqresinin əsasında duran ən vacib xüsusiyyətlərdən biri idi. Konqres iştirakçıları arasında müxtəlif dövlətlərin öz maraqları və prioritetləri var idi, və bu maraqların qorunması üçün diplomatik mübarizə gedirdi. Rusiya, Prussiya və Avstriya, əsasən Fransanın gücünün məhdudlaşdırılmasını və Avropada daha güclü bir balansın yaradılmasını istəyirdilər. İngiltərə isə, Fransa ilə qarşılıqlı münasibətləri yaxşılaşdırmaq və onun yerini möhkəmləndirmək istəyirdi. Bu mübarizə zamanı həmçinin, Fransanın diplomatiyası da əhəmiyyətli rol oynadı, çünki Fransa, Napoleonun məğlubiyyətindən sonra dövlətin təsir gücünü yenidən bərpa etməyə çalışırdı.

Fransa diplomatiyasının fəaliyyəti, konqresdəki ən mühüm məsələlərdən birini təşkil edirdi. Fransa, Napoleonun taxtdan endirilməsindən sonra Vyana Konqresində iştirak etmək istədiyi halda, əvvəllərki hegemon mövqeyindən çox zəif vəziyyətə düşmüşdü. Fransa diplomatiyasının başında **Şarl-Mauris de Taleyran** dururdu. Taleyran, diplomatik zəkası və siyasətini Avropa dövlətləri ilə mübahisə etmədən Fransa üçün ən yaxşı nəticəni əldə etmək üzərində qurmuşdu. O, Fransa üçün daha yaxşı sərhədlər və iqtisadi razılaşmalar əldə etməyə çalışırdı. Taleyranın diplomat kimi əsas bacarığı, güclü dövlətlərlə, xüsusilə Avstriya və İngiltərə ilə münasibətləri nizamlaması və Fransanın gücünü tamamilə itirmədən konqresdə yerini qorumağı bacarması idi. Lakin, Taleyranın Fransa adına daha çox müsbət nəticələr əldə etməsi mümkün olmadı, çünki Avropa dövlətləri Fransanın əvvəlki müharibə əzalarını özlərinə təhdid olaraq görürdülər.

Legitimlik prinsipi, Vyana Konqresinin əsas ideologiyalarından biri idi. Bu prinsipə görə, Avropadakı bütün monarxiyalar, Napoleondan əvvəlki siyasi düzənə qayıtmalıdır. Bu ideya, monarxiyaların qorunmasına və napoleondan əvvəlki dövlət başçılarının yenidən taxtlarına qaytarılmasına xidmət edirdi. Legitimlik prinsipi çərçivəsində, bir çox dövlət başçılarının taxta qayıtması təmin olundu. Məsələn, Fransada Burbonlar dinastiyası bərpa olundu, Avstriyada Habsburq monarxiyası öz yerini bərpa etdi və bir çox başqa Avropa dövlətlərində monarxik rejimlər gücləndi. Lakin, legitimlik prinsipi, hər zaman uğurlu olmadı və bəzi dövlətlərdə, xüsusilə Fransada, cəmiyyətin əsas dəyişikliklər tələb etməsi bu prinsipi ziddiyyətli vəziyyətlərə gətirdi.

Polşa-Saksoniya məsələsi Vyana Konqresinin ən çətin məsələlərindən biri idi. Polşa və Saksoniya, Napoleondan sonra Avropada ərazi məsələləri ilə bağlı ən çox mübahisə olunan bölgələr idi. Polşanın gələcəyi, həm Rusiyanın, həm Avstriyanın, həm də Prussiyanın maraqlarını əhatə edirdi. Polşa, əvvəlki zamanlarda müstəqil bir dövlət idi, lakin Napoleonun

müharibələri zamanı Fransa tərəfindən işğal edilmişdi və sonradan Prusiya, Avstriya və Rusiya arasında bölüşdürülmüşdü. Saksoniya məsələsi də oxşar şəkildə gərginlik yaratdı, çünki bu region həm Prussiya, həm də Avstriya tərəfindən maraq doğururdu. Polşa və Saksoniya ilə bağlı dövlətlər arasında fikir ayrılıqları və mübahisələr konqresin davamında ciddi problemə çevrildi.

Bundan əlavə, **Avstriya, Fransa və İngiltərə** arasında **Rusiya və Prusiyaya qarşı gizli razılaşma** 1815-ci ilin yanvar ayında baş verdi. Bu razılaşma, Fransa və onun müttəfiqlərinin gücünü bərpa etməyi, lakin eyni zamanda Rusiya və Prussiyanın tələblərini qəbul etməyi hədəfləyirdi. Bu razılaşma, Vyana Konqresindəki diplomatik mübarizənin əslində qapalı tərəfini göstərirdi. Gizli razılaşmalar və sazişlər Avropa dövlətlərinin, xüsusilə də Prussiya və Rusiya arasında gedən mübahisələri məhdudlaşdırmağa, eyni zamanda güc balansını qorumağa yönəlmişdi.

Vyana Konqresi zamanı **Avropa dövlətlərində bərpa rejimlərinin** müxtəlif xüsusiyyətləri də ön plana çıxdı. Hər bir dövlət, Napoleon müharibələrindən sonra öz siyasi düzənini bərpa etməyə çalışırdı. Məsələn, Avstriya, Prussiya və İngiltərə, daha əvvəlki monarxik rejimlərini qorumağa, amma həmçinin yeni dövrün tələb etdiyi siyasi islahatları tətbiq etməyə yönəlmişdilər. Bəzi dövlətlər, legitimlik prinsipini tətbiq edərək monarxiyaları bərpa etməyə çalışdılar, digərləri isə yeni siyasi düzən yaratmağa yönəldilər. Fransa isə, Napoleonun yıxılmasından sonra bərpa edilən Burbonlar sülaləsi ilə monarxiya rejiminə qayıtdı, amma özündə islahatları da ehtiva edən dəyişikliklərə məruz qaldı.

Vyana Konqresi (1814-1815), Napoleon müharibələrinin sonunda Avropada siyasi nizamın bərpası və Fransa imperiyasının məğlubiyyəti sonrası yaranan siyasi boşluqların doldurulması məqsədini daşıyırdı. Konqresin əsas məqsədi, Napoleondan əvvəlki Avropa nizamını bərpa etmək və dövlətlərarası güc balansını qorumaq idi. Bu məqsədlə, Avstriya, Rusiya, Prussiya, İngiltərə və Fransa kimi böyük dövlətlər tərəfindən mühüm qərarlar qəbul olundu. Lakin Vyana Konqresinin siyasi, ərazi və diplomatik qərarları Avropanın uzunmüddətli sülhünü təmin edə bilmədi, çünki bir çox dövlətin maraqları arasında gərginliklər mövcud idi.

Vyana Konqresinin nəticələrindən biri də **Alman ittifaqının təşkili** idi. Almaniya, Napoleon müharibələri zamanı Fransa tərəfindən işğal olunmuşdu və sonradan ərazilərini itirmişdi. Bu səbəbdən, Almaniya dövlətləri, müstəqilliklərini qorumaq və siyasi qüvvələrini birləşdirmək üçün ittifaq yaratdılar. **Alman İttifaqı** (1815) 39 dövlətin bir araya gəldiyi bir qurum idi. Bu ittifaq, Fransa və Rusiyanın gücünü balanslaşdırmaq üçün mühüm bir addım kimi qiymətləndirilirdi. Alman İttifaqı, həmçinin həmin dövrün Avropasındakı diplomatik mübarizələrin nəticəsi idi. İttifaqın məqsədi həm də üzv dövlətlərin bir-birinə qarşı müdafiə etmək və yeni güc bərabərliyi yaratmaq idi.

İttifaq Seymi isə, Alman İttifaqının siyasi və diplomatik orqanı kimi fəaliyyət göstərirdi. Seym, bir növ Alman İttifaqının qərarlarını qəbul edən və müxtəlif dövlətlərin maraqlarını tənzimləyən bir qurum idi. İttifaqın təşkil edilməsi, Almaniya dövlətləri arasında siyasi birliyə doğru atılmış

bir addım olsa da, Avstriya və Prussiya kimi böyük dövlətlər arasında güc balansının qorunması, konqresin qərarlarının reallaşdırılmasında mühüm rol oynadı. İttifaqın məqsədi, öz üzvləri arasında sülhü qorumaq, eyni zamanda Fransa və Rusiyanın təsirini məhdudlaşdırmaq idi.

İtalyan ittifaqının yaradılması da Vyana Konqresinin bir nəticəsi olaraq meydana çıxdı. İtaliya, Napoleon müharibələri zamanı bir neçə dəfə işğal edilmişdi və fərqli dövlətlər arasında parçalanmış vəziyyətdə idi. Lakin Vyana Konqresində İtalyanın birləşməsi və siyasi nizamın təmin edilməsi məqsədilə müəyyən addımlar atıldı. Həmçinin, Avstriya İtalyanın şimalında öz təsirini gücləndirdi. İtalyan İttifaqı, eyni zamanda bu regionda Fransa və Avstriyanın siyasi mübarizələrini tənzimləməyə və İtalyanın müstəqilliyini qorumağa yönəlmişdi. Bu addımların əsl məqsədi, Avropada güc balansının qorunması idi, lakin İtaliyada siyasi və sosial qeyri-sabitlik hələ də davam edirdi.

Napoleon Bonapartın **yüz günü** (1815), Napoleonun 1814-cü ildəki sürgünündən sonra Fransaya qayıdıb yenidən imperator olmağa başlaması dövrünü ifadə edir. Napoleonun yenidən Fransa taxtına çıxması, həm Avropada, həm də Vyana Konqresi iştirakçıları arasında böyük narahatlığa səbəb oldu. **Napoleonun "yüz günü"** dövrü, onun Avropadakı mövqeyini bərpa etməyə çalışdığı bir dövr idi, lakin bu, Avropa dövlətləri ilə olan gərgin münasibətləri daha da kəskinləşdirdi. Avropanın böyük dövlətləri, Napoleonun yenidən güc əldə etməsini dayandırmaq məqsədilə birləşdilər.

Waterloo döyüşü (21 iyun 1815), Napoleonun sonuncu məğlubiyyətini yaşadığı döyüş idi. Bu döyüş, Napoleonun Avropadakı imperiyasının sonunu gətirdi. Napoleon, İngiltərə və Prussiya ordusuna qarşı döyüşərək, öz imperatorluğunu bərpa etməyə çalışırdı. Lakin, Waterloo döyüşündəki məğlubiyyət, onun hakimiyyətinə son qoydu və Avropadakı güc balansını dəyişdirdi. Bu məğlubiyyətin ardından, **Yeddinci Koalisiya** (1815) Fransa üzərinə daha da sıxışaraq onu təcrid etməyə başladı və Avropada yeni bir siyasi nizamın yaradılması qərarları qəbul olundu.

Napoleonun məğlubiyyəti ilə **Burbonlar sülaləsi** ikinci dəfə Fransada taxta çıxdı. Burbonlar sülaləsinin yenidən bərpası, Fransada mütləq monarxiyanın qaytarılmasına səbəb oldu. Bu, Avropada həmçinin napoleonic sistemin sona çatdığını və legitim monarxiyaların bərpasının başladığını göstərirdi. Bununla yanaşı, Vyana Konqresi, Avropada siyasi güc balansını qorumağa yönəlmiş qərarlar aldı. Napoleonun məğlubiyyəti ilə Avropa dövlətləri arasında yeni sülh müstəvisində yaranan gərginliklərin önlənməsi məqsədilə bir çox müvafiq qərarlar qəbul olundu.

Vyana Konqresinin qərarları, siyasi, ərazi və xüsusi qətnamələrdən ibarət idi. Bu qərarlarda, Avropa dövlətlərinin sərhədləri bərpa olundu, monarxiyalar legitim şəkildə bərpa edildi və bir çox ərazilər yenidən bölüşdü. Məsələn, Fransaya qarşı müharibə nəticəsində, Fransanın sərhədləri daraldı və o, əvvəlki ərazilərini itirdi. Eyni zamanda, Avstriya, Prussiya və Rusiyanın ərazi genişlənmələri oldu. İngiltərə, Fransanın təsirini məhdudlaşdırmaq üçün ticarət və mübahisəli ərazilərdə üstünlük əldə etdi.

Diplomatik dərəcələr haqqında Vyana reqlamenti də konqresin mühüm nəticələrindən birini təşkil edirdi. Vyana reqlamenti, diplomatik münasibətlərin tənzimlənməsi və dövlətlərarası əlaqələrin nizamlanması üçün müəyyən prinsiplər irəli sürdü. Bu reqlament, diplomatik

mübahisələrin və ərazi məsələlərinin həllində mühüm rol oynadı və diplomatik mübahisələrdə hüquqi çərçivəni təyin etdi.

Vyana Konqresi, Avropada uzun müddət davam edəcək siyasi və diplomatik bir nizamın təməlini qoydu. Lakin konqresin **davamsızlığı** da aydın oldu. Vyana Konqresi nəticələrinin Avropada sülhü davamlı etməsi mümkünsüz oldu, çünki müxtəlif dövlətlərin maraqları, xüsusilə də Fransanın və digər böyük güclərin qarşıdurmaları, bir çox hallarda ziddiyyətli qərarların qəbul olunmasına səbəb oldu. Həmçinin, bərpa rejimlərinin və legitimlik prinsipinin tətbiqi, bəzi dövlətlərdə siyasi gərginlikləri artırdı. Beləliklə, Vyana Konqresi, Avropada yeni bir nizamın qurulmasına yönəlsə də, onun uzunmüddətli nəticələri zamanla dəyişdi.

Vyana Konqresi, Napoleon müharibələrinin sona çatması və Avropada siyasi tarazlığın bərpası məqsədilə 1814-1815-ci illərdə keçirilmiş bir diplomatik tədbir idi. Bu konqres, yalnız ərazi dəyişikliklərini və yeni siyasi sərhədlərin müəyyən edilməsini deyil, həm də Avropada siyasi və sosial qaydaların bərpasını məqsəd qoyan bir mübarizə olaraq meydana çıxdı. Konqresin nəticələri, həm də yeni bir siyasi qüvvələr nisbətinin yaranmasına səbəb oldu və bu, Avropada sonrakı illərdə irticaçı, konservativ və bərpaçı meyillərin güclənməsinə şərait yaratdı. Bu məqamda diqqətə alınması lazım olan ən vacib məqamlardan biri **Müqəddəs İttifaq**ın təşkili və Avropadakı irticaçı hərəkatların güclənməsi idi.

Vyana Konqresində əldə edilən əsas nəticələrdən biri də **Müqəddəs İttifaq**ın yaranmasıdır. Müqəddəs İttifaq, Avropanın əsas konservativ monarxiyalarının bir araya gəldiyi bir ittifaqdır. Bu ittifaq 1815-ci ildə Avstriya, Prussiya, Rusiya və daha sonra Fransa tərəfindən qəbul edilmişdi. İttifaqın əsas məqsədi, Napoleonun ardıcıllarının siyasi təsirlərini məhdudlaşdırmaq, eyni zamanda Avropada monarxik rejimlərin və sosial nizamın qorunmasını təmin etmək idi. İttifaqın yaradılması ilə Avropada bir növ irticaçı hərəkatın əsaslarını qoyan bir birlik ortaya çıxdı. Bu ittifaqın birləşdirdiyi ölkələr, öz siyasi maraqlarını qorumaq, həmçinin yeni güc bölgüsü əsasında bir-birilərinin müstəqilliklərini təmin etmək istəyirdilər. Müqəddəs İttifaq, dövlətlərarası əlaqələrdə yeni bir bərpaçı yanaşmanın təməlini qoydu və Avropadakı irticaçı qüvvələrin güclənməsinə gətirib çıxardı.

Avropada irticanın güclənməsi, yalnız Müqəddəs İttifaqın yaranması ilə məhdudlaşmadı. Vyana Konqresi, əslində Avropadakı monarxik rejimləri bərpa etməyə və onların siyasi mövqeyini gücləndirməyə çalışdı. Konqresin əsas iştirakçıları olan Avstriya, Prussiya, Rusiya və İngiltərə, xüsusilə monarxik sistemin möhkəmləndirilməsinə önəm verdilər. Bu dövrdə, xüsusilə Fransada Burbonlar sülaləsinin ikinci dəfə taxta çıxarılması, irticaçı və konservativ siyasətlərin Avropada geniş yayılmasına zəmin hazırladı. Burbonlar sülaləsinin bərpası, Fransada mütləq monarxiyanın geri dönməsi ilə nəticələndi və Avropanın digər ölkələrinə də nümunə oldu. Lakin bu vəziyyət, həmçinin sosial və siyasi dəyişiklikləri qarşısına almağa çalışan yeni qüvvələrin mübarizəsinə səbəb oldu. İrtiçaçı siyasətlərin güclənməsi, xüsusilə yuxarı təbəqələrin hakimiyyəti və hüquqları qorumağa çalışması ilə özünü göstərdi. Bu dövr, Avropada əhalinin müxtəlif təbəqələri arasında gərginliklərin artmasına səbəb oldu.

Vyana Konqresinin nəticələri, **Avropada ərazilərin yenidən təşkili** ilə bağlı böyük əhəmiyyət daşıyırdı. Napoleon müharibələri nəticəsində bir çox Avropa ölkəsinin sərhədləri dəyişmiş, yeni siyasi qurumlar yaranmışdı. Bu dövrdə Avropa, yalnız ərazilərin bərpasına deyil, həm də güc balansının qorunmasına yönələn bir sıra qərarlar qəbul etdi. Fransanın əraziləri azaldıldı, xüsusilə Belçika, Hollandiya və digər qonşu ərazilər ona məxsus olan sərhədlərdən çıxarıldı. Avstriya, Prussiya və Rusiyanın hər biri müvafiq olaraq öz ərazilərini genişləndirdilər və yeni sərhədlər müəyyənləşdirildi. Məsələn, Avstriya, İtaliyanın şimalında ərazilər qazandı, Rusiyanın əraziləri genişləndi və Prussiya, Polşadan bəzi əraziləri öz tərkibinə qatdı. Bununla yanaşı, İspaniya, Portuqaliya və İngiltərə kimi ölkələr də öz müstəqilliklərini qoruyaraq, Vyana Konqresi nəticəsində siyasi güclərini möhkəmləndirdilər. Lakin ərazi dəyişiklikləri, eyni zamanda Avropada yeni gərginliklərə səbəb oldu. Çünki bəzi dövlətlərin mənafeləri ziddiyyət təşkil edirdi, və bu, uzunmüddətli sülhü təhdid edə biləcək bir vəziyyət yaradırdı.

Vyana Konqresindəki ərazi dəyişiklikləri və monarxik rejimlərin bərpası, həm də **konqresdə iştirak edən Avropa monarxlarının irticaçı və işğalçı məqsədlərini** ön plana çıxardı. Monarxların əsas məqsədi, Napoleon müharibələrinin gətirdiyi siyasi və sosial dəyişiklikləri aradan qaldırmaq və əvvəlki Avropa nizamını bərpa etmək idi. Bu məqsədlə, bir çox ölkələr Napoleon tərəfindən zəbt edilmiş ərazilərini geri alaraq, əvvəlki sərhədləri bərpa etməyə çalışdılar. Monarxik sistemlərin qorunması və siyasi nəzarətin gücləndirilməsi, konqresin əsas qərarlarından biri idi. Həmçinin, Fransanın məğlubiyyətindən sonra, Avropa dövlətləri arasında güc balansının qorunması və hər hansı bir ölkənin işğalçı siyasət yürütməməsi üçün müxtəlif mühafizəkar tədbirlər görüldü. Məsələn, Avstriya, Prussiya və Rusiyanın gücünü balanslaşdırmaq məqsədilə müəyyən güc bərabərlikləri yaradıldı. Bununla yanaşı, konqresin nəticəsi olaraq, bəzi dövlətlər, xüsusilə Fransa, Avstriya və Prussiya arasında gizli razılaşmalarla ərazilərini və siyasi güclərini qorumağa çalışdılar.

Vyana Konqresi, Avropanın siyasi xəritəsini dəyişdirmək və yeni bir güc balansı yaratmaq məqsədilə keçirilmiş mühüm bir diplomatik tədbir idi. Lakin konqresin əsas prinsipləri, monarxik rejimlərin və bərpaçı siyasətlərin üstünlüyünü vurğuladı. Napoleonun ardıcıllarını əzmək və Avropadakı irticaçı qüvvələri gücləndirmək məqsədilə qəbul edilən qərarlar, çox vaxt sosial və siyasi dəyişiklikləri qarşısına almağa çalışan yeni qüvvələrin artan təzyiqi ilə qarşılaşdı. Beləliklə, Vyana Konqresi, həm Avropadakı siyasi və sosial dəyişiklikləri qorumağa, həm də yeni bir güc balansı yaratmağa çalışsalar da, Avropada uzunmüddətli sülhü təmin etməkdə çətinliklərlə üzləşdi.

Kafedra: **«Beynəlxalq münasibətlər və turizm»**

Fənn: **«Beynəlxalq münasibətlər tarixi» (I dövr)**

Mövzu: **«Müqəddəs ittifaq»ın yaradılmasından Fransada 1830-cü il iyul inqilabınadək olan dövrdə beynəlxalq münasibətlər»**

Müqəddəs İttifaqı, Napoleon müharibələri sonrasında Avropada siyasi sabitliyi təmin etmək məqsədilə 1815-ci ildə təşkil edilmiş bir siyasi birliyidir. Bu ittifaq, əsasən, Avstriya, Prussiya və Rusiya arasında qurulmuşdu və məqsədi, həmçinin Fransada baş verən inqilabların yayılmasını qarşısını almaq, monarxiyaların qorunmasını təmin etmək və Avropada sosial-iqtisadi sabitliyi bərpa etmək idi. Hər üç əsas iştirakçı dövlətin ortaq maraqları onu formalaşdırdı, lakin bu ittifaqdakı uzun müddətli siyasi mənafelər və qarşıdurmalar zamanla ittifaqın daxili ziddiyyətlərini ortaya çıxardı. Bu ittifaqın tarixində üç əsas dövr var ki, hər biri özünəməxsus xüsusiyyətləri ilə yadda qaldı.

İlk dövr, 1815-ci ildən 1820-ci ilə qədər olan dövrdür. Bu dövr, əsasən, ittifaqın ilk əsas siyasi fəaliyyətinin başladığı dövrdür. Napoleon müharibələrinin sona çatması ilə Avropa monarxiyalarının öz mövqelərini bərpa etməyə başladığı dövr idi. Müqəddəs İttifaqının yaratdığı siyasi bərpaçı mühiti, həm Avstriyanın Habsburq imperiyası, həm də Prussiyanın monarxiyası qorumağa çalışdı. Bu dövr ərzində Rusiya imperatoru I Aleksandrın liderliyi altında ittifaq üzvləri arasında sıx əməkdaşlıq mövcud idi. Bu əməkdaşlıq, həm də Fransanın təsirinin azaldılmasına, sosialist hərəkatların qarşısının alınmasına və monarxik rejimlərin qorunmasına yönəlmişdi. Bu dövrdə ittifaqın əsas məqsədi, Fransada inqilabçı meyllərin yayılmasını əngəlləmək və Avropada mövcud monarxiyaların stabilizasiya edilməsidir.

İttifaqın ikinci dövrü 1820-ci ildən 1823-cü ilə qədər olan dövrü əhatə edir. Bu dövr, Müqəddəs İttifaqının ən gərgin siyasi dövrü idi. Bu zaman ərzində, Avropa daxilində xüsusilə İspaniyada və Cənubi Avropada inqilabçı hərəkatlar baş verməyə başladı. Bu inqilabların məqsədi, daha

demokratik və azad cəmiyyətlər qurmaq idi. İspaniya, Yunanıstan və İtaliya kimi ərazilərdə xalq hərəkatları sürətlə yayılmağa başladı. Bu dövrün xüsusiyyəti, ittifaqın daxilindəki ziddiyyətlərdən qaynaqlanırdı. Əsasən, Avstriya və Rusiya kimi monarxik rejimləri dəstəkləyən ölkələr, bu inqilabları əzmək və monarxiyaları bərpa etmək üçün hərbi müdaxilə etmək istədilər. Lakin Prussiya, bir qədər daha mülayim bir yanaşma ilə, inqilabların güclü əzilməsinin qarşısını almağa çalışdı. Bu dövrdə, müxtəlif Avropa ölkələrindəki irticaçı siyasətləri, Müqəddəs İttifaqını əvvəlkindən daha çox təzyiq altında qoymuşdu.

Üçüncü dövr isə, 1824-cü ildən 1830-cu ilə qədər olan dövrü əhatə edir. Bu dövr, Müqəddəs İttifaqının zəifləməsi ilə xarakterizə olunur. Artıq 1820-ci illərin sonlarına doğru Avstriya, Rusiya və Prussiya arasında da daxili qarşıdurmalar baş verməyə başlamışdı. Avstriya və Prussiya, Fransa ilə münasibətlərdə daha çox sərbəstlik əldə etmək və yeni siyasi yanaşmalar qəbul etmək istəyirdilər. Bu dövr, həm də Avropadakı digər ölkələrdəki azadlıq və müstəqillik hərəkatlarının gücləndiyi bir dövr idi. Fransanın 1830-cu ildə baş verən iyul inqilabı, Müqəddəs İttifaqı üzvləri arasında birliyini daha da zəiflətdi və ittifaqın artıq əvvəlki gücünü itirməsinə səbəb oldu.

Müqəddəs İttifaqı daxilindəki ziddiyyətlər, ittifaqın siyasi fəaliyyətini zamanla çətinləşdirdi. Bu ziddiyyətlər əsasən Avstriya və Rusiya arasında idi. Rusiya, Avstriyanın monarxik siyasətinə sıx şəkildə bağlı olsa da, bəzi hallarda Prussiya ilə birlikdə daha sərbəst bir siyasət yürütmək istəyirdi. Lakin Avstriya, öz mülkiyyətini qorumaq üçün Fransa ilə əlaqələri nəzarət altında saxlamağa çalışırdı. Bu daxili çəkişmələr, ittifaqın fəaliyyətini zəiflətdi və onu sonda parçalanmağa doğru apardı.

Müqəddəs İttifaqının siyasi həyatında mühüm hadisələrdən biri də **Aaxen (1818)**, **Troppau-Laybax (1820-1821)** və **Veron (1822)** konqreslərdir. Bu konqreslər, Müqəddəs İttifaqının iştirakçı dövlətləri arasında əlaqələri gücləndirmək və Avropada mövcud olan siyasi və sosial gərginlikləri tənzimləmək məqsədi güdürdü.

Aaxen Konqresi (1818), Avstriya, Prussiya, Rusya və İngiltərənin iştirakı ilə keçirilmişdi və əsasən, Napoleon müharibələrindən sonra Avropadakı siyasi vəziyyətin bərpa edilməsi müzakirə olunmuşdu. Bu konqres, Fransanın yenidən Avropaya inteqrasiya olunması və Fransanın qlobal siyasi münasibətlərdə daha fəal rol alması üçün yaxşı bir başlanğıc oldu.

Troppau-Laybax Konqresi (1820-1821) isə, xüsusilə Avropadakı sosial və siyasi inqilabların qarşısını almaq məqsədilə təşkil edilmişdi. Bu konqresdə, həmçinin, monarxiyaların qorunması və inqilabçı hərəkatların əzilməsi üçün müxtəlif hərbi müdaxilələr müzakirə olunmuşdu. Həm də, konqresin məqsədi, Avropadakı sosial dəyişikliklərin qarşısını almaq və irticaçı siyasətləri gücləndirmək idi. Bu dövrdə, Avstriya və Rusiya arasında daha sıx əlaqələr mövcud idi, amma Prussiya öz müstəqil siyasətini daha da sərbəstləşdirməyə çalışdı.

Veron Konqresi (1822) isə, Avropadakı siyasi sabitliyin qorunması məqsədilə daha çox Avstriya və Rusiya tərəfindən idarə olunan bir konqres oldu. Bu konqresdə, həmçinin Fransanın rolu ön plana çıxdı və Fransaya, daha çox öz monarxiyasını qorumağa dair bir öhdəlik verildi. Ancaq, bu dövrün sonunda Müqəddəs İttifaqının daxili ziddiyyətləri onu parçalamağa doğru apardı.

Beləliklə, **Müqəddəs İttifaqı** dövrü, həm Avropadakı siyasi qarşıdurmaların, həm də monarxik rejimlərin qorunması məqsədilə təşkil edilmiş olsa da, zamanla daxili çəkişmələr və ziddiyyətlər üzündən zəiflədi və sonda dağıldı. Bu dövrdə baş verən konqreslər, hər nə qədər sabitlik yaratmağa çalışsa da, Avropadakı siyasi gərginlikləri tamamilə aradan qaldıra bilmədi. Müqəddəs İttifaqının daxilindəki daxili çəkişmələr, Avropa tarixində daha geniş siyasi dəyişikliklərin başlanğıcı oldu və sonda bu ittifaqın siyasi həyatı sona çatdı.

Müqəddəs İttifaqı, Napoleon müharibələrindən sonra Avropada siyasi sabitliyi bərpa etmək məqsədilə yaradıldı və əsasən Avstriya, Rusiya və Prussiya arasında formalaşmışdı. Bu ittifaqın ilkin məqsədi, Avropadakı monarxik rejimlərin qorunmasını təmin etmək, Fransada baş vermiş inqilabların yayılmasının qarşısını almaq və kontinentdəki siyasi sabitliyi bərpa etmək idi. Lakin ittifaqın yaranmasından sonra onun içindəki dövlətlər arasında müxtəlif maraqların və məqsədlərin ortaya çıxması, onun dağılmasına səbəb oldu. İttifaqın zamanla zəifləməsi və dağılmağa başlaması, həm daxili ziddiyyətlər, həm də xarici təsirlərdən qaynaqlandı.

Müqəddəs İttifaqının dağılmağa başlaması, əsasən üç amilin nəticəsi idi: daxili ziddiyyətlər, iştirakçı dövlətlərin fərqli siyasi maraqları və Avropadakı dəyişən güc nisbətləri. Avstriya, Prussiya və Rusiya arasında bir sıra anlaşmazlıqlar baş verdi və ittifaq daxilindəki birliyə ciddi təsir etdi. Əsasən, Avstriya və Rusiya arasında bu ziddiyyətlər daha aydın görünürdü. Avstriya, öz monarxiyasının qorunmasını təmin etmək istəyirdi, lakin Rusiya daha geniş regional məqsədlər güdürdü, xüsusilə Şərqi Avropa və Yaxın Şərqdəki təsirini artırmaq niyyətində idi. Həmçinin, Prussiya da bir qədər daha müstəqil siyasi yanaşmalar tətbiq etməyə başladı, bu da ittifaq daxilindəki əlaqələri zəiflətdi. Bu daxili ziddiyyətlər, ittifaqın siyasi gücünü əhəmiyyətli dərəcədə zəiflətdi və onun dağılmasına doğru gedən yolu açdı.

Müqəddəs İttifaqının siyasətində mühüm dəyişikliklərdən biri də Avropa dövlətlərinin daxili işlərinə qarışmaq doktrinasının formalaşması oldu. Bu, əsasən, monarxik rejimlərin qorunması və inqilabi hərəkatların qarşısını almaq məqsədilə tətbiq edildi. İttifaqın üzvü olan dövlətlər, həm öz daxili müstəqilliklərini qorumağa çalışırdılar, həm də digər ölkələrin daxili işlərinə müdaxilə etmək hüququnu özlərində görürdülər. Bu doktrinanın əsas məqsədi, monarxik rejimlərin dəstəklənməsi və hər hansı bir inqilabçı hərəkətə qarşı durmaq idi. Bu yanaşma, Avropadakı digər dövlətlərə də təsir etdi, xüsusilə Fransa kimi dövlətlərdə, inqilabçı hərəkatlar və respublikaçı ideyaların yayılmasının qarşısını almağa çalışdı. Lakin, bu müdaxilələr həm də ittifaqın daxilindəki əlaqələri pozdu və bir sıra ölkələrdə gərginliklərə səbəb oldu.

İspaniya müstəmləkələrində baş verən **rəqib-azadlıq mübarizəsi** (İspaniya müstəmləkələrindəki inqilablar), Müqəddəs İttifaqının xarici siyasətində daha bir mühüm məqam idi. İspaniya müstəmləkələrində baş verən müstəqillik hərəkatları, xüsusən Cənubi Amerikada, ittifaqın iştirakçılarını ciddi şəkildə maraqlandırdı. Rusiya və Avstriya, bu hərəkatların yayılmasını qarşısını almaq istəyirdi, çünki belə bir hərəkətin Avropadakı monarxiyalara qarşı təsir edə biləcəyindən qorxurdular. Bu dövrdə, xüsusilə İspaniyanın Sakit Okean sahilindəki müstəmləkələri və digər Cənubi Amerika ölkələri, müstəqillik uğrunda mübarizə aparırdılar.

İttifaqın üzvü olan dövlətlər, bu mübarizəni dəstəkləmək yerinə, onları əzmək və bu ölkələrin müstəqilliyini əngəlləmək istəyirdilər. Bu da öz növbəsində ittifaqın xarici siyasətində ciddi gərginliklərə səbəb oldu. Həmçinin, İspaniyanın müstəmləkələrindəki bu inqilablar, Avropadakı digər ölkələrdəki azadlıq hərəkatları ilə də əlaqələndirilirdi.

Müqəddəs İttifaqının daxilindəki ziddiyyətlər tədricən kəskinləşdi. Bu, ittifaqın birləşdirici məqsədlərini zəiflətdi və əlaqələri gərginləşdirdi. Bir tərəfdən Avstriya və Rusiya, monarxik rejimlərin qorunmasını və inqilabçı hərəkətlərin qarşısını almağı ön planda tuturdular, digər tərəfdən, Prussiya bir qədər müstəqil bir siyasət aparmaq istəyirdi. Bu iç ziddiyyətlər, ittifaqın artıq effektiv siyasət yürütməsini çətinləşdirdi və onun dağılmasına səbəb oldu.

İngiltərənin **mövqeyi** isə Müqəddəs İttifaqının daxili fəaliyyətlərində mühüm rol oynadı. İngiltərə, hər zaman öz müstəqilliyini qorumağa çalışan və Avropadakı müdaxilələrdən qaçmağa çalışan bir dövlət idi. Bu səbəbdən, İngiltərə, Müqəddəs İttifaqının siyasətinə qatılmadı, amma bu ittifaqın fəaliyyətlərinə qarşı sərt tənqidlər etdi və bu dövrdəki diplomatik münasibətlərdə maraqlarını qorumağa çalışdı. İngiltərə, həm də İspaniya müstəmləkələrindəki azadlıq hərəkatlarına dəstək verməyi və inqilabçı ideyalara qarşı çıxmağı daha çox düşünürdü.

Bütün bu amillər, Müqəddəs İttifaqının daxilindəki ziddiyyətlərin daha da dərinləşməsinə və ittifaqın fəaliyyətlərinin zəifləməsinə səbəb oldu. Bu zaman, ittifaqın orijinal məqsədi olan Avropada siyasi sabitliyin qorunması və monarxik rejimlərin dəstəklənməsi artıq uğursuz olmağa başladı. Müqəddəs İttifaqı, 1830-cu ildən sonra, Fransada baş verən İyul inqilabının da təsiri ilə rəsmi olaraq dağılmağa başladı və Avropada yeni siyasi güclərin formalaşmasına şərait yaratdı. Bu dövrdə, Fransada baş verən inqilab, həmçinin Avropadakı digər ölkələrdə azadlıq və demokratiya hərəkatlarının yayılmasına təkan verdi və Avropanın siyasi xəritəsində ciddi dəyişikliklərə səbəb oldu.

XIX əsrin 20-ci illərində Avropada beynəlxalq münasibətlərdə mühüm hadisələr baş verdi və bu dövrdə Avropa dövlətlərinin strateji maraqları, xüsusən Şərq məsələsi və Yunan müstəqillik mübarizəsi ilə əlaqəli olaraq yeni gərginliklər ortaya çıxdı. Müqəddəs İttifaqının yaradılmasından sonra Avropa güclərinin münasibətləri xüsusilə dəyişdi və bu zaman Yunanistanın müstəqillik mübarizəsi, Türkiyə ilə müharibələr, eləcə də Rusiyanın regionda artan təsiri mühüm siyasi və diplomatik məsələlərə çevrildi.

Avropa dövləti və Latin Amerikası məsələsi də mühüm bir hadisədir, çünki XIX əsrin 20-ci illərində Latin Amerika müstəmləkələri müstəqillik uğrunda mübarizəyə başladılar. İspaniyanın və Portuqaliyanın çoxsaylı müstəmləkə imperiyaları, xüsusilə Cənubi və Mərkəzi Amerikada müstəqillik hərəkətlərini dəstəkləyən yeni siyasi dalğalarla qarşılaşdı. ABŞ, Monroe doktrinası ilə bu məsələyə daxil oldu və Avropanın bu regionda təsirini azaltmağa çalışdı. Avropa dövlətləri, əsasən İngiltərə və Fransanın, bu mübarizələrdəki mövqeyi, həm də onları kolonial maraqlarından məhrum etməklə əlaqəli idi. Lakin, Avropanın burada birbaşa müdaxiləsi çox da mümkün olmadı, çünki həmin dövrdəki hərbi və siyasi vəziyyət buna imkan vermirdi.

Yunanistanın müstəqillik mübarizəsi də Avropada böyük rezonans doğurdu. Yunan xalqı, Osmanlı İmperiyasının tərkibində olmasına baxmayaraq, öz müstəqilliklərini qazanmaq üçün uzun illər mübarizə aparırdılar. Bu mübarizə, 1820-ci illərin əvvəllərində, xüsusilə 1821-ci ildə Yunan inqilabının başlanğıcı ilə diqqət çəkdi. Avropada, xüsusən İngiltərədə və Fransada Yunan millətinin mübarizəsinə böyük dəstək oldu, çünki bir çox Avropa dövlətində Yunanların müstəqilliyini dəstəkləyən siyasi fikirlər mövcud idi. Fransanın bu məsələdəki mövqeyi xüsusilə vacib idi, çünki Fransızlar Yunan inqilabçılarına birbaşa yardım göndərərək Osmanlıya qarşı mübarizədə onlara dəstək verdilər. Bunun nəticəsində, 1827-ci ildə Navarino döyüşündə Osmanlı İmperiyasına qarşı Avropa gücləri tərəfindən müvəffəqiyyətli bir hücum təşkil edildi və Yunanistanın müstəqilliyinə zəmin yaradıldı.

Eyni zamanda, XIX əsrin 20-ci illərindəki **Şərq məsələsi** Avropa diplomatiyasının əsas mövzularından birinə çevrildi. Bu dövrdə Şərqdəki vəziyyət, xüsusən Osmanlı İmperiyasının zəifləməsi, Avropa güclərinin regionda öz maraqlarını gücləndirmək istəyini artırdı. Avropa dövlətləri, xüsusilə İngiltərə, Rusiya və Fransa, Şərqdəki təsir sahələrini bölüşmək və balanslaşdırmaq üçün müxtəlif diplomatik təşəbbüslər irəli sürdülər. Rusiya, Osmanlı İmperiyasının zəifləməsindən istifadə edərək, Balkanlar və Yaxın Şərqdə öz təsirini genişləndirməyə çalışdı. Bu məqsədlə, Rusiya Osmanlı İmperiyasına qarşı bir neçə müharibə başlatdı. Bu mübarizə, həmçinin Şərqdəki güc balansının dəyişməsinə və bir çox Avropa ölkələrinin öz siyasi maraqlarını önə çəkmələrinə səbəb oldu.

Bu dövrdə **Rusiyanın İngiltərə və Fransa ilə Türkiyəyə qarşı yaxınlaşması** da çox mühüm oldu. Peterburq protokolu, 1826-cı ildə imzalanmış və bu protokola əsasən, Rusiyanın Osmanlı İmperiyasına qarşı mövqeyi ilə bağlı bir sıra gizli razılaşmalar əldə edildiyi nəzərdə tutulmuşdu. İngiltərə və Fransa, xüsusilə Osmanlı İmperiyasının mümkün olan zəifləməsini istəmirdilər, çünki bu, Rusiya'nın daha çox ərazi əldə etməsinə və Avropa güc balansının dəyişməsinə səbəb ola bilərdi. Buna görə də, Rusiya ilə Avropa gücləri arasında əlaqələr, Şərq məsələsi üzərindəki razılaşmalarla sıx şəkildə əlaqəli idi.

1828-1830-cu illərdə baş verən **Türk-Rus müharibəsi** də bu ziddiyyətləri daha da dərinləşdirdi. Müharibənin əsas səbəblərindən biri, Rusiya'nın Osmanlı İmperiyasının zəifləməsindən faydalanmaq istəyərək öz təsirini genişləndirmək cəhdləri idi. Rusiya bu müharibədə böyük uğurlar qazandı və 1829-cu ildə **Ədirnə Sülhü** imzalanaraq, Rusiya'nın bəzi əraziləri və müəyyən imtiyazlar əldə etməsi ilə nəticələndi. Bu müharibə, həmçinin Şərqdəki güc balansını dəyişdirdi və Balkanlarda Rusiyanın təsirini artırdı. Rusiya, Osmanlı İmperiyasının zəifliyindən istifadə edərək, həm siyasi, həm də ərazi baxımından öz mövqeyini gücləndirdi.

Balkanlarda vəziyyət də müharibələr və diplomatik təşəbbüslər ilə zəngin idi. Osmanlı İmperiyasının Balkanlarda gücü azaldıqca, bu ərazilərdəki millətçilik hərəkatları daha da artdı. Rusiyanın bu bölgələrə qarşı olan ambisiyaları, İngiltərə və Fransanın da müdaxiləsi ilə daha mürəkkəbləşdi. Balkanlarda müxtəlif xalq hərəkatları baş verdi, amma Rusiyanın müdaxiləsi, həmçinin Avropa güclərinin müxtəlif hədəfləri bu regionu bir dövrün "müharibə sahəsi" etdi.

Bu dövrdə **Şərq məsələsi** həm Avropanın daxili diplomatik əlaqələrini, həm də Şərqdəki siyasi vəziyyəti əhəmiyyətli dərəcədə təsir etdi. Bu məsələnin ən vacib nəticələrindən biri, Rusiyanın Avropada öz gücünü artırmaq və Osmanlı İmperiyasını zəiflətmək üçün atdığı addımlar idi.

Təsirli diplomatik və hərbi manevrlər, həmçinin müxtəlif güc balanslarını dəyişdirmək üçün avropalı dövlətlər arasında mürəkkəb qarşıdurmalar yaratdı. Avropa dövlətlərinin mövqeləri və məqsədləri zamanla inkişaf edərək, nəticədə Şərqdəki siyasi və diplomatik vəziyyətin tamamilə dəyişməsinə səbəb oldu.

Kafedra: **«Beynəlxalq münasibətlər və turizm»**

Fənn: **«Beynəlxalq münasibətlər tarixi» (I dövr)**

Mövzu: **«Fransada 1830-cu il iyul inqilabından XIX yüzilliyin ortalarınadək beynəlxalq münasibətlər»**

Fransada 1830-cu il iyul inqilabı, təkcə Fransa üçün deyil, bütövlükdə Avropa və beynəlxalq münasibətlər üçün əhəmiyyətli bir dönüş nöqtəsi oldu. Bu inqilab, Fransada monarxiyanın yıxılması və Burgonya xəttinin sonlanması ilə nəticələndi, amma onun əhəmiyyəti yalnız daxili siyasətlə məhdudlaşmadı. İyul inqilabı Fransada Louis-Philippe'in taxta çıxmasına səbəb oldu və "İyul monarxiyası" adlanan bir dövrə başladı. Bu inqilab, Avropada monarxiyaların dəyişilməsi və xüsusən də əks inqilabi qüvvələrin təşviqi kimi ciddi beynəlxalq nəticələrə yol açdı.

Avropa dövlətləri bu inqilaba müxtəlif reaksiyalar verdilər. İngiltərə, Fransa ilə olan tarixi və strateji əlaqələrini nəzərə alaraq, bu inqilaba təvazökar bir yanaşma sərgilədi və Fransa ilə mövcud olan diplomatik münasibətləri davam etdirmək istədi. Lakin, Fransa monarxiyasının dəyişməsi, Avropa monarxiyalarında narahatlıq yaratdı, çünki bu inqilab digər ölkələrdə də eyni cür hərəkatları təşviq edə bilərdi. Avstriya və Prussiya isə Fransadakı inqilabı təhlükə olaraq gördü və bu vəziyyətdə hərəkətə keçdilər, çünki belə bir inqilabın özlərini də təhdid edə biləcəyi düşünülürdü.

Fransada baş verən iyul inqilabı, Belçikada da inqilabi hərəkətlərə yol açdı. Belçika, 1830-cu ildə Fransadakı hadisələrdən ilham alaraq, öz müstəqilliyini əldə etməyə çalışdı. Bu inqilabın nəticəsi olaraq, Belçika, 1831-ci ildə Avropa dövlətləri tərəfindən tanındı və müstəqil bir dövlət kimi quruldu. Avropa dövlətləri, xüsusilə İngiltərə və Fransanın müdaxiləsi ilə Belçikanın müstəqilliyini qəbul etdilər. Belçika inqilabının ən böyük beynəlxalq təsiri, digər Avropa dövlətlərinin də öz daxili siyasi vəziyyətlərini təhlil etmələrinə və müstəqil dövlətlər arasında

daha çox diqqət ayırmalarına səbəb oldu. Belçikanın müstəqilliyi, həmçinin Fransadakı dəyişikliklərin Avropada geniş bir siyasi dalğa yaratdığına işarə edirdi.

Fransa ilə Türkiyə arasında 1832-1833-cü illərdə baş verən **Türkiyə-Misir münaqişəsi** və bu münaqişəyə Avropa dövlətlərinin reaksiyası, həmin dövrün siyasi dinamizmini daha da artırdı. Türkiyə və Misir arasındakı münaqişə, həm Rusiyanın, həm də İngiltərənin siyasi maraqları ilə əlaqədar idi. Bu münaqişə zamanı **Unkər-İnkələsi müqaviləsi** imzalanaraq, Türkiyə ilə Rusiya arasında yeni bir anlaşma əldə olundu. Bu müqavilə, həmçinin Rusiyanın Osmanlı İmperiyasına qarşı olan təsirini artırırdı. İngiltərə, bu müqaviləni, Rusiyanın Osmanlı üzərindəki təsirini artırması kimi təhdid edici bir faktor olaraq gördü və buna qarşı çıxdı. İngiltərənin, Rusiyanın bu müqavilə ilə Osmanlıya daha çox nüfuz etməsini təhdid edici olaraq qiymətləndirməsi, ölkələr arasında qarşıdurmanın kəskinləşməsinə səbəb oldu. Bu qarşıdurma, Şərq məsələsi adlanan böyük siyasi məsələnin bir hissəsinə çevrildi və Avropada böyük dövlətlər arasında gərginliyi artırdı.

Şərq məsələsi ilə əlaqədar olaraq **Qara dəniz boğazlarına dair London konvensiyası** da 1841-ci ildə imzalandı. Bu konvensiya, Qara dəniz boğazlarının beynəlxalq su yolları kimi açıq və sərbəst olmasını təmin etmək məqsədini güdürdü. Burada əsas oyunçular İngiltərə və Rusiya idi. İngiltərə, Qara dəniz boğazlarında Rusiyanın hər hansı bir üstünlük qazanmasına mane olmaq istəyirdi, çünki bu, Rusiyanın daha böyük bir güc kimi Avropada təsirini artırmasına səbəb ola bilərdi. Rusiya isə bu boğazların öz nəzarətində olması lazım olduğunu iddia edirdi. London konvensiyası nəticəsində, hər iki ölkənin qarşılıqlı razılaşmaları, Qara dənizin ticari və hərbi əhəmiyyətini azaltmaq məqsədini güdürdü.

1848-1849-cu illərdə baş verən inqilablar, Avropadakı beynəlxalq münasibətlərə yeni təsirlər gətirdi. Bu inqilablar, xüsusən Fransa, İtaliya və Almaniyada baş verdi və bütün Avropa kontinentində yeni siyasi dəyişikliklərə səbəb oldu. **Fransadakı 1848 inqilabı** nəticəsində, İyul Monarxiyası sona çatdı və bir Respublika quruldu. Bu inqilab, Avropa dövlətlərində sosial və iqtisadi dəyişikliklərə təkan verdi və monarxiyaların legitimliyini sual altına aldı. Bununla yanaşı, bu inqilablar digər ölkələrdə də silahlanmış mübarizələrə səbəb oldu, xüsusilə Almaniya və İtaliyada. Almaniyada, müxtəlif dövlətlərin birləşməyə çalışmaları, ilk cəhdlərdən biri olaraq qeyd edildi. Bu dövrdə Almaniya İttifaqı dağılmağa başlayaraq, daha geniş bir siyasi birləşmə prosesinə doğru irəlilədi. Bu birləşmə cəhdləri, Avropa dövlətləri arasında güc balansının dəyişməsinə yol açdı.

Avropada bu inqilabların əsas nəticələrindən biri, Avropa dövlətlərinin daxili məsələlərə müdaxilə etmələrinin artması oldu. 1848 inqilabları ilə Avropada baş verən siyasi dəyişikliklər, həm daxili siyasətləri, həm də beynəlxalq münasibətləri təhdid edirdi. Bu vəziyyət, Avropa dövlətlərinin xarici siyasətindəki təməl prinsipini dəyişdirdi və yeni bir qüvvə balansının formalaşmasına səbəb oldu. Avropa dövlətləri arasında strateji ittifaqlar və müharibələr, həm də beynəlxalq diplomatiyada daha aktiv iştirak etmək məcburiyyətini yaradırdı.

Xülasə olaraq, 1830-cu ildən başlayaraq Avropada baş verən inqilablar və münaqişələr, beynəlxalq münasibətlərin təməllərini dəyişdirdi. Bu dəyişikliklər, yalnız Avropa dövlətlərinin iç siyasətini deyil, həm də dünya siyasətini əhəmiyyətli dərəcədə təsir etdi. 1848 inqilabları və sonrasındakı hadisələr, Avropa dövlətlərinin daxili məsələlərinə daha çox qarışmağa, yeni

ittifaqlar qurmağa və beynəlxalq siyasətdə yeni rollar üzərində işləməyə başlamalarına səbəb oldu.

Fransada 1830-cu il iyul inqilabından sonra Avropa siyasi vəziyyətində əhəmiyyətli dəyişikliklər baş verdi. Bu dövrün sonunda, 1848-1849-cu illərdə Avropada müxtəlif inqilablar baş verərək, siyasi dinamikanı dəyişdirdi və güc balansı üzərində yeni hesablaşmalar ortaya çıxdı. Bu inqilabların nəticələri, yalnız Fransa ilə məhdudlaşmadı, həm də digər Avropa ölkələrində müharibələr və sosial dəyişikliklərlə nəticələndi. Bu dönəmin ən diqqətəlayiq hadisələrindən biri Avstriya ilə Sardiniya arasında baş vermiş müharibələr və İngiltərə ilə Fransanın bu münaqişələrə müdaxiləsi idi. Bu müharibələr, həm də Macarıstanın xarici siyasətinə və Rusiyanın Avropa siyasətinə olan təsirlərinə səbəb oldu.

Avstriya ilə Sardiniya arasında baş vermiş birinci və ikinci müharibələr, xüsusilə 1848-1849-cu illərdə başlandı və Avropada siyasi qeyri-sabitlik yaratdı. 1848-ci ildə Avstriya İmperiyasının içindəki inqilablar və sosial narazılıqlar, Sardiniya Krallığının rəhbərliyində bir çox avropa ölkələrindəki siyasi və sosial dəyişikliklərə təkan verdi. Sardiniya, Avstriya ilə müharibə aparmaq və özünü Avropa siyasətində daha böyük bir rol sahibi etmək məqsədini güdərək, Avstriya İmperiyasına qarşı silahlı mübarizəyə başladı. Bu müharibələr, Sardiniya Krallığının gücünü artırmağı və daha geniş ərazilərə nəzarət etməyi hədəfləyirdi.

İngiltərə və Fransanın bu müharibələrə münasibəti, Avropa siyasətindəki yeni dövrün əlaməti idi. Hər iki ölkə, müharibəyə birbaşa müdaxilə etmədilər, amma strateji baxımdan daha çox öz maraqlarını qorumaq məqsədilə diplomatik müdaxilələrə başladılar. Fransanın Sardiniya ilə olan yaxın münasibətləri, Avstriya İmperiyasına qarşı olan mübarizələrini dəstəkləməyi və Sardiniyanın daha böyük güc əldə etməsini təşviq etməyi özündə cəmləşdirirdi. İngiltərə isə, xüsusilə Fransa ilə olan əlaqələrini qorumağa çalışaraq, Avstriya ilə müharibənin genişlənməsinin qarşısını almağa çalışdı.

Macarıstan, Avstriya İmperiyasının tərkibində olan mühüm bir ərazidir və bu dövrdə baş verən inqilablar Macarıstanda da öz təsirini göstərdi. Macarıstan, 1848-ci ildə Avstriya İmperiyasına qarşı öz müstəqilliyini əldə etməyə cəhd etdi və bu, Avstriya ilə daha da dərinləşən müharibələrə səbəb oldu. Macarıstanın bu müstəqillik mübarizəsi, həm Avstriya, həm də digər Avropa dövlətlərinin diqqətini çəkdi. İngiltərə, Macarıstanın müstəqillik hərəkatını dəstəklədi, lakin eyni zamanda Rusiyanın bölgədəki gücünü zəiflətmək məqsədini güddü. Rusiyanın Macarıstana qarşı olan münasibəti isə çox fərqli idi. Rusiyanın əsas məqsədi, Avstriya İmperiyasının mövqeyini qorumaq və Macarıstanın müstəqil olmasının qarşısını almaq idi. Rusya, həmçinin Avstriya İmperiyasına qarşı hər hansı bir müstəqillik hərəkatını dəstəkləməkdən çəkinərək, Avstriyanın siyasi mövqeyini qorumağa çalışdı.

Rusiyanın Avropa siyasəti, 19-cu əsrin ortalarında çox güclü bir şəkildə təzahür edirdi. Rusiyanın məqsədi, Avstriya İmperiyasını və digər Avropa dövlətlərini öz təsiri altında saxlamaq və bölgədəki siyasi balansı təmin etmək idi. Bu dövrdə Rusiya, xüsusilə Macarıstandakı inqilabi

hərəkətlərin qarşısını almaq və Avstriya İmperiyasının mövqeyini dəstəkləmək üçün hərbi müdaxiləyə başladı. Rusiya, həmçinin Türkiyəyə qarşı olan öz maraqlarını da qorumaq istəyirdi və bunun üçün Avropa siyasətində daha fəal rol oynamağa çalışırdı. Bu səbəbdən, Rusiya Avstriya və Sardiniya arasındakı müharibələrdə də aktiv iştirak etdi və Avstriya İmperiyasının siyasi gücünü qorumağa yönəlmiş diplomatik və hərbi təzyiqlər tətbiq etdi.

Bu dövrün ən böyük xarici siyasət hadisələrindən biri, İngiltərənin və Fransanın Avstriya ilə Sardiniya arasındakı müharibələrə müdaxiləsidir. Hər iki ölkə, Avstriya İmperiyasının müharibəyə cəlb olunmasını istəmədilər, çünki bu, Avropada daha böyük və daha məhdudlaşdırıcı münaqişələrə səbəb ola bilərdi. İngiltərə və Fransa, müharibənin Avropa balansını pozmasını və siyasi qeyri-sabitlik yaratmasını istəmədilər, bununla yanaşı, Sardiniyanın gücünün artmasını da istəmədilər. Bu səbəbdən, diplomatik vasitələrlə Avstriya ilə Sardiniya arasında olan müharibəyə müdaxilə etdilər və Sardiniyanın müharibəyə qatılmasını əngəllədilər.

Fransanın və İngiltərənin bu dövrdəki xarici siyasətləri, Avropada digər böyük dövlətlərlə əlaqələrin daha da gərginləşməsinə səbəb oldu. Sardiniya ilə Avstriya arasındakı müharibələr, həmçinin Rusiyanın və digər Avropa dövlətlərinin müxtəlif maraqlarını toqquşdurdu. Bu dönəm, Avropa siyasətində yeni ittifaqların və mübarizələrin meydana çıxması ilə müşayiət olundu və Avropada siyasi güc balansı dəyişdi. Rusiyanın, İngiltərənin və Fransanın daxil olduğu bu münaqişələr, yalnız konkret ölkələr arasında deyil, həm də bütün Avropa siyasi xəttində böyük dəyişikliklərə səbəb oldu. Bu dövr, həmçinin Avropa dövlətlərinin hərbi güc və diplomatik bacarıqlarını bir-birinə qarşı sınadığı bir mərhələ oldu.

Fransada 1830-cu il iyul inqilabından sonra Avropada bir çox siyasi və sosial dəyişikliklər baş verdi. Bu dövrün ən əhəmiyyətli hadisələrindən biri 1848-1849-cu illərdəki inqilablardı. Bu inqilablar yalnız Fransa ilə məhdudlaşmadı, bütün Avropanı təsir altına aldı və əslində Avropada yeni siyasi və diplomatik reallıqların yaranmasına yol açdı. Bu dövrdə, Şərq məsələsi, xüsusilə Rusiyanın Şərqdəki və Avropadakı təsirini artırmaq məqsədini güdürdü. Eyni zamanda, İtaliya və Almaniya birləşmələri ilə əlaqədar olaraq Avropada dövlətlərarası münasibətlər daha da gərginləşdi və buna Fransa da müdaxilə etdi. Bu dövrün mühüm hadisələrindən biri də Bast-Liman rus-türk konvensiyası və Dunay knazlığına dair olan anlaşmalardır.

1848-1849-cu illərdəki inqilablar Avropanın müxtəlif hissələrində ciddi sosial və siyasi dəyişikliklərə səbəb oldu. Bu inqilablar sırasında, xüsusən Fransada baş verənlər və sonrakı hadisələr Avropadakı siyasi vəziyyəti müəyyən etdi. Bu dövrün ən önəmli məsələlərindən biri, Şərq məsələsi idi. Bu məsələyə Rusiyanın yanaşması, yalnız onun Avropadakı gücünü artırmaq məqsədi ilə əlaqəli idi. Rusiyanın Avropada baş verən inqilablar və böhranlarla mübarizəsi və öz nüfuzunu daha da gücləndirmək üçün atdığı addımlar, dövrün siyasi gündəmində ən mühüm mövzulardan birinə çevrildi. Bu məqsədlə Rusiyanın digər dövlətlərlə, xüsusən İngiltərə və Fransayla münasibətləri kəskinləşdi. Rusiyanın özünü daha çox güclü bir dövlət kimi göstərməyə

çalışması və Avropada təsirini artırmaq üçün həyata keçirdiyi siyasət, Avropadakı siyasi mühitin gərginləşməsinə səbəb oldu.

Basta-Liman rus-türk konvensiyası, 1849-cu ildə Rusiyanın Osmanlı İmperiyası ilə bağladığı mühüm bir müqavilə idi. Bu konvensiya, Rusiyanın Şərqdəki nüfuzunu artırma məqsədini daşıyırdı. Bu müqavilə, həmçinin Rusiyanın Osmanlı İmperiyasına qarşı siyasi üstünlüyünü təmin etməyə çalışan bir addım idi. Konvensiyanın bir hissəsi, Osmanlı İmperiyasının Dunay bölgəsindəki vəziyyətini və Rusiyanın oradakı təsirini gücləndirən bir sənəd oldu. Bu dövrdə Rusiyanın təsiri, həm də Avropadakı digər güclərlə münasibətlərin gərginləşməsinə səbəb oldu. İngiltərə və Fransa, Rusiyanın Şərqdəki artan təsirini və diplomatik nüfuzunu izləməkdə narahat idilər. Bu narahatlıq, gələcəkdəki münaqişələrin və anlaşılmazlıqların əsasını qoydu.

Avropa dövlətləri arasında İtaliya və Almaniyanın birləşməsi məsələsi də bu dövrdə mühüm bir siyasi məsələ idi. 1848-1849-cu illərdə İtaliyada baş verən inqilablar, İtaliyanın birləşdirilməsi məsələsini gündəmə gətirdi. Avropadakı bir çox dövlətlər, xüsusilə Avstriya, İtaliyanın birləşməsinin qarşısını almaq üçün diplomatik və hərbi təzyiqlər göstərdi. Eyni zamanda, Fransanın bu məsələyə müdaxiləsi də öz yerini tapdı. Fransa, İtaliyanın birləşməsini dəstəkləmək və Avstriyanın bölgədəki mövqeyini zəiflətmək istəsə də, bu, Avropa dövlətləri arasında gərginliyi artırdı. Fransa-İtaliya-Avstriya arasında baş verən müharibə, İtaliyanın birləşməsi prosesində əhəmiyyətli rol oynadı və İtaliyanın vahid dövlət halına gəlməsinə təkan verdi. Bu müharibə, Fransanın Avstriya ilə olan münasibətlərini ciddi şəkildə gərginləşdirdi və Avstriya, özünün İtaliyadakı gücünü qorumağa çalışdı.

Almaniyada isə birləşmə məsələsi daha çox 1848 inqilabları ilə əlaqəli idi. Almaniyanın müxtəlif kiçik dövlətlərə bölünməsi, birləşmək istəyən alman xalqları arasında siyasi və sosial gərginliklərə səbəb olmuşdu. Bu dövr, Almaniya üçün vahid dövlətin qurulması yönündə ilk cəhdlərin görüldüyü dövr idi. Lakin Almaniya ittifaqının dağılması və dövlətlərarası münasibətlərin gərginləşməsi, Almaniya birləşməsinin qarşısını alırdı. Fransa, Almaniyanın birləşməsi məsələsində müəyyən qədər maraqlı idi, lakin Fransanın bu məsələyə müdaxiləsi, Avropadakı digər dövlətlərlə olan münasibətləri daha da mürəkkəbləşdirdi. Fransa, həmçinin Rusiyanın Avropa siyasətinə olan təsirindən narahat idi və bu, Fransanın, İtaliya məsələsinə müdaxiləsini gücləndirdi.

1848-1849-cu illərin inqilabları dövründə Avropada dövlətlərarası münasibətlər, xüsusilə Fransa, İngiltərə, Rusiyanın və Avstriyanın mövqeləri, qitənin siyasi mühitini formalaşdıran əsas faktorlar idi. Bu dövr, həmçinin Rusiyanın Şərqdəki gücünü artırmaq üçün atdığı addımlarla, Avropadakı digər güclərin reaksiyalarına səbəb oldu. Şərq məsələsi, yalnız Rusiya və Osmanlı İmperiyası arasındakı əlaqələrə təsir etmədi, həm də Avropanın digər dövlətləri ilə olan münasibətlərin gərginləşməsinə səbəb oldu. Bu, gələcəkdəki Avropa münaqişələrinin və siyasi qeyri-sabitliyin əsasını qoydu.

Fransada 1830-cu il iyul inqilabından sonra Avropadakı siyasi vəziyyət həm daxili, həm də xarici münasibətlər baxımından ciddi dəyişikliklərə uğradı. Bu dövr, xüsusilə Almaniya üçün kritik bir mərhələ oldu. Almaniya, müxtəlif kiçik dövlətlərdən ibarət bir federasiya şəklində təşkil olunmuşdu və bu federasiyanın formalaşmasında iki əsas güc, Avstriya və Prussiya, hegemonluq uğrunda mübarizə aparırdılar. Bu mübarizə, həm daxili alman məsələlərini, həm də Avropanın ümumi siyasi vəziyyətini dərindən təsir edirdi. Həm Avstriya, həm də Prussiya, Almaniya birliyində dominant rol oynamağa çalışırdılar. Onların bu hegemonluq mübarizəsi 19-cu əsrin ortalarında bir daha kəskinləşdi və bunun nəticəsi olaraq bir çox mühüm diplomatik hadisə baş verdi. Bu dövrün ən əhəmiyyətli hadisələrindən biri də 1850-ci ildə imzalanan Olmyuts müqaviləsidir. Bu müqavilə, Almaniya məsələsindəki gərginliyi müvəqqəti olaraq azaltsa da, Avstriya və Prussiya arasındakı mübarizənin davam etməsinə səbəb oldu.

Almaniya, 19-cu əsrin əvvəlində çoxsaylı kiçik dövlətlərdən ibarət bir vahid dövlət halına gəlməyi hədəfləyirdi. Bu müddət ərzində, Avstriya və Prussiya, Almaniyanın hegemonu olmaq üçün qarşılıqlı mübarizədə idilər. Bu mübarizənin mərkəzində Almaniya İttifaqı dayanırdı. Almaniya İttifaqı, müxtəlif Alman dövlətləri arasında iqtisadi və hərbi əməkdaşlıq təşkil edən bir qurum idi, lakin bu ittifaqın siyasi rəhbərliyi məsələsində Avstriya və Prussiya arasında davamlı mübarizə gedirdi. Avstriya, Almaniya İttifaqının ən güclü dövlətinə çevrilmək istəyirdi, çünki bu ona həm Avstriya imperiyasını gücləndirmək, həm də Avstriya-Polşa bölgəsindəki təsirini artırmaq imkanı verirdi. Prussiya isə Almaniyanın birləşməsi məsələsində özünü lider kimi görürdü və bu prosesin başında dayanmaq istəyirdi. Hər iki dövlətin bu hədəfləri, Avropada gərginliyi artıran əsas faktorlardan biri oldu.

Olmyuts müqaviləsi, 1850-ci ildə, xüsusilə Prussiya və Avstriya arasında yaşanan qarşıdurmaların bir növünü həll etmək üçün imzalandı. Bu müqavilə, Almaniya İttifaqı məsələsindəki anlaşılmazlıqları aradan qaldırmağa çalışsa da, heç də hər iki tərəfi məmnun etmədi. Müqavilə, Prussiya və Avstriyanın arasında müəyyən bir siyasi anlaşma yaratdı, amma hələ də hər iki dövlətin öz ambisiyalarını tam şəkildə təmin etmədiyi bir vəziyyət ortaya çıxardı. Olmyuts müqaviləsi ilə, Almaniya İttifaqının bərpası üçün müəyyən şərtlər qoyuldu, ancaq bu, hələ də hər iki güc arasında ciddi rəqabəti davam etdirdi.

Almaniya İttifaqının bərpa edilməsi, Avropa dövlətlərinin xarici siyasətinə böyük təsir göstərdi. Almaniya məsələsi, sadəcə Prussiya və Avstriya arasında bir mübarizə olmaqla qalmayıb, bütün Avropadakı güc balansını da təsir edirdi. Bu səbəbdən, Avropa dövlətləri, Almaniya İttifaqı məsələsinə diqqət yetirdilər. Fransanın mövqeyi, Avstriya və Prussiya arasındakı bu rəqabətə çox maraqlı idi. Fransa, Almaniyada hər hansı bir hegemonluğun qarşısını almaq istəyirdi, çünki Fransanın həmçinin özünün regional gücünü qorumaq üçün Almaniyada baş verən bu prosesləri izləməsi vacib idi. İngiltərə isə, Almaniya məsələsində passiv bir yanaşma sərgiləsə də, Avstriya və Prussiyanın münasibətlərinin kəskinləşməsi ilə əlaqədar olaraq öz diplomatik fəaliyyətini artırdı. Avstriya və Prussiyanın qarşılıqlı rəqabəti, bu dövlətlərin öz müttəfiqləri ilə münasibətlərini təkrar qurmasına səbəb oldu və Avropadakı siyasi mühitdə yeni müttəfiqliklərin yaranmasına yol açdı.

Almaniya İttifaqının bərpası, həm də Avstriya və Prussiya arasında uzunmüddətli siyasi mübarizənin əlaməti oldu. Avstriya, özünün başçılığını həyata keçirmək üçün bir neçə dəfə bu ittifaqın qarşısını almağa çalışdı, lakin Prussiya güclənərək, Avstriyanın təsirini azaltdı. Bu

mübarizə, həm də Almaniyanın gələcək birləşməsi məsələsini ön plana çıxarırdı. Bu dönəmdə Avstriya və Prussiya arasında yaşanan siyasi mübarizənin nəticəsi olaraq, Avropada yeni bir güc balansı yaranmağa başladı. Bu, həm də 1860-cı illərdə Almaniyanın birləşməsinin zəminini hazırlayan bir prosesin başlanğıcı oldu.

Bütün bu proseslər, Avropadakı dövlətlərarası münasibətlərin kəskinləşməsinə, müxtəlif güc balanslarının formalaşmasına və hər bir dövlətin öz mövqeyini qorumağa çalışmasına səbəb oldu. Avstriya və Prussiya arasındakı mübarizə, Almaniyanın gələcəkdə necə birləşəcəyini müəyyən etdi və eyni zamanda Avropadakı digər dövlətlərin xarici siyasətini də ciddi şəkildə təsir etdi. Olmyuts müqaviləsi, Avstriya və Prussiyanın siyasətini müəyyən edən bir sənəd olaraq, Avropada siyasi gərginliyi qaldıran və bir növ hər iki tərəf arasında növbəti mübarizəyə zəmin yaradan bir faktor oldu.

Kafedra: **«Beynəlxalq münasibətlər və turizm»**

Fənn: **«Beynəlxalq münasibətlər tarixi» (I dövr)**

Mövzu: **«XVIII əsrin sonu - XIX əsrin əvvəllərində dövlətlərin müstəmləkə siyasəti»**

XVIII əsrin sonu və XIX əsrin əvvəllərində dünya müstəmləkə sistemi sürətlə formalaşdı və müstəmləkəçilik siyasəti dünya siyasətinin mərkəzi məsələsinə çevrildi. Bu dövrün xüsusiyyətlərindən biri Böyük Coğrafi Kəşflər sayəsində Avropalı dövlətlərin dünya miqyasında müxtəlif ərazilərdə hegemonluq iddialarını ortaya qoymasıdır. Bu kəşflər, yeni ticarət yollarının açılması və resursların sərbəst şəkildə əldə edilməsi məqsədilə başlayan müstəmləkə siyasətinin əsasını qoydu. Bu dövr ərzində, xüsusilə İngiltərə, Fransa və Hollandiya kimi Avropa dövlətləri, Asiya, Afrika və Amerika qitələrində güclü müstəmləkə imperiyaları qurmağa başladılar.

Avropanın müstəmləkəçilik fəaliyyətinin əsas məqsədi, xammal və yeni bazarlara sahib olmaq idi. Eyni zamanda, dövrün iqtisadi və siyasi reallıqları göstərirdi ki, dünya iqtisadiyyatının mərkəzi Avropa olduqca, Avropalı güclərin müstəmləkəçilik siyasəti onların həm iqtisadi, həm də siyasi üstünlüklərini təmin edəcəkdi. Bu müstəmləkələr, yalnız maddi sərvətlərdən ibarət deyildi, həm də Avropa dövlətlərinin beynəlxalq müstəvidə nüfuzlarını artırmaq üçün istifadə edilməsi gərəkən strategiyalar sayılırdı.

İngiltərə, Fransa və Hollandiya kimi ölkələr bu dövrdə öz müstəmləkəçilik siyasətlərini fərqli yanaşmalarla həyata keçirirdilər. İngiltərə və Hollandiya, xüsusilə Asiyada, geniş ticarət yolları və resurslar üzərində böyük bir hakimiyyət qurmaq məqsədilə Hind Okeanında və Cənub-Şərqi Asiyada fəallıq göstərirdilər. Bununla belə, Hindistan və Cənub-Şərqi Asiya bazarlarına açılmaq istəyən digər Avropa dövlətləri arasında əsas mübarizə Hindistanda, xüsusilə İngiltərə ilə Fransa arasında idi.

Bu dövrün mühüm hadisələrindən biri, 1600-cü ildə İngiltərənin Hindistanla ticarət etmək məqsədilə Hindistan şirkəti olan Ost-Hind Şirkətini qurması oldu. Ost-Hind Şirkəti, Hindistan və Cənub-Şərqi Asiyada ticarət yolu açan və bununla da müstəmləkə siyasətinin əsasını qoyan ən mühüm qurumlardan biri oldu. Şirkət, yalnız ticarət fəaliyyəti ilə məhdudlaşmadı, eyni zamanda Hindistanda, xüsusilə British Raj dövründə (1858-1947) İngiltərənin siyasi hakimiyyətini təmin etmək üçün bir növ dövlət siyasətini həyata keçirdi. Ost-Hind Şirkətinin fəaliyyəti, Hindistanın iqtisadi və siyasi həyatında əsaslı dəyişikliklərə səbəb oldu və Hindistanın müstəmləkə halına gəlməsini sürətləndirdi.

Ost-Hind Şirkətinin siyasəti, müstəmləkəçilik metodlarının inkişafında mühüm rol oynadı. Şirkət, Hindistanda ticarətə başladı və burada mövcud olan resursları, xüsusilə ədviyyat və pambıq kimi məhsulları Avropaya ixrac etməyə başladı. Bununla yanaşı, şirkət Hindistanın daxili siyasətinə də müdaxilə etməyə başladı. Hindistanda müxtəlif bölgələrdəki yerli hökmdarlarla ittifaqlar quraraq, onları öz maraqları doğrultusunda idarə etməyə başladılar. Bu idarəetmə üsulu, sadəcə iqtisadi üstünlük əldə etmək deyil, həm də Hindistanın yerli əhalisini idarə edərək siyasi hakimiyyətin öz əlində cəmlənməsini təmin etməyə çalışırdı.

Hindistanın hərbi işğalı da Ost-Hind Şirkətinin fəaliyyətinin mühüm hissəsini təşkil edirdi. Şirkət, Hindistanda öz mövqeyini qorumaq və inkişaf etdirmək üçün yerli münaqişələrdən faydalanaraq, öz müdaxilələrini genişləndirirdi. 1757-ci ildə Plassey Döyüşü, İngiltərənin Hindistandakı hegemonluğunun təməlini qoyan bir döyüş oldu və nəticədə, İngiltərə Hindistanın əsas ticarət yollarını və ərazilərini ələ keçirdi. Bu döyüşdən sonra, Ost-Hind Şirkəti Hindistanın geniş ərazilərində öz təsirini daha da gücləndirərək, bir növ müstəmləkəçi dövlət olaraq Hindistanın ərazisində yerləşdi.

Fransa, Hindistan və Cənub-Şərqi Asiyada öz təsirini qurmaq istəyirdi. Fransa, İngiltərədən fərqli olaraq, Hindistanın yalnız müəyyən bölgələrində təsir göstərməyə çalışdı və burada əsasən yerli hökmdarlarla ittifaqlar qurmağa üstünlük verdi. Bununla belə, 1750-ci illərdən sonra, xüsusən 7 illik müharibənin (1756-1763) sonunda, Fransa İngiltərəyə qarşı ciddi bir məğlubiyyətə uğrayaraq, Hindistanda öz nüfuzunu itirdi və İngiltərə burada hegemon mövqeyini tutdu.

Ost-Hind Şirkətinin Hindistanın ticarətinə və siyasətinə təsir etməsi, həmin dövrün müstəmləkəçilik siyasətinin əsas xüsusiyyətlərindən birini təşkil edirdi. Şirkətlər yalnız ticarət məqsədli fəaliyyətlər yürütmürdülər, həm də bu ərazilərin siyasətinə və daxili işlərinə qarışırdılar. Bu isə öz növbəsində, Asiyada, xüsusilə Hindistan və Cənub-Şərqi Asiyada uzun müddət davam edən müstəmləkə hakimiyyətinin təməlini qoydu. Avropa dövlətləri, müstəmləkəçilik siyasətini həyata keçirərkən bu metodlardan istifadə edərək, ticarət və iqtisadi maraqlarını qorumağa və yerli əhalinin siyasətini öz nəzarətlərinə almağa çalışırdılar.

Nəticə etibarilə, XVIII əsrin sonu və XIX əsrin əvvəlləri Avropalı dövlətlərin müstəmləkəçilik siyasətinin gücləndiyi və inkişaf etdiyi bir dövr oldu. İngiltərə, Fransa və Hollandiya müstəmləkə siyasətini genişləndirmək üçün həm ticarət, həm də siyasi vasitələrdən istifadə etdilər. Ost-Hind Şirkəti, Hindistandakı iqtisadi və siyasi hakimiyyəti Avropalılar üçün təmin edən ən mühüm qurumlardan biri idi və müstəmləkəçilik siyasətinin yeni formalarının meydana çıxmasına səbəb

oldu. Bu dövr həm də, müstəmləkəçilik sisteminin genişlənməsi ilə yanaşı, digər qitələrdə də Avropanın hegemonluğunun artmasına yol açdı.

XVIII əsrin sonu və XIX əsrin əvvəllərində Avropanın müstəmləkəçilik siyasəti, böyük dövlətlərin Asiya, Afrika və başqa ərazilərdə üstünlük qazanmaq uğrunda mübarizəsini daha da gərginləşdirdi. Bu dövrdə, Napoleon Bonapartın rəhbərlik etdiyi Fransanın müxtəlif ekspedisiyaları və müharibələri, həmçinin Britaniyanın Hindistandakı müstəmləkə hakimiyyətinin gücləndirilməsi, bölgə siyasətində əhəmiyyətli dəyişikliklərə səbəb oldu.

Napoleonun İsmailiyyə və Mısır ekspedisiyası (1798-1801) bölgədəki siyasi müstəvidə böyük təsir yaratdı. Fransanın Mısırda, Hindistana açılan bir pəncərə yaratmaq məqsədilə etdiyi hərbi müdaxilə, xüsusilə İngiltərənin bölgədəki müstəmləkə maraqlarına qarşı ciddi təhlükə yaratdı. Napoleonun Mısır ekspedisiyasının məqsədi yalnız Mısırda hökmranlıq qurmaq deyil, həm də Hindistanla əlaqəni möhkəmləndirərək İngiltərənin Hindistandakı hakimiyyətini zəiflətmək idi. Lakin Mısırda baş tutan Napoleon ekspedisiyası uğursuz oldu, xüsusilə İngiltərənin donanması tərəfindən Napoleona qarşı qazanılan dəniz qələbəsi (Abukir Döyüşü) Fransanın Mısırdakı mövqelərini zəiflətdi və nəticədə 1801-ci ildə Fransanın Mısırdan geri çəkilməsinə səbəb oldu.

Bundan sonra, Britaniya müstəmləkəçilik siyasətində Hindistanı daha da möhkəmlətməyə və digər bölgələrdə, xüsusən Asiyada, öz təsirini genişləndirməyə başladı. Britaniya, Hindistanla yanaşı, Nepal, Burma və digər Asiya ölkələrində də öz nüfuzunu artırmaq üçün hərbi müdaxilələrə başladı. Britaniya, Hindistanı daha da genişləndirmək və burada öz ticarət marşrutlarını qorumaq məqsədilə, həmçinin Avropa və Asiya arasında mühüm bir ticarət yolu açmaq istəyirdi. Bu məqsədlə Hindistandakı Britaniya müstəmləkəçiləri, yerli hökmdarlarla ittifaqlar qurur və Hindistanın fərqli ərazilərində güclü hərbi mövqelər əldə edirdilər. Nepalda və Burmada edilən hərbi müdaxilələr, Britaniyanın bu bölgələrdəki nüfuzunun artmasına xidmət edirdi.

İngiltərənin müstəmləkəçilik siyasəti yalnız Hindistanda deyil, həm də İran, Əfqanıstan, Çin, Hind-Çin və Uzaq Şərqdə genişlənməyə başladı. İranla əlaqələr, həmçinin Britaniyanın Hindistandakı hakimiyyətini qorumaq məqsədilə çox vacib idi. 1801-ci ildə İngiltərə ilə İran arasında siyasi və ticarət müqaviləsinin imzalanması, İranın Britaniya ilə sıx əməkdaşlıq etməsini təmin etdi. Bu müqavilə, İngiltərənin Hindistana keçidini qorumaq və Rusiyanın Asiyadakı təsirini zəiflətmək məqsədini daşıyırdı. Napoleonun Fransada İran şahı ilə Rusiya və İngiltərəyə qarşı Finkenşteyn müqaviləsini (1807) imzalaması da, həmin dövrün Asiya siyasətindəki önəmli hadisələrdən idi. Bu müqavilə, Fransanın və Rusiyanın İran üzərindəki təsirini artırmağı və İngiltərənin Hindistandakı gücünü zəiflətməyi hədəfləyirdi. Lakin, İngiltərə və Fransa arasındakı rəqabət, bu müqavilənin effektivliyini məhdudlaşdırdı və nəticədə İran müstəqilliyini qorumağa çalışdı.

Bununla yanaşı, 1807-1811-ci illər arasında İran daxilində İngiltərə və Fransa arasında rəqabət artdı. İngiltərə və Fransa, hər biri öz ticarət və siyasi təsirini artırmağa çalışaraq, İranın siyasi

həyatına müdaxilə etdilər. Bu rəqabət, yalnız İranın daxili siyasətini dəyişdirməklə kifayətlənməyib, həm də bu dövrün Asiya siyasətindəki böyük dövlətlərin bir-biri ilə əlaqələrini gərginləşdirdi.

Britaniya, yalnız Hindistanda və Asiyanın başqa bölgələrində deyil, həm də Orta Asiya və Əfqanıstanda da müstəmləkəçilik siyasətini gücləndirmək üçün addımlar atmağa başladı. Birinci İngilis-Əfqan müharibəsi (1839-1842), İngiltərənin Hindistana gedən ticarət yolunun təhlükəsizliyini təmin etmək və Rusiyanın bu bölgədəki təsirini qarşısını almaq məqsədilə başlatdığı hərbi əməliyyat idi. Bu müharibə, həmçinin Orta Asiyanın siyasi və hərbi vəziyyətini dəyişdirdi və müstəmləkə siyasətinin güclənməsinə səbəb oldu. İngiltərə bu müharibədə qələbə qazanmağa çalışsada, müharibənin nəticələri uzunmüddətli təsirə malik oldu və Hindistanla əlaqələri ilə yanaşı, Avropa və Asiya arasındakı siyasi güc mübarizəsini daha da şiddətləndirdi.

Bununla paralel olaraq, Orta Asiyada İngiltərə və Rusiyanın qarşıdurması daha da kəskinləşdi. Bu qarşıdurma, regiondakı təsir zonalarının bölünməsi ilə bağlı mübarizə ilə əlaqəli idi. Həm İngiltərə, həm də Rusiya, Hindistana yaxın ərazilərdə öz nüfuzlarını artırmaq istəyirdilər. Bu səbəbdən, Hindistanla əlaqəsi olan İran və Əfqanıstan kimi ölkələr, həmçinin Orta Asiyanın strateji əraziləri, İngiltərə və Rusiyanın siyasi maraqlarını təmsil edirdi.

Xülasə olaraq, XVIII əsrin sonu və XIX əsrin əvvəllərində, Napoleon ekspedisiyasından sonra, İngiltərənin Asiya və Orta Şərqdəki müstəmləkə siyasəti böyük bir genişlənmə dövrünə girdi. Bu dövrün siyasi inkişafları, Avropalı dövlətlərin Hindistandakı hegemonluğunu qorumaq, Fransanın və Rusiyanın Asiyadakı təsirini məhdudlaşdırmaq və Orta Asiyada öz mövqelərini gücləndirmək üçün bir-birinə qarşı mübarizə etmələri ilə xarakterizə olunurdu. Bütün bu mübarizələr, bölgənin siyasi və iqtisadi inkişafını formalaşdıraraq, həm də beynəlxalq münasibətlərin inkişafını yönləndirdi.

XVIII əsrin sonu və XIX əsrin əvvəllərində, Qərb dövlətləri müstəmləkəçilik siyasətinin genişlənməsi ilə Asiya ölkələrindəki ticarət və siyasi maraqlarını artırdılar. Bu dövrdə Çin, dünyanın ən böyük iqtisadi güclərindən biri olduğu üçün, Qərb dövlətlərinin, xüsusən İngiltərənin və Fransanın diqqət mərkəzində idi. Qərb dövlətləri Asiyada yeni ticarət marşrutları açmaq və regional güc əldə etmək istəyirdi, xüsusilə Çin ilə əlaqə qurmaq istəyən dövlətlər, onların sərhədlərini zorla keçərək, qeyri-bərabər müqavilələr imzaladılar.

Çinin içindəki sərt ticarət siyasəti və təcrid edilməsi, Qərb dövlətləri tərəfindən tənqid olunurdu. Lakin Çin öz ticarət siyasətində sərt oldu və yalnız müəyyən ərazilərdə və müəyyən məhsullarla ticarətə razı idi. İngiltərə, Çinlə ticarət əlaqələrini genişləndirmək istəyirdi, amma Çinin ticarət məhdudiyyətləri səbəbindən problem yaşanırdı. Buna görə də, İngiltərə tütün kimi narkotik maddələrin Çin bazarına daxil edilməsini təmin etməyə çalışdı.

Birinci Tiryək müharibəsi (1838-1842), Çinlə Qərb dövlətləri arasında ticarət maraqları uğrunda müharibə oldu. Bu müharibə, əsasən, İngiltərənin Çinlə ticarət əlaqələrini genişləndirmək və

tiryək ticarətini qanuniləşdirmək məqsədilə başlatdığı hərbi əməliyyatlar nəticəsində başladı. İngiltərə, Çinin tütün ticarətinə sərt qarşı çıxmasına və əhalisinin narkotik istifadəsinin məhdudlaşdırılmasına qarşı çıxdı. Bu müharibə, Çin üçün böyük fəlakətə səbəb oldu və 1842-ci ildə Nankin müqaviləsinin imzalanmasına gətirib çıxardı. Bu müqavilə, Çinin xarici ticarətə açılmasına və İngiltərəyə müəyyən şəhərlərdə ticarət və diplomatik nümayəndələrə imtiyazlar verdi. Nankin müqaviləsi həm də, İngiltərə üçün çox mühüm oldu, çünki Çinlə olan ticarət məhdudiyyətləri ortadan qaldırıldı və İngiltərə Çin bazarına daha geniş şəkildə daxil oldu. Müqavilə ilə Çinin müstəqilliyi məhdudlaşdırıldı, xarici dövlətlərə bəzi imtiyazlar verildi və Çin, İngiltərənin tütün ticarətini təsdiqləmək məcburiyyətində qaldı.

Nankin müqaviləsinin Çinin sonrakı taleyində mühüm rolu oldu. Bu müqavilə, Çinin ticarət siyasətindəki sərtliyi və təcrid edilməsini zədələdi. Qərb dövlətləri, bundan sonra daha da sərbəst şəkildə Çindəki bazarlara daxil ola bildilər. Müqavilə, həmçinin digər qərb dövlətlərinə də Çinlə ticarət əlaqələrini genişləndirmək imkanı yaratdı. İngiltərə, bu müqavilənin nəticəsi olaraq Çinlə ticarət müharibələrinə başladığı zaman, ona bəzi şəhərlərdə sərbəst ticarət və diplomatik nümayəndəliklər qurmaq haqqı qazandı.

Çindəki qeyri-bərabər müqavilələr dövrü, həmçinin digər Avropa dövlətlərinin, xüsusən Fransanın, Almaniyanın və Hollandiya kimi ölkələrin Asiyadakı güc və nüfuzlarını artırmağa çalışdığı bir dövr oldu. Qeyri-bərabər müqavilələr, Asiya ölkələrinin iqtisadiyyatı və siyasi quruluşu üçün ciddi nəticələr doğurdu. Çin, hər keçən il daha çox Qərb dövlətlərinə açıq oldu və bu, onun daxili siyasi strukturuna təsir etdi. Çin rəhbərləri, xarici dövlətlərin tələblərinə qarşı müqavimət göstərsələr də, çox vaxt bu təzyiqlərlə başa çıxa bilmədilər və ölkə daha da zəiflədi.

ABŞ, 19-cu əsrin əvvəllərində Asiya bazarlarına daxil olmaq istəyirdi, xüsusilə Çinlə ticarət əlaqələrini genişləndirmək məqsədini güdürdü. ABŞ da öz maraqları çərçivəsində qeyri-bərabər müqavilələr imzaladı. 1844-cü ildə ABŞ-ın Çinlə imzaladığı müqavilə, ticarət əlaqələrinin açılmasına, ABŞ-ın öz mülkiyyət hüquqlarını qorumasına və diplomatik münasibətlərin inkişafına imkan yaratdı. Bu müqavilə, Çindəki xarici ölkələrin təsirini daha da gücləndirdi və Çinin müstəqilliyinə yeni məhdudiyyətlər gətirdi.

Rusiyanın Çinlə münasibətləri tarixən uzunmüddətli olmuşdur. Rusiyanın Asiyada genişlənmək və Çinə qarşı təsir gücünü artırmaq məqsədilə apardığı siyasət XVIII əsrin sonlarından başlayaraq, XIX əsrin əvvəllərində də davam etdi. Rusiya, Çinlə sərhədlərini müəyyən etmək və ticaretin inkişafını təmin etmək məqsədilə bir neçə müqavilə imzaladı. Nerçinsk müqaviləsi (1689) və Kyaxtinsk müqaviləsi (1727), Rusiya və Çin arasında sərhədlərin müəyyən edilməsi ilə əlaqədar olaraq mühüm sənədlərdir. Bu müqavilələr, Rusiyanın Çinlə ticarət və diplomatik münasibətlərini möhkəmləndirdi.

1804-1805-ci illərdə Rusiya, Çinlə münasibətləri gücləndirmək məqsədilə A.Y. Qolovkinin rəhbərliyində diplomatik missiya göndərdi. Bu missiyanın məqsədi, Rusiya və Çin arasında ticarət əlaqələrini artırmaq və Çinə qarşı Rusiya nüfuzunu möhkəmləndirmək idi. Rusiya-Çin arasında bu dövrdə imzalanan müqavilələr, Rusiyanın Çindəki nüfuzunun möhkəmlənməsinə gətirib çıxardı. XIX əsrin birinci yarısında, Rusiyanın Çinlə münasibətləri əsasən sərhəd məsələləri və ticarət əlaqələrinin inkişafı ilə bağlı idi.

Rusiya ilə Çin arasındakı Kulsinsk ticaret müqaviləsi (1851) də Rusiyanın Çindəki ticarət mövqelərini gücləndirdi və hər iki dövlətin ticarət münasibətlərini daha da genişləndirdi. Bu dövrdə Rusiya, Çindəki ən böyük ticarət tərəfdaşlarından biri oldu və bu, Rusiyanın Asiya və Uzaq Şərqdəki siyasətini daha da möhkəmləndirdi.

Ümumiyyətlə, XVIII əsrin sonu və XIX əsrin əvvəllərində, Qərb dövlətləri, xüsusilə İngiltərə, Fransız və ABŞ, Çindəki ticarət bazarlarını əldə etmək və bu ölkənin siyasi həyatına müdaxilə etmək məqsədini güdürdülər. Bu dövr, həmçinin Rusiya üçün də mühüm bir dövr oldu, çünki Asiya siyasətindəki mövqeyini gücləndirmək və Çinə qarşı təsirini artırmaq məqsədilə müvafiq müqavilələr bağlandı. Bu qeyri-bərabər müqavilələr və beynəlxalq qarşıdurmalar, Çinin gələcək taleyini, daxili siyasətini və iqtisadiyyatını köklü şəkildə dəyişdirdi.

Kafedra: **«Beynəlxalq münasibətlər və turizm»**

Fənn: **«Beynəlxalq münasibətlər tarixi» (I dövr)**

Mövzu: **«Azərbaycanın bölüşdürülməsi və beynəlxalq nəticələri»**

XVIII əsrin əvvəllərində Səfəvilər dövləti daxilindəki vəziyyət və beynəlxalq mühit böyük bir çətinliklə qarşılaşırdı. Səfəvilər imperiyası özünün zirvəsinə çatdığı XVII əsrin sonunda güclü bir siyasi mərkəzdən idarə olunurdu, lakin zamanla daxili ziddiyyətlər və xarici təzyiqlər Səfəvi hakimiyyətini zəiflətdi. Dövlətin dağılmasına gedən prosesin başlanğıcı XVII əsrin sonlarına təsadüf edir, xüsusilə də Səfəvi şahı II Şah Sultan Hüseynin dövründə. Dövlətin zəifləməsi və idarəetmə boşluqları İranın müxtəlif bölgələrində yerli feodalların hakimiyyətini bərpa etməsinə səbəb oldu. Bu da öz növbəsində xarici qüvvələrin, xüsusən də Rusiya, Osmanlı İmperiyası və Fars körfəzindəki digər müstəmləkəçilərin müdaxilələrinə yol açdı.

Bu dövrdə region uğrunda geosiyasi rəqabət olduqca sərtləşdi. Əsas oyunçulardan biri olan Rusiya, Cənubi Qafqazda və Xəzər sahilindəki əraziləri özünün strateji maraqlarına uyğun olaraq əldə etmək istəyirdi. XVIII əsrin əvvəllərindəki bu rəqabət, xüsusən də I Pyotrun rəhbərliyi ilə Rusiyanın cənub istiqamətindəki hərbi hərəkətləri ilə daha da qızışdı. I Pyotr, Rusiyanın regional hegemonluğunu təmin etmək və öz imperiyasını genişləndirmək üçün Cənubi Qafqaza, xüsusən də Xəzər sahilinə hücum etdi.

I Pyotrun Cənub yürüşü 1722-1723-cü illərdə baş verdi və onun əsas məqsədi Fars körfəzinin sahilini, Xəzər sahilindəki əraziləri və bu bölgələri öz nəzarətinə almaq idi. Rusiyanın bu əməliyyatları Səfəvi imperiyasının zəifliyindən istifadə edərək Xəzər dənizinə hakim olmaq və Cənubi Qafqazda yeni təsir sahəsi qurmaq niyyətini güdürdü. Bu dövrün ən önəmli hadisələrindən biri olan 1723-cü il Gülüstan müqaviləsi ilə Rusiya, Səfəvilər dövlətinin Xəzər sahilindəki ərazilərini işğal etdi və bu əraziləri öz nəzarətinə keçirdi. Bu, Rusiya üçün

əhəmiyyətli bir strateji uğur idi, çünki Xəzər dənizindəki hegemonluğunu təmin etdi və Cənubi Qafqazda Rusiyanın təsirini artırdı.

I Pyotrun bu yürüşünün ardından "Vəsiyyət" adlı sənədini yazaraq öz siyasətini davam etdirmək niyyətini ortaya qoydu. I Pyotrun "Vəsiyyətnaməsi" 1725-ci ildə yazıldı və burada Rusiya imperiyasının gələcəkdəki məqsədləri haqqında bir çox göstərişlər yer alırdı. Bu sənəddə Rusiya, özünün gücünü daha da artırmaq, Xəzər sahilini, Cənubi Qafqazı və Orta Asiyanı nəzarət altında saxlamaq niyyətində olduğunu bildirdi. I Pyotrun bu vəsiyyətinin Rusiya xarici siyasətində uzun müddət təsirli olduğunu söyləmək olar. Rusiya, bu dövrdə imperiyasını genişləndirmək və bölgədəki təsirini artırmaq üçün strateji addımlar atdı.

Səfəvilər dövləti, daxili ziddiyyətlər və xarici təzyiqlər nəticəsində 1736-cı ildə Əfşarların rəhbərliyi altına keçdi. Nadir şahın rəhbərliyi altında Əfşarlar dövləti quruldu. Nadir şahın xarici siyasəti əsasən İranın sərhədlərini bərpa etmək, Səfəvi imperiyasının dağılmasından sonra əraziləri təkrar nəzarətə almaq və xarici işğalçılara qarşı mübarizə aparmaq üzərində cəmlənmişdi. O, xüsusilə Osmanlı və Məşriq ölkələrinə qarşı hərbi yürüşlər həyata keçirdi. Nadir şah, Səfəvi imperiyasının tənəzzülünə son qoyaraq ölkədəki mərkəzi hakimiyyəti bərpa etməyə çalışdı. Bununla yanaşı, Cənubi Asiya və Orta Asiyada ərazilər əldə edərək imperiyasını genişləndirdi.

Lakin Nadir şahın xarici siyasəti və müharibə aparan imperiyası, həm də onun hökmdarlıq dövründəki daxili çətinlikləri daha da kəskinləşdirdi. Nadir şahın işğalçılıq müharibələri, Cənubi Qafqazın və İrandakı digər ərazilərin daha da zəifləməsinə səbəb oldu. Onun işğalçılıq müharibələri, Əfşar dövləti üçün qısa müddətli üstünlüklər gətirsə də, uzun müddətli dayanıqlılığı təmin etmədi. Nadir şahın ölümündən sonra imperiya parçalanmağa başladı və Cənubi Qafqazda güclü dövlətlər ortaya çıxdı. Cənubi Qafqazda, xüsusən Azərbaycan ərazisində, güc boşluğu yarandı və burada müxtəlif xarici qüvvələrin müdaxiləsi ilə yanaşı, yerli mübarizələr və feodal münaqişələr baş verdi.

Bütün bu hadisələr nəticəsində Cənubi Qafqazda və Azərbaycanda siyasi vəziyyət getdikcə mürəkkəbləşdi. Rusiya, Osmanlı və digər güclər bu bölgədəki təsirini artırmaq istəyirdilər. XIX əsrin əvvəllərinə qədər bölgədəki bu qeyri-sabit vəziyyət, böyük bir geosiyasi rəqabətə yol açdı və Azərbaycanın müstəqilliyi getdikcə məhdudlaşmağa başladı. Cənubi Qafqazda Rusiya və Osmanlı İmperiyası arasında güclü rəqabət davam etdi və hər iki dövlət Azərbaycanın müxtəlif bölgələrinə müdaxilə etdi. Bu, Azərbaycanın gələcəkdəki tarixi və beynəlxalq nəticələrini formalaşdırdı.

XVIII əsrin ortalarında Azərbaycan ərazisi daxili və xarici təzyiqlərin təsiri altında mürəkkəb bir siyasi vəziyyətdə idi. Səfəvi imperiyasının dağılması və Nadir şahın ölümündən sonra ölkədə hakimiyyət boşluğu yaranmış, bu da Azərbaycanın müxtəlif bölgələrində yerli hakimlərin və xanların güclənməsinə səbəb olmuşdu. Bu dövrdə Azərbaycan ərazisində müxtəlif xanlıqlar yaranmağa başladı. Hər bir xanlıq müstəqil və ya yarı müstəqil şəkildə fəaliyyət göstərir, öz

daxili siyasətini həyata keçirirdi. Bu xanlıqlar, əksər hallarda, müəyyən bir bölgənin yerli əhalisinin rəhbərliyini öz üzərlərinə götürərək, həmin ərazilərdə təsir sahələri qurmuşdular. Bu proses, eyni zamanda Azərbaycanın birləşdirilməsi uğrunda mübarizənin başlanğıcı oldu.

Quba, Şəki, Qarabağ və Urmiya xanlıqları, bu mübarizənin əsas iştirakçıları idi. Azərbaycanın şimal-şərqində yerləşən Quba xanlığı, özünün xarici siyasətində xüsusilə mühüm bir rol oynadı. Quba xanlığının əsas güclərindən biri olan Fətəli xan, öz siyasi fəaliyyəti ilə Azərbaycanın vahid bir dövlətdə birləşdirilməsi uğrunda mübarizəni davam etdirirdi. O, Quba xanlığının müstəqilliyini qorumaq və regionda möhkəm bir dövlət qurmaq məqsədi güdürdü.

Fətəli xan, həmçinin xarici siyasət sahəsində də fəal idi. Rusiya ilə münasibətləri diqqət mərkəzində idi, çünki Rusiya, Quba xanlığının şimalında yerləşən torpaqlara iddia edirdi. Fətəli xan, Rusiya ilə əlaqələrini nizamlayaraq, həm müstəqilliyini qorumağa, həm də daxili və xarici təzyiqlərə qarşı dayanıqlı olmaq üçün strateji addımlar atırdı. Rusiya ilə olan münasibətləri, daha çox Quba xanlığının maraqlarını qorumağa və dövlətin mövqeyini möhkəmləndirməyə yönəlmişdi. Buna baxmayaraq, Fətəli xan bu dövrdə Rusiyanın artan təsiri qarşısında Azərbaycanı birləşdirmək məqsədini də güdürdü.

Şəki, Qarabağ və Urmiya xanlıqları da Fətəli xanla birlikdə Azərbaycanı birləşdirmək məqsədinə xidmət edirdi. Bu xanlıqların hər biri, öz mövqeyini qoruyaraq, digər xanlıqların güclənməsinə və birləşməsinə imkan verməmək üçün mübarizə aparırdı. Hacı Çələbi xan və İbrahim xan kimi rəhbərlər də bu mübarizədə fəal iştirak edirdilər. Hacı Çələbi xan, xüsusilə Şəki xanlığında güclü idi və Azərbaycanın birləşdirilməsi uğrunda öz dəstəyini göstərmişdi. Onun xarici siyasəti də eyni şəkildə, Rusiyaya qarşı müstəqil mövqeyini qorumaq üzərində qurulmuşdu.

Eyni zamanda, İbrahim xan, Qarabağ xanlığının rəhbəri olaraq, bölgədəki hakimiyyətini möhkəmləndirmək və Azərbaycanın birləşməsi üçün həm daxili, həm də xarici qüvvələrlə əməkdaşlıq etmək istəyirdi. Qarabağ xanlığı, XVIII əsrdə Azərbaycanın ən güclü və ən strateji ərazilərindən biri idi, ona görə də burada baş verən mübarizələr xüsusilə əhəmiyyətli idi. İbrahim xan, bölgədəki daxili münaqişələrə son vermək və ölkənin bütövlüyünü təmin etmək üçün bütün qüvvələrini səfərbər etməyə çalışırdı.

Azərbaycanın birləşdirilməsi uğrunda mübarizə həm daxili güclərin, həm də xarici təsirlərin qarşıdurmasında baş verirdi. Rusiya, Osmanlı və digər qonşu dövlətlər Azərbaycan ərazisindəki maraqlarını qorumaq və genişləndirmək istəyirdilər. Bu xarici müdaxilələr, yerli hakimlər arasında əməkdaşlıq və mübarizəni daha da çətinləşdirirdi. Buna baxmayaraq, yerli xanlar Azərbaycanı vahid bir dövlətdə birləşdirmək üçün mübarizələrini davam etdirirdilər.

Fətəli xan, xüsusilə Quba xanlığında öz mövqeyini gücləndirərək, Azərbaycanın şimal-şərqindəki torpaqların vahid dövlətdə birləşdirilməsi üçün mübarizəni daha da irəlilətməyə çalışırdı. Bu dövrün sonlarına doğru Quba, Şəki, Qarabağ və Urmiya xanlıqları arasında müttəfiqliklər formalaşmış, bir çox halda isə qarşıdurmalar olmuşdur. Rusiya ilə əlaqələr, Azərbaycanın birləşdirilməsi uğrunda mübarizədə mühüm bir rol oynayırdı. Rusiya, öz təsirini genişləndirmək məqsədilə bu bölgəyə müdaxilə edir, xanlıqlar arasında bölünmə yaratmağa çalışırdı. Lakin yerli xanlar, Rusiya imperiyasının təsirinə qarşı mübarizə aparmaqla yanaşı, həm də Azərbaycanın ümumi birləşməsi istiqamətində fəal addımlar atmağa davam edirdilər. Bu

proses, XVII əsrin sonu və XVIII əsrin əvvəllərindəki geopolitik vəziyyətin birbaşa nəticəsi idi və nəticədə, Azərbaycan ərazisindəki daxili mübarizələr uzun müddət davam etdi.

Qubalı Fətəli xan, həmçinin yerli əhalinin rifahını qorumağa və müstəqilliyi əldə etməyə çalışaraq, xarici təzyiqlərə qarşı da mübarizəsini davam etdirirdi. Onun xarici siyasətində Rusiyanın artan təsirinə qarşı çıxmaq və bu təzyiqləri balanslaşdırmaq önəmli yer tuturdu. Bu dövrün ən mühüm xüsusiyyətlərindən biri, Azərbaycanın bölgələrindəki yerli hakimlərin xarici qüvvələrə qarşı mübarizəni birləşdirərək davam etdirməsidir. Fətəli xan, Azərbaycanın vahid bir dövlətə çevrilməsində mühüm bir fiqur oldu, lakin həmin dövrün geopolitik şəraiti, bu hədəfin gerçəkləşməsini çətinləşdirirdi.

XVIII əsrin sonu və XIX əsrin əvvəllərində Cənubi Qafqaz, həm strateji, həm də iqtisadi baxımdan çox önəmli bir region olaraq müxtəlif böyük dövlətlərin diqqətini cəlb edirdi. Rusiya, İngiltərə, Fransa, Türkiyə və İranın Cənubi Qafqazda artan maraqları, bu ərazidəki siyasi vəziyyəti birbaşa təsir edirdi. Bölgədəki mübarizələr yalnız yerli dövlətlərin və xanlıqların daxili məsələləri ilə məhdudlaşmırdı, həm də böyük güclər arasında geosiyasi rəqabətə, mübarizəyə çevrilmişdi. Azərbaycanın parçalanması və gələcək siyasi taleyi, bu dövrdəki beynəlxalq münasibətlərin mürəkkəbliyindən və böyük dövlətlərin bölgədəki maraqlarından birbaşa təsirlənmişdi.

Rusiya, xüsusilə XVIII əsrin sonlarından etibarən Cənubi Qafqazda öz təsirini artırmağa çalışırdı. Rusiyanın Cənubi Qafqazda artan təsiri, əslində, onun öz imperiyasını genişləndirmək məqsədini güdürdü. Həmçinin, Rusiya, bölgənin strateji mövqeyinə görə, Qərbdəki rəqibləri ilə, xüsusilə İngiltərə və Osmanlı ilə mübarizədə üstünlük qazanmağa çalışırdı. Cənubi Qafqazın, xüsusən də Şərqi Gürcüstanın, Rusiyanın himayəsinə alınması bu məqsədlə həyata keçirilmişdi. Gürcüstanın ruslaşdırılması, bölgədəki ən güclü yerli hakimiyyət olan Cənubi Qafqazın siyasi quruluşunun dəyişdirilməsinə səbəb oldu. 1801-ci ildə Rusiyanın Şərqi Gürcüstanı ilhaq etməsi, Osmanlı və İranın bölgədəki nüfuzuna ciddi təsir etdi. Bu, həmçinin Rusiyanın Osmanlı və İranla gələcək müharibələrində əhəmiyyətli bir strateji addım oldu.

Cənubi Qafqazın parçalanması və onun əraziləri uğrunda mübarizə, Rusiyanın geosiyasi maraqları ilə birbaşa əlaqələndirilirdi. Qazax və Şəmsəddin torpaqlarının tutularaq Rusiyanın əlinə keçməsi, həmçinin Gəncə faciəsi, bu mübarizənin tündləşməsinin göstəricisi idi. 1804-cü ildə baş verən Gəncə faciəsi, yerli əhali ilə Rusiya arasında gərginliyi artırdı və əraziyə Rusiyanın nəzarətinin bərqərar edilməsində ciddi təzyiqlərə səbəb oldu. Bu hadisə, həmçinin yerli xalqların, xüsusən də Azərbaycan türklərinin Rusiyaya qarşı müqavimətini göstərirdi. Rusiya, bu dövrdə Cənubi Qafqazda öz hegemonluğunu gücləndirərək, Cənubi Qafqazda bir növ yeni bir siyasi düzən qurmaq istəyirdi.

Azərbaycanın parçalanması uğrunda mübarizənin ikinci mərhələsi, daha çox Rusiya ilə İran və Osmanlı arasında müharibələrlə xarakterizə olunurdu. 1804-1813-cü illərdə baş verən II rus-İran müharibəsi, Azərbaycanın gələcək taleyində mühüm rol oynadı. Bu müharibə, Azərbaycanın bir

çox ərazilərinin Rusiya tərəfindən işğal edilməsinə səbəb oldu. Müharibənin sonunda, 1813-cü ildə imzalanan Gülüstan müqaviləsi, Azərbaycanın bir hissəsinin Rusiya tərəfindən ələ keçirilməsinə və ölkənin siyasi xəritəsinin yenidən formalaşmasına gətirib çıxardı. Bu müqavilə ilə İran, Azərbaycandakı torpaqlarının bir hissəsindən imtina edərək, Rusiyaya daha geniş bir ərazi verdi. Bunun nəticəsində, Azərbaycanın bir çox bölgəsi Rusiya tərəfindən işğal edilmiş oldu.

İkinci rus-türk müharibəsi (1828-1829) də Azərbaycanın siyasi taleyini daha da müəyyənləşdirdi. Bu müharibə, Rusiyanın Qafqazda və Şərqi Anadoluda üstünlüyünü daha da gücləndirdi. Müharibənin sonunda, Ədirnə sülhü (1829) imzalanmış və Osmanlı İmperiyası, Azərbaycan torpaqlarında Rusiya ilə razılaşmalarını qəbul etməyə məcbur olmuşdu. Həmçinin, bu müharibə nəticəsində, Rusiyanın Cənubi Qafqazdakı mövqeyi daha da gücləndi. Rusiya, Cənubi Qafqazda təxminən bütün əraziləri öz nəzarətinə alaraq, bölgəni öz imperialist maraqları uğrunda daha da genişləndirdi. Osmanlı İmperiyası isə, bu dövrdə artıq Azərbaycan torpaqlarında təsirini itirmişdi və Rusiyanın Cənubi Qafqazda möhkəmlənməsi qarşısında duruş gətirə bilmirdi.

İngiltərə və Fransa, Rusiyanın Cənubi Qafqazda artan təsirini nəzərə alaraq, bu regiondakı maraqlarını qorumaq üçün bəzi müdaxilələr etməyə çalışırdılar. Lakin bu dövlətlər, Azərbaycan ərazisində öz mövqelərini gücləndirməkdə Rusiyanı rəqib kimi görsələr də, bu dövr ərzində çox təsirli bir siyasət həyata keçirə bilmədilər. İngiltərə, xüsusilə Hindistanla əlaqəli olaraq, Rusiyanın Cənubi Qafqazda möhkəmlənməsindən narahat idi, lakin Cənubi Qafqazda Rusiyanı dayandırmaq istiqamətində effektiv tədbirlər görə bilmədilər. Fransa isə, bu dövrdə daha çox öz xarici siyasətini Osmanlı İmperiyası ilə əlaqələrdə qorumağa çalışırdı.

Azərbaycanın istiqlaliyyətini itirməsi, beynəlxalq səviyyədə ciddi nəticələrə səbəb oldu. Cənubi Qafqazda Rusiyanın hegemonluğunun bərqərar olması, Azərbaycanın siyasi strukturlarının parçalanması ilə nəticələndi. Azərbaycanın gələcəkdəki siyasi taleyi, Rusiyanın, həmçinin İran və Osmanlı ilə olan müqavilələri, bu regionda baş verən müharibələr, o cümlədən Türkmənçay müqaviləsi (1828) ilə daha da dəqiq şəkildə müəyyənləşdi. Bu müqavilə nəticəsində, Azərbaycanın cənub hissəsi də Rusiya tərəfindən işğal edilmiş oldu. Azərbaycanın bu dövrdəki siyasi və coğrafi vəziyyəti, həm yerli xalqların müqavimətini, həm də böyük güclərin rəqabətini əks etdirir.

Kafedra: **«Beynəlxalq münasibətlər və turizm»**

Fənn: **«Beynəlxalq münasibətlər tarixi» (I dövr)**

Mövzu: **«Krım müharibəsi ərəfəsi və dövründə (1853-1856) beynəlxalq münasibətlər»**

1848-1849-cu illərdə baş verən inqilablar, Avropada əsaslı siyasi dəyişikliklərə səbəb oldu və bu da "Avropa konserti" olaraq bilinən beynəlxalq münasibətlər sisteminin dağılmasına gətirib çıxardı. Bu sistem XVIII əsrdə, xüsusən Napoleon müharibələrindən sonra, Avropadakı böyük dövlətlər arasında nizam və bərabərlik yaratmaq məqsədini güdürdü. Lakin 1848-1849-cu illərin inqilabları bu sistemin əsası olan kollektiv təhlükəsizlik və diplomatik müqavilələri zəiflətdi. Fransada və digər ölkələrdə baş verən inqilablar, Avropanın siyasi xəritəsini yenidən düzənləmək istəyi ilə birləşdi. Bu prosesin sonunda Avropa dövlətləri arasında münasibətlər daha çox güc mübarizəsi və real siyasət üzərində qurulmağa başladı. Yəni, böyük dövlətlər artıq ideoloji və diplomatik şərtlərdən çox, öz milli maraqlarına uyğun olaraq siyasət yeritməyə başladılar.

Krım müharibəsi ərəfəsində beynəlxalq vəziyyət, çox mürəkkəb və qarışıq idi. Həmçinin, bu dövr, Avropada dövlətlərarası münasibətlərdə gərginliyin artdığı bir dövrə təsadüf edir. Xüsusilə, Rusiya və Osmanlı İmperiyası arasında yaranan münaqişə, Avropanın böyük gücləri olan İngiltərə, Fransa, Avstriya və Prussiya üçün təhlükə yaradırdı. Həmin dövrdə, Rusiyanın Osmanlı İmperiyasına qarşı təzyiqi, daha geniş bir beynəlxalq qarşıdurmanın baş verməsinə səbəb olma potensialına sahib idi. Bu səbəbdən, Krım müharibəsi, sadəcə iki imperiya arasındakı münaqişə deyil, həm də digər böyük güclərin müdaxiləsi ilə çoxmillətli bir müharibəyə çevrildi.

Krım müharibəsinin əsas səbəblərindən biri, Osmanlı İmperiyasının zəifləməsi və bunun Rusiya tərəfindən genişlənmə siyasətinə təkan verməsi idi. Rusiya, XVIII əsrin sonlarından etibarən Cənubi Qafqazda və Balkanlarda genişlənmə siyasəti həyata keçirirdi və bu, onun Osmanlı İmperiyası ilə sərhəd bölgələrində, xüsusən də Qara dəniz və Balqanlarda qarşıdurmalara səbəb

olurdu. Rusiya, həmçinin Katoliklərə qarşı mübarizə aparan pravoslav inancına sahib olduğu üçün, Müqəddəs Yerin idarəsi məsələsində də Osmanlı İmperiyasının zəifləməsindən faydalanmaq istəyirdi.

Rusiyanın bu genişlənmə siyasəti, Avropa dövlətləri, xüsusilə İngiltərə və Fransa tərəfindən narahatlıqla qarşılandı. Onlar, Rusiyanın Osmanlı İmperiyasını tamamilə nəzarət altına almasının, Avropadakı balansı pozacağına inanırdılar. Bu səbəbdən, həm İngiltərə, həm də Fransa, Osmanlı İmperiyasına dəstək verməyə başladılar. İngiltərə, Rusiya ilə olan münasibətlərində öz imperiya maraqlarını qorumaq istəyirdi, xüsusilə Hindistan və Orta Şərqdəki təsirini artırmaq üçün Rusiyanın bu bölgələrdə möhkəmlənməsinə mane olmaq niyyətində idi. Fransa isə, həmçinin müstəqilliyini qorumaq istəyən Osmanlı İmperiyasına dəstək verməkdə maraqlı idi, çünki Rusiya ilə sıx əlaqələr Fransa üçün ciddi bir rəqib olardı.

Türkiyə-Rusiya münaqişəsinin başlanması ilə əlaqədar olaraq, Rusiyanın diplomatik uğursuzluğu da müharibənin qarşısını almağa çalışmaqda kifayət qədər səmərəli olmadığını göstərirdi. Rusiya, Osmanlı İmperiyasını öz təsiri altına almaq məqsədilə 1853-cü ildə Türkiyə ilə qarşıdurmaya başladı. A.S. Menşikovun Türkiyəyə göndərilməsi, Rusiyanın diplomatik siyasətinin təmsilçisi olaraq, münaqişəni tənzimləmək və Osmanlı İmperiyasına təzyiq etmək üçün atılan bir addım idi. Menşikovun məqsədi, Osmanlı hökumətini, xüsusən də İstanbulda yaşayan katoliklərin hüquqlarına dair bir razılaşma imzalamağa məcbur etmək və buna görə də Rusiyanın təsirini artırmaq idi. Lakin bu missiya, ümumiyyətlə uğursuz oldu və Osmanlı İmperiyası Rusiyanın tələb etdiyi şərtləri qəbul etmədi.

Bu, nəticədə Rusiya ilə Osmanlı arasında birbaşa müharibəyə səbəb oldu. Bu münaqişəyə İngiltərə və Fransa da daxil oldu, çünki hər iki dövlət Rusiyanın güclənməsini əngəlləmək və öz maraqlarını qorumaq istəyirdi. Avstriya və Prussiya isə, ilk növbədə, bu müharibənin nəticələrindən təsirlənmək istəmirdilər və diplomatik olaraq neytral qalmağa çalışdılar. Beləliklə, Krım müharibəsi Avropada böyük bir münaqişəyə çevrildi və beynəlxalq münasibətlərdə yeni güc balanslarının yaranmasına gətirib çıxardı.

Krım müharibəsinin nəticəsi, Rusiyanın diplomatik uğursuzluqları ilə bağlı idi. Müharibənin sonunda 1856-cı ildə Paris Sülhü imzalandı və bu sülh müqaviləsi, Rusiyanın Qara Dənizdəki hərbi gəmilərinin sayını məhdudlaşdırdı, həmçinin Rusiyanın Osmanlı İmperiyasına qarşı birbaşa müdaxilə etməsini qadağan etdi. Rusiya, həmçinin Krımda öz təsirini itirdi və böyük güclər arasında yeni bir balans quruldu. Paris Sülhü, "Avropa konserti"nin artıq başa çatdığını və hər bir böyük dövlətin öz milli maraqlarına əsaslanaraq daha çox real siyasət yeritməyə başladığını göstərən bir dönüm nöqtəsi oldu.

Bu müharibə həm də Avropadakı dövlətlərarası diplomatik münasibətləri tamamilə dəyişdirdi, çünki Avropada böyük dövlətlərin arasındakı müharibə, yalnız diplomatik vasitələrlə həll edilməyəcəyini və hər bir dövlətin öz maraqlarını qorumaq üçün mübarizə aparacağını göstərdi. Bu münaqişə və onun nəticələri, həmçinin gələcəkdəki beynəlxalq münasibətlər sisteminin necə formalaşacağını və güc mübarizələrinin daha da dərinləşəcəyini göstərdi.

Krım müharibəsi 1853-cü ildə Rusiya ilə Osmanlı İmperiyası arasında başlandı, lakin bu münaqişə çox qısa müddət ərzində Avropanın digər böyük güclərinin də daxil olduğu beynəlxalq bir müharibəyə çevrildi. Müharibənin əsas səbəbi, Rusiya imperiyasının Osmanlı İmperiyasının zəifliyindən faydalanaraq, Qara Dəniz və Balkan bölgələrində öz təsirini artırmaq cəhdləri idi. Rusiya, bu məqsədlə Osmanlı İmperiyasına qarşı bir sıra diplomatik təzyiqlər göstərdi, xüsusən də Qafqazda və Balkanlarda türklər üzərində üstünlük əldə etməyə çalışırdı. Eyni zamanda, Rusiya, Müqəddəs Yerin qorunması məsələsində də, öz Pravoslav inancını müdafiə edərək, katoliklərə qarşı müqavimət göstərən bir siyasət yürüdürdü.

Rusiya ilə Osmanlı İmperiyasının qarşıdurması, 1853-cü ildə Osmanlı İmperiyasının müqavimət göstərməsindən sonra daha da şiddətləndi. Rusiya, 1853-cü ilin dekabrında Osmanlı İmperiyasına qarşı müharibə elan etdi və Qara Dənizdəki müharibə gəmilərini göndərdi. Bu, bir neçə ay ərzində təkcə iki imperiya arasında deyil, həm də digər Avropa dövlətləri arasında geniş bir müharibəyə səbəb oldu. Avropanın digər gücləri, xüsusilə İngiltərə və Fransa, Rusiya ilə olan uzunmüddətli rəqabət və geosiyasi maraqlarına görə, Osmanlı İmperiyasının yanında müharibəyə qoşuldular. İngiltərə və Fransa, Rusiya'nın Osmanlı İmperiyasına qarşı güc tətbiq etməsini və öz təsirini artırmasını əngəlləmək istəyirdilər, çünki bu, Avropada güc balansını dəyişdirə bilərdi. Həmçinin, bu dövrdə Rusiyanın Yaxın Şərqdəki təsirinin artması, İngiltərənin Hindistandakı imperiyasını təhlükəyə ata bilərdi, bu da Londonda ciddi narahatlığa səbəb olmuşdu.

Fransa və İngiltərə, müharibəyə qoşulmaq üçün Osmanlı İmperiyasına dəstək verməyə başladılar. Hər iki dövlət, Rusiyanın Balkanlar və Qara Dənizdəki təsirinin artmasına qarşı çıxdılar. Bu dəstək, müharibənin gedişatını dəyişdi və bir çox yeni diplomatik, hərbi və strateji inkişaflara səbəb oldu. İngiltərə və Fransa, Qara Dənizdəki naval müharibəsində, həmçinin Rusiya üzərinə daha çox təzyiq göstərərək müharibəni qazanmaq üçün birgə əməliyyatlar həyata keçirdilər.

Müharibənin başqa bir mühüm aspekti isə, III Napolyonun 1854-cü ildə təklif etdiyi dörd bəndli müqavilə təklifi idi. Bu təklif, Fransanın həm Rusiya ilə münasibətlərini tənzimləmək, həm də Avropada diplomatik təsirini artırmaq məqsədi daşıyırdı. III Napolyon, birinci bənddə Rusiya ilə müharibənin sona çatdırılması üçün bir həll yolu təklif edirdi. İkinci bənddə isə, Osmanlı İmperiyasının müstəqilliyini qorumağa çağırırdı. Üçüncü bənddə, hər bir dövlətin ərazi bütövlüyünün qorunmasını təmin etmək təklif olunurdu. Dördüncü bənd isə, Avropa gücləri arasında güc balansının qorunmasını və sabitliyi təmin etmək məqsədini güdürdü. Napolyonun təklif etdiyi bu dörd bənd, həm Fransa, həm də digər Avropa dövlətləri tərəfindən diqqətlə nəzərdən keçirildi. Lakin, bəzi böyük dövlətlər bu təklifə müxtəlif səbəblərdən müsbət reaksiya vermədilər. İngiltərə, Rusiya ilə heç bir uzlaşmaya getmək istəmirdi, çünki Rusiyanın təzyiqini əngəlləmək və onun təsirini zəiflətmək istəyirdi. Digər tərəfdən, Avstriya isə bu təklifi tam olaraq dəstəkləmədi, çünki Avstriyanın Avropada daha böyük bir rol oynamağa ehtiyacı vardı və onun öz maraqları buna mane olurdu.

Napolyonun təkliflərinə qarşı digər Avropa dövlətlərinin reaksiyaları müxtəlif oldu. Fransanın özünün təklif etdiyi bu bəndlərə dəstək verənlər olsa da, daha çox dövlətlər təklifin yalnız müvəqqəti və qeyri-müəyyən bir həll yolu olduğunu düşündülər. Çünki müharibənin gedişi, hər

şeydən əvvəl, həm Rusiya, həm də Osmanlı İmperiyasının gücünün və zəifliyinin qiymətləndirilməsi ilə bağlı idi.

Avstriyanın reaksiyası isə xüsusilə diqqətəlayiqdir. Avstriya, müharibəyə birbaşa müdaxilə etmədi, ancaq bəzi diplomatlar vasitəsilə müharibənin gedişatını izləyirdi. Avstriya, Krım müharibəsinin başından etibarən, diplomatik təzyiqlərlə Rusiyaya qarşı balansı qorumağa çalışdı. Lakin Avstriyanın üzləşdiyi əsas problem, müharibənin təkcə Rusiya ilə Osmanlı İmperiyası arasında deyil, həm də İngiltərə və Fransa ilə bağlı olması idi. Avstriya, hər iki tərəf ilə əlaqələrini yaxşı saxlamağa çalışırdı və bunun üçün, 1854-cü ilin sonunda Rusiyaya ultimatum göndərdi. Bu ultimatumda, Avstriya Rusiya ilə birbaşa diplomatik əlaqələri zədələməmək üçün müharibədə neytral qalmağı və ya münaqişənin həllində daha fəal bir şəkildə iştirak etməyi təklif edirdi. Bu təklif, əslində Avstriyanın öz strateji maraqlarını qorumaq üçün etdiyi bir diplomatik addım idi. Ancaq Rusiya bu ultimatumla razılaşmadı və müharibə davam etdi.

Bu dövrün sonunda Krım müharibəsi, əsasən Fransa və İngiltərənin uğuruyla başa çatdı. Müharibənin nəticəsi, həm də Avropanın güc balansını dəyişdi, çünki bu münaqişə həm Rusiya, həm də Osmanlı İmperiyasının zəifləməsinə səbəb oldu və yeni diplomatik təsir bölgələrinin yaranmasına təkan verdi. Krım müharibəsi, Avropada yeni bir geosiyasi düzən və "Real siyasət" anlayışının ortaya çıxmasına səbəb oldu. Bu müharibə həm də Avropa dövlətlərinin hər birinin öz milli maraqlarını gücləndirməyə çalışdığı və beləliklə daha çox güc mübarizəsinin başlandığı bir dövrü simvollaşdırdı.

Krım müharibəsi (1853-1856) dövründə beynəlxalq münasibətlər ciddi şəkildə dəyişdi və bu münaqişənin sonunda Rusiya beynəlxalq aləmdə təcrid olundu. Müharibə, həm Avropada, həm də dünya səhnəsində çox mühüm geosiyasi dəyişikliklərə səbəb oldu. Rusiya, Osmanlı İmperiyasına qarşı genişlənmə siyasəti izləyərkən, əsasən İngiltərə, Fransa və Avstriya tərəfindən təzyiqə məruz qalırdı. Müharibənin əsas səbəbi, Rusiyanın Qara Dənizdəki və Balkanlardakı təsirini artırma cəhdləri idi. Lakin bu məqsədinə çatmaqda uğursuz oldu, çünki Avropa dövlətləri, xüsusən də İngiltərə və Fransa, Rusiyanın bu bölgələrdəki mövqeyini gücləndirməsinin Avropanın güc balansına zərər verəcəyini düşünürdü.

Rusiya, müharibə ərzində müxtəlif diplomatik təzyiqlər və hərbi zərbələr aldı. Müharibənin əvvəlində, Rusiya, Osmanlı İmperiyasını təzyiq altında saxlamağa çalışsa da, İngiltərə və Fransa münaqişəyə müdaxilə etdi və Osmanlı İmperiyasını dəstəklədilər. Bu müdaxilə, Rusiya üçün diplomatik və hərbi olaraq böyük bir çətinlik yaratdı. 1854-cü ildə Rusiyanın müharibə sahəsindəki uğursuzluqları və müttəfiqlərinin münaqişəyə daxil olması Rusiya'nın beynəlxalq səhnədə təcrid edilməsinə səbəb oldu. İngiltərə və Fransa, müharibə boyunca Rusiya ilə hərbi qarşıdurmalarını davam etdirdilər, Rusiyanın Qara Dənizdəki gücünü zəiflətməyə çalışdılar və Rusiya'nın Osmanlı İmperiyasına olan təsirini əngəllədilər.

Prussiya, Krım müharibəsi zamanı ilkin olaraq neytral bir mövqe tutdu. Lakin, Avropadakı güc balansını qorumaq və öz maraqlarını müdafiə etmək məqsədilə, Prussiya, müharibənin gedişində

müəyyən səviyyədə diplomatik təsir göstərdi. Prussiya, həm Rusiyanın, həm də İngiltərə və Fransanın birbaşa təsirini zəiflətməyə çalışırdı və müharibənin nəticələrinin öz maraqları ilə uyğun olmasına çalışırdı. Bununla belə, Prussiya müharibəyə birbaşa daxil olmadı, amma Paris sülh konqresində əsas diplomatik mübarizələrdən birində iştirak etdi.

Krım müharibəsi 1856-cı ildə başa çatdı və müharibənin sonunda Paris sülh konqresi (25 fevral - 30 mart 1856) çağırıldı. Bu konqresin məqsədi, müharibənin nəticələrini rəsmən təsdiqləmək və Avropada yeni bir güc balansı qurmaq idi. Paris sülh konqresi, həm də Avropa dövlətləri arasında mövcud olan münaqişələri həll etmək və gələcəkdə daha çox müharibə riskini azaltmaq məqsədini güdürdü. Konqresdə Rusiya, İngiltərə, Fransa, Avstriya və Prussiya arasında mübahisələr və diplomatik mübarizə oldu. Əsas müzakirələr, Rusiyanın mövqeyini zəiflətmək və Qara Dənizdəki nüfuzunu məhdudlaşdırmaq üzərində cəmləndi. İngiltərə və Fransa, Rusiyanın təcavüzkar siyasətini dayandırmaq və gələcəkdə regiondakı təsirini azaltmaq istəyirdilər.

Paris sülh müqaviləsi, bir neçə mühüm şərt və qərarları özündə birləşdirirdi. Ən önəmli məqam, Rusiyanın Qara Dənizdəki hərbi donanma və baza qurma hüququndan məhrum edilməsidir. Rusiya, Qara Dənizdəki donanmasını məhv etməli və bölgədəki hərbi mövcudluğunu minimal səviyyəyə endirməli idi. Bu qərar, Rusiyanın Xəzər və Qara Dəniz bölgələrindəki gücünü ciddi şəkildə zəiflətdi. Müqavilə, həmçinin, Osmanlı İmperiyasının müstəqilliyini təmin etmək məqsədi daşıyırdı. Beləliklə, Rusiyanın Osmanlı İmperiyası üzərindəki təsiri daha da zəiflədi. Avstriya və Prussiya da bu müqavilədə əsas diplomatik oyunçulardan oldular, lakin onlar ümumilikdə, Rusiyanın təcrid edilməsinə və Qara Dənizdəki vəziyyətin dəyişməsinə daha az müsbət yanaşdılar.

Paris sülh müqaviləsinin şərtləri, həm də Avropada güc balansının dəyişməsinə səbəb oldu. Rusiya, Krım müharibəsindən sonra beynəlxalq aləmdə təcrid olundu və xüsusilə Qara Dənizdəki gücünü itirdi. Bu hadisə, həmçinin Avropada yeni diplomatik münasibətlərin qurulmasına gətirib çıxardı və "real siyasət" anlayışının daha çox tətbiq olunmasına səbəb oldu. Rusiya, müharibədən sonra diplomatik təcridə düşsə də, özünün digər regionlarda nüfuzunu artırmaq üçün yeni siyasətlər hazırlamağa başladı. Eyni zamanda, Paris müqaviləsi, Avropadakı güc balansını dəyişdirdi və digər güclərin, xüsusən də İngiltərə və Fransa, Qara Dənizdəki güc mübarizəsində dominant mövqe qazanmalarına imkan yaratdı.

Nəticədə, Krım müharibəsi və onun ardından gələn Paris sülh konqresi, Avropada geosiyasi mənzərəni ciddi şəkildə dəyişdirdi. Rusiya, müharibədəki məğlubiyyətinin ardından həm beynəlxalq aləmdə, həm də daxili siyasətində böyük dəyişikliklər etmək məcburiyyətində qaldı. Bu dəyişikliklər, həm də gələcəkdəki müharibə və diplomatik münasibətlərə əsaslı təsir etdi, xüsusən də 19-cu əsrin sonlarına doğru daha geniş siyasi və diplomatik qarşıdurmaların təməlini qoydu.

Kafedra: **«Beynəlxalq münasibətlər və turizm»**

Fənn: **«Beynəlxalq münasibətlər tarixi» (I dövr)**

Mövzu: **«XVIII əsrin sonlarından vətəndaş müharibəsinin başa çatmasınadək ABŞ-m xarici siyasəti»**

XVIII əsrin sonu və XIX əsrin əvvəllərində ABŞ-ın xarici siyasətinin genişlənməsi və ekspansiyası, həm ölkənin həm də dünya tarixində mühüm bir mərhələni təşkil edir. Bu dövr ərzində ABŞ, öz sərhədlərini genişləndirərək yeni torpaqları ələ keçirmək və beynəlxalq səhnədə gücünü artırmaq məqsədini güdürdü. Bu genişlənmə siyasəti həm də ölkənin iqtisadi və ticarət maraqlarını daha da möhkəmləndirməyə çalışırdı. Bu dövr, ABŞ-ın xarici siyasətində bir neçə mühüm hadisə ilə yadda qaldı: Afrikada ilk müharibələr, Aralıq dənizində ticarət ekspansiyası və Qərbi Floridanın zəbt edilməsi.

ABŞ-ın xarici siyasətinin inkişafı XVIII əsrin sonlarından başlandı və 1795-1803-cü illər arasında ciddi bir artım dövrünü yaşadı. 1795-ci ildən sonra ABŞ, həm daxili siyasətində, həm də xarici münasibətlərində yeni təfəkkürlə yanaşmağa başladı. 1793-cü ildə prezident Corc Vaşinqtonun təşəbbüsü ilə qəbul edilən neytrallıq siyasəti, ABŞ-ı Avropa münaqişələrindən uzaq tutmaq məqsədi güdürdü. Ancaq, zamanla, ABŞ-ın geosiyasi maraqları və iqtisadi əlaqələri daha geniş miqyasda beynəlxalq aləmdə mövcudluğunu tələb etməyə başladı. Bu dövrün ən önəmli xüsusiyyətlərindən biri, ABŞ-ın Afrika və Aralıq dənizi hövzəsində ticarət və siyasi təsirini artırmaq cəhdləri idi. ABŞ, xüsusilə Karib dənizi və Şimali Afrika ilə ticarət əlaqələrini inkişaf etdirməyə çalışırdı.

1801-1805-ci illər arasında ABŞ, Barbariyan ölkələrinə qarşı müharibəyə başladı. Bu, ABŞ-ın xarici siyasətində ciddi bir addım idi və ölkənin beynəlxalq sahədəki nüfuzunu artırmaq məqsədi güdürdü. Bu müharibə, əsasən Barbariyan hökmdarlarının ABŞ gəmilərini tutaraq onları şantaj etməsi və ticarət yollarını təhdid etməsi nəticəsində başlamışdı. ABŞ, bu müharibəni qısa

müddətdə qazanaraq, Aralıq dənizində ticarət sahəsini daha təhlükəsiz hala gətirməyə çalışdı. Bu müharibənin ABŞ-ın xarici siyasətinə gətirdiyi ən mühüm nəticələrdən biri, ölkənin hərbi gücünü və beynəlxalq münasibətlərdəki mövqeyini möhkəmləndirməsidir.

Amerika Birləşmiş Ştatlarının Afrikada ilk müharibəsi də bu dövrə təsadüf edir. 1803-1815-ci illər arasında ABŞ, Barbariyanın Tripolitan hökmdarları ilə mübarizə aparmaq üçün hərbi əməliyyatlar həyata keçirdi. Bu müharibə nəticəsində ABŞ, öz ticarət gəmilərinin təhlükəsizliyini təmin etməyə və Aralıq dənizində nüfuzunu artırmağa nail oldu. ABŞ-ın bu müharibə təcrübəsi, onun gələcəkdə dünya miqyasında hərbi gücünü artırmağa və beynəlxalq səhnədə daha müstəqil bir yer tutmağa kömək etdi.

XIX əsrin əvvəllərində ABŞ-ın ən önəmli xarici siyasət istiqamətlərindən biri də Aralıq dənizindəki ticarət əlaqələrini genişləndirmək idi. ABŞ, bu dövrdə Avropaya, xüsusilə İngiltərəyə qarşı iqtisadi müstəqilliyini qorumağa çalışırdı. Aralıq dənizinin iqtisadi əhəmiyyəti artdıqca, ABŞ-ın ticarət gəmiləri burada daha fəal şəkildə iştirak etməyə başladılar. Aralıq dənizindəki bu aktivlik, ABŞ-ın ticarət marşrutlarını genişləndirməsinə və beynəlxalq ticarət sistemində öz mövqeyini gücləndirməsinə səbəb oldu.

ABŞ-ın xarici siyasətindəki bir başqa mühüm addım isə ölkənin sərhədlərini güclə genişləndirmək məqsədini güdürdü. XIX əsrin əvvəllərində ABŞ, öz sərhədlərini genişləndirmək üçün bir sıra hərbi və diplomatik addımlar atdı. 1810-1813-cü illər arasında ABŞ, Qərbi Floridanı istila edərək onu Luizianaya birləşdirdi. Bu hərəkət, ABŞ-ın Cənubi Qafqazda və Aralıq dənizi bölgəsindəki təsirini gücləndirmək məqsədini daşıyırdı. Qərbi Florida, həmin dövrdə İspaniyanın idarəsində idi və ABŞ, bu bölgədəki torpaqları zəbt etmək üçün bir çox diplomatik və hərbi addımlar atdı. ABŞ, bu torpaqları öz ərazisinə qatmaqla, ölkənin iqtisadi və strateji mövqeyini daha da gücləndirdi.

ABŞ-ın xarici siyasətindəki bu ekspansiv addımlar, həm regionda, həm də dünya səhnəsində ABŞ-ın nüfuzunu artırmağa yönəlmişdi. Bu siyasət, yalnız ABŞ-ın iqtisadi maraqlarını təmin etməklə qalmayıb, həm də onu beynəlxalq aləmdə daha güclü bir dövlət halına gətirmişdir. ABŞ-ın sərhədlərini genişləndirməsi, özünün hərbi və iqtisadi gücünü artırması, həm də ona Avropada daha müstəqil bir yer tutmağa imkan vermişdir. Bu dövr, həm də ABŞ-ın gələcəkdəki siyasi və diplomatik siyasətlərinə təkan vermiş, ölkənin dünya siyasətindəki mövqeyini müsbət şəkildə təsir etmişdir.

Nəticə olaraq, ABŞ-ın xarici siyasətinin bu dövrü, ölkənin beynəlxalq münasibətlərdəki mövqeyini və regional gücünü artırmaq məqsədini güdürdü. Hərbi münaqişələr və diplomatik təşəbbüslər vasitəsilə, ABŞ, ticarət yollarını genişləndirərək öz ərazisini artırmağa çalışdı. Bu addımlar, ABŞ-ın gələcəkdə dünya gücü olmasına doğru atılmış mühüm addımlar idi.

XIX əsrin əvvəllərində ABŞ, həm daxili inkişafını, həm də beynəlxalq münasibətlərdə mövqeyini gücləndirmək məqsədini güdürdü. Bu dövr, ABŞ-ın xarici siyasətinin mühüm

məqamlarından biri oldu və xüsusilə Kanada ilə İngiltərə arasında olan müharibələr, Monroe doktrinası, Pan-Amerikanizm ideologiyasının yaranması və ABŞ-ın Latin Amerikasına qarşı ekspansiyası ilə əlaqədar bir sıra hadisələr baş verdi. ABŞ-ın dünya siyasətindəki gücünü artırmağa çalışan bu proses, həm regional, həm də beynəlxalq səhnədə bir çox nəticələr doğurdu.

ABŞ-ın İngiltərəyə qarşı mübarizəsi 1812-1814-cü illər arasında Kanada uğrunda aparılan müharibə ilə zirvəyə çatdı. Bu müharibənin səbəbləri, əsasən, İngiltərənin ABŞ-ın ticarət gəmilərinə qarşı apardığı blokada, ABŞ əhalisinin yerli hindulara qarşı olan siyasəti və İngiltərənin ABŞ-ın xarici siyasətindəki məhdudiyyətlərə qarşı sərt yanaşması ilə bağlı idi. Bu müharibənin başlanğıcı, həm də ABŞ-ın İngiltərəni müharibəyə çəkmək məqsədini güdürdü. ABŞ, həm Kanada ərazilərinə, həm də İngiltərənin digər mülklərinə hücum etməyə başladı. Müharibə, ABŞ-ın ticarət imkanlarını məhdudlaşdıran bir sıra faktorlardan qaynaqlanırdı və ABŞ, İngiltərənin siyasi, iqtisadi və hərbi təsirini kəsməyə çalışırdı. Müharibənin gedişi və nəticəsi, ABŞ üçün uğursuz oldu, lakin bu müharibə ABŞ-ın xarici siyasətində özünü müdafiə etmə və öz gücünü isbat etmə prosesinin başlanğıcı oldu.

1815-ci ildən sonra ABŞ, regiondakı hegemonluğunu daha da gücləndirmək məqsədilə, Latın Amerikası və Avropa ilə olan münasibətlərində yeni bir istiqamət götürdü. Bu dövrün ən önəmli hadisələrindən biri, 1823-cü ildə qəbul edilmiş Monroe doktrinasıdır. Monroe doktrinası, ABŞ-ın xarici siyasətində mühüm dönüş nöqtəsi oldu və Amerika qitəsinin xaricdən gələn hər hansı bir müdaxiləyə qarşı müdafiə edilməsi prinsipinə əsaslanırdı. Bu doktrina, Avropa ölkələrinin Latın Amerikası ilə əlaqələrinə müdaxilə etməməsi, əksinə, ABŞ-ın öz maraqlarını həmin bölgədə müdafiə etməsi demək idi. Monroe doktrinası, ABŞ-ın bölgədəki hegemonluğunu gücləndirərək, bu ölkənin Avropadan gələcək hər hansı bir təsirə qarşı çıxmasını təmin edirdi. Bu, həmçinin ABŞ-ın özünü yalnız daxili məsələlərlə məşğul olmamaqla yanaşı, dünya səhnəsindəki siyasi gücünü isbat etməyə yönəlmiş bir siyasət idi.

Monroe doktrinasının əksinə olaraq, ABŞ-ın digər ideologiyası, Pan-Amerikanizm, həm Amerika qitəsindəki, həm də xarici ölkələrdəki hakimiyyətini gücləndirmək məqsədini güdürdü. Bu ideologiya, xüsusən də Latın Amerikasında, ABŞ-ın bütün region üzərində təsirini gücləndirmək istəyini əks etdirirdi. Pan-Amerikanizm, ticarət, diplomatik əlaqələr və ümumilikdə bölgənin idarə olunmasında ABŞ-ın liderliyini ön plana çıxarmağa çalışırdı. Bu ideologiya, 1820-ci illərdən başlayaraq yayıldı və Latın Amerikasının ABŞ-la sıx birləşməsini təşviq etməyə başladı. Pan-Amerikanizm ideologiyası, ABŞ-ın iqtisadi və siyasi təsirinin Latin Amerika ölkələrinə yayılması məqsədini güdürdü.

ABŞ-ın xarici siyasətindəki bir başqa mühüm addım isə, Meksika ilə olan münasibətləri idi. XIX əsrin ortalarında, ABŞ-ın genişlənmə siyasəti çərçivəsində, Texasın Meksikadan zorla qoparılması və ABŞ-a birləşdirilməsi (1845) baş verdi. Texasın Meksikadan ayrılması, həm Meksika ilə ABŞ arasında gərginlik yaratdı, həm də Qərb Sakit Okeanı sahilindəki ABŞ ərazilərinin genişlənməsinə imkan verdi. Texasın ABŞ-a birləşdirilməsi, həm də daha geniş bir münaqişəyi şərtləndirdi və ABŞ-ın Meksikaya qarşı olan müharibəsinin başlanmasına səbəb oldu. Bu müharibə, ABŞ-ın Meksika ərazilərini işğal etməsi və genişlənmə siyasətini həyata keçirməsi məqsədini güdürdü. 1846-1848-ci illər arasında aparılan bu müharibə, ABŞ-ın zəfəri ilə nəticələndi və 1848-ci ildə imzalanan Guadalupe Hidalgo müqaviləsi ilə Meksika, ABŞ-a

ərazilərinin böyük hissəsini təhvil verdi. Bu müharibənin nəticəsi olaraq, ABŞ, öz ərazisini Qərbə qədər genişləndirdi və Meksika ilə olan sərhəd mübahisələrini həll etdi.

Eyni zamanda, ABŞ-ın Hindulara qarşı həyata keçirdiyi məhv siyasəti, bu dövrün mühüm bir hissəsini təşkil edirdi. ABŞ, öz sərhədlərini genişləndirmək üçün yerli hindulara qarşı çox qəddar siyasətlər tətbiq etmişdi. Hinduların məhv edilməsi və yerindən edilən sürgünlər, xüsusən də Qərb istiqamətindəki genişlənmə siyasətinin tərkib hissəsi idi. Bu siyasət, ABŞ-ın sərhədlərini genişləndirmək məqsədini daşımaqla yanaşı, yerli xalqların məhv edilməsi və mədəniyyətlərinin tamamilə silinməsi ilə nəticələndi.

Bütün bu hadisələr, ABŞ-ın xarici siyasətinin əsas komponentlərini təşkil etdi və ölkənin regiondakı hegemonluğunu gücləndirməyə xidmət etdi. ABŞ, bu dövr ərzində yalnız sərhədlərini genişləndirməklə kifayətlənmədi, həm də beynəlxalq münasibətlərdə öz mövqeyini möhkəmləndirdi. ABŞ-ın ticarət, diplomatik əlaqələr və hərbi müdaxilələrlə genişlənməsi, həm regionda, həm də dünya səhnəsindəki gücünü artırmağa yönəlmiş addımlardı. Bu siyasətlərin nəticəsi olaraq, ABŞ, 19-cu əsrin sonlarına doğru, dünya miqyasında mühüm bir qüvvəyə çevrildi.

XIX əsrin ortalarında, xüsusən Krım müharibəsindən sonra ABŞ-ın xarici siyasəti, ölkənin Qərb istiqamətindəki hegemonluğunu gücləndirmək, həmçinin Asiya ilə əlaqələrini artırmaq məqsədini güdürdü. Sakit Okean sahillərinə çıxış və Uzaq Şərqdəki ticarət imkanları, ABŞ-ın xarici siyasətində mühüm yer tuturdu. ABŞ, Sakit Okean sahillərindəki ticarət və strateji maraqlarını genişləndirmək istəyirdi. Bu dövrdə ABŞ-ın əsas hədəfi, Asiyada öz mövqeyini möhkəmləndirmək, xüsusən də Çindəki ticarət imkanlarını genişləndirmək idi. Bununla yanaşı, ABŞ-ın Asiya və Sakit Okean regionunda qüvvə balansını dəyişmək üçün apardığı siyasətlər, dünyanın ən güclü iqtisadi güclərindən biri olma yolunda addımlar atmasına səbəb oldu.

XIX əsrin ortalarına doğru, ABŞ-ın Asiyadakı genişlənmə siyasətinin mühüm bir mərhələsi, 1853-cü ildə ABŞ admiralı Matthew Perry-nin Yaponiya ilə bağladığı sazişlə başlayır. Perry, Yaponiyanın Sakit Okeanla bağlı ticarətinə açıq olması və ABŞ ilə diplomatik əlaqələrin qurulması məqsədilə Yaponya sahillərinə gəldi. Nəticədə, Yaponiya ABŞ ilə ticarət əlaqələri qurmağa razı oldu və bu, ABŞ-ın Sakit Okeanda nüfuzunun artmasına gətirib çıxardı. ABŞ-ın bu dövr ərzində Yaponya ilə qurduğu əlaqələr, sonralar digər Asiya ölkələrinə qarşı tətbiq olunan xarici siyasətin əsasını qoydu.

ABŞ-ın Çin ilə münasibətləri də bu dövrün mühüm məsələlərindən idi. 1844-cü ildə ABŞ, Çinlə qeyri-bərabər müqavilə imzalayaraq, Çin bazarlarına daxil oldu. ABŞ, Çinin zəifliyindən istifadə edərək öz iqtisadi maraqlarını təmin etməyə çalışdı. Bu münasibətlərdə əsasən, ticarət üstünlükləri, limanların açılması və təbii resurslardan istifadənin artması məqsəd qoyulmuşdu. Çin, Qərb dövlətlərinin təzyiqlərinə qarşı müqavimət göstərsə də, ABŞ-ın Asiyadakı təsiri artırdı. Bu dövr ərzində, ABŞ, Sakit Okeanda həm ticarət, həm də hərbi mövqeyini gücləndirmək

məqsədini güdürdü və nəticədə bu proseslər, 19-cu əsrin sonlarına doğru ABŞ-ın Qərbdəki dominant mövqeyini təmin etdi.

Amerikanın Sakit Okeanda daha güclü mövqe tutmağa başlaması, digər dünya güclərinin də diqqətini cəlb edirdi. İngiltərə, Fransa və Rusiya kimi dövlətlər, Sakit Okean və Uzaq Şərqdə öz təsirini genişləndirmək üçün müxtəlif diplomatik və hərbi yollarla ABŞ ilə rəqabətə girirdilər. Ancaq ABŞ, artıq dünya səhnəsində öz gücünü isbat etmiş və Asiya ilə əlaqələrini daha da dərinləşdirmişdi. Bu dövrdəki ABŞ-ın genişlənməsi, xüsusilə İngiltərə və Fransa ilə olan münasibətlərdə gərginliklərə səbəb olsa da, ABŞ-ın iqtisadi və diplomatik mövqeyi getdikcə gücləndi.

ABŞ-da baş verən II vətəndaş müharibəsi (1861-1865) isə, ölkənin daxili inkişafı ilə yanaşı, beynəlxalq münasibətlərində də mühüm nəticələr doğurdu. Müharibə, Şimali və Cənubi Ştatlar arasında baş verdi və şimalın zəfəri ilə nəticələndi. Bu müharibə dövründə, ABŞ-ın xarici münasibətlərində, xüsusilə Rusiya ilə olan əlaqələrində müəyyən dəyişikliklər baş verdi. Rusiya, Cənubi Ştatlara qarşı olan müharibəyə heç bir dəstək vermədi və bunun əvəzində ABŞ-a müsbət mövqe tutdu. 1860-cı illərin əvvəllərində Rusiya, ABŞ ilə siyasi və iqtisadi əlaqələrini inkişaf etdirmək istədi, çünki Rusiya, İngiltərənin və Fransanın təzyiqlərindən narahat idi. Rusiya, ABŞ ilə sıx əlaqələr qurmaqla, öz müttəfiqlik dairəsini genişləndirmək istəyirdi və bu zaman ABŞ-ın şimalda böyük güc olacağına inanırdı.

Digər tərəfdən, ABŞ-da baş verən vətəndaş müharibəsi, İngiltərə, Fransa və İspaniya kimi dövlətləri də narahat edirdi. Bu ölkələr, Meksikada baş verən siyasi gərginliklərə müdaxilə edirdilər və ABŞ-ın bu ölkə ilə olan münasibətlərindəki qeyri-müəyyənliklərdən faydalanmağa çalışırdılar. Meksikada, xüsusilə Cənubi ABŞ-ın müdaxiləsi və ABŞ-ın Meksikanın daxili işlərinə qarışması, beynəlxalq münasibətlərdə gərginliyə səbəb oldu. Fransa, 1860-cı illərdə Meksikada imperiya qurmağa çalışdı və burada Maksimilian adlı bir monarxı taxta keçirdi. Bu vəziyyət ABŞ-ın ciddi narahatlığına səbəb oldu, çünki Fransa bu ərazidə öz təsirini artırmağa cəhd edirdi. ABŞ, Meksikaya qarşı olan imperialist təzyiqlərə qarşı mübarizə aparmağa başladı və 1867-ci ildə Fransanın Meksikadakı imperiya təcrübəsinin sona çatması ilə nəticələndi.

Bu dövrün mühüm hadisələrindən biri də ABŞ-ın İngiltərə ilə münasibətlərindəki gərginliklər idi. İngiltərə, Meksikadakı vəziyyətə qarışaraq, ABŞ-ın regiondakı hegemonluğuna qarşı çıxmağa çalışırdı. Lakin, ABŞ, Meksikadakı vəziyyətə müdaxilə edərək, öz mövqeyini gücləndirdi və Fransa ilə olan münasibətlərini normallaşdırmağa başladı. Nəticədə, ABŞ, həm daxili, həm də xarici siyasətində daha müstəqil bir güc olaraq formalaşdı və beynəlxalq münasibətlərdəki mövqeyini gücləndirdi.

Ümumiyyətlə, XIX əsrin ortalarındakı ABŞ-ın xarici siyasəti, həm Sakit Okeanda, həm də Latin Amerikası və Meksikada genişlənmə siyasətini həyata keçirməklə əlaqədar mühüm dövrləri əhatə edirdi. Bu dövr ərzində, ABŞ-ın ticarət, diplomatik əlaqələr və hərbi müdaxilələrlə güclənən mövqeyi, dünya səhnəsində onun mühüm bir oyunçu olmasına səbəb oldu. Vətəndaş müharibəsi, eyni zamanda, ABŞ-ın beynəlxalq münasibətlərdəki rolunu daha da möhkəmləndirdi, çünki ABŞ, daxili böhranları arxada qoyaraq, regional və qlobal miqyasda öz mövqeyini daha da gücləndirə bildi.

Kafedra: **«Beynəlxalq münasibətlər və turizm»**

Fənn: **«Beynəlxalq münasibətlər tarixi» (I dövr)**

Mövzu: **«XIX əsrin ortalarında Uzaq Şərqdə beynəlxalq münasibətlər»**

XIX əsrin ortalarında, xüsusilə 1850-ci illərdə, Uzaq Şərqdə beynəlxalq münasibətlərdə ciddi dəyişikliklər baş verdi. Bu dövr, Asiyanın müxtəlif regionlarında xarici qüvvələrin genişlənməsinə, xüsusilə də ABŞ və Avropa dövlətlərinin yeni bazarlara daxil olmasına şahidlik etdi. Yaponiyanın bu yeni beynəlxalq kontekstdəki mövqeyi də xüsusi əhəmiyyət kəsb edirdi. Bu dövr ərzində Yaponiyanın xarici siyasətinə böyük təsir edən hadisələrdən biri də ABŞ-ın Yaponiyanı açmaq və onu beynəlxalq ticarətə daxil etmək məqsədilə tətbiq etdiyi təzyiqlər idi. ABŞ-ın Yaponiyaya qarşı xarici siyasəti, bu dövrün beynəlxalq münasibətlərində mühüm bir dönəm oldu və sonrakı illərdə Yaponiyanın xarici münasibətlərini və daxili siyasətini böyük ölçüdə formalaşdırdı.

ABŞ-ın Yaponiyaya qarşı xarici siyasətinin əsas məqsədi, Yaponiyanı ticarət əlaqələrinə cəlb etmək və onu beynəlxalq arenada iqtisadi baxımdan iştirak etməyə məcbur etmək idi. 1853-cü ildə ABŞ admiralı Matthew Perry-nin Yapon sahillərinə gəlməsi, Yaponiyanın uzun müddət davam edən təcrid siyasətinə son qoyulmasına səbəb oldu. Perry, Yaponiyanın ABŞ ilə ticarət əlaqələrini açmaq üçün diplomatik təzyiq göstərmək məqsədilə Yaponiyanın Edo limanlarına gəldi. O, Yaponiyada açıq diplomatik münasibətləri təmin etmək və Yaponiyanı daha geniş ticarət bazarlarına daxil etmək istəyirdi. Bu hadisə, Yaponiyanın xarici siyasətindəki ən böyük dönüş nöqtələrindən biri oldu, çünki Yapon hökuməti əvvəlki təcrid siyasətini dəyişərək, xarici ticarətə və müasir dünya ilə əlaqələrə açıq olmaq məcburiyyətində qaldı.

Perry-nin Yaponiyada təsirli diplomatik missiyasının nəticəsi olaraq, 1854-cü ildə Yaponiyanın Kanaqov müqaviləsini imzalaması oldu. Bu müqavilə, ABŞ-ın Yaponiyadan ticarət etməyə başlayacağına və Yaponiyanın ABŞ ilə ticarət əlaqələri qurmasına imkan verirdi. Bununla da

Yaponiyanın daha əvvəl tətbiq etdiyi təcrid siyasəti sona çatdı və ölkə açıq ticarətə başladı. Lakin, bu müqavilə, Yaponiyanın maraqlarına zərbə vurdu, çünki əvvəlki müstəqilliyindən və təcrid siyasətindən imtina etməyə məcbur oldu. Kanaqov müqaviləsi, Yaponiyanın suverenliyinə qarşı ciddi bir təhdid olaraq qəbul edildi və bu, Yaponiyada ciddi daxili narazılığa səbəb oldu.

Bu dövrdə Rusiyanın Yaponiyaya münasibəti də çox vacibdir. 1853-1855-ci illərdə Rusiya, Yaponiyaya qarşı öz nüfuzunu gücləndirmək və bu ölkə ilə ticarət əlaqələri qurmaq istəyirdi. Bu məqsədlə, 1853-cü ildə Rusiya hökuməti, Yaponiyaya diplomatik missiya göndərdi. Bu missiyanın rəhbəri, rus diplomatı E.V. Putyatinin idi. Putyatininin məqsədi, Yaponiyanı Rusiyanın ticarət təsir dairəsinə daxil etmək və Yaponiyaya qarşı Rusiya ilə müsbət münasibətlər qurmaq idi.

Putyatininin missiyası nəticəsində 1855-ci ildə Rusya ilə Yaponiyanın arasında ilk rəsmi müqavilə imzalandı. Bu müqavilə, Rusiyanın Yaponiyanın uzaq şərq sahillərində ticarət fəaliyyətini artırmasına və iki ölkə arasında iqtisadi əlaqələrin inkişafına şərait yaratdı. Müqavilə, həmçinin, iki dövlət arasında sərhəd məsələləri və ticarət marşrutları üzrə anlaşma təmin etdi. Lakin, bu müqavilə də Yaponiyanın əvvəlki xarici siyasətindən böyük bir dönüşü göstərdi. Yaponiyanın öz müstəqilliyini qorumaq istəyən dövlət kimi, bu müqaviləyə qarşı ciddi narazılıqlar vardı və bəzi Yapon diplomatları və idarəçiləri bu müqavilənin ölkənin maraqlarına zərər verdiyini düşünürdü.

E.V. Putyatininin missiyası və onunla imzalanan ilk rus-yapon müqaviləsi, Yaponiyanın beynəlxalq münasibətlərdəki mövqeyini dəyişdirdi. Yaponiyanın xarici siyasətindəki bu dönüş, onu dünyadakı digər güclərlə qarşı-qarşıya gətirdi. Bu dövrün sonunda, Yaponiyanın xarici münasibətlərində yeni bir era başlandı. Yaponiyanın dünya bazarlarına daxil olması, həm də ölkənin içindəki inkişaf proseslərinə təsir etdi. Xüsusilə, bu dövr, Yaponiyanın ticarət və hərbi qüvvələrini gücləndirməyə başladığı bir dönəm oldu. Yaponiyanın digər dünya dövlətləri ilə, xüsusən də Qərb ölkələri ilə münasibətləri daha da artdı. Bununla yanaşı, Rusiyanın Yaponiyadakı nüfuzunun artması, 1855-ci ildən sonra həm də Asiya siyasətində mühüm bir dönüşə səbəb oldu. Yaponiyanın mövqeyi gücləndikcə, dünya siyasətində də daha önəmli rol oynamağa başladı.

Ümumiyyətlə, XIX əsrin ortalarında, ABŞ və Rusiya kimi güclərin Yaponiyaya qarşı həyata keçirdikləri diplomatik missiyalar, Yaponiyanın beynəlxalq münasibətlərdəki yerini dəyişdirdi və dünya gücləri ilə müstəqil münasibətlər qurmağa başlamasına şərait yaratdı. Yaponiyanın təcrid siyasətindən çıxması, onun gələcəkdəki sənaye inqilabı və hərbi gücünün inkişafı üçün mühüm bir addım oldu. Bu dövr, həmçinin Yaponiyanın müasir dövlət olma yolunda atdığı ilk addımların əsasını qoydu.

XIX əsrin ortalarında, Uzaq Şərqdə beynəlxalq münasibətlərdə yeni bir mərhələ başlandı. Bu dövr, Qərb dövlətlərinin Çində işğalçılıq siyasətini daha da gücləndirdiyi, Çinin isə öz daxili problemləri və xarici təzyiqlərlə mübarizə apardığı bir dövr idi. Çindəki siyasi və sosial vəziyyət,

xüsusilə 1839-1842-ci illər arasında baş vermiş ilk tiryək müharibəsindən sonra, Avropalı və amerikalı güclərin iqtisadi və strateji maraqlarına daha çox xidmət etməyə başladı. Bu zaman Çinin daxili vəziyyəti, xüsusilə Taynin üsyanı və digər sosial narazılıqlar, ölkənin zəifləməsinə səbəb oldu, bu da xarici müdaxilələrə daha çox zəmin yaratdı.

Qərb dövlətlərinin, xüsusən də İngiltərə və Fransanın, Çində işğalçılıq siyasətinin yeni mərhələsi 1850-ci illərdə başladı. İlk tiryək müharibəsinin nəticəsi olaraq, 1842-ci ildə imzalanan Nankin müqaviləsi Çinə çox ağır şərtlər qoymuşdu. Bu müqavilə, Çin hökumətinin Britaniyaya ticarət hüquqları verməsini, həmçinin Hong Kongu Britaniyaya təhvil verməsini nəzərdə tuturdu. 1840-cı illərin sonlarında isə İngiltərə və Fransanın maraqları daha da artdı və bu dövr, onların Çindəki müdaxilələrinin güclənməsi ilə xarakterizə olunurdu.

1850-ci illərin əvvəllərində, İngiltərə və Fransa Çinlə qarşıdurmalarını davam etdirdi. 1852-1853-cü illər arasında baş vermiş ikinci ingilis-burma müharibəsi, İngiltərənin Böyük Britaniya imperiyasının maraqlarını qorumağa çalışdığı bir dövrü əks etdirir. İngiltərənin Çindəki ticarət yollarını genişləndirmək və bölgədəki nüfuzunu artırmaq məqsədilə həyata keçirdiyi diplomatik və hərbi təzyiqlər, Çin hökumətinin vəziyyətini daha da zəiflətdi.

Çinin zəifləməsi və daxili təlatümlər üzündən, 1850-ci illərin ortalarında, Çindəki ən böyük üsyanlardan biri olan Taynin üsyanı baş verdi. Bu üsyan, 1850-ci ildən 1864-cü ilə qədər davam etdi və milyonlarla insanın ölümünə səbəb oldu. Üsyanın əsas səbəbləri arasında sosial bərabərsizlik, iqtisadi problemlər və Çinin xarici müdaxilələrə qarşı etirazlar var idi. Taynin üsyanı, Çin hökumətinin daxili zəifliyini və xarici güclərin ölkəyə qarşı təzyiqlərini daha da artırdı.

İngiltərə və Fransanın Çinlə münasibətləri 1850-ci illərdə daha da gərginləşdi. 1853-cü ildə, İngiltərə və Fransa, Çin hökumətini daha da təzyiq altında saxlamaq üçün ikinci tiryək müharibəsini başlatdılar. Bu müharibənin əsas səbəbləri, Çinin ticarət qaydalarını təkmilləşdirməməsi və ticarət haqlarını yenidən tənzimləməyə çalışması idi. 1856-1858-ci illərdə baş vermiş ikinci tiryək müharibəsi, Çinin ərazisindəki Avropa güclərinin daha da genişlənməsinə səbəb oldu. İngiltərə və Fransa, Pekin üzərində nəzarəti təmin edərək, Çinin ticarətini tamamilə öz nəzarətlərinə aldılar.

Bu dövrdə, Rusiyanın Çinə münasibətləri də mühüm əhəmiyyət kəsb edirdi. 1857-1858-ci illərdə, Rusiyanın Çin üzərindəki təsirini artırmaq məqsədilə, diplomat E.V. Putyatininin Çinə missiyası göndərildi. Putyatininin missiyası, Çinin dağılmaqda olan siyasi strukturunda Rusiyanın üstünlüyünü təmin etmək məqsədi daşıyırdı. 1858-ci ildə, Putyatininin diplomatik fəaliyyəti nəticəsində, Rusiya ilə Çin arasında Ayğun müqaviləsi imzalanmışdır. Bu müqavilə, Rusiyanın Çinlə olan sərhəd məsələlərini həll edərək, Xəbə bölgəsindəki ticarət və iqtisadi fəaliyyətlərə Rusiyanın üstünlüyünü təmin etdi. Ayğun müqaviləsi ilə Rusiya, Çinlə olan münasibətlərini möhkəmləndirdi və Asiyada öz strateji mövqeyini gücləndirdi.

Bu dövr ərzində, Qərb dövlətləri ilə Çin arasında imzalanan qeyri-bərabər müqavilələr, Çin iqtisadiyyatı və siyasi strukturu üzərində çox böyük təsirə malik oldu. İngiltərə və Fransanın müdaxilələri, həmçinin Rusiya və digər Avropa güclərinin Çinlə münasibətləri, ölkənin beynəlxalq vəziyyətini tamamilə dəyişdi. Çindəki sosial və siyasi qarışıqlıqlar, həmçinin xarici

müdaxilələr, ölkəni çox zəif vəziyyətə saldı və bu, XX əsrin əvvəllərində Çinin daxili inqilablar və müharibələrlə üzləşməsinə gətirib çıxardı.

Nəticə olaraq, XIX əsrin ortalarında Uzaq Şərqdə, xüsusən də Çində, Qərb dövlətlərinin işğalçılıq siyasətinin yeni mərhələsi, Asiya ölkələrinin gələcək siyasi və iqtisadi inkişafına dərin təsirlər buraxdı. Çin, xarici güclərin müdaxilələri ilə üzləşərək, öz müstəqilliyini qorumağa çalışsa da, bununla yanaşı, beynəlxalq sistemdəki yerini və güc balansını dəyişdirməkdə çətinlik çəkdi. Bu dövr, həm də Asiya dövlətlərinin və regionların dünya gücləri ilə mübarizədə yaşadıqları çətinlikləri və yerli güclər arasında meydana gələn qarşıdurmaları təmsil edir.

XIX əsrin ortalarında Uzaq Şərqdə beynəlxalq münasibətlər, xüsusən də Çin üzərindəki xarici təzyiqlərlə təyin olunurdu. Çinin Qərb dövlətləri tərəfindən zəiflədilməsi və işğal olunması prosesləri dövrün əsas xarakterik xüsusiyyətlərindən birini təşkil edirdi. Bu dövrün ən mühüm hadisələrindən biri, Çində imzalanan qeyri-bərabər müqavilələr və Çinin daxili zəifliyindən istifadə edərək, xarici güclərin ticarət və siyasi maraqlarını artırmasıdır. Qərb dövlətlərinin və digər güclərin, xüsusilə İngiltərə və Fransanın Çinə müdaxiləsi, ölkənin beynəlxalq vəziyyətini tamamilə dəyişdi.

Çin üçün qeyri-bərabər Tyautsizin müqaviləsi (1858) və Çindəki Qərb güclərinin nüfuzunun artırılması, bu təzyiqlərin daha da güclənməsinə səbəb oldu. Tyautsizin müqaviləsi, Çinin zəifliyindən istifadə edərək, Qərb dövlətlərinin ticarət sahələrindəki üstünlüyünü daha da möhkəmləndirdi. Bu müqavilə, Çin hökumətinə qarşı ağır şərtlər qoyur və ölkənin iqtisadiyyatı ilə bağlı mühüm qərarlar alırdı. Çinin bu müqaviləni imzalaması, öz müstəqilliyinə ciddi zərbə vuraraq, Qərb dövlətlərinin iqtisadi maraqlarını təmin etdi.

Yaponiya ilə 1857-1858-ci illərdə imzalanan qeyri-bərabər müqavilə, digər Uzaq Şərq ölkələri ilə əlaqədar Qərbin işğalçılıq siyasətinin bir nümunəsi idi. Bu müqavilə, Yaponiyanın daxili işlərinə xarici müdaxiləni artırdı və Yaponiya daxilindəki mövcud nizamı zəiflətdi. Yaponiyanın öz müstəqilliyini qorumağa çalışması, həmçinin Qərb dövlətləri ilə münasibətlərinin gərginləşməsi bu dövrün əsas xüsusiyyətlərindən biri oldu. Yaponiya, bu müqavilələr nəticəsində, əvvəlki ənənəvi daxili və xarici siyasətini dəyişərək, Avropa və Amerika dövlətlərinin təsiri altına girməyə başladı.

1850-ci illərin sonlarında baş verən Üçüncü Tiryək Müharibəsi (1860), İngiltərə və Fransanın Çin üzərindəki təsirlərini daha da artırdı. Bu müharibə, xüsusən də Çin hökumətinin zəifliyi və daxili münaqişələr fonunda, xarici dövlətlərin Çinə qarşı daha çox müdaxilələr etmələrinə şərait yaratdı. Müharibə nəticəsində, Çin hökuməti əlavə əraziləri itirərək, ticarət və diplomatik məsələlərdə xarici dövlətlərin qərarlarına təslim oldu.

Rusiya ilə Çin arasındakı münasibətlər də bu dövrdə inkişaf edərək, hər iki ölkənin beynəlxalq mövqeyinə təsir etdi. 1860-cı illərdə, İ.P. İqnatyevin Çinə göndərilməsi, Rusiya ilə Çin arasında münasibətlərin gərginləşməsi və yeni müqavilələrin imzalanması prosesinin tərkib hissəsi idi.

İqnatyevin missiyası nəticəsində Pekində Rusiya-Çin müqaviləsi imzalandı. Bu müqavilə, Rusiya ilə Çin arasında sərhəd məsələlərini həll edərək, Rusiyanın Asiyada öz nüfuzunu daha da gücləndirməsinə imkan verdi. Həmçinin, bu dövrdə Çinin Qərb dövlətlərindən asılılığının daha da güclənməsi, ölkənin beynəlxalq mövqeyinin zəifləməsinə səbəb oldu. Çinin xarici müdaxilələr və müqavilələr qarşısında təslim olması, ölkənin müstəqilliyini qorumaq üçün ciddi çətinliklərlə üzləşməsinə yol açdı.

XIX əsrin 60-cı illərində, ABŞ-ın Çin siyasəti də yeni bir mərhələyə daxil oldu. 1868-ci ildə ABŞ və Çin arasında imzalanan Vilminhem müqaviləsi, iki ölkə arasında ticarət və diplomatik əlaqələri gücləndirdi. ABŞ-ın Uzaq Şərqə artan marağı və ticarət yollarını təmin etmək məqsədilə həyata keçirdiyi diplomatik təşəbbüslər, Çin ilə münasibətlərini daha da sıxlaşdırdı. Bu dövrdə ABŞ, həmçinin Sakit okean bölgəsindəki digər ölkələrlə əlaqələrini inkişaf etdirirdi.

XIX əsrin 60-cı illərində ABŞ-ın Sakit okean bölgəsindəki işğalları və genişlənmə siyasəti, Rusiya ilə ABŞ arasında münasibətləri daha da mübahisəli etdi. ABŞ-ın bu bölgədəki ekspansiyası, Rusiya ilə yeni mübahisələrə və diplomatik danışıqlara yol açdı. Rusiya ilə ABŞ arasındakı əlaqələr, xüsusən Sakit okeanda və Asiya bazarlarında dominantlıq uğrunda mübarizə ilə əlaqədar daha da gərginləşdi.

Bu dövrün bir digər mühüm cəhəti, qərb dövlətlərinin və xüsusən də ABŞ-ın Koreyaya olan marağının artması idi. XIX əsrin 60-cı illərində, Qərb dövlətləri, Koreyada siyasi və ticarət maraqlarını gücləndirmək məqsədilə ölkə ilə müxtəlif diplomatik əlaqələr qurmağa başladılar. Koreya, Çin və Japoniyaya yaxınlığı səbəbindən həm Qərbin, həm də Asiyanın güclərinin diqqət mərkəzinə çevrildi.

Sonuç olaraq, XIX əsrin ortalarında Uzaq Şərqdəki beynəlxalq münasibətlər, əsasən Qərb güclərinin işğalçılıq siyasəti, Çinin zəifləməsi və xarici təzyiqlərlə təyin olunurdu. Çin, Yaponiya və digər Asiya ölkələri Qərbin iqtisadi və diplomatik maraqları qarşısında çətin vəziyyətdə qalaraq, öz müstəqilliklərini qorumağa çalışdılar. Bu dövrdə ABŞ, Rusiya və Avropa dövlətlərinin Uzaq Şərqə olan maraqları, yeni mübahisələrə və diplomatik tədbirlərə yol açdı. Çinin və digər Asiya ölkələrinin gələcək taleyi, bu dövrün beynəlxalq münasibətlərindəki mövqelərindən asılı idi.

XIX əsrin ortalarında Uzaq Şərqdə və Orta Şərqdə beynəlxalq münasibətlər ciddi şəkildə dəyişmiş və bu dövr bir çox mühüm hadisələrlə xarakterizə olunmuşdur. Bu dövrdə Britaniya, Fransa və Rusiyanın hegemonluq mübarizəsi, həmçinin digər Asiya və Şərq ölkələrində baş verən siyasi hadisələr, beynəlxalq münasibətlərə dərindən təsir etmişdir.

XIX əsrin ortalarında Orta Şərqdəki beynəlxalq münasibətlərdə, xüsusən Hindistanın və onun ətraf regionlarının rolu mühüm idi. Bu dövrün ən əhəmiyyətli hadisələrindən biri Hindistanın üsyanı, xüsusilə 1857-ci ildə baş verən Sinahilər üsyanı idi. Sinahilər üsyanı, Britaniya tərəfindən idarə olunan Hindistanın müxtəlif bölgələrində baş verən kütləvi üsyandır. Bu üsyan,

Hindistanın öz müstəqillik uğrunda apardığı mübarizənin bir simvolu kimi qiymətləndirilə bilər. Üsyanın əsas səbəbi, Hindistanın müxtəlif xalqlarının Britaniyanın müstəmləkəçi siyasətinə qarşı qarşıdurması və həmin dövrün sosial, iqtisadi və dini narazılıqları idi. Hind xalqının müxtəlif təbəqələri, Britaniya hökumətinin yerli mədəniyyət və dinə qarşı etdiyi təzyiqlərə etiraz edirdilər. Bu üsyan Hindistanın cənub və şərq hissələrində geniş yayılmış və bir çox Britaniya administrasiyasının yerli əhali ilə münasibətlərini gərginləşdirmişdir.

Sinahilər üsyanı nəticəsində Britaniya şərqində Hindistanı daha sıx şəkildə idarə etməyə başlamışdır. 1858-ci ildə Britaniya Ost-Hind kompaniyasını ləğv edərək, Hindistanı birbaşa öz idarəsinə almışdır. Bu addım, Hindistanın rəsmi olaraq Britaniya imperiyasının bir hissəsinə çevrilməsinə səbəb olmuşdur. Ost-Hind kompaniyasının ləğvi, Britaniya üçün Hindistanın iqtisadi və strateji əhəmiyyətini vurğulayan mühüm bir qərar idi. Lakin, bu addım yerli əhali üçün daha çox təzyiq və repressiyaların başlanğıcı oldu. Britaniya öz hegemonluğunu davam etdirərək Hindistanın təbii sərvətlərini və bazarlarını istismar etməyə davam etdi.

XIX əsrin 60-cı illərində, xüsusən Rusiyanın Orta Asiyadakı işğalçı siyasəti beynəlxalq münasibətlərə ciddi təsir göstərdi. Rusiyanın Orta Asiyadakı işğalçılıq müharibələri, həm regional, həm də beynəlxalq miqyasda geniş əks-səda doğurdu. Rusiyanın məqsədi, Orta Asiyanın zəngin təbii sərvətlərini əldə etmək, həmçinin Cənubi Asiyada, xüsusən Hindistanda Britaniya imperiyasının güclənməsinə qarşı rəqabət aparmaq idi. Rusiya, Orta Asiyada fəaliyyətini genişləndirmək üçün müxtəlif müharibələr aparmış və bölgə xalqlarını öz hakimiyyəti altına almışdır. Bu dövrün ən mühüm hadisələrindən biri, 1860-cı illərdə başlayan Orta Asiya işğallarıdır. Rusiyanın bu hərəkətləri, Böyük Oyunun bir hissəsi olaraq, Britaniya ilə münaqişələrə gətirib çıxarmışdır. Böyük Oyun, XVIII və XIX əsrlərdə Rusiya və Britaniya arasında Asiya və Orta Şərqdəki hegemonluq uğrunda gedən mübarizə idi.

Rusiyanın Orta Asiyada işğalçı siyasətinin başlanması ilə, bu regionda və Cənubi Asiyada yeni geosiyasi təsirlər meydana çıxmağa başladı. Rusiyanın güclənməsi, Orta Asiya xalqlarının və dövlətlərinin suverenliyini zəiflətmiş və həmin ərazilərdə Qərb dövlətlərinin, xüsusilə Britaniyanın, təhlükəsizlik məsələləri ilə bağlı narahatlığını artırmışdır. Bu həm də Çinin və İranın Orta Asiyada maraqlarını qorumağa çalışan digər dövlətlərin müxalifətinə səbəb olmuşdur.

Rusiyanın Orta Asiyada genişlənməsinin beynəlxalq nəticələri yalnız regional münaqişələrlə məhdudlaşmadı. Bu, həmçinin beynəlxalq diplomatik əlaqələri də dəyişdirdi. Rusiya və Britaniya arasında davam edən mübarizə, Şərqi və Cənubi Asiyada dominasiya uğrunda təkrarlanan qarşıdurmalara səbəb oldu. Bu dövrün sonunda, Orta Asiyada Rusiyanın güclənməsi, həmçinin Britaniya və digər Avropa dövlətlərinin həmin ərazilərdəki maraqlarını daha da təhdid etdi. Bu inkişaflar, XIX əsrin sonlarına yaxın dünya siyasətindəki böyük dəyişikliklərə və yeni beynəlxalq münaqişələrə zəmin yaratdı.

Xülasə olaraq, XIX əsrin ortalarında Orta Şərq və Hindistanda baş verən hadisələr, həm regionda, həm də beynəlxalq səviyyədə ciddi təsirlər yaratmışdır. Sinahilər üsyanı və Ost-Hind kompaniyasının ləğvi, Hindistanın Britaniya hakimiyyəti altında birləşdirilməsini təmin etdi. Eyni zamanda, Rusiyanın Orta Asiyada işğalçı siyasəti və Böyük Oyunun yeni mərhələsi, Asiya siyasətindəki balansı dəyişdi və gələcəkdəki beynəlxalq münasibətlərə əhəmiyyətli təsir etdi. Bu

hadisələr, xüsusilə Orta Şərq və Cənubi Asiyada yeni güc mübarizələrinə səbəb olaraq, dünya tarixində mühüm bir dönəmi təmsil etdi.

Kafedra: **«Beynəlxalq münasibətlər və turizm»**

Fənn: **«Beynəlxalq münasibətlər tarixi» (I dövr)**

Mövzu: **«Paris sülhündən Fransa-Prussiya müharibəsinədək olan dövrdə beynəlxalq münasibətlər»**

Krım müharibəsindən sonra, Avropada siyasi qüvvələr arasında ciddi dəyişikliklər baş verdi. Krım müharibəsi (1853-1856) Rusiyanın məğlubiyyəti ilə nəticələndi və bu müharibə bir çox Avropa dövlətinin müasir siyasi vəziyyətini əhəmiyyətli dərəcədə dəyişdirdi. Həmçinin, müharibə beynəlxalq münasibətlərin yenidən formalaşmasına və böyük dövlətlər arasında yeni alyansların qurulmasına səbəb oldu. Krım müharibəsi sonrasında baş verən bu dəyişikliklər Avropa dövlətlərinin öz aralarındakı münasibətləri və strateji maraqlarını dəyişdi.

Rusiya-Fransa yaxınlaşması və ingilis-fransız münasibətlərinin gərginləşməsi, bu dövrün ən əhəmiyyətli hadisələrindəndir. Krım müharibəsindən sonra Fransa, Avropadakı mövqeyini gücləndirmək üçün müxtəlif diplomatik addımlar atmağa başladı. Bu dönəmdə, Rusiya ilə Fransa arasında birgə maraqlar ortaya çıxdı. Rusiya, Osmanlı İmperiyasının zəifləməsini və Avstriyanın Almaniya üzərindəki təsirini məhdudlaşdırmaq istəyirdi. Fransa isə, öz müstəqil mövqeyini qorumaq və xüsusilə Avstriya ilə rəqabət aparmaq istəyirdi. Bu çərçivədə, iki ölkə arasında sıx əməkdaşlıq əlaqələri qurulmağa başlandı.

Digər tərəfdən, İngiltərə ilə Fransanın münasibətləri əhəmiyyətli dərəcədə gərginləşdi. İngiltərə, Fransa ilə olan əlaqələrinin təhlükəyə düşməsindən qorxaraq, Fransanın mümkün diplomatik təzyiqlərinə qarşı öz hərbi və iqtisadi mövqeyini gücləndirməyə başladı. Bu gərginlik, Fransanın yeni müharibə strategiyalarına yönəlməsinə səbəb oldu.

Fransa, həmçinin Avstriyaya qarşı müharibəyə hazırlıqlarını sürətləndirdi. Bu, 1859-cu il Sardiniya ilə olan diplomatik fəallığın zirvəsi idi. Sardiniya Krallığı, İtaliyada birləşmə

hərəkatının lideri olaraq, Avstriyaya qarşı mübarizəyə başladı. Fransa, Sardiniya Krallığı ilə ittifaqa girərək, Avstriyanın İtaliyada mövqeyini zəiflətməyə çalışdı. Bu ittifaq, 1858-ci ildə Sardiniya Krallığı ilə Fransa arasında imzalanan razılaşma ilə təsdiqləndi. Bu razılaşma, Fransanın Avstriya üzərindəki təsirini gücləndirmək və eyni zamanda Sardiniyanın İtaliya üzərindəki hegemonluğunu təmin etmək məqsədini güdürdü.

1859-cu ildə Fransa və Sardiniya Krallığı, Avstriyaya qarşı müharibəyə başladılar. Bu müharibənin sonunda, Fransanın Sardiniya ilə olan ittifaqı nəticəsində, Avstriya İtaliyadakı mövqeyini əhəmiyyətli dərəcədə itirdi. Həmin il, 8 iyulda, müvəqqəti bir barışıq əldə edildi və bu, Surix sülhü ilə nəticələndi. Bu sülh, Fransanın və Sardiniyanın müharibədəki uğurlarını təqdir edərək, Avstriyanı İtaliya üzərindəki təsirini azaltmağa məcbur etdi. Bu sülh, İtaliyanın birləşməsi yolunda mühüm bir mərhələ oldu və 1861-ci ildə İtaliya Krallığı yaradıldı.

Rusiya və Fransa arasındakı razılaşmalar da bu dövrün əhəmiyyətli diplomatik hadisələrindəndir. 1859-cu ildə Rusiya ilə Fransa arasında imzalanan razılaşma, iki ölkə arasında ortaq maraqların təmin edilməsi üçün vacib bir addım oldu. Bu razılaşma, iki ölkənin birgə diplomatik fəaliyyətini gücləndirdi və Avstriyanın təsirini zərərsizləşdirməyə yönəldi.

Bu dövrdə Avropada baş verən siyasi dəyişikliklər yalnız böyük dövlətlərin strateji mövqeyini deyil, həm də İtaliya və Polşa kimi milli hərəkatların inkişafını da təsir etdi. 1863-cü ildə Polşada baş verən üsyan, Avropadakı dövlətlərin reaksiyasını ortaya qoydu. Polşa xalqının müstəqil bir dövlət qurmaq məqsədilə başlatdığı üsyan, həm Rusiya, həm də Avstriya tərəfindən kəskin şəkildə pisləndi. İngiltərə və Fransa, Polşanın müstəqilliyini dəstəklədilər, lakin nəticədə üsyan uğursuz oldu.

Bütün bu hadisələr, Avropada yeni güc balanslarının yaranmasına və dövlətlərarası münasibətlərin dəyişməsinə səbəb oldu. Fransa, Sardiniya ilə olan əlaqələrini möhkəmləndirdi, Rusiyanın isə öz müstəqil mövqeyini qorumağa çalışdı. İngiltərə və Avstriya isə, Fransanın bu yeni diplomatik hərəkatlarına qarşı müqavimət göstərməyə başladılar. Bu dəyişikliklər, bir tərəfdən Fransa-Prussiya müharibəsinə aparan yolda siyasi və diplomatik gərginliklərə səbəb oldu, digər tərəfdən isə Avropada yeni ittifaqların yaranmasına təkan verdi.

Prussiyanın Almaniyanı Birləşdirmək Siyasəti və Dövlətlərin Mövqeyi

19-cu əsrin ortalarında Prussiya, Almaniya dövlətlərinin birləşdirilməsi məqsədini güdərək özünün hegemonluğunu qurmağa çalışırdı. Bu məqsədə çatmaq üçün Prussiya, özünün hərbi və iqtisadi gücündən istifadə edərək bir çox diplomatik və hərbi addımlar atmışdır. Bu dövrün ən mühüm hadisələrindən biri, Şlezviq və Qolşteyn məsələsi ilə bağlı yaşanmış gərginliklərdir. Prussiya, bu əraziləri əldə etmək üçün həm Avstriya, həm də Danimarka ilə qarşıdurmaya girmişdir. Almaniyanın birləşdirilməsi hədəfi, həmçinin Avstriyanın və digər Alman dövlətlərinin müstəqilliklərini təhdid etmişdi, buna görə də onların mövqeyi müharibə və diplomatik münaqişələrlə sıx bağlıdır.

Şlezviq və Qolşteyn Məsələsi

Şlezviq və Qolşteyn əraziləri, 19-cu əsrin ortalarında Almaniya və Skandinaviya arasında mübahisə predmetinə çevrilmişdi. Bu ərazilər, Danimarkanın hakimiyyəti altında idi, lakin Prussiya və Avstriya arasında bu ərazilər üzərində nəzarət məsələsi gərginlik yaratmışdı. Şlezviq, etnik olaraq alman, Qolşteyn isə daha çox danimarkalılar tərəfindən məskunlaşmışdı. Prussiya, bu ərazilərdəki alman etnik qruplarını təmsil edərək, onları öz siyasi və hərbi təsirinə daxil etmək istəyirdi. Bu mübahisə, Prussiya və Danimarka arasında müharibəyə səbəb olmuşdur.

Danimarka-Prussiya Müharibəsi (1864)

Danimarka-Prussiya müharibəsi 1864-cü ildə baş vermiş və Şlezviq ilə Qolşteyn əraziləri üzərindəki mübahisəni həll etməyə yönəlmişdir. Prussiya, Avstriya ilə birgə Danimarkaya qarşı müharibə elan etmiş və nəticədə Şlezviq və Qolşteyn ərazilərini ələ keçirmişdir. Bu müharibə, həmçinin Avstriya ilə Prussiyanın strateji əməkdaşlığını göstərir, lakin daha sonra bu əməkdaşlıq dağılacaqdır.

Vyana Sülhü (1866)

1866-cı ildə baş verən Avstriya-Prussiya müharibəsi, Almaniya birləşməsi yolunda mühüm bir mərhələdir. Bu müharibənin sonunda Prussiya, Avstriyanı məğlub edərək şərqi Almaniya üzərindəki hegemonluğunu təmin etdi. Müharibə, həmçinin Vyana sülhü ilə başa çatmışdır. Vyana sülhü, Avstriyanı Alman Konfederasiyasından çıxarmaq və Şimali Almaniya Konfederasiyasını yaratmaqla nəticələndi. Bu sülh, Avstriyanın Almaniyadakı təsirini sona çatdıraraq, Prussiyanın birləşdirici gücünü artırmışdır.

Nikolsburq Barışı və Paris Sülhü

Nikolsburq Barışı (1866) və Paris Sülhü (1856) hərbi və diplomatik nəticələri ilə məşhurdur. Nikolsburq Barışı, Avstriya-Prussiya müharibəsinin sonunda bağlanmış sülh müqaviləsi idi. Bu müqavilə, Avstriya-Prussiya münasibətlərində yeni bir mərhələ başlatmış və Avstriyanın Almaniya məsələsindəki təsirini azaldaraq, Prussiyanın üstünlüyünü qəbul etmişdir. Paris Sülhü isə daha əvvəlki müharibələrin təsirlərini yüngülləşdirmək və ümumi müharibə sonrası yaranan siyasi gərginlikləri aradan qaldırmaq məqsədini güdürdü.

Avstriya-Prussiya Müharibəsinin Beynəlxalq Nəticələri

Avstriya-Prussiya müharibəsinin beynəlxalq nəticələri, yalnız Almaniya birləşməsi ilə məhdudlaşmamışdır. Bu müharibə, Avstriyanın xarici siyasətini və mövqeyini zəiflətdi, eyni zamanda Prussiyanın gücünü artırdı. Prussiya, artıq öz müttəfiqləri ilə birlikdə, Almaniyanın şimalında üstünlük əldə edərək, gələcəkdəki diplomatik hərəkatlarını gücləndirdi. Müharibə, həmçinin Avstriyanın xarici təsirinin azalmasına və Avstriya-Macarıstan İmperatorluğunun yaranmasına gətirib çıxardı.

Avstriya-Macarıstanın Təşkili (1867) və Dünya Diplomatiyasına Təsiri

Avstriya-Prussiya müharibəsinin nəticəsi olaraq, Avstriya-Macarıstan İmperatorluğu (1867) təşkil olundu. Bu birləşmə, Avstriyanı və Macarıstanı birləşdirən bir dövlət yaratdı. Bu dövr, Avstriyanın daxili və xarici siyasətində yeni bir strukturun yaranmasına səbəb oldu. Avstriya-Macarıstanın təşkil edilməsi, dünya diplomatiyasına böyük təsir göstərdi. Bu birləşmə, digər böyük dövlətlərlə münasibətlərdə yeni bir müzakirə mövzusu yaratdı və Avstriya-Macarıstanın bir növ mərkəzi Avropada güclü bir diplomatik oyunçu olmasına imkan verdi.

Bütün bu hadisələr, Almaniya birləşməsi ilə yanaşı, Avropada dövlətlərarası münasibətlərin dəyişməsinə və dünya diplomatiyasının yeni bir mərhələyə keçməsinə səbəb oldu. Prussiya, Almaniya birləşməsinin başında dayanaraq, həm iqtisadi, həm də hərbi gücünü artırmış və yeni siyasi quruluşların yaranmasına şərait yaratmışdır. Bu dövr, beynəlxalq münasibətlərdə güc balansının dəyişməsi ilə nəticələndi və Prussiyanın yüksələn hegemonluğu, dünya siyasətində yeni qaydaların müəyyən edilməsinə yol açdı.

19-cu əsrin ikinci yarısı Avropada böyük dəyişikliklərin və hərbi gərginliyin yaşandığı bir dövr idi. Bu dövrün ən əhəmiyyətli hadisələrindən biri, Paris Sülhü (1856) ilə başlanıb Fransa-Prussiya müharibəsi (1870–1871) ilə tamamlanan beynəlxalq münasibətlər sisteminin yeni bir mərhələyə keçməsidir. Bu dövr ərzində, Prussiya özünün hegemonluğunu qorumaq və Almaniyanın birləşdirilməsi hədəfini həyata keçirmək məqsədilə diplomatik və hərbi addımlar atmışdır.

Paris Sülhü (1856), Krım müharibəsinin sonunda bağlanmış və Fransa ilə Rusiya arasında müharibənin sona çatmasına gətirib çıxarmışdır. Bu sülh, həmçinin Fransanın dünya diplomatiyasındaki mövqeyini gücləndirmiş, ancaq Avropada sülhün uzun müddətli olmasına səbəb olmamışdır. Avropa dövlətləri arasındakı gərginliklər və Prussiyanın təzyiqləri ilə daha mürəkkəb bir vəziyyət yaranmışdır.

Alman ittifaqı 1866-cı ildən etibarən bir daha təşkilatlanmaq məcburiyyətində qalmışdır. Ləğv edilmiş Alman İttifaqı əvəzinə 1867-ci ildə Prussiya tərəfindən Şimali Alman İttifaqı yaradılmışdır. Bu ittifaqın yaradılması, Prussiyanın Almaniya torpaqlarında öz hegemonluğunu möhkəmləndirmək və Almaniya dövlətlərini öz ətrafında birləşdirmək məqsədini güdürdü. Bu ittifaqda Prussiya, həmçinin Avstriyanın Almaniya məsələsindəki təsirini aradan qaldırmış və alman dövlətlərinin böyük bir hissəsini öz nəzarətinə almışdır. Bu ittifaqın təşkilatı, eyni zamanda Prussiyanın birləşdirmə siyasətinin təməlini qoymuşdur.

Bismarkın siyasi kursu, onun dünya səhnəsində Fransa ilə münasibətlərini gərginləşdirməyə istiqamətlənmişdi. Fransaya qarşı mübarizə aparmaq üçün əlverişli şərait yaratmağa çalışan Prussiya kansleri Otto von Bismark, Fransa ilə müharibə üçün diplomatik zəmin hazırlayırdı. Bismark, Almaniya birləşməsi prosesinin qarşısını almaq və Fransanın Almaniya ilə müharibəyə cəlb olunmasını təmin etmək məqsədini güdərək, müxtəlif diplomatik taktikalardan istifadə etmişdir. Bismarkın məqsədi, həmçinin Almaniya dövlətlərini birləşdirərək, onlara siyasi və hərbi üstünlük qazandırmaq idi.

İspan taxt-tac məsələsi isə Bismarkın Fransaya qarşı diplomatik mübarizəsində mühüm bir amil olmuşdur. İspaniyada taxt-tac məsələsi gərginlik yaratmış və bu məsələdə Almaniya tərəfdarı olan bir namizədin seçilməsi Fransa üçün təhdid kimi qiymətləndirildi. Fransız hökuməti bu məsələnin üzərinə çox gərgin şəkildə getmiş və bu da Fransanın Prussiya ilə müharibəyə sürüklənməsinə səbəb olmuşdur. Bu mübahisələrə III Napoleonun diplomatik səhvləri də əlavə oldu. Napoleon III, Bismarkın diplomatik manevrlərini düzgün qiymətləndirə bilməyərək, hərbi münaqişəyə səbəb olan bir sıra səhvlərə yol verdi. Bu, Fransa və Prussiyanın qarşıdurmasında əhəmiyyətli bir rol oynadı.

Emsk danışıqları, bu gərginliyin nəticəsi olaraq yaranmışdır. 1870-ci ilin iyul ayında Prussiya Kralı Wilhelm I və Fransanın Fransalı İspaniya səfiri arasında keçirilən danışıqlar, hər iki tərəf arasında anlaşmazlıqla sona çatmışdır. Bismark, bu danışıqlarda Fransanın təzyiqini artırmaq üçün Emsk depeşasından istifadə edərək, Fransanın işini daha da çətinləşdirdi. Bismarkın "Emsk depeşası" adlanan bu təhrik edici diplomatik hərəkəti, Fransa ilə Prussiya arasında müharibə başlamağa səbəb oldu. Bismarkın bu strateji manevri, Almaniya üçün əhəmiyyətli bir diplomatik zəfər qazandırmışdır.

1870-ci ilin avqustunda başlayan Prussiya-Fransa müharibəsi, bir tərəfdən Prussiya, digər tərəfdən isə Fransa arasında geniş miqyaslı hərbi münaqişəyə yol açdı. Bu müharibə Avropadakı siyasi və diplomatik vəziyyəti dramatik şəkildə dəyişdirdi. Rusiya, İngiltərə, İtaliya və Avstriya-Macarıstanın müharibəyə münasibətləri fərqli olmuşdur. Rusiya və İngiltərə müharibəyə müdaxilə etməsə də, Fransanın təklənməsindən narahat olmuşdular. İtaliya və Avstriya-Macarıstan isə birbaşa müharibədə iştirak etməmiş, lakin Fransa ilə diplomatik əlaqələrini davam etdirmişlər.

Müharibənin gedişində, Prussiya 1870-ci ilin sentyabrında Sedan döyüşündə böyük bir zəfər qazanaraq, Fransanın əsas qüvvələrini məğlub etmişdir. Sedan fəlakəti, Fransanın kapitulyasiyasına və III Napoleonun əsir düşməsinə səbəb oldu. Bu hadisə, Fransanın artıq Almaniya qarşısında hərbi cəhətdən məğlub olduğunu göstərdi və müharibənin sonunu gətirdi. Fransa Parisin təslim olmasından əvvəl, 4 sentyabr 1870-ci ildə Parisdə inqilab baş verdi və respublika elan olundu. III Napoleonun idarə etdiyi monarxiya sona çatdı.

Müharibənin xarakteri dəyişdi, çünki Fransa artıq təkcə hərbi mübarizə aparmaqla qalmır, həm də daxili siyasi dəyişiklər yaşayırdı. Parisin mühasirəsi başlanmışdı və 1871-ci ilin yanvarında şəhər Prussiya qoşunları tərəfindən təslim olundu. Bu, Almaniya üçün böyük bir diplomatik və hərbi zəfər idi.

Almaniyanın birləşdirilməsi prosesinin başa çatması 1871-ci ildə reallaşdı. Almaniya imperiyası, yeni siyasi quruluşu ilə Avropada güc balansını dəyişdirdi. Almaniya imperiyasının yaranması, Avropada yeni bir hegemonun ortaya çıxması demək idi. Bu, həm iqtisadi, həm də hərbi güc baxımından Avropanın mərkəzində yer alan bir dövlətin təşkili demək idi.

1871-ci ildə qəbul edilən Almaniya imperiyasının konstitusiyası, monarxiyanın və federal quruluşun birləşdirilməsi əsasında hazırlanmışdır. Bu konstitusiya, Almaniya imperiyasının hüquqi əsaslarını və idarəetmə strukturlarını müəyyən etmişdir. Frankfurt sülhü isə 10 may 1871-ci ildə imzalanmış və Fransa ilə Prussiya arasında sülhü təmin etmişdir. Bu sülh, Almaniya

imperiyasının yaradılmasını rəsmən təsdiq etmiş və Fransa üçün ağır məğlubiyyətlə nəticələnmişdir. Bu hadisə, Almaniya üçün həm daxili, həm də xarici siyasətdə yeni bir mərhələnin başlanğıcını qoymuşdur.

19-cu əsrin ortalarından etibarən, Avropadakı diplomatik və hərbi münasibətlər getdikcə mürəkkəbləşmiş, böyük dövlətlər arasındakı qarşıdurmalar dünya səhnəsində ciddi təsirlər yaratmışdır. Paris Sülhü (1856), Krım müharibəsindən sonra bağlanan və Rusiya ilə Osmanlı İmperiyası arasındakı vəziyyəti nizamlayan bir müqavilə idi. Bu sülh, Rusiyanın Qara dənizdəki hərbi mövcudluğunu məhdudlaşdırmış və onu müəyyən şərtlər daxilində saxlamışdı. Lakin, 1870-ci illərin əvvəllərində Rusiyanın strateji hədəfləri dəyişdi, o, öz gücünü artırmaq və Qara dənizdəki mövqeyini bərpa etmək istəyirdi. Bu məqsədlə, Rusiya bir sıra diplomatik manevrlərə əl ataraq, əvvəlki mübahisələri və beynəlxalq razılaşmaları yenidən nəzərdən keçirərək öz maraqlarını qorumağa çalışdı.

Paris Sülhü çərçivəsində, xüsusilə Qara dəniz üzərindəki vəziyyətin tənzimlənməsi ilə bağlı ciddi məhdudiyyətlər qoyulmuşdu. Bu sülh müqaviləsi, Rusiya üçün çox ağır nəticələrə yol açmış və onun Qara dənizdə hərbi donanma yerləşdirməsini və bu ərazidəki gücünü artırmasını qadağan etmişdi. Bununla yanaşı, Rusiya həmçinin boğazlar üzərindəki sərhədləri də məhdudlaşdırmışdı. Krım müharibəsindən sonra bu razılaşma Rusiyanın strateji üstünlüyünü zəiflətmiş və o, Avropadakı böyük güclərlə daha gərgin diplomatik münasibətlərə girə bilmişdi. Rusiya isə, bu məhdudiyyətləri dəf etməyin yollarını axtarmağa başlamışdı.

Qara dəniz məsələsi 1860-cı illərdən sonra Rusiyanın xarici siyasətinin ən əsas istiqamətlərindən birinə çevrildi. Rusiyanın boğazlardakı mövqeyini yenidən gücləndirmək məqsədilə diplomatik addımlar atmağa başlaması, həmçinin Qara dənizdəki hərbi varlığını artırmaq istəyi böyük marağa səbəb oldu. Bu zaman, Avropa gücləri ilə həm də siyasi münaqişələrin yaranması qaçılmaz oldu. Rusiya, özünün Qara dənizdəki mövqeyini bərpa etmək və bu ərazidəki məhdudiyyətləri aradan qaldırmaq üçün beynəlxalq münasibətləri yeni bir dövrə qədəm qoymağa məcbur etdi. Bu vəziyyət, 1871-ci ildə imzalanan London Konvensiyasına (13.11.1871) gətirib çıxardı.

London Konvensiyası, 1856-cı ildə Paris Sülhü ilə qoyulan Qara dənizdəki məhdudiyyətləri bir qədər yumşaltmaq məqsədini güdürdü. Bu müqavilə, Rusiya ilə digər Avropa dövlətləri arasında qarşılıqlı anlaşma yolu ilə əldə edildiyi üçün, onun Qara dənizdə hərbi mövcudluğunu müəyyən dərəcədə bərpa etməsinə şərait yaratmışdır. London Konvensiyasının əsas məqsədi, Qara dənizdəki təcrübə və əməliyyatları yenidən tənzimləmək idi. Bu konvensiya, müəyyənləşdirilən sərhədlər daxilində Rusiya tərəfinə hərbi qüvvə yerləşdirmək və donanma qurmaq icazəsi verirdi. Konvensiya, həmçinin boğazlar məsələsinə dair müvafiq razılaşmalar da irəli sürmüşdü, lakin bəzi şərtlər hələ də qüvvədə qalmışdır.

Bu prosesin digər mühüm nəticəsi, Rusiyanın Qara dəniz sahilində gücünü artırmağa başlaması idi. 1870-ci illərdə, xüsusilə də 1871-ci ildən sonra, Rusiya, yeni hərbi quruluşlar və dəniz

qüvvələri ilə bu bölgədəki nüfuzunu gücləndirməyə çalışdı. London Konvensiyasının razılaşmalarına əsaslanaraq, Rusiya bu sahədə öz hərbi bazalarını inkişaf etdirdi və dənizdəki hərbi varlığını artırdı. Bu da Rusiya üçün böyük strateji əhəmiyyət kəsb edirdi, çünki Qara dəniz və boğazlar regionu, yalnız Avropada deyil, həmçinin Asiya və Yaxın Şərqdəki siyasi və hərbi təsirini genişləndirmək məqsədinə xidmət edirdi.

Bundan başqa, Rusiya Qara dənizdəki mövqeyini gücləndirərkən, digər böyük dövlətlərlə, xüsusilə Böyük Britaniya və Osmanlı İmperiyası ilə diplomatik və hərbi gərginliklərə də səbəb oldu. Böyük Britaniya, Rusiyanın Qara dənizdəki gücünü artırması ilə özünün cənub sərhədlərində təhlükə gördü. Osmanlı İmperiyası isə, bu vəziyyəti həm daxili, həm də xarici siyasətindəki zəifliyə görə daha həssas bir vəziyyət kimi qiymətləndirirdi. Beləliklə, Rusiya Qara dənizdəki gücünü artırarkən, regionda bir çox siyasi münaqişə və diplomatik danışıqlar meydana gəldi.

London Konvensiyasının qəbul edilməsi, Rusiya üçün həm müsbət, həm də mənfi nəticələrə yol açmışdır. Bir tərəfdən, bu konvensiya onun Qara dənizdəki hərbi varlığını artırmağa şərait yaratmış və Rusiyanın strateji mövqeyini möhkəmləndirmişdir. Digər tərəfdən, Avropa gücləri arasında təkcə Rusiya deyil, həmçinin digər ölkələrin də Qara dəniz məsələsində iştirakını artırmışdır. Bu da, öz növbəsində, Rusiya ilə digər güclər arasında güc balansını qorumaq üçün diplomatik mübarizələrin daha da dərinləşməsinə səbəb olmuşdur.

Nəticə etibarilə, Qara dənizin Rusiya tərəfindən ləğv edilmiş məhdudiyyətləri, Londonda imzalanan konvensiya ilə müəyyən qədər dəyişdi, bu da Rusiya üçün strateji baxımdan əhəmiyyətli bir nailiyyət idi. Lakin bu dəyişiklik, beynəlxalq münasibətlərdə gərginliyi artırmış və Rusiya ilə digər Avropa dövlətləri arasında yeni qarşıdurmaların başlanğıcını qoymuşdur. Rusiya, bu dövrdə öz mövqeyini qorumağa çalışarkən, həm də Avropada öz siyasi və hərbi təsirini genişləndirmək məqsədini güdmüşdür. Bu proses, 19-cu əsrin sonlarına yaxın beynəlxalq münasibətlərdəki balansın və böyük dövlətlər arasındakı güc mübarizəsinin davam etməsinə zəmin hazırlamışdır.

Kafedra: **«Beynəlxalq münasibətlər və turizm»**

Fənn: **«Beynəlxalq münasibətlər tarixi» (I dövr)**

Mövzu: **«1871-ci il Frankfurt sülhündən Berlin konqresinədək (1878) olan dövrdə beynəlxalq münasibətlər»**

1871-ci ildə Frankfurt Sülhü ilə başlanan dövr, Almaniya İmperiyasının yaranması və Fransa ilə Avropadakı güc balansının dəyişməsi ilə başlamışdı. Bu sülh, Prussiya və Fransa arasında uzun sürən gərginlikləri bitirmiş və Fransanın böyük ərazilərini itirməsinə səbəb olmuşdu. Bu dövr, yalnız Fransanın təslim olması ilə bitməyib, həm də Avropadakı diplomatik münasibətlərin yeni bir mərhələyə keçməsinə və qitə üzərindəki güc balansının yenidən formalaşmasına gətirib çıxarmışdır. 1871-ci il Frankfurt Sülhü sonrası Fransanın üzləşdiyi təslimiyyət və Almaniyanın böyük güc kimi yüksəlməsi ilə beynəlxalq münasibətlərdəki dəyişikliklər, yalnız Almaniya-Fransa münasibətləri ilə məhdudlaşmadı, həmçinin bu dövr, Avropadakı yeni müttəfiqliklər və diplomatik əlaqələr əsasında bir çox təlatümlü hadisələri və münaqişələri meydana gətirdi.

1871-ci ildən başlayaraq, Fransa ilə Almaniya arasında münasibətlər gərginləşməyə davam edirdi. Fransanın məğlubiyyətinin ardından Almaniya imperiyasının yaranması Fransanı böyük bir məğlubiyyətin altına saldı və ona öz beynəlxalq nüfuzunu bərpa etmək üçün çətin bir yol açdı. Frankfurt Sülhü ilə Fransanın ərazilərini itirməsi, həmçinin Almaniyanın dünya səhnəsindəki dominant mövqeyini gücləndirməsi Fransa üçün tarixi bir təhqir idi. 1871-ci ildən etibarən, Fransanın öz gücünü bərpa etmək və intiqam almaq istəyi, ona qarşı getdikcə artan düşmənçilik hissini yaratdı.

Fransa, Almaniya ilə münasibətləri gərginləşdirməkdən çəkinərək, öz beynəlxalq siyasətində yeni bir müttəfiqliklər axtarmağa başladı. 1870-ci illərdə Fransanın əsas məqsədi, Almaniyanın gücünü məhdudlaşdırmaq və Avropadakı tarazlıqda daha çox nüfuz qazanmaq idi. Bu, Almaniyanın qələbəsindən sonra, Fransa ilə Almaniya arasındakı münasibətləri

mürəkkəbləşdirən əsas amillərdən birinə çevrildi. 1873-cü ilə qədər, Fransa-Almaniya münasibətləri, hərbi və diplomatik baxımdan çox gərgin keçdi.

Almaniya, Fransa ilə gərginliyi azaltmaq və Avropadakı siyasi balansı qorumaq məqsədilə bir neçə diplomatik addım atmağa başladı. Bu, xüsusən 1873-cü ildə Üç İmperator İttifaqının yaranması ilə daha da irəlilədi. Üç İmperator İttifaqı, Almaniya, Avstriya-Macarıstan və Rusiya arasında yaranan və Avropada sabitlik yaratmağı hədəfləyən bir ittifaq idi. Bu ittifaqın əsas məqsədi, həmçinin Almaniyanın gücünü artırmaq, Fransanın və İngiltərənin təsirini azaltmaq və Avstriya-Macarıstan ilə Rusiyanın qarşılıqlı maraqlarını qorumaq idi. Bu ittifaq, həm də həmin dövrdəki əsas dövlətlər arasında güc mübarizəsini idarə etmək və münaqişələri diplomatik yolla həll etmək məqsədi güdürdü.

Üç İmperator İttifaqı, həmçinin, Prussiya ilə Fransanın arasında yaranan gərginliklərin önlənməsinə şərait yaratmaq istəyirdi. Almaniya, həm Avstriya-Macarıstan, həm də Rusiya ilə sıx əməkdaşlıq edərək, Fransanın təcavüzkar hərəkətlərini məhdudlaşdırmaq məqsədini güdürdü. İttifaq, Almaniyanın xarici siyasətinin əsas istiqamətini müəyyən edirdi və qitədəki digər güclərə qarşı Almaniyanın siyasi üstünlüyünü qorumağa yönəlmişdi. Bununla belə, Üç İmperator İttifaqı, sabit bir ittifaqa çevrilə bilmədi, çünki hər bir üzv dövlətin maraqları və ərazi tələbləri fərqli idi.

Fransa ilə Almaniya arasındakı gərginlik 1875-ci ildə özünü daha da büruzə verdi. Bu dövrdə, Fransa-Almaniya münasibətləri, hərbi hazırlıq və qarşılıqlı həyəcanlara gətirib çıxardı. 1875-ci ildə Almaniya ilə Fransa arasındakı hərbi vəziyyət ciddi şəkildə gərginləşdi. Fransada, 1875-ci ildə Almaniyanın hərbi gücünün artması ilə bağlı ciddi narahatlıqlar yaranmışdı və Fransa, Almaniyanın sərhədlərinə yaxınlaşmaq üçün hərbi hazırlıq edirdi. Bu vəziyyət, İngiltərə və Rusiya kimi digər böyük gücləri də narahat etməyə başlamışdır. Həm Rusiya, həm də İngiltərə, Avropadakı sülhü qorumaq üçün diplomatik tədbirlər görmək məcburiyyətində qaldılar. Həm Rusiya, həm də İngiltərə, Fransanın hərbi hazırlıqlarına qarşı əks tədbirlər almağa başladılar, ancaq heç bir tərəf müharibəyə başlamaq istəmirdi.

Rusiya, Üç İmperator İttifaqının bir hissəsi olaraq Almaniya ilə birbaşa hərbi münaqişədən qaçmağa çalışırdı, lakin eyni zamanda Fransanın artan gücünü və Almaniyanın hegemonluğunu məhdudlaşdırmağa çalışan diplomatik strategiyalarını izləyirdi. İngiltərə isə bu dönəmdə Fransanın hərbi hazırlıqlarını izləyərək, alman fransız münasibətlərinin gərginləşməsinin bölgədəki sabitliyə mənfi təsir edə biləcəyindən narahat idi. Beləliklə, Fransanın hərbi həyəcanı Avropadakı böyük dövlətlər tərəfindən ciddi diqqətə alındı, lakin diplomatik mübahisələr və qarşılıqlı həyəcanlar sonda müharibə ilə nəticələnmədi.

Almaniya və Fransanın gərgin münasibətləri, Avropada güc balansının dəyişməsi ilə bağlı narahatlıqlara səbəb oldu. Bu dövr, həm də diplomatik manevrlərin və münaqişələrin artdığı bir dövr kimi yadda qalır. Hər iki tərəf, hərbi güclərini hazırlayaraq, qarşılıqlı təhdidləri bir-birinə göndərdi, amma Avropanın digər böyük gücləri müharibənin qarşısını almağa çalışaraq, diplomatik münaqişələrin həlli üçün vasitəçilik etməyə cəhd edirdilər. Nəticə etibarilə, bu dövr həm Almaniya-Fransa münasibətlərinin, həm də Avropadakı siyasi balansın daha da mürəkkəbləşdiyi bir dövr kimi təhlil edilir.

1871-ci il Frankfurt Sülhü ilə Avropada müəyyən bir sülh dövrü yaşansa da, Avropanın şərqində və Balkanlarda gərginlik artmaqda davam edirdi. Krım müharibəsindən sonra Osmanlı İmperiyası zəifləmiş və onun bölgədəki nüfuzu azalmışdı. Avropadakı güc balansında dəyişikliklər meydana gəldi və bu dəyişikliklər Yaxın Şərqdəki siyasi vəziyyəti daha da mürəkkəbləşdirdi. Xüsusən Balkanlar, Osmanlı İmperiyasının zəifləməsindən faydalanmağa çalışan yeni millətçi hərəkatların meydana çıxdığı bir regiona çevrildi. Bu dövrün ən əsas hadisələrindən biri, Osmanlı İmperiyasına qarşı Xristian əhalisinin üsyanlarının baş verməsi və bunun Avropa dövlətlərinin siyasətində necə bir təsir yaratması oldu.

1875-1877-ci illər arasında Balkanlarda, xüsusilə Bosniya və Herseqovina, Serbiya, Monteneqro və Bolqarıstan kimi bölgələrdə Xristian əhalisinin Osmanlı İmperiyasına qarşı üsyanları baş verməyə başladı. Bu üsyanlar, Osmanlı İmperiyasının zəifləməsinin bir göstəricisi idi və Avropadakı böyük güclər, xüsusən Rusiya, Avstriya-Macarıstan və Böyük Britaniya, bu məsələyə müdaxilə etməyə başladı. Üsyanlar, həmçinin, Osmanlı İmperiyasının daxili çətinliklərini daha da ağırlaşdıraraq, bölgədəki güc balansını dəyişməyə başladı. Xristian əhalisinin üsyanı, həmçinin Şərq məsələsini, yəni Osmanlı İmperiyasının dağılma prosesini daha da aktuallaşdırdı.

Avropada Şərq məsələsi, Osmanlı İmperiyasının zəifliyindən istifadə edərək, bölgədəki güc balansını öz xeyrinə dəyişmək istəyən güclərin diqqətini cəlb etdi. Xüsusilə, Rusiyanın Şərq məsələsindəki rolu daha da mühüm hala gəldi. Ruslar, Osmanlı İmperiyasının zəifləməsindən faydalanaraq, Yaxın Şərqdə və Balkanlarda öz nüfuzunu artırmağa çalışırdılar. Bununla yanaşı, Rusiyanın əsas məqsədi, Bolqarıstan və Serbiya kimi Xristian ölkələrinin Osmanlı İmperiyasına qarşı mübarizələrini dəstəkləmək və bununla da bölgədəki güc balansında öz üstünlüyünü təmin etmək idi. Bu müddət ərzində Rusiya, Balkanlarda Osmanlı İmperiyasına qarşı mübarizə aparan millətçi hərəkatlara hərtərəfli dəstək verirdi.

Balkanlardakı üsyanlar, Rusiyanın və digər Avropa dövlətlərinin müdaxilələrini daha da intensivləşdirdi. Bu üsyanların baş verməsi, Şərq məsələsinin həlli ilə bağlı Rusiya layihəsinin də genişlənməsinə səbəb oldu. Rusiya, öz maraqlarını qorumaq üçün, Xristian millətlərinin Osmanlı İmperiyasına qarşı üsyanlarını dəstəkləyərək, həm də bu ərazilərdə öz təsirini artırmağa çalışırdı. Rusiyanın Şərq məsələsindəki əsas məqsədi, Osmanlı İmperiyasının zəifləməsindən istifadə edərək, Balkanlarda və Yaxın Şərqdə daha çox ərazi qazanmaq və bu ərazilərdəki siyasi vəziyyəti öz xeyrinə dəyişdirmək idi.

Fransa və Avstriya-Macarıstan, Rusiya ilə bu məsələdə razılaşmamaqla yanaşı, həm də öz maraqlarını müdafiə etməyə çalışırdılar. Avstriya-Macarıstan, xüsusilə Serbiya və Bosniya bölgəsində öz təsirini qorumaq istəyirdi və buna görə də Rusiya ilə qarşıdurmalar yaşayırdı. Fransa isə, Şərq məsələsindəki əsas güc olaraq Rusiyanı dəstəkləyirdi, çünki bu, onun Avstriya-Macarıstanla olan qarşıdurmasını gücləndirmək və öz təsir sahəsini genişləndirmək üçün faydalı olardı. Bu dövrdə, Rusiyanın Balkanlardakı hərbi dəstəyi və diplomatik manevrləri, Böyük Güclərin təzyiqinə səbəb oldu.

1876-1877-ci illər arasında Serbiya və Osmanlı İmperiyası arasında müharibə başladı. Serbiya, Osmanlı İmperiyasına qarşı mübarizə aparan əsas dövlətlərdən biri olmuşdu və bu müharibə, Balkanlarda Osmanlı hakimiyyətinin zəifləməsinin bir nəticəsi idi. Rusiya, bu müharibədə Serbiyanın tərəfində idi və ona hərbi yardım edirdi. Rusiya, həm də Serbiya ilə olan müttəfiqliyindən faydalanaraq, Osmanlı İmperiyasına qarşı böyük bir təzyiq tətbiq etməyə çalışırdı. Bu dövrün ən əhəmiyyətli hadisələrindən biri, Rusiya ilə Osmanlı İmperiyası arasında 1877-ci ildə başlanan Rusiya-Türkiyə müharibəsidir. Bu müharibə, Balkanlardakı gərginliyi artırmış və Rusiyanın Osmanlı İmperiyasına qarşı hərbi güc istifadə etməsinin bir nümunəsi olmuşdur.

1878-ci ildə II Aleksandr və Avstriya-Macarıstan imperatoru Frans İosifin Reyxstaq görüşü də bu dövrün mühüm hadisələrindən biridir. Bu görüş, əsasən, Balkanlardakı vəziyyət və Rusiyanın Şərq məsələsindəki rolu ilə bağlı müzakirələrə həsr olunmuşdu. Görüşün nəticəsində, Rusiya və Avstriya-Macarıstan arasında müəyyən bir razılaşma əldə edilsə də, həm də bu iki böyük dövlət arasında gərginliklər yaranmışdı. Hər iki tərəf, Balkanlardakı nüfuzlarını artırmaq istəyirdi və bu, birbaşa olaraq Şərq məsələsindəki qarşıdurmanı dərinləşdirirdi.

Nəticə etibarilə, 1875-1877-ci illərdəki Balkan üsyanları və Serbiya ilə Osmanlı İmperiyası arasındakı müharibə, Şərq məsələsinin həllində böyük bir dönüm nöqtəsi oldu. Rusiya, Balkanlarda öz təsirini artırmaq və Osmanlı İmperiyasını zəiflətmək məqsədini güdürdü. Lakin, bu dövr həm də Avropa dövlətləri arasında böyük güc mübarizəsinin meydana çıxmasına səbəb oldu. Rusiya və Avstriya-Macarıstan arasında baş verən diplomatik gərginliklər, Avropanın Şərq məsələsindəki strateji maraqlarının necə mübarizəyə çevrildiyini göstərdi. Bu dövr, həmçinin, Balkanlarda Osmanlı İmperiyasının zəifləməsinin və Rusiyanın Yaxın Şərqdəki nüfuzunun artmasının mühüm bir mərhələsi oldu.

1871-ci il Frankfurt Sülhü sonrası Avropada güc balansı dəyişmiş və ən böyük dövlətlər arasında sərhəd dəyişiklikləri və siyasi müttəfiqliklər formalaşmışdı. Bu dövr, Avstriya-Macarıstanın Rusiyaya qarşı mövqeyinin daha da sərtləşməsi, həmçinin Osmanlı İmperiyasının zəifləməsi ilə bağlı diplomatik mübahisələrin artdığı bir dövr oldu. 1876-cı ildə İstanbulda keçirilən konfrans və sonrasında başlayan Rus-Türk müharibəsi, Avropa dövlətlərinin öz strateji maraqlarını qorumaq üçün bir-biriləri ilə qarşıdurmaya girmələrinə səbəb oldu.

Avstriya-Macarıstanın, xüsusilə Rusiyanın gücünü məhdudlaşdırmaq istəyindən irəli gələrək antirus mövqeyini birmənalı şəkildə ortaya qoydu. Həm Avstriya-Macarıstan, həm də Osmanlı İmperiyasının zəifləməsindən faydalanmaq istəyirdi, ancaq Avstriya-Macarıstanın əsas məqsədi, Balkanlardakı təsirini qorumaq idi. Avstriya-Macarıstanın hərəkətləri, həmçinin, Rusiyanın Balkanlarda və Yaxın Şərqdəki təsirini artırmağa çalışan bir yanaşmaya qarşı idi. Bu, Avstriya-Macarıstanın Rusiyanın yüksələn təsirinə qarşı mübarizə aparmaq istəyindən qaynaqlanırdı və bu, bir neçə böyük diplomatik böhranın təməlini atdı.

1876-cı ilin dekabrında İstanbulda keçirilən konfrans, Rus-Türk müharibəsinin başlamaq üzrə olduğu bir dövrün ortasında təşkil edilmişdi. Bu konfransda əsasən, Avropa dövlətləri arasında Osmanlı İmperiyasının gələcəyi, Balkanlardakı vəziyyət və xüsusən də Xristian əhalisinin üsyanları müzakirə olunurdu. Bu konfransda Rusiya, Osmanlı İmperiyasına qarşı sanksiyaların tətbiqinə dəstək vermək istəyirdi, lakin Avstriya-Macarıstan və İngiltərə kimi digər Avropa gücləri, özlərinin strateji maraqları əsasında, bu təzyiqləri rədd edirdi. İngiltərə, xüsusilə Osmanlı İmperiyasının zəifləməsinin Hindistana yaxın olan Suez kanalının təhlükəsizliyinə mənfi təsir göstərəcəyi düşüncəsi ilə, Rusiyanın Balkanlardakı gücünü artıra bilməməsi üçün bütün diplomatik vasitələrini işə salmağa çalışırdı. Avstriya-Macarıstan isə, bu vəziyyəti öz maraqları baxımından daha da sərt şəkildə müdafiə edirdi, çünki Balkanlarda Rusiyanın gücünün artması, Avstriya-Macarıstanın siyasi mövqeyini zəiflədir və onu strateji olaraq məhv edərdi.

Bu təzyiqlər və diplomatik mübahisələr nəticəsində, 1877-ci ildə Rus-Türk müharibəsi başlandı. Rusiya, Balkanlardakı üsyanları dəstəkləyərək, Osmanlı İmperiyasına qarşı genişmiqyaslı hərbi əməliyyatlara başladı. Rusiya, Balkan millətlərinin müstəqillik mübarizələrini dəstəkləmək və Osmanlı İmperiyasını zəiflətmək məqsədini güdürdü. Rusiya bu müharibədə Osmanlıya qarşı böyük bir üstünlük əldə etdi, lakin müharibə, həm də Avropanın böyük gücləri arasında ziddiyyətlərin daha da dərinləşməsinə səbəb oldu. Məhz bu dövr, həmçinin Avstriya-Macarıstanın və İngiltərənin, Rusiyanın Balkanlarda qalib gəlməsinin qarşısını almaq üçün öz siyasi strateqiyalarını ortaya qoyduqları bir dövr idi.

San-Stefano Sülh Müqaviləsi, 3 mart 1878-ci ildə imzalandı və bu, Rusiyanın Osmanlı İmperiyasına qarşı qələbəsi və Balkanlarda geniş ərazi qazandığı bir müqavilə oldu. Bu müqavilə ilə Rusiyaya Bolqarıstanın böyük bir hissəsi, Qara dəniz sahilləri və digər ərazilər verildi. Həmçinin, San-Stefano müqaviləsi, Osmanlı İmperiyasının dağılma prosesini sürətləndirən bir amil oldu. Bu müqavilə, Rusiyanın Balkanlardakı təsirini daha da artıraraq, Avropadakı digər güclərin narahatlığına səbəb oldu.

Avropada, xüsusən İngiltərə və Avstriya-Macarıstan, Rusiyanın Balkanlardakı təcavüzkarlığından narahat idilər və bu nəticəni qəbul etməmək qərarına gəldilər. Buna görə də, 1878-ci ildə Berlində keçirilən Berlin Konqresi təşkil olundu. Berlin Konqresi, Avropadakı böyük güclərin, San-Stefano müqaviləsinin nəticələrini yenidən müzakirə edərək, daha geniş və balanslı bir sülh müqaviləsi yaratmağa çalışdıqları bir forum idi. Bu konqresdə, əsas məqsəd, Rusiyanın Balkanlardakı nüfuzunun sərhədlərini müəyyən etmək və bu bölgədəki güc balansını bərpa etmək idi.

Berlin Konqresi nəticəsində, San-Stefano müqaviləsində əldə edilən ərazilər, böyük ölçüdə dəyişdirildi. Qeyri-rəsmi olaraq Rusiyanın təsirində olan Bolqarıstan, sərhədləri məhdudlaşdırılaraq müstəqil dövlət kimi təsis edildi. Bosniya-Herseqovina Avstriya-Macarıstanın nəzarətinə verildi, bu da Avstriya-Macarıstanın Balkanlardakı təsirini artırmaq məqsədinə xidmət edirdi. Osmanlı İmperiyasının zəifləməsi və Rusiya ilə bağlı qarşıdurmalar nəticəsində, yeni müttəfiqliklər və əməkdaşlıqlar meydana gəldi. Bu konqres, həm də Ermənistan məsələsinin gündəmə gəldiyi və Avropa diplomatiyasının təsirində olduğu bir dövr oldu. Avropa dövlətləri arasında Ermənistanın statusu ilə bağlı mübahisələr başlandı. Rusiyanın əsas hədəfi, ermənilər öz təsirinə cəlb edərək, həmçinin bölgədəki digər millətlərə qarşı öz müttəfiqliklərini möhkəmləndirmək idi.

Berlin Konqresi, Avropadakı diplomatik mübarizənin, güc mübarizəsinin və strateji əməkdaşlıqların yüksək nöqtəsi oldu. Burada əldə edilən qərarlar, sonrakı illərdə həm Avropada, həm də Yaxın Şərqdəki siyasi vəziyyəti formalaşdırmağa davam etdi. Rus-Türk müharibəsinin nəticələri, həmçinin Avropanın böyük dövlətlərinin münasibətlərini daha da kəskinləşdirərək, gələcəkdəki münaqişələrə zəmin yaratdı. Bu dövr, həm də Avstriya-Macarıstanın və Rusiyanın qarşıdurmasının, Böyük Britaniya ilə Rusiyanın münaqişəsinin, həmçinin Osmanlı İmperiyasının zəifləməsinin və Balkanlarda yeni güc mübarizələrinin başladığı bir dövr kimi tarixə keçdi.

Kafedra: **«Beynəlxalq münasibətlər və turizm»**

Fənn: **«Beynəlxalq münasibətlər tarixi» (I dövr)**

Mövzu: **«Üçlər İttifaqınm yaradılması dövründa Avropada beynəlxalq münasibətlər»**

1870-ci illərin sonları və 1880-ci illərin əvvəlləri, Avropada yeni bir beynəlxalq düzənin formalaşmağa başladığı bir dövr idi. Bismarkın məqsədi, Almaniyanın təhlükəsizliyini təmin etmək, onun hegemonluğunu genişləndirmək və Avropada güc balansını qorumaq üçün müxtəlif bloklaşmalar yaratmaq idi. Bu məqsədlə, o, diplomatik müttəfiqliklər və ittifaqlar qurmaqla yanaşı, həm də potensial qarşıdurmalara qarşı preventiv hərbi diplomatiya tətbiq etməyə çalışdı. Bismarkın bloklaşma siyasətini şərtləndirən əsas amillərdən biri, Almaniyanın 1871-ci ildəki birləşməsi ilə ortaya çıxan güc balansının qorunması və Fransa ilə olan düşmənçiliyi idi. Bismark, Almaniyanın təhlükəsizliyini təmin etmək üçün, həmçinin Avstriya-Macarıstan, Rusiya və digər böyük Avropa gücləri ilə müttəfiqliklər qurmağı məqsəd qoymuşdu.

Bismark, müharibənin önlənməsi və diplomatik vasitələrlə siyasi təsir yaratmağı əsas hədəf kimi qoydu. Preventiv müharibə diplomatiyası, həmçinin digər Avropa dövlətləri ilə, xüsusilə də Fransa ilə müharibənin qarşısını almaq məqsədi daşıyırdı. Bu yanaşma, Bismarkın hərbi gücünü və diplomatik təsirini artırmaq məqsədilə yaratdığı bloklaşmaların əsasını təşkil edirdi. Onun məqsədi, Almaniyanı tək başına güclü bir dövlət olaraq möhkəmləndirmək və potensial münaqişə hallarında Fransa ilə qarşıdurma yaratmamaq idi. Bismark, Avstriya və Rusiya ilə olan münasibətləri daha da gücləndirərək, bu dövlətlərə qarşı bir növ diplomatik nəzarət yaratmağa çalışırdı. Lakin, bu dövrdə Avstriya ilə olan əlaqələr, xüsusilə Şərqi Avropa məsələlərində mübahisələr yaratmağa başladı.

Berlin Konqresi (1878) sonrası vəziyyət, Avstriya-Rusiya və Rusiya-Almaniya münasibətlərinin getdikcə gərginləşməsinə səbəb oldu. Berlində keçirilən konqresdən sonra, Avstriya-Macarıstan,

Rusiyanın Şərq məsələsindəki təsirini artırmaq istəyi ilə qarşı durdu. Həmin dövrdə, Rusiya ilə olan münasibətlərdəki bu gərginlik, Avstriya-Macarıstanın Almaniya ilə ittifaq qurmasına təkan verdi. Avstriya-Macarıstan, Berlin Konqresi sonrası Şərqi Avropada öz təsirini gücləndirmək istəyərkən, Rusiya ilə olan əlaqələrinin pisləşməsi, Bismarkın Avstriya ilə münasibətlərini sıxlaşdırmasına şərait yaratdı. 1879-cu ilin oktyabrında Almaniya və Avstriya-Macarıstan arasında formalaşan ittifaq, həm də Avropada güc balansını qorumağa yönəlmiş mühüm bir addım oldu. Avstriya-Alman ittifaqı, müharibə ehtimallarını önləmək və Fransa ilə qarşıdurmalarda Almaniyanın gücünü artırmaq məqsədini güdürdü.

Bu ittifaqın siyasi qiymətləndirilməsinə gəldikdə, Bismark, həm Almaniyanın gücünü artırmağı, həm də digər böyük güclərlə müttəfiqliklər qurmağı hədəfləyirdi. Onun məqsədi, Almaniyanın təhlükəsizliyini təmin etmək, həmçinin Fransa ilə olan qarşıdurmada hər iki ölkənin hərbi güclərinin qarşısını almaq idi. Avstriya-Macarıstanın ittifaqda yer alması isə, həm Şərqi Avropadakı balansı qorumaq, həm də Rusiya ilə gərgin münasibətləri azaltmaq məqsədini daşıyırdı. Avstriya-Almaniya ittifaqı, eyni zamanda, Avropada sərhəd və təhlükəsizlik məsələlərinə dair əməkdaşlıq etməyi nəzərdə tuturdu.

Berlin Konqresindən sonra, Avropada beynəlxalq vəziyyətin mürəkkəbləşməsi ilə paralel olaraq, Rusiya ilə Osmanlı İmperiyası arasındakı münasibətlər də daha da gərginləşdi. 1879-cu ildə, Osmanlı İmperiyasının zəifləməsi və Rusiyanın Şərqdəki nüfuzunun artması, Böyük Güclərin daha çox müdaxiləsini tələb etdi. Bu, Rusiyanın Yaxın Şərq və Balkanlardakı gücünün artırılması, həmçinin Avstriya-Macarıstanın bu məsələlərdəki təsirinin zəifləməsi ilə nəticələndi. Bu dövrdə, Rusiyanın Osmanlı İmperiyasına qarşı diplomatik və hərbi müdaxiləsi, bir tərəfdən Avropanın digər güclərinin narahatlığını artırdı, digər tərəfdən isə Rusiyanı daha da gücləndirərək Osmanlı İmperiyasının mövqeyini zəiflətdi.

İstanbul Sülh Müqaviləsi (8 fevral 1879), Rusiyanın Osmanlı İmperiyasına qarşı əldə etdiyi diplomatik qələbələrin təcəssümüdür. Bu müqavilə, həmçinin, Bolqarıstanda yeni bir milli dövləti təsis etməyə imkan verən hüquqi və siyasi çərçivələr təqdim edirdi. 1879-cu ildə qəbul olunan Tirnov Konstitusiyası isə Bolqarıstanın yeni bir müstəqil dövlət kimi qurulmasına və Rusiyanın regiondakı təsirinin artırılmasına şərait yaratdı. Bu proses, həm də Avropadakı güc mübarizələrini daha da dərinləşdirdi və Böyük Güclərin öz maraqlarını qorumaq üçün bir-biriləri ilə mübarizəyə girmələrinə səbəb oldu.

Bismarkın bloklaşma siyasətinin əsas məqsədi, Almaniyanın gücünü artırmaq və Avropada sabitliyi təmin etmək idi. Onun qurduğu ittifaqlar və diplomatik müttəfiqliklər, həm Almaniyanı, həm də Avstriya-Macarıstanı təhlükəsizliyini təmin etmək üçün böyük önəm daşıdı. Bu dövrdə, Rusiya ilə olan münasibətlərin gərginləşməsi və Avstriya-Macarıstanın ittifaqa qoşulması, Şərq məsələlərinin daha da dərinləşməsinə və nəticə etibarilə Avropadakı güc balansının dəyişməsinə səbəb oldu. Bismark, həmçinin, preventiv diplomatiya və ittifaqlar vasitəsilə müharibə risklərini azaltmağa çalışmış və uzun müddət davam edəcək bir sülhə əsaslanan diplomatik bir mühit yaratmağa çalışmışdı. Lakin, bu dövrün sonunda Avropada yaranan yeni ittifaqlar və qarşıdurmalar, sonrakı illərdəki böyük müharibələrə zəmin yaratdı.

1880-ci illərin əvvəlləri, Avropada güc mübarizələrinin və siyasi vəziyyətin təzadlı olduğu bir dövrü əks etdirir. Bu dövrdə, müxtəlif ittifaqların formalaşması və dəyişməsi, həmçinin müstəmləkə məsələləri, beynəlxalq münasibətləri ciddi şəkildə təsir edirdi. "Üç imperator ittifaqı"nın bərpası, bu dövrün ən mühüm diplomatik hadisələrindən biri oldu. 1881-ci ildə imzalanan müqavilə, Bismarkın və onun diplomatik siyasətinin nəticəsi olaraq, Avropadakı güc balansını qorumağa yönəlmişdi. Bu ittifaqın əsas məqsədi, Almaniya, Rusiya və Avstriya-Macarıstan arasında daha sıx əməkdaşlıq yaratmaq, həmçinin hər hansı bir böyük müharibə vəziyyətində bir-birlərinin mövqeyini dəstəkləmək idi.

Bu dövrdə, Fransa və İtaliya arasındakı qarşıdurma xüsusilə müstəmləkə məsələləri ilə əlaqədar olaraq kəskinləşdi. Fransa, 1881-ci ildə Tunisi işğal edərək, öz müstəmləkə sahəsini genişləndirdi və bu da İtaliyanın kəskin reaksiyasına səbəb oldu. İtaliya, bu addımı öz maraqlarına zidd olaraq qiymətləndirdi və Fransa ilə ciddi diplomatik qarşıdurmalara daxil oldu. Tunisi zəbt etməklə, Fransa Şimali Afrika'dakı mövqeyini gücləndirir və burada siyasi və iqtisadi təsirini artırmaq istəyirdi. Lakin bu hərəkət, xüsusilə İtaliyanın müstəmləkə ambisiyalarına zidd idi, çünki İtaliya da Afrika sahillərində möhkəmlənmək istəyirdi. Bu qarşıdurma, Avropada böyük müstəmləkə mübarizələrinin bir hissəsi olaraq, Fransa və İtaliya arasında uzun müddət davam edəcək narahatlıqlara yol açdı.

Fransanın Tunisi zəbt etməsi, İtaliyanı Avstriya-Almaniya blokuna yaxınlaşdırdı. İtaliya, müstəmləkə sahələrində daha çox təsir əldə etmək və Fransaya qarşı güc toplamaq üçün Avstriya və Almaniya ilə ittifaq qurmağa başladıqda, Avropa siyasətində yeni bir güc balansı formalaşmağa başladı. İtaliya üçün bu ittifaq, həm Fransaya qarşı həm də İngiltərəyə qarşı güc artımı demək idi. Bu vəziyyətin təbii nəticəsi olaraq, 20 may 1882-ci ildə Almaniya, Avstriya-Macarıstan və İtaliya arasında yeni bir ittifaq müqaviləsi imzalandı. Bu müqavilə "Üçlü İttifaq" olaraq tarixə keçdi və Avropadakı böyük güclər arasında təhlükəsizlik və ərazi məsələlərindəki qarşıdurmaları azaltmağı hədəflədi.

Üçlü İttifaq, əsasən üç güc arasında siyasi və hərbi qarşılıqlı dəstəyi nəzərdə tuturdu. Almaniya, Avstriya-Macarıstan və İtaliya, qarşılıqlı şəkildə bir-birinə hücum etməyəcəyinə və müttəfiqlərindən hər hansı birinə edilən hücumu ümumi bir təhdid kimi qəbul etməyə razı oldular. Bu ittifaq, həmçinin Avropadakı güc mübarizələrində öz təsirini artırmaq məqsədi daşıyırdı. Bismarkın məqsədi, xüsusən də Almaniyanın gücünü artırmaq və bu gücü Fransa və digər ölkələrə qarşı qorumaq idi. Həmçinin, Üçlü İttifaq vasitəsilə Avstriya-Macarıstan və İtaliya arasında olan qarşıdurmaları məhdudlaşdıraraq, regionda siyasi stabillik yaratmağa çalışırdı.

Bu ittifaqın beynəlxalq nəticələri olduqca geniş idi. Üçlü İttifaqın yaranması, Avropadakı siyasi mənzərəni dəyişdi və bununla yanaşı, Fransanın təkbaşına Avropada qarşı mübarizə aparmasının çətinləşməsinə səbəb oldu. Avstriya-Macarıstanın Avropadakı gücü daha da artdı, çünki bu ittifaq, Avstriyanı həm Rusiyaya qarşı, həm də Fransaya qarşı möhkəmləndirdi. İtaliya isə müstəmləkə məsələlərində daha çox dəstək əldə etdi və Avropa siyasətində daha güclü bir oyunçu oldu.

Bununla yanaşı, Üçlü İttifaqın yaranması, beynəlxalq münasibətlərin mürəkkəbləşməsinə səbəb oldu. Fransa, İngiltərə və digər Avropa dövlətləri, Üçlü İttifaqın güclənməsindən narahat olaraq, öz müttəfiqliklərini yenidən qurmağa başladılar. 1880-ci illərin sonlarına doğru, Avropada iki böyük düşərgə meydana gəldi: Bismarkın rəhbərlik etdiyi Üçlü İttifaq və Fransanın başçılıq etdiyi ittifaqlar. Bu vəziyyət, gələcəkdəki münaqişələrə hazırlıq və daha geniş müharibələrə zəmin yaratdı. Üçlü İttifaq, eyni zamanda müstəmləkə məsələlərindəki gərginliyi də artıraraq, dünya miqyasında rəqabəti daha da kəskinləşdirdi.

Üçlü İttifaqın beynəlxalq nəticələrindən biri də müstəmləkə məsələlərinin təzədən gündəmə gəlməsi idi. Avropadakı müstəmləkə mübarizəsi, xüsusən Şimali Afrika və Asiyada yeni ərazilərin bölüşdürülməsi üzərindəki mübarizə, bu ittifaqın siyasi məqsədlərinə uyğun gəlirdi. Həm də bu dövrdə digər Avropa ölkələri, xüsusilə İngiltərə və Fransa, öz müstəmləkə ərazilərində genişlənməyə davam etdilər, bu da Avropada siyasi və iqtisadi rəqabəti artırdı.

Üçlü İttifaqın təşkili, eyni zamanda, Avropada siyasi müstəvidə daha çox qarşıdurma və güc mübarizələrinin yaşanmasına səbəb oldu. Bu ittifaqın məqsədi, hər nə qədər müharibəni önləmək və sabitliyi qorumaq olsa da, nəticədə Avropada yeni ittifaqların yaranmasına və daha gərgin beynəlxalq münasibətlərin formalaşmasına gətirib çıxardı. Müstəmləkə məsələləri ilə əlaqədar olaraq, Fransa və İngiltərə arasında mübahisələr, həmçinin Avstriya-Macarıstan, Almaniya və İtaliya arasındakı güc mübarizəsi, Avropada gələcəkdəki böhranların təməlini atdı.

Bu dövrün sonunda, beynəlxalq münasibətlər müstəmləkə mübarizələri və Avropadakı güc balansının qorunması üçün daha da mürəkkəbləşdi. Üçlü İttifaqın təsiri, Avropadakı gələcək müharibələr və siyasi hadisələr üzərində uzun müddət davam edəcək bir iz buraxdı.

XIX əsrin son rübü, Avropada və Asiyada, xüsusən də Yaxın Şərq və Orta Asiyada güc mübarizələrinin kəskinləşdiyi bir dövrə təsadüf edir. Bu dövr, həmçinin müstəmləkəçilik, ərazi genişlənməsi və siyasi təsir məsələləri ilə bağlı ciddi rəqabət və qarşıdurmaların meydana gəldiyi bir vaxt oldu. Avropa gücləri, xüsusilə Rusiya və İngiltərə, Yaxın Şərqdəki strateji maraqları və resursları ələ keçirmək üçün fəal şəkildə mübarizə aparırdılar.

Türkiyənin parçalanması və Osmanlı İmperiyasının zəifləməsi, XIX əsrin sonlarına doğru Yaxın Şərqdəki siyasi vəziyyəti daha da mürəkkəbləşdirdi. Osmanlı İmperiyasının zəifliyi və daxili çətinlikləri, onu məğlubiyyətdən qorumağa çalışan müxtəlif güclər tərəfindən hərbi və diplomatik müdaxilələrə səbəb oldu. Avropa dövlətləri və Rusiya, Osmanlı İmperiyasının parçalanması məsələsində öz maraqlarını güdərək müxtəlif rəqabətlərə girişdilər. Bu dövrün mühüm hadisələrindən biri, 1881-ci ildə Türkiyə tərəfindən çıxarılan Məhərrəm Dekreti oldu. Bu dekret, Türkiyənin müxtəlif ərazilərindəki müsəlmanlarla bağlı məsələləri tənzimləyərək, həmçinin Osmanlı dövlətinin gücünü artırmağa yönəlmişdi. Lakin, bu dövrün əsas mübarizəsi, Osmanlı İmperiyasının zəifləməsi ilə birbaşa əlaqəli olan müstəmləkəçilik rəqabətinin kəskinləşməsi ilə bağlıdır.

XIX əsrin 80-ci illərində Yaxın Şərqdə Rusiyanın nüfuzunun artması, onun Səlib yürüşü kimi tanınan siyasətinin nəticəsi idi. Rusiya, Osmanlı İmperiyasının zəifləməsindən faydalanaraq, Yaxın Şərqdə, xüsusən də Türkmənistan və Əfqanıstanda təsirini artırmağa başladı. Bununla yanaşı, Rusiya, Orta Asiyada gücünü artırmaq və İngiltərənin qarşısını almaq məqsədilə bir sıra diplomatik və hərbi tədbirlər həyata keçirdi. Bu prosesdə ən vacib hadisələrdən biri, 1878-ci ildə baş verən general Stoletovun Kabul missiyası oldu. Rusiya, İngiltərənin Orta Asiya üzərindəki təsirinə qarşı mübarizə apararkən, həm də ərazi zəbt etmə siyasətini həyata keçirmək istəyirdi. Stoletovun missiyası, Rusiya ilə Əfqanıstan arasında münasibətləri tənzimləməyə yönəlmiş bir addım olaraq qəbul edilə bilərdi.

İngiltərə və Rusiya arasında Orta Asiya üzərindəki mübarizə, xüsusilə Əfqanıstan ərazisində daha da kəskinləşdi. İki böyük güc arasında olan rəqabət, "Böyük Oyun" kimi tanınır və bu dövr ərzində İngiltərə ilə Rusiyanın hərbi və diplomatik mübarizələri sürətlənmişdi. 1878-1880-ci illərdə baş verən İkinci İngilis-Əfqan müharibəsi bu mübarizənin ən qızğın dövrünü əks etdirirdi. Əfqanıstan, strateji baxımdan mühüm bir ərazidir və həm Rusiya, həm də İngiltərə bu ərazidə nüfuz əldə etmək üçün çalışırdılar. Əfqanıstanın müstəqilliyini qorumağa çalışdığı bu dövrdə İngiltərə, bu ərazini Rusiyanın təsirindən uzaq tutmağa çalışırdı. Müharibə, hər iki tərəf üçün ciddi itkilərlə nəticələndi və İngiltərə, Əfqanıstan üzərindəki təsirini artırmaq istəyərkən, Rusiya da ərazidə daha çox nüfuz qazanmağa çalışırdı.

Qandamar müqaviləsi (26 may 1879) isə İkinci İngilis-Əfqan müharibəsinin sonunda imzalandı. Bu müqavilə, Əfqanıstanın müstəqilliyini qorumağa çalışmasına baxmayaraq, İngiltərənin ölkə üzərindəki təsirini gücləndirməyə xidmət etdi. Bu müqavilə həm də Əfqanıstanın xarici siyasətindəki müstəqilliyini məhdudlaşdıran bir addım idi, çünki İngiltərə, Əfqanıstanın xarici işlərindəki mövqeyini öz maraqları ilə uyğunlaşdırmağa çalışırdı. Lakin, müqavilə ilə bağlı imzalanan razılaşmalar, uzun müddət davam edən siyasi gərginliyin aradan qaldırılmasında uğurlu nəticələr vermədi və Əfqanıstanın siyasi vəziyyəti hələ də qeyri-sabit olaraq qaldı.

Bu dövrdə, Əfqanıstanda həmçinin İngilis xalq üsyanı baş verdi. Əfqanıstanın daxili mübarizələri və İngiltərənin təzyiqləri, ölkədəki sosial və siyasi vəziyyəti daha da gərginləşdirdi. Üsyan, Əfqanıstanın xarici güclərin müdaxiləsinə qarşı olan müqavimətinin simvolu oldu və İngiltərə ilə Əfqanıstan arasında münasibətləri daha da çətinləşdirdi. Bu üsyan, ölkənin müxtəlif bölgələrində xalqın İngiltərənin hakimiyyətinə qarşı mübarizəsini gücləndirdi və bu hadisə, İngiltərə ilə Əfqanıstan arasındakı əlaqələrin zamanla daha çox gərginləşməsinə səbəb oldu.

İngilis-Əfqan müharibəsinin başa çatmasından sonra, Əfqanıstan, çoxmillətli mərkəzi dövlət olaraq təşkili istiqamətində bir sıra addımlar atıldı. Bu təşkilat, ölkə daxilində müxtəlif etnik və dini qrupları birləşdirməyə, həmçinin xarici təsirlərə qarşı müstəqil bir mövqe tutmağa çalışırdı. Lakin bu çoxmillətli dövlətin möhkəmliyi və daxili sabitliyi təmin etmək çox çətin idi, çünki müxtəlif etnik qruplar arasında qarşıdurmalar davam edirdi.

Sonuç olaraq, XIX əsrin sonlarına doğru Avropa və Asiya arasında mübarizə həm diplomatik, həm də hərbi sahələrdə dərinləşmişdi. Rusiya və İngiltərə arasında Yaxın Şərq və Orta Asiya üzərindəki rəqabət, regionda güc balansını dəyişdirmək və öz siyasi təsirini artırmaq üçün geniş miqyasda diplomatik və hərbi mübarizələrə yol açdı. Bu rəqabət, həm də bu dövrdəki müharibələr, müqavilələr və dəyişən ittifaqlar vasitəsilə beynəlxalq münasibətləri dərinləşdirdi.

XIX əsrin sonlarına yaxın, dünya gücləri arasında müstəmləkəçilik rəqabəti sürətlə artmış və bu dövr, həm Asiya, həm də Afrika üzrə müstəmləkə işğallarının genişlənməsiylə diqqət çəkmişdir. Rusiyanın Türkmənistanı işğal etməsi ilə başlayan proses, Rusiya və İngiltərə arasında Asiya üzərindəki nüfuz uğrunda rəqabətin daha da kəskinləşməsinə səbəb olmuşdur. 1885-ci ildə Rusiyanın Türkmənistanı işğal etməsi, bölgədəki ingilis maraqlarını təhdid edirdi və nəticədə iki güc arasında uzun müddətli diplomatik qarşıdurmalar başlamışdır. Bu vəziyyət, İngiltərə ilə Rusiyanın, Orta Asiyada və Hindistan yaxınlığında maraqlarını qorumaq və artırmaq üçün bir-birinə qarşı mübarizə aparmalarına gətirib çıxardı. 1885-ci ildə Londonda imzalanan ingilis-rus protokolu, bu qarşıdurmanı müəyyən bir həddə tənzimləmək məqsədini daşıyırdı və Asiya ərazisindəki hər iki dövlətin nüfuz dairələrini təyin etməyə çalışırdı. Bu protokol, əslində, İngiltərənin Hindistan üzərindəki hegemonluğunu qorumaq istəyini, Rusiyanın isə Orta Asiyada gücünü artırmaq istəyini əks etdirirdi.

Eyni zamanda, uzaq şərq və Çin uğrunda mübarizə dövrün əsas beynəlxalq münasibətlərindən birinə çevrilmişdi. XIX əsrin sonlarında, Yaponiya, Rusiya, İngiltərə, Fransa və ABŞ arasında Uzaq Şərqdəki ərazilər üzərində rəqabət başladı. Yaponiya, modernləşmək və Qərb gücləri ilə bərabər bir mövqedə olmaq istəyirdi. Yaponiya'nın yeni siyasəti, əslində bir irtica, bir yenidənqurma dövrü kimi təhlil edilə bilərdi, çünki ölkə öz iqtisadi və hərbi gücünü artırmaq istəyirdi. Bu zaman, Rusiya və İngiltərə bölgədəki mövqelərini gücləndirməyə çalışırdılar. Çin, bu böyük güclərin siyasi təsir dairəsində çox vacib bir bölgə idi və Çin üzərindəki mübarizə, xüsusilə 1895-ci ildən sonra daha da kəskinləşdi. Həmçinin, Çin üzərindəki rəqabətdə Fransa, İngiltərə, Yaponiya və ABŞ da böyük maraq göstərirdilər, çünki bölgənin strateji mövqeyi və zəngin təbii sərvətləri bu ölkələrin diqqətini cəlb edirdi. Uzaq Şərqdəki bu mübarizələr, bir tərəfdən beynəlxalq iqtisadi rəqabət, digər tərəfdən isə güc və nüfuz uğrunda mübarizəni təmsil edirdi.

Bununla yanaşı, Asiya ilə yanaşı, Afrikada da müstəmləkə işğalları və bölgənin bölüşdürülməsi məsələsi gündəmdə idi. İngiltərənin Hind-Çini zəbt etməsi ilə başlayan kolonial maraqlar, Afrikada da genişlənməyə davam etdi. 1882-ci ildə İngiltərə, Misiri işğal edərək bölgədəki güc balansını öz xeyrinə dəyişdirdi. İngiltərə, həmçinin Cənubi Afrikada da yeni işğallara başladı. Bu işğalların məqsədi yalnız iqtisadi sərvətləri ələ keçirmək deyil, həm də Avropa gücləri arasında artan müstəmləkə rəqabətində üstünlük əldə etmək idi. Cənubi Afrikadakı ingilis-bur müharibəsi (1899-1902), İngiltərə ilə yerli Afrikalı köylər arasındakı gərginliklərin daha da artmasına səbəb oldu. Bu müharibənin beynəlxalq nəticələri, Avropa gücləri arasında Afrikada yeni sərhədlərin formalaşmasına təsir etdi və İngiltərənin kolonial imperiyasının gücünü təkrar nəzərdən keçirməyə məcbur etdi.

Eyni dövrdə, Almaniyanın müstəmləkə işğalları Afrikada da sürətləndi. Almaniya, 1880-ci illərdə həm iqtisadi, həm də strateji baxımdan Afrika qitəsindəki yerini möhkəmləndirmək istəyirdi. 1879-1884-ci illərdəki işğallar nəticəsində Almaniya, Konqo və digər Afrika ərazilərində öz nüfuzunu artırdı. Bu dövr ərzində Almaniya, İngiltərə ilə olan müstəmləkə rəqabətini daha da gərginləşdirdi. 1884-1885-ci illərdə Berlində keçirilən Afrika konfransı,

Afrika qitəsinin kolonial işğalını hüquqi əsaslarla tənzimləyən bir yığıncaq oldu. Konfransın qərarları, Afrika qitəsindəki sərhədləri və sahiblərini təyin edərək, Avropa güclərinin arasındakı güc balansını müəyyənləşdirdi. Berlin Konfransı, ümumiyyətlə, müstəmləkə işğalları ilə bağlı bir növ beynəlxalq razılaşma hesab oluna bilərdi və bu razılaşma, həm də kolonial ərazilərin Avropanın dominant gücləri tərəfindən paylaşılmasını təyin etdi.

Afrikada Fransanın da geniş işğalları oldu. Fransızlar, Mərkəzi və Ekvatorial Afrikada öz təsir dairəsini artırmağa başladılar. 1880-ci illərin sonlarında, Fransanın Afrika sahəsindəki işğalları xüsusilə Qərbi Afrika, Cənubi Sahara və Səhranın şimal bölgələrini əhatə edirdi. Fransanın Afrika üzərindəki genişlənməsi, Avropadakı digər güclərlə rəqabətə gətirib çıxardı. Bu zaman, kolonial güclərin Afrikada yerləşdirmə, resursları ələ keçirmə və strateji mövqeləri gücləndirmə məqsədilə bir-birinə qarşı əhəmiyyətli qarşıdurmalar ortaya çıxdı.

Süddanın və digər Afrikadakı regionların bölüşdürülməsi, Avropa gücləri arasında siyasi və iqtisadi maraq mübarizələrinin daha da gərginləşməsinə səbəb oldu. Beləliklə, XIX əsrin sonlarına doğru, xüsusilə Afrikada və Uzaq Şərqdə müstəmləkəçilik mübarizəsi bütün dünyada əhəmiyyətli beynəlxalq nəticələr doğurdu. Bu dövr, həm Avropadakı dövlətlərin, həm də beynəlxalq güclərin yeni müstəmləkə əraziləri uğrunda mübarizələrinin gücləndiyi bir vaxt idi. Avropa gücləri arasında ərazi paylaşımının, iqtisadi və strateji üstünlüklərin əldə edilməsinin əsas vasitəsi olaraq müstəmləkə siyasəti önə çıxdı.

Kafedra: **«Beynəlxalq münasibətlər və turizm»**

Fənn: **«Beynəlxalq münasibətlər tarixi» (I dövr)**

Mövzu: **«Dünyanın müstəmləkələrə bölünməsi uğrunda mübarizənin son mərhələsində beynəlxalq münasibətlər»**

XIX əsrin sonları, dünyada böyük güclər arasında müstəmləkələr uğrunda mübarizənin ən intensiv olduğu dövr olaraq tarixi əhəmiyyət kəsb edir. Bu dövrdə, Avropa və Asiya arasında iqtisadi, strateji və ideoloji maraqların toqquşması, müstəmləkə rəqabətini daha da şiddətləndirdi. Müstəmləkəçilik yarışında bir tərəfdən Avropa dövlətləri, digər tərəfdən Rusiya, Osmanlı İmperiyası və ABŞ kimi güclər iştirak edirdilər. Avropa gücləri, xammal və bazar tələblərini qarşılamak, eyni zamanda strateji mövqeləri möhkəmləndirmək məqsədilə Asiya, Afrika və Latın Amerikasında ərazilər ələ keçirməyə çalışırdılar. Bu prosesin kəskinləşməsinin bir neçə əsas səbəbi vardı: kolonial siyasət, iqtisadi maraqlar, yeni texnologiyaların inkişafı və beynəlxalq güc balansındakı dəyişikliklər. Eyni zamanda, müstəmləkələrə olan ehtiyac, dünya bazarında daha çox güc əldə etmək və digər dövlətlərdən əvvəl yeni bazarlara çıxmaq məqsədini güdürdü.

Bu mübarizənin ən mühüm mərhələlərindən biri, Osmanlı İmperiyasının zəifləməsi və parçalanması ilə əlaqədar baş verdi. XIX əsrin ortalarından başlayaraq, Osmanlı İmperiyasının içərisindəki siyasi və iqtisadi çətinliklər onu zəiflətdi və həm daxili, həm də xarici təhdidlərlə üz-üzə qoydu. Osmanlı İmperiyasının zəifliyindən istifadə edən Avropa gücləri, bu imperiyanı öz təsir dairələrinə daxil etmək və onun ərazilərini paylaşmaq üçün bir-biri ilə mübarizə aparmağa başladılar. Bu dövrdə, Türkiyənin parçalanması məsələsi Avropanın və Asiyanın böyük dövlətlərinin maraq dairəsinə daxil olmuşdu. Osmanlı İmperiyasının zəifləməsi, həm də Böyük Güclər arasında "Şərq məsələsi" adı verilən bir anlayış yaratdı ki, bu da imperiyanın taleyi ilə bağlı olan bir sıra mübahisələri və münaqişələri ortaya çıxartdı.

XIX əsrin 80-ci illərində, xüsusilə Yaxın Şərqdə, Rusiyanın nüfuzu böyük bir artım gördü. Rusiya, həm iqtisadi, həm də strateji baxımdan bu regionda möhkəmlənmək istəyirdi. Rusiya bu dövrdə Orta Asiyada və xüsusilə Türkmənistan bölgəsində nüfuzunu gücləndirmək üçün diplomatik və hərbi yollarla mübarizə aparırdı. Orta Asiya, həm də Hindistan üzərindəki ingilis təsiri ilə bağlı bir rəqabət məkanına çevrilmişdi. İngiltərə, Hindistanı birbaşa idarə etdiyi üçün, bu regionda Rusiya ilə ciddi rəqabət aparırdı. Türkmənistan, xüsusilə Rusiyanın "Cənub Siyasi Planı" çərçivəsində böyük əhəmiyyət kəsb edirdi. Rusiya, burada öz strateji mövqelərini möhkəmləndirərək, İngiltərənin Hindistana yaxın olan əraziləri üzərindəki təsirini azaltmağa çalışırdı.

Buna paralel olaraq, Rusiyanın Orta Asiya üzərindəki gücünü artırmaq məqsədilə həyata keçirdiyi diplomatik və hərbi addımlar, həm də İngiltərə ilə daha da sərt rəqabətə gətirib çıxardı. Bu mübarizənin ən gərgin dövrlərindən biri, 1878-ci ilin sonunda Rusiyanın Kabul şəhərinə göndərdiyi general Stoletovun missiyası idi. Bu missiya, Rusiyanın Əfqanıstan üzərindəki təsirini gücləndirmək məqsədini güdürdü və eyni zamanda İngiltərənin Hindistana yaxın ərazilərdəki nüfuzuna qarşı bir təhdid olaraq qəbul edilirdi. General Stoletovun Kabul missiyası, İngiltərənin Hindistana və Asiyanın cənubuna olan yaxınlığını nəzərə alaraq, Rusiyanın Cənubi Asiyadakı ambisiyalarını həyata keçirmək üçün mühüm bir addım oldu.

Rusiyanın Orta Asiyada genişlənmə siyasəti, əslində, İngiltərə ilə "Böyük Oyunun" bir hissəsinə çevrildi. Bu, XIX əsrin ikinci yarısında Asiya qitəsindəki iki böyük imperiya, yəni Rusiya və İngiltərənin, bir-birlərinin təsir dairələrini kəskin şəkildə rəqabətə çevirməsi ilə bağlı idi. İngiltərə, Hindistanı qorumaq və bu bölgədəki strategiyasını saxlamaq üçün Rusiyanın təsirini minimuma endirməyə çalışırdı. Buna qarşı, Rusiyanın hədəfi isə Orta Asiya və Əfqanıstanda daha da möhkəmlənmək və Hindistana yaxınlaşmaq idi.

Bu mübarizələr, dünya gücləri arasında geosiyasi sərhədlərin formalaşmasına və yeni güc mərkəzlərinin yaranmasına səbəb oldu. Müstəmləkəçilik və regional hegemonluq uğrunda olan bu mübarizələr, XIX əsrin sonlarında beynəlxalq münasibətlərin daha da mürəkkəbləşməsinə gətirib çıxardı. Həm Avropa, həm də Asiya gücləri arasındakı rəqabət, dünya siyasətinin əsas təməl daşı oldu və 20-ci əsrin başlanğıcında, müharibə və böyük münaqişələrə yol açacaq olan qarşıdurmaların zəminini hazırladı.

İkinci İngilis-Əfqan müharibəsi (1878-1880), 19-cu əsrin sonlarında İngiltərə və Rusiya arasındakı "Böyük Oyun"un əhəmiyyətli bir hissəsinə çevrildi. Bu dövrdə, Hindistana yaxınlıq məsələsi və hər iki gücün bölgədəki nüfuzunu qorumaq istəyi, Cənubi Asiyanın strateji əhəmiyyətini artırdı. Bu müharibənin başlanmasının bir neçə əsas səbəbi vardı: İngiltərə, Rusiyanın Hindistana doğru genişlənməsindən narahat idi, və Əfqanıstan da bu genişlənmənin qarşısını almaq üçün mühüm bir strateji məkana çevrilmişdi.

İkinci İngilis-Əfqan müharibəsi, Rusiya və İngiltərə arasında baş verən birbaşa münaqişə olmasa da, hər iki güc Əfqanıstanda üstünlük əldə etmək üçün mübarizə aparırdı. Rusiya, 1878-ci ildə

Hindistana yaxın ərazilərdə daha da möhkəmlənmək üçün Əfqanıstanla diplomatik münasibətlər qurmağa başladı. İngiltərə isə, Hindistanın təhlükəsizliyini qorumaq və Rusiyanın Cənubi Asiyada nüfuzunu artıra biləcəyi ehtimalını qarşısını almaq üçün daha sərt tədbirlər görməyə başladı.

Əfqanıstan hökmdarı Şir Ali Xanın 1878-ci ildə Rusiyadan gələn diplomatik nümayəndə ilə əlaqələr qurması, İngiltərənin ciddi narazılığına səbəb oldu. Bu, İngiltərənin Hindistanı qorumaq məqsədini güdürkən, bölgədəki hakimiyyətin başqa bir güc tərəfindən əldən alınmasına imkan verməməsi kimi qiymətləndirildi. İngilislər, Əfqanıstan hökmdarına birbaşa xəbərdarlıq etməyə başladılar və diplomatik danışıqlar nəticəsiz qaldı. Bunun ardınca, İngiltərə Əfqanıstana qarşı müharibə açmaq qərarına gəldi. 1878-ci ilin dekabrında, İngiltərə Əfqanıstana daxil oldu və İkinci İngilis-Əfqan müharibəsi başladı.

Müharibənin gedişi, Qandamak müqaviləsinin imzalanması ilə nəticələndi. Bu müqavilə, 26 may 1879-cu ildə imzalandı və müharibənin sona çatmasına səbəb oldu. Qandamak müqaviləsinə əsasən, Şir Ali Xan hökmdar olaraq Əfqanıstandan çıxarıldı və yerinə İngiltərənin təyin etdiyi bir hökmdar, Yaqub Xan, taxta çıxdı. İngiltərə, Əfqanıstanın xarici siyasətini tam şəkildə nəzarətə götürərək, Rusiya ilə olan əlaqələrinə qarşı sərt bir siyasi xətt izlədi. Bundan əlavə, Əfqanıstanın İngiltərə ilə olan sərhəd bölgələrinə çox sayda İngilis hərbi qüvvələri yerləşdirildi və bu, bölgədəki İngiltərə nüfuzunu daha da möhkəmləndirdi.

Qandamak müqaviləsinin imzalanmasından sonra, İngilislər, ölkədəki vəziyyəti idarə etmək məqsədilə, mərkəzi hökuməti İngilislərin təyin etdiyi Yaqub Xan vasitəsilə formalaşdırmağa çalışdılar. Bununla belə, Yaqub Xan hökmdar olaraq öz xalqı tərəfindən sevilmirdi və ona qarşı etirazlar artmağa başladı. 1879-cu ilin sonunda, İngilis hakimiyyətinə qarşı Əfqanıstanda geniş miqyaslı xalq üsyanı başladı. Əfqan xalqı, xüsusən də yerli əhalinin bəzi sektoru, öz müstəqilliklərini itirməmək və xarici təsirə qarşı mübarizə aparmaq istəyirdilər. Üsyan, həmçinin Yaqub Xanın rəhbərliyinə qarşı bir qiyam olaraq qəbul olundu. Bunun nəticəsində, Yaqub Xan 1880-ci ildə taxtdan endi və sürgünə göndərildi.

İngilislərin bu müharibə və üsyanla başa çatmalarına baxmayaraq, İngiltərənin müvəffəqiyyətləri müvəqqəti oldu. Əfqanıstan hökümətində ciddi dəyişikliklər oldu, və nəticədə, çoxmillətli bir mərkəzi hökumət yaradıldı. İngilislər, bölgədəki hakimiyyəti və əraziləri idarə etmək məqsədilə bir çox dəyişikliklər etdi, ancaq onların təsiri də yalnız müəyyən bir müddətə qədər davam etdi.

Bu dövr, həmçinin İngiltərənin Hindistana olan yaxınlığını qorumağa davam etməsi və Rusiyanın Cənubi Asiyadakı genişlənmə səylərinə qarşı mübarizə aparması baxımından əhəmiyyətli oldu. Bu müharibənin və Qandamak müqaviləsinin imzalanması, regionda İngiltərənin dominantlıq mövqeyini gücləndirdi, ancaq uzun müddətli və davamlı sülhün təmin edilməsi mümkün olmadı. Üsyanlar və etirazlar, Əfqanıstanda daha sonra da davam etdi və bu mübarizə, regionda uzun müddət davam edən qeyri-sabitlik və dəyişkən geopolitik vəziyyətin təməlini qoydu.

XIX əsrin sonları, dünyanın müstəmləkələrə bölünməsi uğrunda gedən mübarizənin şiddətləndiyi dövrə təsadüf edir. Müstəmləkə imperiyalarının güclənməsi və yeni ərazilərin ələ keçirilməsi ilə əlaqədar, dünya siyasətindəki böyük dəyişikliklər, xüsusilə Uzaq Şərq, Asiya, Afrika və Avropada özünü daha çox göstərirdi. Bu dövrün əlamətdar xüsusiyyətlərindən biri, Yaponiyanın artan hərbi və iqtisadi gücü, həmçinin dünyanın ən iri müstəmləkə qüvvələrindən biri olan İngiltərənin genişlənməsi ilə əlaqədar təcrübələrdir. Bütün bunlar, həmçinin əsas rəqabətlərin və yeni mübarizələrin meydana gəlməsinə gətirib çıxardı.

Yaponiyanın artan təsiri, XIX əsrin sonlarına doğru Uzaq Şərqdə ciddi bir geopolitik dəyişiklik gətirdi. Yaponiyanın irticası, öz ərazisini genişləndirmək və beynəlxalq aləmdə gücünü artırmaq məqsədi güdürdü. Yaponiyanın yüksəlməsi, xüsusilə 1894-1895-ci illərdəki Çin-Yapon müharibəsi ilə özünü göstərdi. Bu müharibə, Yaponiyanın şərq Asiyasında artan gücünü nümayiş etdirərək, Çin üzərindəki təsirini artırdı. Yaponiyanın hərbi gücünün artması, həmçinin digər Avropa dövlətlərinin bu bölgəyə olan maraqlarını daha da gücləndirdi və Uzaq Şərqdəki iqtisadi və strateji mövqelər üzərində rəqabət artdı.

Bu dövrün başqa mühüm hadisələrindən biri Transsibir dəmir yolunun tikintisi idi. Transsibir dəmir yolunun çəkilməsi, Rusiya İmperiyasının uzaq şərqə doğru genişlənməsi və Asiyada strateji mövqelərini möhkəmləndirmək məqsədini güdürdü. Bu layihə, Rusiyanın Cənubi Asiyada və Uzaq Şərqdə daha güclü bir mövqe əldə etməsinə şərait yaratdı. Dəmir yolunun tamamlanması, Rusiya ilə Çinin sərhəd bölgələrində və Çinin şərq sahillərində daha çox hərbi və iqtisadi mövqelərin əldə edilməsinə imkan verdi. Bu inkişaf, həmçinin Qərb dövlətlərinin, xüsusilə İngiltərə və Fransa kimi güclərin, Asiyadakı rəqabətini daha da gücləndirdi.

Fransa, XIX əsrin 80-ci illərində Hind-Çin bölgəsində ərazisini genişləndirərək yeni müstəmləkələr ələ keçirdi. Fransanın Hind-Çini zəbt etməsi, bu regionda Fransa ilə digər Avropa gücləri arasında qarşıdurmalara səbəb oldu. 1885-ci ildə imzalanan Fransa-Çin müqaviləsi, Fransanın Hind-Çindəki təsirini qanuniləşdirdi və bu bölgədəki Fransız koloniyalarının ərazisini genişləndirdi. Fransanın Hind-Çindəki genişlənməsi, İngiltərə ilə olan rəqabəti daha da kəskinləşdirdi, çünki İngiltərə Hindistan üzərindəki hökmranlığını qorumağa çalışırdı və Fransa ilə bu mübarizə dünya siyasətində əhəmiyyətli yer tutdu.

İngiltərə, 19-cu əsrin sonlarına doğru Cənubi Asiyada, xüsusən də Yuxarı Birmanı zəbt edərək, Hindistanla olan əlaqələrini daha da gücləndirdi. Yuxarı Birmanın İngiltərə tərəfindən işğalı, həm də Fransanın Hind-Çindəki genişlənməsi ilə müqayisədə strateji bir önəm kəsb edirdi. İngiltərə, Hindistanla birbaşa əlaqəsini qorumağa çalışarkən, həm də Rusiyanın və Fransanın Asiyadakı artan təsirinə qarşı öz mövqeyini gücləndirməyə çalışdı.

İngiltərənin Misiri işğal etməsi, onun Afrika və Orta Şərqdəki təsirini artırmaq məqsədini güdürdü. 1882-ci ildə Misirin İngiltərə tərəfindən işğalı, Böyük Britaniyanın Afrika və Yaxın Şərqdəki nüfuzunu qorumağa yönəlik bir hərəkət idi. Misir, həmçinin Suez kanalının nəzarəti baxımından strateji əhəmiyyət kəsb edirdi, çünki bu kanal, Asiya və Avropa arasında ticarət yollarının ən vacib keçid nöqtəsi idi. Bu işğal, İngiltərənin Misir üzərindəki hökmranlığını təmin edərkən, digər Avropa güclərinin, xüsusilə Fransanın və Almaniyanın bu bölgəyə olan maraqlarını artırdı.

Afrikada vəziyyət də çox mürəkkəb idi. Almaniyanın müstəmləkə işğalları, bu dövrün əlamətdar hadisələrindən birini təşkil edirdi. 1880-ci illərin sonlarında Almaniya, Şərqi Afrikada və digər Afrikada müstəmləkələr qurmaq məqsədini güdürdü. Bu, həm də İngiltərə ilə Almaniya arasında Afrikadakı rəqabəti kəskinləşdirdi. İngiltərə, Afrikadakı nüfuzunu qorumağa çalışarkən, Almaniya da öz koloniyalarını yaratmaq və Afrikada artan mövqeyini təsdiqləmək istəyirdi.

Berlin Konfransı (1884-1885), Afrika müstəmləkələrinin bölüşdürülməsi məsələsini müzakirə etmək üçün Avropa dövlətlərinin toplandığı bir hadisə oldu. Konfrans, Avropa dövlətlərinin Afrika torpaqlarını qanuni şəkildə bölüşdürməsini təmin edən bir vasitə oldu və burada yalnız Avropa güclərinin maraqları nəzərə alındı. Berlindəki bu görüş, Afrika xalqlarının hüquqları və maraqları nəzərə alınmadan, yalnız Avropanın işğalçı siyasətlərinə xidmət edirdi. Bu, Afrikadakı sərhədlərin müəyyənləşdirilməsi və kolonial hökmranlığın genişlənməsi baxımından mühüm bir an idi.

Afrikada və Asiyada müstəmləkələrin bölüşdürülməsi və genişlənməsi, dünya siyasətində bir çox dövlətlər arasında gərginliklərə, müharibələrə və siyasi çəkişmələrə səbəb oldu. Bu dövr, eyni zamanda, dünyanın resurslarına və ticarət yollarına sahib olmaq üçün güclü müstəmləkə gücləri arasında rəqabət dövrünü əks etdirir. Bu rəqabət yalnız birbaşa müharibələrə gətirmədi, həm də diplomatik danışıqlara və qarşılıqlı etimadsızlığa səbəb oldu. Bu vəziyyət, Avropanın Afrikadakı və Asiyadakı kolonial hərəkətlərinin necə təkbaşına bir dünya sisteminin formalaşmasına təsir etdiyini göstərir.

Kafedra: **«Beynəlxalq münasibətlər və turizm»**

Fənn: **«Beynəlxalq münasibətlər tarixi» (I dövr)**

Mövzu: **«XIX əsrin sonlarında Rusiyanın Uzaq Şərq siyasəti»**

XIX əsrin sonları, Uzaq Şərqdəki beynəlxalq münasibətlər və regionun geopolitik vəziyyətində böyük dəyişikliklər və gərginliklər dövrünə təsadüf edir. Bu dövrün ən əhəmiyyətli hadisələrindən biri, Yaponiyanın artan gücü və Uzaq Şərqdəki təsirinin genişlənməsi idi. Bu zaman, Rusiya, İngiltərə, ABŞ və digər Avropa dövlətləri, Uzaq Şərqdəki öz maraqlarını qorumağa və genişləndirməyə çalışırdılar, bu da regionda ciddi diplomatik və hərbi rəqabətə gətirib çıxardı. Rusiyanın regiondakı mövqeyi də xüsusilə Çindən və Yaponiyadan gələn təzyiqlərlə mürəkkəbləşmişdi.

XIX əsrin 90-cı illəri, Çin ilə Yaponiyanın arasında baş verən müharibə ilə səciyyələnirdi. 1894-1895-ci illərdəki Yapon-Çin müharibəsi, Uzaq Şərqdəki güc balansını dəyişdirdi və bu müharibənin nəticələri, Yaponiyanın yüksələn gücünü və Çin üzərindəki təsirini göstərdi. Yaponiyanın müharibəyə qatılmasının əsas səbəblərindən biri, Çin üzərindəki hegemonluğunu qazanmaq və Koreya yarımadasında öz təsirini artırmaq idi. Koreya, həm Çinin, həm də Yaponiyanın maraqlarına daxil olan bir bölgə idi və bu regionun nəzarəti, hər iki ölkənin təhlükəsizlik və iqtisadi maraqlarını təmin etmək baxımından son dərəcə vacib idi.

Yapon-Çin müharibəsi, Rusiya üçün də böyük əhəmiyyət kəsb edirdi. Rusiya, həm iqtisadi, həm də strateji baxımdan Uzaq Şərqə xüsusi maraq göstərirdi. Xüsusilə, Mançuriya və Koreya kimi ərazilər, Rusiyanın Asiya ilə əlaqələrinin gücləndirilməsi və Transsibir dəmir yolunun inkişafı ilə birbaşa əlaqələndirilirdi. Rusiya, həmçinin Çin ilə olan sərhədlərini qorumağa çalışırdı və Yaponiyanın Çinin üzərindəki üstünlüyünü qəbul etməmək istəyirdi. Lakin bu müharibənin sonunda Yaponiyanın qələbəsi, Rusiya üçün çox ciddi nəticələr doğurdu. Çin üzərindəki

hegemonluğunu itirən Çin, həmçinin Mançuriya və Koreya kimi strateji ərazilərdə Yaponiyanın təsirini qəbul etməli oldu.

Yapon-Çin müharibəsinin sonunda imzalanan Simonoseks Sülh Müqaviləsi, müharibənin yekunu olaraq Yaponiyanın Çindən əldə etdiyi böyük ərazilər və müstəqillik verdi. Bu müqavilə, Koreyanın müstəqilliyini tanıyan və Mançuriyanın və Tayvanın Yaponiyaya verilməsini təmin edən bir sənəd idi. Bu müqavilə, həmçinin Rusiyanın, İngiltərənin və digər böyük dövlətlərin Çinə olan münasibətlərində böyük dəyişikliklərə yol açdı. Yaponiyanın qələbəsi, onu Uzaq Şərqdəki ən güclü dövlətlərdən biri halına gətirdi və Çin üzərindəki təsirini genişləndirdi.

Rusiya, Simonoseks Sülh Müqaviləsi ilə əldə olunan nəticələri qəbul etmək məcburiyyətində qaldı, amma bu hadisə, Rusiya üçün həm diplomatik, həm də hərbi baxımdan bir dönüm nöqtəsi oldu. Rusiya, Çindəki və Uzaq Şərqdəki mövqeyini qorumağa çalışarkən, bu müharibə, Rusiya-Yaponiya müharibəsinin 1904-1905-ci illərdə baş verəcək mübarizənin əsasını hazırladı. Bu müharibə, Rusiyanın Uzaq Şərqdəki təsirini qorumaq və genişləndirmək üçün Yaponiyaya qarşı mübarizə aparmağa məcbur oldu.

Yapon-Çin müharibəsi, Rusiya üçün əhəmiyyətli dərslər aldı. Bir tərəfdən, Rusiya özünün Uzaq Şərqdəki yerini qorumağa çalışarkən, digər tərəfdən, Çinin zəifləməsi və Yaponiyanın güclənməsi regiondakı geopolitik balansı dəyişdirdi. Rusiya, həmçinin Yaponiyanın artan gücünü və regionda təsirini təhdid olaraq görməyə başladı. Bu, sonrakı illərdəki beynəlxalq münasibətlərdə və müharibələrdə Rusiya üçün əsas amil oldu.

Rusiya və digər böyük dövlətlərin Uzaq Şərqdəki siyasətləri, yalnız birbaşa müharibələr və müqavilələrlə deyil, həm də diplomatik və strateji hərəkətlərlə müəyyən edildiyi üçün bu dövr, dünya tarixində mühüm yer tutur. Rusiya, Simonoseks Sülh Müqaviləsinin imzalanmasından sonra regionda daha da güclənməyə və öz maraqlarını müdafiə etməyə çalışdı. Lakin bu, həm də Yaponiyanın artan gücünün və Asiyadakı nüfuzunun qarşısında durmaq üçün Rusiyanın müharibə hazırlığını da göstərdi.

Bu dövrün diplomatik rəqabəti, həmçinin beynəlxalq münasibətlərin necə dəyişdiyini və regiondakı güc balansının necə təsirləndiyini əks etdirir. Yapon-Çin müharibəsi və Simonoseks müqaviləsi, Uzaq Şərqdəki güc oyununu əhəmiyyətli dərəcədə dəyişdi və bu, yalnız Rusiya üçün deyil, bütün dünyadakı böyük dövlətlər üçün yeni müharibə strategiyalarının formalaşmasına səbəb oldu.

XIX əsrin sonları, Uzaq Şərqdə çox mühüm hadisələrlə zəngin bir dövr idi. Bu dövrün ən əhəmiyyətli hadisələrindən biri, Yapon-Çin müharibəsidir (1894-1895). Bu müharibə yalnız Çin və Yaponiyanın arasında baş verməklə qalmadı, həm də regiondakı geopolitik vəziyyəti köklü şəkildə dəyişdirdi. Müharibənin nəticələri, yalnız Çinin daxilindəki siyasi və ərazi dəyişiklikləri ilə bitmədi, həm də Rusiya, İngiltərə və digər Avropa dövlətləri ilə Yaponiyanın arasındakı münasibətlərə ciddi təsir göstərdi. Yapon-Çin müharibəsinin beynəlxalq nəticələri, xüsusən də

Koreya və Mançuriya üzərindəki mübarizə və bu regiondakı qüvvə balansının dəyişməsi baxımından çox vacibdir. Bu müharibə, həmçinin Yaponiyanın yeni bir güc olaraq meydana çıxması ilə Uzaq Şərqdəki böyük dövlətlərin münasibətlərinə yeni bir dinamik gətirdi.

Yapon-Çin müharibəsi, əsasən Koreya üzərindəki nəzarət uğrunda baş verirdi. Koreya, həm Çin, həm də Yaponiyanın maraq dairəsində olan strateji bir ərazi idi. Çin, Koreyanı öz tərkibində bir feodal dövlət olaraq saxlamağa çalışırdı, amma Yaponiyanın artan gücü və genişlənən iqtisadi maraqları, Koreyada öz təsirini artırmağı zəruri edirdi. Koreya, həm Yaponiyanın, həm də Çinin təhlükəsizlik maraqları baxımından çox əhəmiyyətli idi. Bu müharibə nəticəsində Yaponya Çin üzərindəki hegemonluğunu təsdiqlədi və Koreya üzərində öz nüfuzunu daha da gücləndirdi.

Müharibənin sonunda, 1895-ci ildə Simonoseks Sülh Müqaviləsi imzalanaraq, Yaponiyanın Koreya üzərindəki üstünlüyü rəsmən tanındı və Koreya, Yaponiyanın tam nəzarəti altına girməyə başladı. Koreya, 1910-cu ildə Yaponiyanın rəsmi ilhaqı ilə Yaponiyanın bir hissəsinə çevrildi. Bu ilhaq, həm Çin, həm də Rusiya üçün çox ciddi bir zərbə idi. Çin, Koreyanın itirilməsi ilə yalnız bir strateji ərazisini deyil, həm də beynəlxalq gücünü və təsirini itirdi. Koreyanın Yaponiyaya ilhaqı, həm də regionda güc balansını dəyişdirdi. Yaponiyanın yeni gücü, Rusiya və digər Avropa dövlətləri üçün ciddi narahatlığa səbəb oldu, çünki Yaponiyanın Asiya boyunca genişlənməsi, Avropanın və xüsusən də Rusiyanın Asiyadakı maraqlarını təhdid edirdi.

Rusiya, Koreya üzərindəki hegemonluğunu və təsirini qorumağa çalışırdı və Yaponiyanın Koreya üzərindəki tam nəzarətini qəbul etmək istəmirdi. Bununla yanaşı, Rusiya, özünün Uzaq Şərqdəki gücünü və təsirini qorumağa çalışırdı. Yaponiyanın Koreyada qazandığı üstünlük, həmçinin Mançuriya və digər strateji ərazilərdəki gələcək rəqabətlər üçün zəmin hazırladı. Koreyanın Yaponiyaya ilhaqı, həm də Rusiya və Yaponiyanı arasında gələcək müharibələrə səbəb olacaq bir növ təkan verdi.

Yapon-Çin müharibəsi və Koreyanın Yaponiyaya ilhaqı, həmçinin Rusiyanın Uzaq Şərq siyasətində ciddi bir dönüm nöqtəsi oldu. Rusiya, Koreyanın Yaponiyaya verilməsini qəbul etdikdən sonra, öz mövqeyini qorumağa çalışsa da, Yaponiyanın artan gücü qarşısında çətinliklərlə üzləşdi. Yaponiyanın Koreyada və Mançuriyada təsirini artırması, Rusiya üçün bir təhdid yaradırdı və bu, Rusiya-Yaponiya müharibəsinin (1904-1905) baş verməsinə gətirib çıxardı.

Bununla yanaşı, Yapon-Çin müharibəsinin beynəlxalq nəticələri yalnız Rusiya ilə bağlı deyil, həm də Avropa dövlətləri ilə əlaqədar idi. Çin, böyük dövlətlərin təsirində olan zəif bir dövlət olaraq qalmağa davam etdi, lakin Yaponiyanın artan gücü, Çinin Avropa güclərinin təsiri altındakı rolunu azaldırdı. Çin, müharibə sonrasında Yaponiyaya verilən Mançuriya və Tayvan kimi əraziləri itirdi, lakin Çin hələ də Asiya qitəsindəki ən böyük və ən güclü dövlətlərdən biri olmağa davam edirdi.

Yaponiyanın Koreya üzərindəki nəzarəti, yalnız Asiya regionu üçün deyil, eyni zamanda dünya siyasəti üçün böyük əhəmiyyət kəsb edirdi. Bu dəyişikliklər, xüsusən də Asiya qitəsindəki digər güclərin, məsələn, Rusiya və İngiltərənin, Yaponiyanın təsirini artırmaq və öz mövqelərini qorumaq üçün yeni diplomatik və hərbi yanaşmalar inkişaf etdirmələrinə səbəb oldu. Koreya,

Yaponiyanın ilhakından sonra, həm regional, həm də qlobal geopolitikada mühüm bir rol oynamağa başladı.

Son olaraq, Yapon-Çin müharibəsinin beynəlxalq nəticələri, həm də Yaponiyanın yüksələn gücünü və Asiyada yeni bir hegemon kimi mövqeyini təsdiqlədi. Yaponiyanın Koreya üzərindəki tam nəzarəti, Asiya qitəsində güc balansını dəyişdirərək, gələcək müharibələrə və siyasi münasibətlərə təsir etdi. Bu, yalnız Rusiya, Çin və Yaponiyanın münasibətlərini deyil, həm də ümumilikdə dünya siyasətini, xüsusilə Uzaq Şərqdəki güc mübarizəsini dərinləşdirdi.

XIX əsrin sonlarında, xüsusən 1890-cı illərin əvvəllərində, Rusiyanın Uzaq Şərqdəki siyasəti daha da aktivləşdi. Bu dövrdə Rusiya, həm Yaponiyanın artan gücünə qarşı öz təsirini qorumaq, həm də Asiya qitəsindəki strateji mövqeyini möhkəmləndirmək məqsədilə bir sıra diplomatik və iqtisadi addımlar atdı. Rusiya, həmçinin Çinin zəifləmiş vəziyyətindən istifadə edərək, bu ölkə ilə yaxınlaşmağa və öz təsir dairəsini genişləndirməyə çalışdı. Rusiya-Çin münasibətləri, bu dövrdə həm iqtisadi, həm də hərbi sahələrdə dərinləşdi.

1896-cı ildə, Rusiya və Çin arasında mühüm bir müttəfiqlıq müqaviləsi imzalandı. Bu müqavilə, əsasən Yaponiyaya qarşı birgə bir hərbi müttəfiqlik qurulması məqsədini daşıyırdı. Yaponiyanın Asiya qitəsindəki gücünün artması, xüsusilə Çin üzərindəki hegemonluq arzusu, Rusiya və Çin arasında daha sıx bir əməkdaşlıq qurulmasına səbəb oldu. Rusiya, Çinin sabitliyini qorumağa və Yaponiyanın təzyiqlərinə qarşı onu dəstəkləməyə razı oldu. Eyni zamanda, Rusiya da Çinlə bu müqavilə vasitəsilə öz mövqeyini möhkəmlətməyi hədəfləyirdi. Bu müttəfiqlıq, təkcə hərbi birləşmə deyil, həm də iqtisadi sahələrdə daha geniş əməkdaşlıq üçün zəmin hazırladı.

Rusiya-Çin münasibətlərinin inkişafı, xüsusən də iqtisadi sahədə böyük bir addım olaraq Rusiya-Çin birgə bankının yaradılmasına gətirib çıxardı. Bu bank, iki ölkə arasında maliyyə əlaqələrinin inkişafını və ticarət əlaqələrinin möhkəmlənməsini təmin edirdi. Həmçinin, Çinin iqtisadi sisteminə Rusiya kapitalının daxil olması, bu ölkənin inkişafına müəyyən təsir göstərdi. Birgə bankın təsisi, iki ölkə arasında iqtisadi münasibətlərin təkcə dövlət səviyyəsində deyil, həm də kommersiya sahəsində də gücləndiyini göstərirdi. Bununla yanaşı, bu addım, Rusiyanın Uzaq Şərqdəki təsirini daha da artırmağa və Çindəki iqtisadi resurslardan faydalanmağa imkan verdi.

1896-cı ilin iyun ayında imzalanan Rusiya-Çin müttəfiqlıq müqaviləsi, həmçinin Şərqi Çin Dəmir Yolu məsələsini gündəmə gətirdi. Bu dövrdə, Rusiya, Çinin daxili ərazilərindəki strateji nəqliyyat layihələrinə müdaxilə etməyə başladı. Şərqi Çin Dəmir Yolu, Rusiyanın Mançuriyadakı təsirini genişləndirməyə xidmət edirdi. Bu layihə, həm də Rusiya ilə Çin arasında ticarət yollarını açmaq, iqtisadi əlaqələri daha da möhkəmləndirmək və Çindən Rusiya ərazilərinə iqtisadi əlaqələri asanlaşdırmaq məqsədini daşıyırdı. Rusiya, bu dəmir yolu layihəsi vasitəsilə həm öz iqtisadiyyatını gücləndirir, həm də Yaponiyanın bu regionda artan təsirinə qarşı öz strateji üstünlüyünü qoruyurdu.

Rusiya-Çin müttəfiqliğının artan təsirinə baxmayaraq, bu dövrdə Rusiya və Yaponiyanın münasibətləri daha da gərginləşdi. Yaponiyanın Asiyada artan gücü və xüsusən Koreya ilə bağlı maraqları, Rusiya ilə arasında ciddi mübahisələrə səbəb oldu. Yaponlar, Koreyanı öz təsir sahəsində görürdülər və Rusiya da, Koreya üzərində öz təsirini qorumağa çalışırdı. Bu ziddiyyətlər, yalnız diplomatik gərginliklərə deyil, həm də hərbi münaqişələrə doğru bir gedişat yaratdı. Yaponiyanın Mançuriya və Koreyada artan hərbi mövcudluğu, Rusiya tərəfindən təhdid kimi qiymətləndirildi və bu vəziyyət, 1904-1905-ci illərdəki Rusiya-Yaponiya müharibəsinin təməlini qoydu.

Rusiya-Yaponiya ziddiyyətləri, yalnız Koreya məsələsi ilə məhdudlaşmırdı. Yaponiyanın Yaxın Şərqə doğru artan maraqları, həm də Rusiyanın Uzaq Şərqdəki hegemonluğunu təhdid edirdi. Bu səbəbdən, Rusiya da, Yaponiyanın təsirini balanslaşdırmağa və Uzaq Şərqdəki mövqeyini qorumağa çalışırdı. Həm Çin, həm də Koreya üzərindəki təsir, bu iki dövlətin Rusiyanın regional siyasətindəki strateji önəmini artırırdı. Rusiya, Çinə iqtisadi və hərbi dəstək verərək, Yaponiyanı əngəlləməyə çalışırdı, amma bu strategiya, Rusiya və Yaponiyanın qarşıdurmasına səbəb oldu.

Nəticə etibarilə, XIX əsrin sonlarında Rusiya, Uzaq Şərqdə Çinlə münasibətlərini gücləndirərək, Yaponiyanın artan təsirinə qarşı mübarizə aparmağa çalışırdı. Rusiya-Çin müttəfiqliği və iqtisadi əməkdaşlıq, Rusiya üçün strateji üstünlüklər yaratmağa, eyni zamanda Yaponiyanın regiondakı təsirini məhdudlaşdırmağa xidmət edirdi. Lakin bu diplomatik yaxınlıq, Yaponiyanın Rusiyanın regional üstünlüyünə qarşı artan həyəcanını da gücləndirdi və nəticədə, bu ziddiyyətlər, iki güc arasında böyük bir müharibəyə səbəb oldu.

Kafedra: **«Beynəlxalq münasibətlər və turizm»**

Fənn: **«Beynəlxalq münasibətlər tarixi» (I dövr)**

Mövzu: **«XIX əsrin sonlarında ABŞ-ın xarici siyasəti»**

XIX əsrin sonlarına doğru ABŞ, xüsusilə sənaye inqilabının təsiri ilə sürətli bir iqtisadi inkişaf mərhələsinə daxil oldu. Bu dövrdə ölkə yalnız daxili inkişafla məşğul olmayıb, həm də xarici siyasətini aktivləşdirməyə başlamışdır. ABŞ-ın xarici siyasətinin əsas xüsusiyyətlərindən biri, ölkənin iqtisadi potensialının artırılması və dünya səhnəsində daha güclü bir mövqe qazanması üçün genişlənmə siyasətinə yönəlmiş olmasıdır. Bu inkişaf, həm daxili iqtisadi qüvvələrin, həm də dünya miqyasında artan strateji maraqların nəticəsi idi.

Xarici siyasətinin əsasında ABŞ-ın müstəqil və güclü bir dövlət olaraq öz mövqeyini gücləndirmək arzusu dururdu. Bu dövrdə, xüsusilə ABŞ-ın Asiya və Sakit okean bölgələrinə olan marağı artmağa başladı. Bu maraq, təkcə iqtisadi səbəblərlə deyil, həm də hərbi və siyasi səbəblərlə bağlı idi. ABŞ, dünya gücü olma yolunda iqtisadi inkişafını qorumaq və genişlənmək üçün yeni bazarların açılması və yeni strateji ərazilərin əldə edilməsi məqsədini güdürdü.

Havay adaları və Samoanın ABŞ tərəfindən işğalı, bu genişlənmə siyasətinin konkret nümunələrindəndir. ABŞ, 1893-cü ildə Havay adalarında baş verən siyasi dəyişikliklərə müdaxilə edərək, yerli hökuməti devirdi və adaların üzərində öz nəzarətini qurdu. Bu addım, təkcə coğrafi ərazi genişlənməsi ilə bağlı deyil, həm də Sakit okean bölgəsindəki strateji mövqeni möhkəmləndirmək məqsədini daşıyırdı. ABŞ, Havay adalarını strateji baxımdan mühüm bir yer kimi görür, bu adaların Sakit okeanda hərbi və iqtisadi maraqlarına xidmət edəcəyini nəzərə alaraq, onları öz təsir dairəsinə daxil etmək istəyirdi. 1898-ci ildə isə, ABŞ Havay adalarını rəsmi olaraq işğal edib və nəticədə bu adalar 1959-cu ilə qədər ABŞ-ın bir əyaləti olaraq qaldı.

Bundan əlavə, Samoan adaları da ABŞ-ın genişlənmə siyasətinin hədəfi oldu. 1878-ci ildə ABŞ, Samoa ilə birləşdirilmiş bir müqavilə imzalayaraq, burada bir hərbi bazanın qurulmasına icazə aldı. Sonradan, 1899-cu ildə ABŞ və Almaniya arasında Samoan adaları üzərindəki təsir sahələrini bölüşdürən bir anlaşma imzalandı və ABŞ bu adaların şərq hissəsini öz nəzarətinə aldı. Bu hadisə, ABŞ-ın Sakit okeanda gücünü artırma məqsədini güdürdü. ABŞ, bu regionda həm iqtisadi əlaqələrini inkişaf etdirmək, həm də Yaponiyanın artan təsirini izləmək istəyirdi.

Xarici siyasətdə bir digər mühüm addım isə Panamerikanizm ideyasının inkişafı idi. Panamerikanizm, xüsusilə ABŞ tərəfindən Cənubi və Mərkəzi Amerikanın ölkələri ilə siyasi və iqtisadi əlaqələri gücləndirmək məqsədini güdən bir yanaşma idi. Bu ideya, ABŞ-ın Qərbi Yarımkadan uzaqlaşmayan və bu bölgədəki ölkələrlə sıx əməkdaşlıqda olan bir regional güc olmasını hədəfləyirdi. Panamerikanizm, yalnız iqtisadi əlaqələrin möhkəmləndirilməsini deyil, həm də ABŞ-ın bu regionda siyasi və hərbi nüfuzunun artmasını nəzərdə tuturdu.

Bu ideyanın inkişafında ABŞ, 1889-cu ildə keçirilən Panamerika Konqresini təşkil etdi. Burada, Latin Amerika ölkələri ilə iqtisadi əməkdaşlıq və qarşılıqlı yardımlaşma məsələləri müzakirə edildi. ABŞ, bu vasitə ilə Cənubi Amerikanın ölkələri ilə əlaqələrini dərinləşdirməyi və xüsusilə Rusiya və Avropa dövlətlərinin bu regiondakı təsirini zəiflətməyi hədəfləyirdi. ABŞ, həmçinin, bu ölkələrin iqtisadi inkişafını dəstəkləyərək, onları daha çox öz bazarlarına asılı etməyi düşünürdü. Bu siyasət, eyni zamanda, ABŞ-ın dünya miqyasında nüfuzunun artmasına və bu ölkələrin daxili məsələlərinə müdaxilə etməyə hazır olduğuna dair mesaj verirdi.

Panamerikanizm, xüsusilə ABŞ-ın öz təhlükəsizliyini qorumaq və digər güclərin bu regionda nüfuz qazanmasının qarşısını almaq istəyindən qaynaqlanırdı. Bu ideya, ABŞ-ın "Monroe doktrinası" ilə sıx bağlı idi. Monroe doktrinası, 1823-cü ildə ABŞ tərəfindən qəbul edilmiş və Latın Amerikası ölkələrinə Avropanın müdaxiləsinin qarşısını almağa yönəlmiş bir xarici siyasət doktrinası idi. XIX əsrin sonlarına doğru, bu doktrinanın tətbiqi daha da genişləndi və ABŞ, bölgə ölkələrində öz təsirini artırmaq üçün daha fəal olmağa başladı.

Nəticə olaraq, XIX əsrin sonlarında ABŞ-ın xarici siyasətindəki əsas xüsusiyyətlərdən biri genişlənmə siyasətinin güclənməsi oldu. Havay və Samoan adalarına hərbi müdaxilə, Panamerikanizm və digər beynəlxalq addımlar, ABŞ-ın dünya səhnəsində güclü bir oyunçu olmağa yönəlmiş strateji siyasətini göstərirdi. Bu dövrdə ABŞ, yalnız öz sərhədlərini genişləndirməklə qalmadı, həm də öz təsir dairəsini qlobal miqyasda genişləndirmək üçün fəal bir şəkildə çalışdı. Bu tədbirlər, ABŞ-ın gələcəkdə dünya siyasətində daha böyük bir rol oynamağa başladığının xəbərdarlığı idi.

XIX əsrin sonlarında ABŞ, dünya siyasətində daha güclü və fəal bir oyunçu olmağa başladı. Bu dövrdə, xüsusilə Latin Amerika və Karib hövzəsindəki ölkələrdə ABŞ-ın maraqları artdı və nəticədə ABŞ-ın xarici siyasəti, genişlənmə və regional nüfuzun artırılması məqsədini güdürdü. ABŞ-ın Mərkəzi Amerika, Kuba və Panama kimi strateji ərazilərə olan maraqları, həm də dünya gücü olma yolunda önəmli addımlar atmasına səbəb oldu. Bu dövrdə ABŞ-ın xarici siyasətindəki

əsas hədəf, Avropa güclərinin Qərbi Yarımkadan müdaxiləsinin qarşısını almaq, ABŞ-ın öz təsirini bu regionda genişləndirmək və gücünü artırmaq idi.

Mərkəzi Amerikada ingilis-amerikan rəqabəti, 19-cu əsrin sonlarında ABŞ və Böyük Britaniya arasında əhəmiyyətli bir məsələyə çevrildi. İngiltərə, bu regionda müəyyən təsir gücünə malik idi və xüsusilə Honduras və Nikaqara kimi ölkələrdə maraqları vardı. ABŞ, bu ölkələrdə öz təsirini artırmaq və İngiltərə ilə rəqabətə girmək istəyirdi. İngiltərə, ABŞ-ın güclənməsini qəbul etməklə yanaşı, ABŞ ilə diplomatik danışıqlar apararaq bəzi məsələləri həll etməyə çalışdı. Bu dönəmdə, ABŞ və Böyük Britaniya arasında ticarət, sərhəd mübahisələri və digər məsələlər üzrə danışıqlar davam etdi, nəticədə ABŞ, bölgədəki təsirini daha da artırdı.

Kuba, ABŞ-ın xarici siyasətində önəmli bir əhəmiyyət kəsb edirdi. Xüsusilə 1890-cı illərin ortalarında, ABŞ tərəfindən həyata keçirilən müdaxilələr və iqtisadi maraqlar nəticəsində, ABŞ Kubanı işğal etmək üçün diplomatik hazırlıqlara başladı. Kubanın İspaniya işğalı altında olduğu dövrdə, ABŞ-ın bu ərazidəki maraqları daha da gücləndi. ABŞ, həm də bölgədəki iqtisadi və strateji mövqeyini möhkəmləndirmək üçün adada nəzarəti ələ keçirmək istəyirdi. İspaniyanın Kubadakı vəziyyəti və yerli əhali arasında artan məmnuniyyətsizlik, ABŞ-ı bu regiona müdaxilə etməyə təşviq etdi. ABŞ, həm də bu regionda ticarət və digər iqtisadi əlaqələrini genişləndirmək məqsədini güdürdü.

İspaniya-ABŞ müharibəsi (1898), ABŞ-ın xarici siyasətindəki ən əhəmiyyətli dönəmlərdən biri oldu. 1898-ci ildə ABŞ, Kubadakı müstəqil hərəkatın dəstəklənməsi və İspaniyanın Koloniyalarında baş verən münaqişələrə müdaxilə etdi. ABŞ, əslində, Küba müharibəsini İspaniyaya qarşı bir siyasi və strateji addım olaraq qəbul etdi. ABŞ-ın müharibəyə qatılması həm də bölgədəki ticarət maraqlarını müdafiə etmək və yeni bazarlar əldə etmək məqsədini güdürdü. İspaniya, müharibədə məğlub oldu və Paris sülh müqaviləsi ilə Kuba, Puerto-Riko, Filippin və Qvineya adaları ABŞ tərəfindən işğal olundu. Bu müharibə, ABŞ-ın dünya gücü olma yolunda ciddi bir addım idi və onun beynəlxalq səhnədəki mövqeyini gücləndirdi.

Avropa dövlətlərinin mövqeyi isə, ümumiyyətlə, ABŞ-ın bu müdaxiləsini təqib etməyən, lakin bölgədəki maraqları qorumağa çalışan bir yanaşma nümayiş etdirirdi. Avropa gücləri, xüsusən də İngiltərə, Fransızlar və digər güclər, ABŞ-ın artan təsirini müəyyən qədər qəbul etdilər və bu regiondakı siyasi balansı qorumaq üçün öz təzyiqlərini artırmağa çalışdılar. Ancaq ABŞ, özünü regional dominant güc kimi təqdim edərək, Avropa ölkələrini bu məsələdə ciddi şəkildə maraqlandırmamaq üçün müxtəlif diplomatik tədbirlər həyata keçirdi.

"Monroe Doktrinası" çərçivəsində ABŞ, Latin Amerikası ilə əlaqədar bütün Avropa dövlətlərinə qarşı müdaxilə etməmə prinsipi qoymuşdu. Bu doktrina, ABŞ-ın Qərbi Yarımkada Avropa müdaxiləsini istəmədiyini, eyni zamanda ABŞ-ın bu regiondakı nüfuzunu qorumaq üçün hərəkət edəcəyini vurğuladı. XIX əsrin sonlarında, ABŞ-ın nüfuzunu daha da artırmaq və Avropanın Latin Amerika bölgəsindəki təsirini zəiflətmək məqsədilə yeni bir siyasət tətbiq etməyə başladı.

"Çin üçün Açıq Qapı Siyasəti" (1899), ABŞ-ın Uzaq Şərqdəki maraqlarını qorumaq məqsədini güdürdü. ABŞ, Çin bazarlarına giriş təmin etmək istəyirdi və bu məqsədlə "Açıq Qapı" siyasətini irəli sürdü. Bu siyasətə görə, bütün dövlətlər, Çin bazarlarına bərabər hüquqlarla daxil olmalıydı.

ABŞ, bu siyasətlə həm iqtisadi maraqlarını qoruyur, həm də Çin üzərindəki Avropa güclərinin təsirini zəiflətməyə çalışırdı.

Panama Kanalı məsələsi isə, ABŞ-ın xarici siyasətindəki ən mühüm layihələrdən birinə çevrildi. Panama keçidi, Sakit Okean və Atlantik Okeanını birləşdirərək ABŞ-a iqtisadi baxımdan böyük imkanlar yaratmağa və hərbi baxımdan strateji üstünlük təmin etməyə imkan verirdi. 1850-ci ildə ABŞ və Böyük Britaniya arasında imzalanan müqavilə ilə, Panama üzərindən keçəcək kanalın ABŞ tərəfindən nəzarət edilməsinə razılıq verildi. Lakin 1900-cü ildə, Panama keçidinin tikintisi üçün yeni bir müqavilə imzalandı və 1903-cü ildə, ABŞ faktiki olaraq Panama üzərindəki nəzarətini qurdu. Bu kanal, ABŞ-ın dünya ticarətindəki mövqeyini gücləndirərək, ölkəni beynəlxalq səhnədə daha mühüm bir mövqeyə gətirdi.

Nəticədə, XIX əsrin sonlarında ABŞ-ın xarici siyasəti, həm regional genişlənmə, həm də beynəlxalq münasibətlərdə daha güclü bir mövqe qazanmaq məqsədini güdürdü. Küba müharibəsi, Çin bazarlarında nüfuz mübarizəsi və Panama kanalının inşası, ABŞ-ın dünya gücü olma yolunda atdığı mühüm addımlar oldu.

XIX əsrin sonlarında ABŞ-ın xarici siyasəti, bir tərəfdən dövlətin iqtisadi və hərbi gücünü artırmaq məqsədini güdürdü, digər tərəfdən isə ABŞ-ın Qərbi Yarımkada və dünya səhnəsindəki təsirini genişləndirmək üçün aktiv addımlar atıldı. Bu dövrdə ABŞ, əsasən "Dollar diplomatiyası" və "Böyük Dəyənək" siyasəti ilə beynəlxalq münasibətlərdə önəmli bir mövqe tutmağa başladı. Bu siyasətlərin əsas məqsədi, ABŞ-ın iqtisadi maraqlarını qorumaq, regional hegemonluğunu artırmaq və digər dövlətlərin ABŞ-ın təsir dairəsindən kənarda qalmaması üçün hərbi müdaxilələrə və iqtisadi təzyiqlərə baş vurmaq idi. ABŞ bu dövrdə xüsusən Latin Amerika və Karib bölgəsində öz təsirini artırmağa və bu regionda Avropa güclərinin müdaxiləsinə qarşı çıxmağa çalışdı.

“Dollar diplomatiyası” siyasəti, xüsusən ABŞ Prezidenti Uilyam Taftın rəhbərliyi altında gücləndi. Bu siyasətə görə, ABŞ hökuməti, iqtisadi üstünlüyü və maliyyə təsirini istifadə edərək, Latin Amerika və Asiya ölkələrindəki siyasi vəziyyətlərə müdaxilə edirdi. Əsasən ABŞ şirkətlərinin maraqlarını qorumaq məqsədilə, ABŞ bu ölkələrdə iqtisadi yatırımlar etməyə və yerli hökumətləri borclandırmağa çalışdı. Taft, dollar diplomatiyasının vasitəsilə ABŞ-ın iqtisadi təsirini artırmaq və siyasi nəticələr əldə etmək istəyirdi. Bu yanaşma, ABŞ-ın qeyri-rəsmi kolonial güc olaraq regional hegemonluğunu təmin etməyə xidmət edirdi. Məsələn, ABŞ, Mərkəzi Amerikada və Karib hövzəsindəki ölkələrə kredit verərək, bu ölkələrin iqtisadi həyatına təsir etməyə çalışdı. ABŞ-ın bu ölkələrə müdaxiləsi, həm də iqtisadi işbirliyinin qarşılığında siyasi nəzarət və hərbi təsir qurulmasına yönəlmişdi.

"Böyük Dəyənək" siyasəti isə, ABŞ Prezident Theodore Roosevelt tərəfindən irəli sürüldü və bu yanaşma daha çox güc tətbiq etməyi, hərbi müdaxilə ilə sülhü qorumağı nəzərdə tuturdu. Roosevelt, ABŞ-ın Qərbi Yarımkada müdaxilə etmək hüququnu müdafiə edərək, bu yanaşmanı “Monroe Doktrinası”nın bir genişləndirməsi olaraq təqdim etdi. Monroe Doktrinası, ABŞ-ın

Latın Amerikasına Avropanın müdaxiləsini qadağan edən bir prinsip idi. Roosevelt, böyük dəyənək siyasəti ilə, ABŞ-ın bu bölgədəki nəzarətini qorumaq və artırmaq üçün güc tətbiq etməyə hazır olduğunu göstərirdi. Bu siyasətə görə, ABŞ, Latin Amerika ölkələrinə iqtisadi təzyiq göstərir, lakin siyasi və hərbi münaqişələrin qarşısını almağa çalışırdı. ABŞ, bu siyasətlə həm də öz təsirini artırmaq, digər ölkələrin ABŞ-ın təsir dairəsindən kənarda qalmasının qarşısını almağa çalışırdı.

Kuba və Dominikan Respublikasının müstəmləkə əsarətinə alınmaması, ABŞ-ın Latın Amerikasındakı mövqeyini möhkəmlətməyə yönəlmiş mühüm addımlardan biri oldu. 1898-ci ildəki İspaniya-ABŞ müharibəsindən sonra, Kuba müstəqil oldu, lakin ABŞ bu ölkədə çox ciddi təsir gücünə sahib oldu. Kuba, ABŞ-ın iqtisadi və hərbi təsirinin altında bir dövlətə çevrildi. ABŞ-ın Kubadakı müdaxiləsi, həm də bölgədəki digər ölkələrə, xüsusən də Dominikan Respublikasına, mesaj olaraq göndərildi. ABŞ, regionda hər hansı bir xarici gücün təsirini qəbul etməyəcək və Avropa güclərinin Latın Amerikasına müdaxiləsinə imkan verməyəcəkdi. Bu, ABŞ-ın həmin dövrün dominant gücü olmasına gətirib çıxardı və Avropa güclərinin regiondakı təsirini azaldırdı.

Dominikan Respublikası, ABŞ-ın müdaxiləsi altında iqtisadi və siyasi nəzarət altına alındı. 1905-ci ildə ABŞ, Dominikan Respublikasında maliyyə nəzarətini ələ keçirərək, bu ölkənin xarici borcunu ödəməyi öhdəsinə götürdü. Bu, ABŞ-ın Latın Amerikasında təsirini gücləndirən digər bir addım idi. ABŞ, öz maraqlarını qorumaq və bu ölkələrdə iqtisadi sabitliyi təmin etmək üçün güc tətbiq etməyə hazır olduğunu göstərirdi.

Bu dönəmdə, ABŞ-ın Qərbi Yarımkürədəki rolunun artması, həm də bu ölkənin beynəlxalq siyasətini daha aqressiv və müdaxiləçi bir xarakterə bürüdü. ABŞ, “Dollar diplomatiyası” və “Böyük Dəyənək” siyasətləri vasitəsilə, Latın Amerikası və Karib bölgəsindəki ölkələrdəki siyasi və iqtisadi vəziyyətə ciddi təsir göstərdi. ABŞ, həm də bu siyasətlə Qərbi Yarımkürədəki digər ölkələrə müdaxilə etməyi, Avropanın regiondakı gücünün artmasının qarşısını almağı hədəfləyirdi.

Nəticə olaraq, XIX əsrin sonlarında və XX əsrin əvvəllərində ABŞ, həm iqtisadi, həm də hərbi gücünü istifadə edərək, Latın Amerikası və Karib bölgəsində dominant bir rol oynamağa başladı. "Dollar diplomatiyası" və "Böyük Dəyənək" siyasətləri, ABŞ-ın bu bölgədəki təsirini genişləndirdi və ABŞ-ı regional hegemon güc olaraq möhkəmlətdi. ABŞ, həm də müstəmləkəçiliklə əlaqəli olmayan bir şəkildə, bu siyasət vasitəsilə Latın Amerikası ölkələrinə təsir etmək və regionda Avropa güclərinin təsirinə qarşı durmaq üçün müxtəlif vasitələrdən istifadə etdi. Bu dövrün xarici siyasəti, ABŞ-ın dünya siyasətindəki mövqeyini gücləndirərək, onu qlobal güc olaraq formalaşdırmağa başladı.

Kafedra: **«Beynəlxalq münasibətlər və turizm»**

Fənn: **«Beynəlxalq münasibətlər tarixi» (I dövr)**

Mövzu: **«XIX əsrin sonu - XX əsrin əvvəllərində Avropada dövlətlərarası ziddiyyətlər»**

XIX əsrin sonu və XX əsrin əvvəllərində Avropada dövlətlərarası ziddiyyətlər daha da dərinləşmişdi. Bu dövrün beynəlxalq münasibətləri xüsusən Avropa gücləri arasında sürəkli diplomatik və hərbi gərginliklərdən ibarət idi. Rusiya, Avstriya-Macarıstan və İngiltərə kimi böyük dövlətlər Balkanlar üzərində təsir sahələrini genişləndirməyə çalışırdılar, bu da nəticədə böyük münaqişələrə və strateji qarşıdurmalara səbəb oldu. Rusiya, Balkanlardakı Slavyan xalqlarının müdafiəçisi olaraq öz təsirini artırmağa çalışırdı, lakin bu zaman İngiltərə və Avstriya-Almaniya bloku, Balkanlarda Rusiyanın nüfuzunu sıxışdırmağa və bu bölgədəki balansı öz xeyrinə dəyişdirməyə başladılar.

Balkanlarda, xüsusilə Bolqarıstanın daxili siyasi vəziyyəti və qonşu ölkələrlə münasibətləri, Avropa diplomatiyasının mərkəzinə çevrilmişdi. Rusiya, Slavyan xalqlarının müstəqillik mübarizəsini dəstəkləyərək, Balkanlarda özünün liderlik mövqeyini möhkəmləndirməyə çalışırdı. Lakin, Avstriya-Macarıstan və İngiltərə bu vəziyyətdən narahat idilər, çünki onlar Rusiya ilə yanaşı, Balkanların idarə olunmasında öz maraqlarını müdafiə etmək istəyirdilər. Avstriya-Macarıstan, xüsusilə, Bosniya-Herseqovina və Serbiyanı öz təsir dairəsinə daxil etmək istəyirdi, İngiltərə isə Osmanlı İmperiyasının Balkanlarda təzyiq altında qalmasını və Rusiyanın bölgədə dominant bir qüvvəyə çevrilməsinin qarşısını almağı məqsəd qoymuşdu.

Bu prosesin ən mühüm mərhələlərindən biri Bolqar böhranı oldu. 1895-ci ildə Bolqarıstanda Şimali və Cənubi Bolqarıstanın yenidən birləşdirilməsi məsələsi gündəmə gəldi. Bu birləşmə, əvvəllər Osmanlı İmperiyasının nəzarətində olan bölgələrin bu dəfə Rusiyanın təsiri altında birləşməsi kimi qiymətləndirilə bilərdi. Bu vəziyyət Avstriya və İngiltərə üçün ciddi narahatlıq

yaratdı, çünki onlar Balkanlarda Rusiyanın mövqeyinin güclənməsini istəmirdilər. Bolqarıstanın birləşdirilməsi məsələsi, xüsusilə Serbiya və Yunanıstanın müqaviməti ilə qarşılandı, çünki onlar Bolqarıstanın güclənməsinin öz maraqlarına zidd olduğunu düşündülər. Bu dövrün gərginliyinin artması, təkcə Bolqarıstanın deyil, bütövlükdə Balkanlar regionunun sabitliyini təhdid edən bir vəziyyət yaratdı.

Bu zaman Avstriya-Macarıstan və İngiltərə, bölgədə Rusiyanın təsirini aradan qaldırmaq üçün birgə hərəkət etməyə başladılar. Bu hərəkətlər, xüsusilə Bosniya-Herseqovina üzərində Avstriya-Macarıstanın təsirini artırmağa və Serbiya ilə qarşılıqlı münasibətləri gücləndirməyə yönəlmişdi. Eyni zamanda, İngiltərə, Osmanlı İmperiyasının zəifləməsinin qarşısını almağa çalışır və Balkanlar üzərindəki güc mübarizəsində Rusiya ilə rəqabətə girməyi planlaşdırırdı. Avstriya-Macarıstanın Bosniya-Herseqovinaya müdaxiləsi, Balkanlarda daha geniş bir münaqişəyə səbəb ola biləcək bir addım olaraq dəyərləndirilirdi. Rusiya isə bu müddət ərzində, həm özünün Balkanlardakı mövqeyini qorumağa çalışır, həm də Bolqarıstanın siyasi vəziyyətinə təsir etməyə çalışırdı.

Bolqar böhranı və Şimali ilə Cənubi Bolqarıstanın yenidən birləşdirilməsi, Balkanlar üzərindəki bu güc mübarizəsinin daha da qızışmasına səbəb oldu. Rusiya, özünün ənənəvi müttəfiqi olan Bolqarıstanı dəstəkləyərək, bölgədəki strateji mövqeyini gücləndirmək istəyirdi. Lakin Avstriya-Macarıstan və İngiltərə, bu hərəkətin Balkanlarda Rusiyanın nüfuzunun artmasına gətirib çıxaracağından narahat idilər. Bu səbəbdən, Avstriya və İngiltərə, Bolqarıstanın yenidən birləşməsi məsələsinə müdaxilə edərək, Rusiyanın planlarını pozmağa çalışdılar.

Nəticə olaraq, Bolqar böhranı və Balkanlardakı bu gərginliklər, Avropa gücləri arasında beynəlxalq münasibətləri daha da gərginləşdirdi. İngiltərə və Avstriya-Almaniya bloku, Balkanlarda Rusiyanın təsirini sıxışdırmaq və öz təsir dairələrini gücləndirmək istəyirdilər. Bu, həm də regionda yeni münaqişələrə və tərəfdaşlıqlara yol açdı. Balkanlardakı bu hadisələr, Avropada daha geniş bir müharibəyə yol açacaq bir zəmində inkişaf edirdi və bu gərginlik, bir neçə il sonra, 1914-cü ildə I Dünya Müharibəsinin başlanmasına səbəb olan faktorların bir hissəsi oldu.

XIX əsrin sonu – XX əsrin əvvəllərində Avropada dövlətlərarası ziddiyyətlər xüsusilə güclənmişdi. Bu dövrün ən mühüm xüsusiyyətlərindən biri, böyük güclər arasında iqtisadi və siyasi mübarizələrin daha da kəskinləşməsiydi. Avropa dövlətləri arasında genişlənən ticarət mübarizələri, iqtisadi əlaqələrin gərginləşməsi və müttəfiqliklər sisteminin mürəkkəbləşməsi bu dövrün əsas xarakteristikaları idi. Xüsusilə Rusiyanın Almaniya ilə olan münasibətləri, Fransa-Almaniya və Rus-Almaniya arasındakı ziddiyyətlərin artması, və Bismarkın istefası dövrün mühüm hadisələrindəndir.

Rus-alman iqtisadi münasibətləri, XIX əsrin sonlarına doğru əhəmiyyətli şəkildə gərginləşdi. 1871-ci ildən başlayaraq, Prussiya və sonra Almaniya dövlətləri ilə Rusiyanın iqtisadi əlaqələri zamanla daha çox ticarət müharibələrinə çevrildi. Bu dövr ərzində Rusiyanın Almaniyaya qarşı

müəyyən gömrük tənzimləmələri tətbiq etməsi, alman məhsullarının Rusiyanın bazarlarında daha çox yer tutması məsələsini gündəmə gətirdi. Bu iqtisadi qarşıdurma, dövlətlər arasında müsbət diplomatik münasibətlərin azalmasına və daha çox siyasi münaqişələrə yol açdı. Almaniya özünə yeni bazarları və iqtisadi sərhədləri tapmaq üçün müharibələrə hazır olmağa başladı, bu da nəticədə iki ölkə arasında gərginliyin artmasına gətirib çıxardı.

Fransa-Almaniya ziddiyyətləri isə, həmçinin bu dövrdə daha da kəskinləşdi. 1871-ci ildəki Frankfurt sülhü ilə Fransanın Alsas-Loreni Almaniyaya verməsi, Fransanın Almaniya ilə olan münasibətlərində ağır bir travma yaratdı. Bu məsələnin həlli, Fransa tərəfindən daim bir intiqam hissi ilə izlənilirdi və Fransanın Almaniyaya qarşı daha aktiv bir xarici siyasət yürütməsinə səbəb oldu. Eyni zamanda, Fransanın Almaniya ilə müharibə təhlükəsini aradan qaldırmaq üçün müxtəlif diplomatik yollar axtarması, Avropada ittifaqların formalaşmasında mühüm rol oynadı.

Rusiya ilə Almaniya arasında isə, qarşıdurma təkcə iqtisadi mübarizələrlə məhdudlaşmırdı. Hər iki ölkə özlərinin müttəfiq axtarışında idi və hər zaman bir-birinə yaxınlaşmağa çalışırdılar. Bu dövr ərzində xüsusilə 1887-ci ildə imzalanan "Təkrar Sığorta" müqaviləsi əhəmiyyətli bir addım oldu. Bu müqavilə, Bismarkın diplomatik bacarığının bir göstəricisi olaraq, Fransanın Almaniya ilə birbaşa qarşıdurmaya getməməsini təmin etməyi hədəfləyirdi. Rusiya ilə Almaniya arasında təkrar sığorta müqaviləsi, hər iki tərəf arasında qarşılıqlı təhlükəsizlik təmin etmək məqsədini güdürdü. Həmçinin bu müqavilə, Bismarkın qarşısını almağa çalışdığı Fransanın Almanyaya qarşı hərəkət etməsinin qarşısını almağa da yönəlmişdi. Lakin, bu müqavilənin tətbiqi Fransanın narazılığına səbəb oldu və ziddiyyətlərin artmasına yol açdı.

Bismarkın istefası isə 1890-cı ildə baş verdi və bu, Almaniya siyasətində böyük dəyişikliklərə səbəb oldu. Bismarkın istefasının əsas səbəbləri, onun xarici siyasətindəki avtoritar yanaşmalar və daxili siyasətdə yaranan narazılıqlardı. Bismark, "Üç İmperator İttifaqı" adlanan bir müttəfiqlik sistemini qurmuşdu. Bu ittifaq, Almaniya, Rusiya və Avstriya arasında yaranmışdı və məqsəd, Rusiya ilə Avstriyanın qarşılıqlı anlaşmazlıqlarını aradan qaldırmaq və Almaniyanın üstünlüyünü qorumaq idi. Lakin Bismarkın istefasından sonra bu ittifaqın səmərəliliyi zəifləməyə başladı və yeni Almaniya rəhbərliyi tərəfindən bu sistemə uyğun siyasət izləməməyə qərar verildi. Bunun nəticəsində, Fransanın Almaniya ilə münasibətləri gərginləşdi və Avstriya ilə olan əlaqələrdə müəyyən anlaşılmazlıqlar baş verdi.

Bismarkın istefasının ardından Almaniya xarici siyasətində ciddi dəyişikliklər yaşandı. Almaniyanın yeni rəhbərliyi, Bismarkın tutduğu mülayim siyasətdən uzaqlaşaraq, daha aqressiv və ekspansionist bir siyasətə yönəldi. Bu, Avropada yeni bir diplomatik vəziyyətin yaranmasına və digər böyük güclərlə münasibətlərin daha da gərginləşməsinə səbəb oldu. Xüsusilə, İngiltərə ilə Almaniya arasında yaxınlaşma başlamağa başladı və bu, Fransanın Almaniyaya qarşı mövqeyini daha da sərtləşdirdi. Nəticə olaraq, Bismarkın istefası, həm Avropa siyasətində, həm də dünya miqyasında mühüm bir dönüş nöqtəsi oldu, çünki bu, böyük müharibələrin başlanmasına gətirib çıxaracaq münaqişələr üçün zəmin hazırladı.

Sonuç olaraq, XIX əsrin sonları və XX əsrin əvvəllərində Almaniya ilə Rusiyanın, həmçinin Fransa ilə Almaniyanın qarşıdurmaları, Avropada əhəmiyyətli ziddiyyətlərə yol açmış və bu gərginliklər, zamanla dünya miqyasında böyük müharibələrə və yeni ittifaqlara səbəb olmuşdur.

XIX əsrin sonu və XX əsrin əvvəllərində Avropada böyük dövlətlər arasında siyasi və diplomatik qarşıdurmaların daha da kəskinləşməsi, xüsusilə İngiltərə, Almaniya, Fransa, və Rusiya arasında baş verən mübarizələr bu dövrün əsas xüsusiyyətlərindəndir. İngiltərənin "parlaq təcrid etmə" siyasəti, Almaniyanın xarici siyasətindəki dəyişikliklər, İngilis-Alman münasibətlərinin gərginləşməsi, həmçinin Avropada yeni ittifaqların yaranması – bunların hamısı dünya miqyasında hərbi və diplomatik münasibətlərin gərginləşməsinə səbəb oldu. Bu ziddiyyətlər və hərbi-siyasi ittifaqların qurulması nəticəsində dünya müharibəsi yaxınlaşmağa başladı.

İngiltərənin "parlaq təcrid etmə" siyasəti, onun beynəlxalq münasibətlərdə əsasən təkbaşına fəaliyyət göstərməyi hədəfləyən bir yanaşma idi. İngiltərə, digər güclərlə müttəfiqlik etməmək və yalnız öz maraqlarına xidmət edən vəziyyətlərdə iştirak etmək istəyirdi. Bu siyasət, əsasən İngiltərənin öz dəniz gücünü qorumaq və avropada meydana gələn qlobal münaqişələrdən uzaq qalmaq məqsədi güdürdü. Lakin zaman keçdikcə, "parlaq təcrid etmə" siyasəti İngiltərəni müəyyən müttəfiqlərlə əlaqələr qurmağa vadar etdi, çünki Almaniyanın güclənməsi və digər dövlətlərlə münasibətlərin gərginləşməsi İngiltərəni daha çox strateji müttəfiqliklər qurmağa sövq etdi.

Almaniyanın xarici siyasətindəki "Yeni kurs" isə bu dövrdəki ən mühüm dəyişikliklərdən biri idi. Bismarkın istefasından sonra, Almaniya siyasi kursunda əsaslı dəyişikliklər baş verdi. Yeni rəhbərlik Almaniyanın beynəlxalq səhnədəki mövqeyini daha çox genişləndirməyə çalışdı və bu, Avropada və digər regionlarda genişlənmə siyasətinə sövq etdi. Almaniya, yeni müttəfiqlər axtarmağa başladı və ən başlıcası, panalmanizm ideyasını irəli sürdü. Panalmanizm, Almaniyanın Avropadakı gücünü artırmaq məqsədini güdürdü və digər Alman dilli xalqları birləşdirməyə yönəlmiş bir ideologiya idi. Bu, Almaniyanın iqtisadi və hərbi gücünü artırmaq və Avropada hegemonluq etmək məqsədi güdən bir yanaşmadır. Bu ideya ilə Almaniya Avstriya-Macarıstanla birləşərək güclü bir blok yaratmağa çalışdı.

Almaniyanın "Yeni kursu" və panalmanizm ideyasına qarşı, İngiltərə, Fransa və Rusiya arasında qarşıdurmaların yaranmasına səbəb oldu. Xüsusilə, İngiltərə ilə Almaniya arasında olan münasibətlər getdikcə pisləşdi. İngiltərə, Almaniyanın Afrikadakı genişlənməsindən narahat idi və bu, İngilis-Alman münasibətlərindəki gərginliyi daha da artırdı. İngiltərə, həmçinin Almaniyanın dənizdəki silahlanma və güclənməsindən də narahat idi. Almaniyanın dəniz gücünün inkişafı, İngiltərənin hegemonluğuna qarşı bir təhdid kimi görülürdü. Həmçinin, Almaniyanın Afrikada genişlənməsi və hərbi-siyasi gücünü artırması İngiltərənin kolonial maraqları ilə qarşıdurma yaradırdı.

Fransa ilə Rusiyanın hərbi-siyasi ittifaqı isə, Almaniya və Avstriya-Macarıstan blokuna qarşı bir qarşıdurma xətti yaratdı. 1892-ci ildə bu iki ölkə arasında imzalanan konvensiya, Rusiya və Fransa arasında hərbi müttəfiqlik qurulmasına əsaslandı. Bu ittifaqın məqsədi, Almaniyanın artan gücünə qarşı bir balans yaratmaq və bu gücə qarşı hərbi mübarizə hazırlığına başlamaq idi. Fransa-Rusiya ittifaqı, həmçinin Avropada İngiltərənin hər hansı bir müttəfiqlə bağlı tərəddüd

etmədən müstəqil siyasət yürütməsini təmin edirdi. Bu ittifaq, həmçinin digər güclərin Almaniyaya qarşı təsirli bir müqavimət göstərməsinə imkan yaratdı.

İngilis-Alman münasibətlərinin pisləşməsi və bu dövlətlər arasındakı qarşıdurma, Avropadakı diplomatik mübarizələrin əsas mövzusuna çevrildi. Bir tərəfdən, Almaniya, Afrikada və Şərqi Asiyada genişlənməyi planlaşdırır, digər tərəfdən isə İngiltərə bu genişlənməyə qarşı çıxırdı. Almaniyanın Bağdad dəmir yolunu çəkilməsi, bu qarşıdurmaların ən yaxşı nümunələrindəndir. Bağdad dəmir yolu, Almaniyanın Osmanlı İmperiyasına və Şərqi Asiyaya nəzarət etməsi üçün mühüm bir layihə idi və İngiltərə, bu layihənin həyata keçirilməsinə mane olmağa çalışırdı. Bu, yalnız iqtisadi və ticarət maraqlarına deyil, həm də geosiyasi baxımdan ciddi nəticələrə yol açdı. İngiltərə, Bağdad dəmir yolunun həyata keçirilməsinin Avropadakı siyasi vəziyyəti daha da gərginləşdirəcəyini və Almaniyanın gücünün artacağına inanırdı.

Afrikada Almaniya və İngiltərə arasında olan qarşıdurmalar da müharibə təhlükəsinin artmasına səbəb oldu. Afrikada koloniyaların zəbt edilməsi və bu ərazilərdə hərbi gücün artırılması, İngiltərə və Almaniya arasında ciddi münaqişələrə səbəb oldu. Rusiya bu zaman Avropadakı mövqeyini daha da gücləndirmək istəyirdi və həmçinin hər iki ölkə ilə münasibətlərini düzgün tənzimləməyə çalışırdı. Rusiya, həm Fransanın, həm də Almaniyanın hərəkətlərini izləyərək, öz xarici siyasətində ehtiyatlı addımlar atmağa davam edirdi.

Cənubi Afrika böhranı da Avropada dövlətlərarası ziddiyyətləri artıran əsas hadisələrdən birinə çevrildi. Cənubi Afrikada Britaniya ilə Burlar arasında başlayan müharibə, İngiltərə və Almaniya arasında daha da gərginləşən münasibətlərin bir hissəsi idi. Bu müharibə nəticəsində, İngiltərə Afrikadakı üstünlüyünü qorumağa çalışırdı. Almaniya isə, hərbi gücünü artırmaq və Afrikadakı mövqeyini gücləndirmək istəyirdi. Bu ziddiyyətlər, Avropada yeni bir müharibə təhlükəsinin yaranmasına səbəb oldu.

Son olaraq, Almaniyanın dənizdə və quruda silahlanmasını gücləndirməsi, həm də Avropada hərbi və diplomatik qarşıdurmaların artmasına səbəb oldu. Almaniya, dəniz gücünü artırmaqla İngiltərənin hegemonluğuna qarşı rəqabət aparmağa çalışırdı. Bu, İngiltərə üçün ciddi bir təhdid olaraq qiymətləndirilirdi və Avropada yeni müttəfiqliklər və ittifaqların yaranmasına səbəb oldu.

Bütün bu hadisələr, Avropada yeni bir dünya müharibəsinə zəmin hazırladı və böyük dövlətlərin qarşıdurmalarının güclənməsi, XX əsrin əvvəllərindəki beynəlxalq münasibətlərdəki qeyri-sabitliyin əsas səbəblərindən biri oldu.

XIX əsrin sonu və XX əsrin əvvəlləri, Avropada dövlətlərarası ziddiyyətlərin gücləndiyi bir dövr oldu. Avropada mövcud olan böyük dövlətlər arasında hərbi və diplomatik qarşıdurmalar, beynəlxalq münasibətləri daha da gərginləşdirirdi. Bu dövrdə Rusiyanın təşəbbüsü ilə beynəlxalq sülhün qorunması və silahlanma yarışının qarşısını almaq məqsədilə 1899-cu ildə Haaqada çağırılan beynəlxalq konfrans, bu gərgin mühitin aradan qaldırılmasına yönəlmiş ciddi bir addım idi. Haaqada keçirilən bu konfransın məqsədi, silahlanma yarışının qarşısını almaq, beynəlxalq

hüququn əsaslarını möhkəmləndirmək və müharibə risklərini azaltmaq idi. Konfransda imzalanan qərarlar, sülhün təşviqi və humanitar dəyərlərin qorunması istiqamətində mühüm addımlar atılmasını təmin etdi.

1899-cu il Haaqada keçirilən beynəlxalq konfransın əsas qərarları, silahlanma yarışının məhdudlaşdırılması və döyüşlərdə mülki əhaliyə qarşı qəddarlıq göstərilməməsi üzərində cəmləşdi. Bu konfransda silahlanmanın tənzimlənməsi ilə bağlı konkret razılaşmalar əldə edilməsə də, beynəlxalq hüquqda müharibə zamanı mülki əhaliyə qarşı amansız hərəkətlərin qadağan edilməsi kimi mühüm qərarlar qəbul edildi. Haaqada bu cür beynəlxalq razılaşmaların əldə edilməsi, dünya tarixində bir dövrün başlanğıcı oldu, çünki bu, gələcəkdə silahlanma yarışını məhdudlaşdırmağa və beynəlxalq münasibətlərdə daha çox dialoqu təşviq etməyə xidmət edəcək idi. Lakin bu qərarların praktiki tətbiqi və beynəlxalq münasibətlərdə real dəyişikliklər yaratması hələ də çətin idi, çünki böyük dövlətlər arasında hərbi güc nümayiş etdirmək hələ də mühüm bir siyasi vasitə idi.

Almaniyanın hərbi-dəniz proqramı, bu dövrün ən mühüm məsələlərindən biri oldu. XIX əsrin sonu və XX əsrin əvvəllərində Almaniya, İngiltərənin uzun müddət möhkəm olan dəniz gücünə qarşı rəqabət etmək üçün hərbi dəniz qüvvələrini ciddi şəkildə gücləndirməyə başladı. Almaniyanın dəniz flotasının qurulması, yalnız İngiltərə ilə olan rəqabətə deyil, həmçinin dünya dəniz yolları üzərindəki müstəmləkə və iqtisadi üstünlüyünə də təsir edirdi. Almaniyanın bu sahədəki inkişafı, dənizdəki hegemonluğunu təmin etmək məqsədini güdürdü, amma eyni zamanda İngiltərə üçün ciddi bir təhdid yaratmağa başladı. Bu, İngiltərənin və Almaniyanın beynəlxalq siyasətdəki qarşıdurmalarını gücləndirdi, çünki hər iki dövlətin dəniz gücü dünya ticarətinin və müstəmləkə siyasətinin əsasını təşkil edirdi.

Almaniyanın bu hərbi-dəniz proqramı, həm də Avropadakı müttəfiqlərini təsirə məruz qoydu. Almaniya, Rusiya və Avstriya-Macarıstanla əlaqələrini gücləndirərək, "Üçlü ittifaq" adı altında bir blok qurmağa çalışırdı. Lakin İngiltərə, Almaniyanın dəniz gücünü gücləndirməsi ilə bağlı ciddi narahatçılıqlarını ifadə etdi və bununla bağlı tədbirlər görməyə başladı. İngiltərə, Almaniyanın bu hərəkətlərini öz hegemonluğuna qarşı bir təhdid olaraq gördü, çünki İngiltərənin dəniz donanması həmin dövrün ən güclü donanması idi və dünyadakı ticarət yollarında üstünlük təşkil edirdi.

Fransa və Rusiyanın hərbi-siyasi ittifaqı, XIX əsrin sonlarında Avropada güclü bir müttəfiqlik sisteminin formalaşmasına gətirib çıxardı. Bu ittifaq, Almaniyanın genişlənən gücünə qarşı bir balans yaratmaq məqsədi güdürdü. 1892-ci ildə Fransa və Rusiya arasında imzalanan hərbi ittifaq, bu iki ölkə arasında güclü bir əlaqə yaratdı və Almaniyaya qarşı mübarizədə bir-birini dəstəkləməyə sövq etdi. Lakin ittifaqın şərtləri zamanla dəyişdi. Fransa ilə Rusiya arasında bir neçə diplomatik mübahisə və maraq ayrılıqları yarandı, lakin hər iki dövlətin Almaniyaya qarşı mübarizə aparmaq məqsədi onların əlaqələrini möhkəm saxladı.

Bundan başqa, Çemberlen və Byulov kimi diplomatik xadimlər, dövrün ən mühüm siyasi fiqurları oldular. Çemberlen, İngiltərənin xarici siyasətini formalaşdıran ən mühüm simalardan biri idi və Almaniya ilə münasibətlərdə həssas balansı qorumağa çalışırdı. Byulov isə Rusiya xarici siyasətindəki nüfuzunu artırmaq və Almaniyaya qarşı müttəfiqlərini qazanmaq üçün

mühüm diplomatik addımlar atmışdı. Hər iki diplomatın fəaliyyəti, o dövrün beynəlxalq münasibətlərindəki gərginliyi azaltmağa və güclü ittifaqların yaradılmasına xidmət etdi.

Almaniyanın hərbi gücünün artması və dəniz donanmasının qurulması, Fransa və İngiltərənin qarşı durmasına səbəb oldu. Eyni zamanda, Haaqada keçirilən beynəlxalq konfransın qərarları da dövlətlər arasında silahlanma yarışının qarşısını almağa çalışsa da, bu dövrdə güclü dövlətlər arasında silahlanma yarışının təkcə texnoloji inkişafla deyil, həm də strateji məqsədlərlə əlaqəli olduğu aydın oldu. Hər bir dövlət öz gücünü artırmaq istəyirdi və bu, daha geniş hərbi, diplomatik və iqtisadi münaqişələrə gətirib çıxarırdı.

Son nəticədə, XIX əsrin sonu və XX əsrin əvvəllərindəki bu beynəlxalq konfranslar, diplomatik addımlar və hərbi hazırlıqlar, Avropadakı güc balanslarını müəyyən edirdi və bu dövrün siyasi vəziyyəti gələcəkdəki böyük müharibələr üçün zəmin hazırlayırdı. Haaqada keçirilən konfranslar və diplomatik cəhdlər, silahlanma yarışının dayandırılması üçün bir fürsət olsa da, böyük dövlətlərin hərbi hazırlıqları və təzyiqləri nəticəsində, Avropada gərginliyin sona çatmadığı və hətta daha da artdığı bir dövrə keçildi.

Kafedra: **«Beynəlxalq münasibətlər və turizm»**

Fənn: **«Beynəlxalq münasibətlər tarixi» (I dövr)**

Mövzu: **«Rus-yapon müharibəsi dövründə beynəlxalq münasibətlər (1904-1905)»**

Rus-Yapon müharibəsi (1904-1905), XX əsrin əvvəllərində Uzaq Şərqdəki ən mühüm və ən mürəkkəb beynəlxalq hadisələrdən biri idi. Bu müharibə yalnız Rusiya ilə Yaponiya arasında deyil, həm də böyük dövlətlər arasında maraqların toqquşmasına, geosiyasi rəqabətə və dünya güc balansının dəyişməsinə səbəb olmuşdu. Əsasən, Uzaq Şərqdəki təbii sərvətlər və strateji mövqelər uğrunda mübarizə, bu dövrün beynəlxalq münasibətlərindəki ən vacib məsələlərdən biri olmuşdur. İngiltərə, Rusiya və Yaponiyanın qarşılıqlı maraqları, təbii sərvətlərə, ticari əlaqələrə və imperiyalarını genişləndirməyə yönəlmiş siyasətlərə bağlı idi.

İngiltərə və Rusiya arasındakı rəqabət, XIX əsrin sonlarından etibarən Uzaq Şərqdəki təsir dairələri üzərindəki mübarizəyə dönüşdü. 19-cu əsrin sonunda Rusiyanın Şərqi Asiyadakı artan təsiri, xüsusilə Mançuriyanın və Koreyanın işğalı, İngiltərənin Hindistanla olan əlaqələri və Asiyadakı hegemonluğu üçün bir təhdid olaraq qiymətləndirildi. Həmin dövrdə Rusiya, Asiyanın ən böyük gücü olaraq ortaya çıxmağa başlamışdı, bu isə Britaniya imperiyasının qlobal təsirini zəiflədə biləcək bir vəziyyət yaradırdı. Bu səbəbdən, ingilislər Yaponiyanı dəstəkləməyə qərar verdilər. Yaponiyanın Yaxın Şərqdəki və Çinlə əlaqələrində artan təsirini ingilislər təhlükə kimi görərək, Yaponiyaya yardım etməyə yönəldilər. Beləliklə, həm Yaponiyanın, həm də Rusiyanın qarşılıqlı mənafeləri səbəbiylə Asiya, İngiltərə və Rusiyanın siyasi rəqabətinin mərkəzinə çevrildi.

Rusiya və Yaponiyanın danışıqları da, bu mübarizənin vacib bir hissəsini təşkil edirdi. 1903-cü ildən başlayaraq, hər iki tərəf Şərqi Asiyada öz təsir sahələrini müəyyənləşdirmək üçün danışıqlara başlamışdı. Yaponlar, Koreya üzərindəki hegemonluqlarını təmin etmək istəyirdilər

və bu səbəbdən də Mançuriya ilə bağlı razılaşmalar axtarırdılar. Rusiya isə, Çin üzərindəki təsirini qorumaq və Koreyanın müstəqilliyini təmin etmək istəyirdi. Rusiya, Asiyadakı genişlənmə siyasətini sürdürmək niyyətində idi, lakin bu, Yaponiyanın öz maraqlarına zidd idi. Yaponlar, Rusiyanın Şərqi Asiyada təhdid yaradan güc olmasını istəmirdilər və Koreya məsələsində mövqelərini möhkəmlətmək istəyirdilər.

Bu danışıqların sonunda, həm Rusiya, həm də Yaponiya arasında ciddi qarşıdurmalar yaranmışdı. Rusiyanın keçirdiyi danışıqlarda daha çox siyasi üstünlük əldə etmək məqsədini güdməsi və həmçinin Rusiyanın Şərqi Asiyada təzyiq göstərməsi Yaponiyanın təhlükəsizlik narahatlıqlarını artırmışdı. Bir tərəfdən, Yaponiyanın Koreyadakı hegemonluğunu təmin etmək üçün fəaliyyətləri, digər tərəfdən isə Rusiya imperiyasının Şərqi Asiyadakı təsirini artırmaq cəhdi, vəziyyəti birbaşa müharibəyə sürüklədi. Yaponlar, hər iki tərəfin danışıqların nəticəsiz qalması ilə əlaqədar, hərbi münaqişəyə hazır olduqlarını açıqladılar.

Bu münaqişənin əsas nəticələrindən biri, rus diplomatiyasının "Peterburq missiyası" ilə nəticələndi. 1904-cü ildə, Rusiya xarici işlər naziri, İton, Peterburqda diplomatik missiyanı başlatmaq üçün Yaponiyaya rəsmi bir müraciət göndərdi. Lakin bu missiya heç bir nəticə vermədi və müharibə qaçılmaz oldu. Missiyanın nəticəsi, yalnız hər iki tərəfin mövqelərinin daha da möhkəmlənməsinə və müharibənin başlanmasına gətirib çıxardı. Yaponiyanın hərbi gücü və Rusiyanın ehtiyatlılığı, hər iki ölkə arasında yaranan gərginliyi daha da artırdı.

İtonun missiyasının nəticələri, həm də Rusiyanın geosiyasi vəziyyətinin dəyişməsi ilə əlaqələndirilə bilər. Rusiyanın diplomatik təsirinin və gücünün zəifləməsi, bu missiyanın heç bir nəticə verməməsi ilə əlaqədardır. Yaponiyanın hərbi gücü və beynəlxalq dəstəyi, Rusiyanın Asiyadakı mövqeyini əhəmiyyətli şəkildə zəiflədərək, bu müharibəni daha da sürətləndirdi.

Rus-Yapon müharibəsinin gedişatında, həm də ingilis-rus və yapon-rus rəqabətinin kəskinləşməsi davam edirdi. Avropadakı böyük dövlətlərin, xüsusən də İngiltərənin, bu müharibəyə münasibətləri, daha çox balanslaşdırılmış bir yanaşma ilə bağlı idi. İngiltərə, həm Rusiyanın, həm də Yaponiyanın hərəkətlərini diqqətlə izləyirdi, çünki bu müharibə yalnız Şərqi Asiyanın gələcəyini deyil, həm də dünya güc balansını müəyyən edə bilərdi. Bu münaqişənin nəticələri yalnız Rusiyanın Asiyadakı hegemonluğunun itirilməsi ilə deyil, həm də beynəlxalq münasibətlərdə yeni bir fazanın başlaması ilə bağlı idi. Yaponiyanın qalibiyyəti, onun dünya gücü olaraq artan mövqeyini və Asiya siyasətindəki təsirini nümayiş etdirdi. Bu, yalnız Rusiyanın nüfuzunun məhdudlaşması ilə deyil, həm də dünyanın digər böyük dövlətlərinin yeni strategiyalara və ittifaqlara yönəlməsinə səbəb oldu.

Nəticə olaraq, Rus-Yapon müharibəsi, yalnız Rusiya və Yaponiya arasında deyil, həm də beynəlxalq münasibətlərdəki dəyişikliklərin, yeni ittifaqların və strateji mövqelərin formalaşmasının əhəmiyyətli bir mərhələsi oldu. Müharibə, yalnız Uzaq Şərqdəki vəziyyəti deyil, bütün dünyada güc balansını dəyişdirərək, yeni bir geopolitik dövrün başlanğıcını qoydu.

1904-1905-ci illərdəki Rus-Yapon müharibəsi, dünya siyasətində əhəmiyyətli dəyişikliklərə yol açmış və Uzaq Şərqdəki güc balansını dəyişdirmişdi. Bu müharibənin meydana gəlməsi, həmçinin böyük dövlətlərin geopolitik maraqları və müttəfiqlik sistemlərinin qarşılıqlı təsiri ilə bağlı idi. İngiltərə və Yaponiyanın 1902-ci ildə imzaladığı müttəfiqlik müqaviləsi, bu müharibənin diplomatik müstəvisini ciddi şəkildə təsir etdi və müharibənin nəticələrinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərdi.

1902-ci ildə Yaponiyanın İngiltərənin müttəfiqi olması, Şərqi Asiyada Rusiya ilə olan rəqabətdə mühüm bir hadisə oldu. Bu müttəfiqlik, həm Yaponiyanın, həm də İngiltərənin Şərqi Asiyada öz maraqlarını qorumağa yönəlmişdi. İngiltərə, Rusiya ilə Asiya və Uzaq Şərqdəki genişlənmə siyasətini izləyən bir güc olaraq, Yaponiyanı öz yanında tutmağa çalışdı. Yaponiyanın yüksələn gücü və Rusiya ilə olan rəqabət, İngiltərənin strateji maraqları ilə üst-üstə düşürdü. Buna görə də, İngiltərə Yaponiya ilə müttəfiqlik müqaviləsi imzalayaraq, Rusiya üzərində təsirini artırmaq istədi. İngiltərə, həmçinin Yaponiyanı Rusiya ilə müharibəyə cəlb edərək, Rusiya imperiyasını zəiflətməyi və Asiyada öz təsirini gücləndirməyi planlaşdırdı.

Rusiya və Yaponiya arasındakı mübarizəyə İngiltərə və ABŞ-ın münasibəti çox vacibdir. İngiltərə, Yaponiyanı dəstəkləyən ölkə olaraq müharibənin əvvəlində çox fəal idi. İngiltərə, Yaponiyanın Rusiya ilə mübarizədə qalib gələcəyinə inanırdı və bu müharibənin nəticələrinin Şərqi Asiyada mövqelərini gücləndirəcəyini düşünürdü. ABŞ isə, bir tərəfdən Rusiyanın Uzaq Şərqdəki mövqeyinin zəifləməsini istəsə də, digər tərəfdən, Asiyada balanslı bir güc qaydası yaratmağa çalışırdı. ABŞ-ın diplomatik mövqeyi, daha çox hər iki tərəfə də tərəfsiz qalmağa yönəlmişdi. ABŞ, həmçinin, Asiyada "açıq qapılar" siyasətini dəstəkləyərək, Çin üzərindəki sərbəst ticarət hüquqlarını qorumağa çalışırdı.

Rusiya isə, Avropada və Uzaq Şərqdəki münaqişə arasında sıxışmış bir vəziyyətə düşmüşdü. Rusiyanın Avropadakı hərbi-siyasi vəziyyəti, müharibə hazırlıqları və daxili isyanlar səbəbindən zəifləyirdi. Avropada, xüsusilə Fransanın dəstəyinə güvənən Rusiya, Asiyada isə Yaponiyanın artan gücü ilə üzləşirdi. Bu, Rusiyanın Asiya siyasətini çətinləşdirir və onun diplomatik təzyiqlərə qarşı müqavimətini azaltmağa səbəb olurdu. Müharibə başlayanda, Rusiyanın əsas hədəfi Şərqi Asiyada öz mövqeyini qorumaq, Mançuriya və Koreyada Yaponiyanın artan təsirini dayandırmaq idi. Lakin, Rusiya həm də Avropada qarşılaşdığı digər təhlükələrdən də narahat idi və bu, müharibənin gedişatını təsir edirdi. Rusiya, həmçinin, daxili təlatümlərlə məşğul idi və müharibə onun iqtisadi və hərbi gücünü artıq tükətmişdi.

Yaponiyanın Rusiyaya hücumu, onun imperiya məqsədlərinə çatmaq üçün güclü bir addım oldu. Yaponiyanın əsas məqsədi Koreya və Mançuriyanın üstünlüyünü əldə etmək, həmçinin, öz gücünü regional bir güc olaraq təsdiqləmək idi. Yaponiya, həmçinin, Qərbin və xüsusilə Rusiyanın Asiya üzrə hegemonluğuna qarşı mübarizə aparmaq istəyirdi. Rusiyanın Asiya sahəsindəki mövqeyini zəiflətməklə, Yaponiyanın öz mövqeyini gücləndirəcəyini hesab edirdi. Yaponiyanın hücumu, onun Avropa dövlətləri ilə birbaşa əlaqələrini və beynəlxalq münasibətlərini də təsir etdi. Bu, həmçinin, Yaponiyanın imperialist siyasətinin daha da dərinləşməsinə və Asiyada güc mübarizəsinin intensivləşməsinə gətirib çıxardı.

Rusiya və Yaponiya arasındakı müharibə, həm də Avropa diplomatiyasının bu münaqişəyə münasibətini müəyyən etdi. Avropa dövlətləri, xüsusilə Almaniya və Fransa, müharibəyə

uzaqdan müdaxilə etdilər və tərəfsizliyə üstünlük verdilər. Rusiyanın müttəfiqləri olan Fransanın və İngiltərənin müharibədəki mövqeyi, əsasən öz regional maraqlarını qorumaqdan ibarət idi. Hər iki dövlət, Rusiyanın qalib gəlməsi ilə Yaponiya ilə qarşıdurmanın böyüməsindən çəkinirdilər. Yaponiyanın zəfəri, Avropada hegemonluq mübarizəsinin yeni mərhələyə keçməsinə gətirib çıxarırdı. Yaponiya, ilk dəfə olaraq, qeyri-Qərb dünyasında güc sahibi kimi meydana çıxmışdı və bu, Qərbin Asiya siyasətində ciddi dəyişikliklərə səbəb oldu.

Yapon imperiyası və Rus çarizmi müharibədə əsasən həm iqtisadi, həm də hərbi məqsədlərə çatmağa çalışırdılar. Yaponiyanın məqsədi, Asiyada hegemonluğunu gücləndirmək, Rusiyanı və digər böyük gücləri təsir dairəsindən çıxarmaq idi. Rusiya isə, təbii resurslarla zəngin əraziləri qorumağa və öz qlobal gücünü saxlamağa çalışırdı. Ancaq hər iki dövlətin müharibə məqsədləri, yalnız iqtisadi və strateji deyil, həm də onların imperialist ambisiyalarını əks etdirirdi. Yaponiyanın məğlub edilməsi, Rusiyanın Asiyadakı gücünü sona çatdıraraq, yeni bir beynəlxalq güc balansını ortaya qoydu.

Nəticədə, Rus-Yapon müharibəsi, yalnız bu iki dövlətin deyil, həm də bütün dünyanın güc balansını dəyişdirdi. Müharibənin nəticəsi olaraq, Yaponiyanın artan nüfuzu, Asiyada yeni bir güc mərkəzinin yaranmasına səbəb oldu və bu, dünyanın digər böyük gücləri tərəfindən ciddi şəkildə nəzərdən keçirildi. Bu müharibə, həm də Avropa və ABŞ-ın Uzaq Şərq siyasətində yeni dövrün başlanğıcını qoydu, eyni zamanda, Yaponiyanın imperiya ambisiyalarının güclənməsinə və qlobal siyasətdəki rolunun böyüməsinə şərait yaratdı.

Rus-Yapon müharibəsi (1904-1905) dövründə beynəlxalq münasibətlər, yalnız münaqişə iştirakçıları olan Rusiya və Yaponiyanın deyil, həm də digər dünya güclərinin, xüsusilə İngiltərə və ABŞ-ın, Asiya siyasətindəki maraqlarını əhatə edirdi. Bu müharibə, yalnız iki dövlətin güc mübarizəsi ilə məhdudlaşmadı, həm də dünya siyasətində ciddi dəyişikliklərə səbəb oldu.

İngiltərə, 1902-ci ildə Yaponiya ilə müttəfiqlik müqaviləsi imzalayaraq, Yaponiyanın Rusiyaya qarşı mübarizədə dəstəklənməsini təmin etmişdi. Bu, Yaponiyanın Asiyada Rusiyanın təsir dairəsinə daxil olmasına qarşı mübarizə aparmaq istəyən bir güc olaraq qlobal siyasətdə yerini möhkəmləndirirdi. İngiltərənin əsas məqsədi, Yaponiyanı öz tərəfdaşı olaraq saxlamaq və Rusiyanın Asiya və Uzaq Şərqdə genişlənməsinin qarşısını almaq idi. İngiltərənin bu siyasəti, həmçinin, Avropada və Şərqi Asiyada Rusiya ilə olan münasibətlərindəki gərginliyi artırdı. Yaponiyanın Rusiyaya qarşı müharibəyə cəlb edilməsi, İngiltərənin dəstəyi ilə mümkünsüz görünməyən bir şeyə çevrildi və Asiya daxilində İngiltərənin siyasi mövqeyini gücləndirdi.

ABŞ, Rus-Yapon müharibəsində bir tərəf olaraq birbaşa müharibəyə müdaxilə etməsə də, müharibə dövründə bir vasitəçi rolunu oynadı. ABŞ-ın bu münaqişəyə qarışmasının səbəbləri, həm Şərqi Asiyada ticarət maraqlarının qorunması, həm də dünya gücləri ilə münasibətlərin düzgün şəkildə aparılması ilə əlaqədar idi. ABŞ, müharibənin uzanmasının beynəlxalq ticarətə və dünya siyasətinə zərər verəcəyini görürdü. Buna görə də, prezident Theodore Roosevelt-in təşəbbüsü ilə müharibənin bitirilməsi üçün vasitəçilik etmək istədi. ABŞ-ın vasitəçiliyi, həm də

şərqi Asiyada güc balansını qorumaq və ABŞ-ın dünya siyasətindəki təsirini artırmaq məqsədi güdürdü. ABŞ, həmçinin, Çinin "açıq qapılar" siyasətinə riayət edilməsini təmin etmək istəyirdi.

Rusiyanın müharibədə təkbaşına qalması və məğlubiyyəti, yalnız Asiya siyasətindəki deyil, eyni zamanda Rusiya imperiyasının daxili siyasətində də böyük dəyişikliklərə səbəb oldu. Rusiyanın müharibə zamanı yaşadığı hərbi və iqtisadi məğlubiyyətlər, çarizmin zəifləməsinə, həmçinin Rusiya xalqı arasında inamsızlıq və məyusluq yaratdı. Müharibə, Rusiya üçün yalnız Şərqi Asiyada deyil, eyni zamanda daxildə və Avropada da böyük bir siyasi fəsadlar yaratdı. Rusiyanın məğlubiyyəti, ölkənin zəifliyini göstərdi və çarizmə qarşı etirazları daha da gücləndirdi.

Portsmut konfransı (1905) isə Rus-Yapon müharibəsinin sona çatması üçün çox vacib bir mərhələ oldu. ABŞ, bu konfransda vasitəçi rolunu oynadı və hər iki tərəfi sülhə dəvət etdi. Portsmutda keçirilən danışıqların əsas məqsədi, müharibə bitmədən əvvəl tərəflər arasında bir sülh müqaviləsinin imzalanması idi. Bu konfrans, Yaponiyanın artıq Asiyada böyük güc kimi mövqeyini möhkəmləndirəcəyi və Rusiya üçün isə böyük bir diplomatik fəlakət olacağına işarə edirdi. Rusiya, müharibəni bitirmək və sərhədlərindəki mövqeyini qorumaq üçün sülh müqaviləsini qəbul etməli idi, amma bu müqavilə Rusiyanın beynəlxalq gücünü ciddi şəkildə zəiflətdi.

Portsmut sülh müqaviləsi (5 sentyabr 1905), həm Yaponiyanın qalibiyyəti, həm də Rusiya imperiyasının məğlubiyyəti olaraq tarixə keçdi. Müqavilə ilə, Rusiya, Yaponiyaya Mançuriyanın cənubunu və Port-Artur bölgəsini təhvil verdi, həmçinin Koreya üzərində Yaponiyanın təsirini tanıdı. Bu, Yaponiyanın dünya gücləri sırasına daxil olmasına şərait yaratdı və Asiyada güc balansını dəyişdirdi. Rusiya üçün isə müqavilə, həm iqtisadi, həm də strateji baxımdan böyük itkilər demək idi. Bununla yanaşı, müqavilə həm də Rusiya imperiyasının zəifliyini ortaya qoydu və Rusiyada daxili etirazları daha da artırdı. Rusiyanın diplomatik zəifliyi, ona olan beynəlxalq inamsızlığı artırdı.

Portsmut sülh müqaviləsi, həm də ABŞ-ın dünyadakı gücünü təsdiq edən bir hadisə idi. ABŞ, tərəfsiz və vasitəçi olaraq bu sülhün əldə olunmasında böyük rol oynadı və özünün beynəlxalq siyasətdəki mövqeyini gücləndirdi. Eyni zamanda, ABŞ-ın Uzaq Şərqdə artan təsiri, ABŞ-ın Asiyada daha fəal rol oynamağa başlamasına səbəb oldu.

Rus-Yapon müharibəsi dövründə beynəlxalq münasibətlər, yalnız iki dövlətin mübarizəsi ilə məhdudlaşmadı, həm də dünya güclərinin Asiya siyasətindəki mövqeyini və münasibətlərini formalaşdırdı. İngiltərə və ABŞ-ın siyasəti, həm Yaponiyanın mübarizəsindəki rolunu gücləndirdi, həm də Rusiyanın məğlubiyyətini təhlil edərək, yeni bir dünya siyasətinin başlanğıcını qoydu. Portsmut sülhü, Yaponiyanın qalibiyyətini rəsmi olaraq təsdiq etdi və Asiyada yeni güc mərkəzlərinin yaranmasına gətirib çıxardı.

Rus-Yapon müharibəsi dövründə beynəlxalq münasibətlər, yalnız Rusiya və Yaponiya arasında deyil, həm də digər güclərin Asiya və dünya siyasətindəki mövqelərini əhatə edən geniş bir

şəbəkəni təsir edirdi. Müharibənin gedişində, xüsusilə Almaniya, Fransa və digər Qərbi Avropa dövlətləri Rusiyanın vəziyyətinə necə yanaşdığı və bu münaqişəyə reaksiyalarının necə inkişaf etdiyi ciddi əhəmiyyət daşıyırdı. Bu dövrdə beynəlxalq münasibətlər, həm siyasi, həm iqtisadi, həm də hərbi sahələrdəki dinamika ilə dəyişirdi və müharibə iştirakçılarına təsir edirdi.

Rus-Yapon müharibəsi dövründə Almaniya, Rusiyaya qarşı daha yaxın bir münasibət qurmağa çalışdı. Rusiyanın, xüsusən Şərqi Asiya məsələlərində zəifləməsi, Almaniyanın bu vəziyyətdən faydalanma məqsədini güdürdü. Almaniya, əvvəlki dövrlərdə, xüsusilə Bismarkın dövründə, Rusiya ilə diplomatik münasibətlərini yaxşılaşdırmaq və həmçinin Fransa ilə əlaqələri azaltmaq istəyirdi. Lakin, Çar Rusiyasının məğlubiyyətə uğraması və Asiyada ərazilərini itirməsi, Almaniyanın Rusiyaya yanaşmasına təkan verən əsas faktorlardan biri oldu. Bu vəziyyətdə, Almaniya, Rusiyanın zəifliyindən istifadə edərək, özünün Avropadakı mövqeyini gücləndirməyə çalışdı. Almaniya, həmçinin, Qərbi Avropada öz gücünü artırmaq və Fransaya qarşı balans yaratmaq istəyirdi. Lakin, bu yanaşma həm də Rusiyanın zəifliyini, onun daxili və xarici siyasətindəki çətinlikləri daha da açığa çıxardı. Almaniya, həm də Rusiya ilə yaxınlaşmağa çalışarkən, onun Avropadakı gücünü artırmaq istəyirdi. Almaniyanın Rusiya ilə əlaqələri yaxşılaşdırması, müharibə zamanı Rusiya ilə əməkdaşlıq edərək, həm Şərqi Avropa, həm də Asiya məsələlərində daha çox təsir əldə etmə məqsədini güdürdü.

Fransa, Rus-Yapon müharibəsinin gedişində Rusiya ilə mövcud olan münasibətlərini qorumağa çalışırdı. Rusiya ilə Fransa arasında hərbi-siyasi ittifaq mövcud idi və Fransa, Rusiya ilə olan əlaqələrini inkişaf etdirərək, özünün Avropadakı təhlükəsizlik mövqeyini təmin etməyə çalışırdı. Fransa, Rusiya ilə müharibəyə daxil olmasa da, Rusiya ilə əlaqələrinin pozulmasının Qərbi Avropadakı güc balansına mənfi təsir edəcəyini düşünürdü. Fransa, həmçinin, Yaponiyanı dəstəkləyən ölkələrə qarşı çıxmaq, həmçinin Avropa və dünya siyasətində öz gücünü saxlamaq məqsədini güdürdü. Bununla yanaşı, Fransa, həm də Rusiya ilə müharibə dövründə diplomatik dəstəyini nümayiş etdirərək, özünə bir müttəfiq tapmağa çalışırdı. Fransa-Rusiya ittifaqı, çoxdan mövcud olan bir əlaqə idi və bu ittifaqın dağılmasını heç kim istəmirdi. Bununla yanaşı, Fransa, Avropada olan mövqeyini qorumağa çalışarkən, Rusiyanın da Qərbi Avropadakı gücünü itirməməsi üçün diplomatik müdaxilələr edirdi.

Çar Rusiyasının Qərbi Avropa dövlətlərinə olan asılılığı müharibə dövründə daha da artdı. Rusiya, Asiya və Şərqi Avropada cəbhə açmaqla yanaşı, həm də özünün Avropadakı təsirini qorumağa çalışırdı. Bununla yanaşı, Rusiya, Rus-Yapon müharibəsi boyunca Avropadakı müttəfiqlərindən dəstək alaraq, öz mövqeyini möhkəmləndirmək istəyirdi. Lakin Rusiya, Asiyada yüngül qələbə gözlədiyi halda, müharibənin gedişində ağır itkilərlə qarşılaşdıqca, Avropada daha çox diplomatik yardıma ehtiyac duymuşdu. Bu vəziyyət, Rusiyanın Qərbi Avropa dövlətlərindən, xüsusən Fransa və İngiltərədən asılılığını artırdı. Rusiya, həmçinin, Almaniyanın münasibətini yaxşılaşdırmağa çalışarkən, həm də Fransa ilə olan ittifaqını qorumağa çalışırdı. Bu, Rusiya üçün çox çətin bir vəziyyət idi, çünki hər iki tərəfin də təsiri Rusiya üçün çox vacib idi. Avropadakı güc balansı, Rusiya üçün əsas önəm kəsb edirdi və müharibə dövründə bu balansı qorumağa çalışan Rusiya, nəticədə bir neçə dəfə diplomatik və hərbi çətinliklərlə üzləşdi.

Nəticədə, Rus-Yapon müharibəsi dövründə beynəlxalq münasibətlər, yalnız iki ölkənin mübarizəsi ilə məhdudlaşmadı. Bu müharibə, həm də Rusiyanın daxili və xarici siyasətindəki

ziddiyyətləri, Avropa və Şərqi Asiya arasında baş verən strateji rəqabəti, həmçinin dünya güclərinin mövqeyini əks etdirən ciddi bir mərhələ oldu. Almaniya və Fransa, Rusiyanın zəifliyindən istifadə etməyə çalışarkən, Rusiyanın Qərbi Avropa dövlətlərinə olan asılılığı müharibənin sonunda daha da artdı. Bu müharibənin beynəlxalq nəticələri, yalnız Asiya ilə əlaqəli deyildi, eyni zamanda Qərbi Avropa güclərinin güc mübarizəsindəki yeni dövrün başlanğıcını qoydu.

Kafedra: **«Beynəlxalq münasibətlər və turizm»**

Fənn: **«Beynəlxalq münasibətlər tarixi» (I dövr)**

Mövzu: **«Antantanın təşkili və Avropada Dövlətlərarası ziddiyyətlərin kəskinləşməsi »**

XX əsrin əvvəllərində Avropada dövlətlərarası ziddiyyətlərin kəskinləşməsi və Antantanin təşkili, qlobal siyasətdə böyük dəyişikliklərin baş verdiyi bir dövrü əhatə edir. Xüsusilə, Fransa, İngiltərə və Almaniya arasında olan qarşıdurmalar daha da dərinləşdi və bu ölkələrin xarici siyasətindəki gərginliklər bir neçə vacib beynəlxalq müqavilə və razılaşmalarla öz əksini tapdı. Bu dövrün mühüm hadisələrindən biri, Şimali Afrikada Fransa və İtaliya arasında olan böhran və onun həlli ilə bağlı imzalanan müqavilə idi. Həmçinin, Fransanın İngiltərəyə qarşı münasibətlərindəki gərginlikləri aradan qaldırmaq məqsədilə imzalanan Fransa-İngiltərə «Qəlb sazişi» müqaviləsi, Avropadakı siyasətə böyük təsir göstərdi.

Fransa və Almaniya arasındakı qarşıdurma, XIX əsrin sonları və XX əsrin əvvəllərində daha da sərtləşdi. Xüsusilə, Afrikadakı müstəmləkə sahələri, bu iki ölkənin rəqabətinin əsas sahələrindən birinə çevrildi. Şimali Afrika, xüsusilə Tunis və Mərakeş, Fransanın genişlənmə siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri idi. Fransanın Şimali Afrikadakı ərazilərini genişləndirmək istəyi, Almaniyanın bu regiondakı təsirini qəsdən kəsdi və bu münaqişələr Fransanın və Almaniyanın arasındakı münasibətləri gərginləşdirdi. 1900-cü ildə Fransa ilə İtaliya arasında imzalanan müqavilə, bu iki ölkənin Şimali Afrika sahəsindəki qarşılıqlı razılaşmalarını tənzimləyirdi. Bu müqavilə ilə İtaliya, Fransaya Şimali Afrikada müəyyən təsir dairələrini tanıdı, eyni zamanda Fransa, İtaliyanın Liviyada güclənməsinə göz yumdu. Həmin dövrdə İtaliya, Liviyada kolonial siyasətini genişləndirmək istəyirdi və bu müqavilə ilə hər iki ölkə arasında bir növ balans əldə olundu.

1902-ci ildə Fransa və İtaliya arasında bitərəf münasibətlərə dair başqa bir razılaşma imzalandı. Bu müqavilə ilə hər iki ölkə, Afrikadakı münaqişələrdə və müstəmləkə siyasətində qarşılıqlı şəkildə bir-birinin təsir dairələrinə müdaxilə etməməyə qərar verdilər. Bu addım, həm də Fransanın, həmçinin digər Avropa dövlətlərinin müstəmləkə məsələlərindəki mövqeyini və strategiyasını yenidən gözdən keçirməsini şərtləndirdi. Müxtəlif Avropa gücləri arasında Şimali Afrikada genişlənmə məsələlərindəki rəqabət, Avropadakı siyasət və iqtisadi əlaqələrə mühüm təsir göstərdi. Bu vəziyyət, həmçinin, Fransa və Almaniya arasındakı siyasi münasibətlərin gərginləşməsinə və bu qarşıdurmaların beynəlxalq müstəmləkə siyasətində öz yerini almasına səbəb oldu.

Fransa və İngiltərə arasındakı münasibətlər də bu dövrdə mürəkkəbləşdi, amma 1904-cü ildə hər iki ölkə arasında böyük bir diplomatik irəliləyiş yaşandı. Həmin ildə imzalanan «Qəlb sazişi» (Entente Cordiale), bu iki böyük gücün arasında qarşılıqlı anlaşma və münasibətlərin normallaşmasını təmin etdi. Bu müqavilə, həmçinin, Böyük Britaniya və Fransanın Afrikada və Asiyada yerləşən müstəmləkə ərazilərindəki qarşılıqlı təsir dairələrini müəyyənləşdirdi. Müqavilə, həm də hər iki ölkənin bir-birinə qarşı olan güvənini artırmaq məqsədini güdürdü və böyük güclərin bu zamanlar bir-birinə qarşı əksər hallarda silahlanma yarışında olmaları, beynəlxalq səviyyədə hərbi münaqişələrin potensialını artırırdı. Bu müqavilənin əsas məqsədi, həmçinin Fransanın Şimali Afrikadakı təsirini, İngiltərənin isə Yaxın Şərqdəki mövqeyini daha da möhkəmləndirmək idi. Bununla yanaşı, hər iki dövlət də Asiya, xüsusən Çin və Hindistan məsələlərində də bir-birini dəstəkləyərək, qarşılıqlı maraq və məqsədlərini güdürdülər.

Fransa-İngiltərə münasibətlərinin yaxşılaşdırılması, həm də Almaniyanın artan gücünə qarşı birləşmiş Avropada balansı təmin etmək məqsədini güdürdü. Çünki Almaniyanın hərbi gücü, ərazilərini genişləndirmək istəyi və müstəmləkə sahələrindəki ambisiyaları, Fransa və İngiltərənin öz strateji mövqelərini qorumaq üçün yeni bir yolda hərəkət etmələrinə səbəb olmuşdu. «Qəlb sazişi»nin imzalanması, həm də Fransanın və İngiltərənin Avropada siyasi və hərbi qarşıdurmalarda daha birgə addımlar atmasına imkan verdi.

Beynəlxalq səviyyədə bu müqavilənin imzalanması, dünya siyasətinin növbəti mərhələsinin başlanğıcı oldu. Avropada dövlətlərarası münasibətlərin kəskinləşməsi, xüsusən də Fransanın, İngiltərənin və Almaniyanın arasında gedən mübarizə, 20-ci əsrin əvvəllərində böyük müharibə təhlükəsinin artmasına səbəb oldu. «Qəlb sazişi» müqaviləsinin imzalanması ilə, İngiltərə və Fransa arasında əvvəlki gərgin münasibətlərdən sonra daha uyğun bir diplomatik müstəfiqlik ortaya çıxdı, bu da Antantanın təşkili və Avropada baş verəcək böyük dəyişikliklərin ilkin əlamətləri oldu.

Avropada dövlətlərarası ziddiyyətlərin kəskinləşməsi, xüsusilə Afrikadakı müstəmləkə əraziləri, strateji əhəmiyyətli bölgələr və bu bölgələrə nəzarət etmək istəyən güclər arasındakı rəqabət nəticəsində formalaşan yeni beynəlxalq münaqişələr, dünya müharibəsinin yaxınlaşdığını göstərən əlamətlərdən biri oldu. Bu da Antantanin meydana gəlməsinin əsas səbəblərindən biri oldu və dünya siyasətindəki gərginliklərin artmasına səbəb oldu.

XX əsrin əvvəllərində Avropada siyasi vəziyyətin mürəkkəbləşməsi və dövlətlərarası ziddiyyətlərin kəskinləşməsi, xüsusilə Almaniyanın Fransa-Rusiya ittifaqını pozmağa yönəlmiş cəhdləri ilə özünü göstərdi. Bu dövrdə, Almaniya həm Rusiya, həm də Fransa ilə münasibətlərin gərginləşməsinin qarşısını almağa çalışır, lakin həm Avropada, həm də dünyanın digər bölgələrində güc balansını pozmağa davam edirdi. Rusiya ilə Almaniya arasında ticarət sahəsində bir sıra müqavilələr olsa da, siyasi səviyyədə iki dövlət arasındakı qarşıdurma getdikcə daha da gərginləşirdi. Bu vəziyyət, sonralar Mərakeş böhranına və beynəlxalq diplomatiyanın mürəkkəbləşməsinə gətirib çıxardı.

1905-1906-cı illər arasında birinci Mərakeş böhranı Avropada vəziyyətin daha da gərginləşməsinə səbəb oldu. Almaniya, Fransanın Mərakeş üzərindəki təsirini qəsdən kəsdirmək və bu regionda özünün hegemonluğunu təmin etmək məqsədi güdürdü. Mərakeş, yalnız Afrikada müstəmləkə sahəsi olmaqla qalmır, həm də Şimali Afrikanın strateji əhəmiyyəti üzündən böyük beynəlxalq rəqabətə səbəb olmuşdu. 1905-ci ildə Almaniya, Fransanın Mərakeşdəki təsirini tanımadı və diplomatik yolla bu ölkənin üzərindəki təsirini genişləndirmək üçün Mərakeşə baş çəkdi. Almaniya, Mərakeşin müstəqil olmasını və başqa dövlətlərin təsir dairəsindən azad olmasını istəyirdi. Almaniyanın bu hərəkəti, Fransanın müstəmləkə planlarına qarşı açıq bir təhdid idi və Avropadakı digər gücləri, xüsusən də İngiltərəni, Fransanın yanında durmağa və bu məsələyə müdaxilə etməyə məcbur etdi.

Almaniyanın bu təşəbbüsünə qarşı ilk ciddi reaksiyanı Fransa göstərdi. Fransa, Mərakeşdəki mövqeyini qorumağa və Almaniyanın bu sahədəki təsirini məhdudlaşdırmağa çalışdı. Bu isə Fransanın beynəlxalq əlaqələrində, xüsusən də İngiltərə və Rusiya ilə yaxınlaşmasını daha da artırdı. Bu vəziyyət, Avropada dövlətlərarası münasibətlərin gərginləşməsinə və yeni diplomatik ittifaqların yaranmasına səbəb oldu. Mərakeş böhranının həlli məsələsində əsas rol oynayan dövlətlərdən biri də İngiltərə idi. İngiltərə, Fransanın yanında yer aldı və Almaniyanın bu məsələyə müdaxiləsinə qarşı çıxaraq, Fransanın Mərakeşdəki mövqeyini dəstəklədi. Eyni zamanda, Rusiya da bu böhranda Fransaya dəstək vermək üçün diplomatik yollarla Almaniyaya qarşı öz mövqeyini sərtləşdirdi.

Mərakeş böhranı, yalnız bu üç dövlət arasında deyil, həm də Almaniya ilə digər Avropa gücləri arasında qarşıdurmanı dərinləşdirdi. Böhranın nizamlanması ətrafında keçirilən diplomatik danışıqlar, Almaniyanın məqsədinə çatmasına imkan vermədi. 1906-cı ildə Algeciras Konfransı nəticəsində, Mərakeşin Fransanın təsir dairəsinə daxil olması beynəlxalq aləmdə qəbul edildi. Bununla yanaşı, Almaniya, Mərakeşin müstəqil olmasını və öz təsirini artırmağı hədəfləyən planlarını tam olaraq reallaşdıra bilmədi. Mərakeş böhranının beynəlxalq nəticələri olduqca geniş və dərin idi. Bu böhran, Avropadakı dövlətlər arasında güvən böhranına səbəb oldu və ciddi hərbi-siyasi ittifaqların formalaşmasına təkan verdi.

Böhranın sonunda, İngiltərə, Fransa və Rusiya arasında güclü bir hərbi əməkdaşlıq qurulmağa başladı. Fransanın Mərakeşdəki mövqeyini qorumaq və Almaniyanın təsirini məhdudlaşdırmaq məqsədilə bu üç böyük dövlət arasında daha sıx əlaqələr formalaşdı. Bu əməkdaşlıq, Antantanı təşkil edən əsas prinsipləri yaradacaq və Avropada siyasi balansın dəyişməsinə yol açacaqdır. Həmçinin, bu əməkdaşlıq, Avropada artan Almaniya təzyiqlərinə qarşı bir müdafiə mexanizmi kimi qəbul edildi. Bu həm də Avropada dövlətlərarası ittifaqların daha da möhkəmlənməsi və

nəticədə Birinci Dünya Müharibəsinin başlanmasına səbəb olan daha geniş bir gərginlik və qarşıdurma atmosferinin yaranmasına şərait yaratdı.

Mərakeş böhranı, Avropada güc balansının dəyişməsində, yeni ittifaqların qurulmasında və dövlətlərarası münasibətlərin gərginləşməsində mühüm rol oynadı. Almaniyanın Fransaya qarşı göstərdiyi təzyiq, eyni zamanda Fransa, İngiltərə və Rusiyanı birləşdirərək, beynəlxalq diplomatiyada daha yeni bir mərhələyə qədəm qoydu. Bu dönəmdə baş verən hadisələr, Avropadakı siyasi gərginliyi artırmaqla yanaşı, gələcəkdəki böyük müharibələrə və dövrün beynəlxalq siyasətinin dəyişməsinə şərait yaratdı.

1907-ci ildə İngiltərə ilə Rusiyanın diplomatik danışıqları, daha əvvəlki gərginliklərin nəticəsi olaraq, bölgədəki təsir dairələrini yenidən müəyyənləşdirmək məqsədini daşıyırdı. Əfqanıstan, İran və Tibet kimi strateji əhəmiyyətə malik bölgələrdə iki böyük güc arasında qarşıdurma davam edirdi. İngiltərə, Hindistanı qorumaq məqsədilə regionda təsir sahəsini genişləndirmək istəyirdi, Rusiyanın isə Şərqə doğru genişlənməsi və Asiyada öz təsirini artırmaq məqsədi vardı. Bu məqsədlərə çatmaq üçün həm İngiltərə, həm də Rusiya müəyyən bir diplomatik yanaşma tətbiq edərək, həmin bölgələrdə öz maraqlarını qorumağa çalışırdılar.

31 avqust 1907-ci ildə imzalanan İngilis-Rus razılaşması, bu gərginlikləri azaltmağa yönəlmişdi. Bu razılaşmaya əsasən, hər iki dövlət Asiya və Şərqi Yaxın Şərqdəki təsir dairələrini müəyyənləşdirdilər. İran, Əfqanıstan və Tibet kimi bölgələr, bu razılaşmada hər iki gücün təsir sahələrinə bölünmüşdü. Məsələn, İranın şimal hissəsi Rusiyanın, cənub hissəsi isə İngiltərənin təsirində qalacaqdı. Əfqanıstan isə Rusiya və İngiltərə arasında tampon zona kimi qalacaq, burada hər iki tərəfin gücü məhdudlaşdırılacaqdı. Tibet isə nominal olaraq Çinə aid olsa da, İngiltərə tərəfindən təsir altına alınacaq və strateji maraqlara xidmət edəcəkdi. Bu razılaşmanın imperialist xarakteri isə açıq şəkildə görünürdü, çünki bölgələrdəki yerli xalqların iradəsi nəzərə alınmadan, yalnız böyük güclərin maraqlarına xidmət edən bir bölüşdürülmə həyata keçirilirdi.

Bu razılaşma, sadəcə iki dövlətin regional maraqlarını deyil, həm də Avropada güc balansını təyin edirdi. İngiltərə və Rusiya arasında qarşıdurmaların bir növü olaraq baş verən bu razılaşma, daha sonra daha geniş miqyasda beynəlxalq siyasətə təsir etdi. Rusiya ilə İngiltərə arasında böyük bir qarşıdurma və hətta müharibə ehtimalı ortadan qaldırılmış oldu, həmçinin bu razılaşma Antanta blokunun təşkilinə aparan yolda mühüm bir addım oldu. İngiltərə və Fransa ilə Rusiya arasında artıq mövcud olan əlaqələr bu razılaşma ilə daha da möhkəmləndi. 1907-ci ildən sonra bu üç böyük güc arasında bir hərbi-siyasi ittifaqın əsası qoyuldu və bu, Antanta bloku adını aldı.

Dünyanın ərazicə bölüşdürülməsinin başa çatması ilə bağlı qeyd edilən dövr, imperialist dövrün zirvə nöqtəsi idi. Bu bölüşdürmə yalnız Şərqi Asiya və Yaxın Şərqi deyil, həm də Afrikanı əhatə edirdi. Avropanın böyük gücləri, özlərinin koloniya ərazilərini genişləndirərək, dünya siyasətində hegemon mövqe tutmağa çalışırdılar. Lakin bu prosesin sonunda, böyük dövlətlər arasında artıq bütün dünyada təsir sahələri müəyyənləşdirilmişdi və bölgələr arasında mübarizə

getdikcə daha da sərtleşirdi. Bütün bu proseslər, Avropada və dünyada siyasi münasibətləri formalaşdırdı.

Avropanın iki böyük hərbi-siyasi bloka parçalanması, xüsusilə də Antanta və Üçlü İttifaq arasındakı münaqişənin kəskinləşməsi, beynəlxalq münasibətlərdə yeni bir mərhələnin başlanğıcı oldu. Həm Antanta, həm də Üçlü İttifaq öz nüfuz dairələrini qorumağa çalışır, hər iki blokun üzvləri arasındakı qarşıdurmalar, daha geniş və yıxıcı bir müharibənin, yəni Birinci Dünya Müharibəsinin zəmnini hazırlayırdı. Bu blokların yaranması, hərbi münaqişələrin qaçılmazlığını artırmış, beynəlxalq diplomatiyada yeni güc balanslarının formalaşmasına səbəb olmuşdu.

Beynəlxalq nəticələr baxımından, 1907-ci ildəki razılaşma, həm Avropadakı, həm də dünyanın digər hissələrindəki siyasi durumları dəyişdirdi. İngiltərə və Rusiya arasındakı qarşıdurma sona çatdı, amma bu, eyni zamanda hər iki dövlətin qarşısında yeni bir rəqibin, yəni Almaniyanın, böyüyən gücünü gördükləri anlamına gəlirdi. Rusiya və İngiltərə, bu gücün artan təzyiqi ilə qarşılaşarkən, öz ittifaqlarını möhkəmlətməyi seçdilər və nəticədə, Antanta blokunun formalaşması daha da gücləndi. Həmçinin, İngiltərə və Fransanın Rusiya ilə olan hərbi əlaqələrinin artması, həm də Avropada yeni güc balansları yaratdı. 1907-ci ildən sonra, dünya siyasi səhnəsində, çoxlu sayda dövlətlərin bir-biri ilə daha yaxından əlaqə qurmağa başladığı, lakin böyük güclər arasındakı qarşıdurmaların müharibəyə aparan yolda addım-addım irəlilədiyi bir dövrün başlanğıcı oldu.

Antantanın və Üçlü İttifaqın yaranması, Avropada dövlətlərarası qarşıdurmaların daha da dərinləşməsi və Birinci Dünya Müharibəsinin qaçılmaz olmasına səbəb oldu. Bu, həm də Avropada siyasət, iqtisadiyyat və hərbi gücün yeni bir mərhələyə qədəm qoyması idi.

Kafedra: **«Beynəlxalq münasibətlər və turizm»**

Fənn: **«Beynəlxalq münasibətlər tarixi» (I dövr)**

Mövzu: **«Birinci dünya müharibəsi ərəfəsində və dövründə dünya diplomatiyası (1908-1918)»**

Birinci dünya müharibəsi ərəfəsində və dövründə dünya diplomatiyasının təhlili, xüsusilə 1908-1918-ci illər arası dövr, beynəlxalq münasibətlərin gərginləşməsi və dövlətlərarası qarşıdurmaların dərinləşməsi baxımından çox mühüm bir mərhələdir. Bu dövrün əsas hadisələri, dünya diplomatiyasının yeni xəttə yönəlməsi və müharibənin yaxınlaşmasına səbəb olan əsas ziddiyyətlərin meydana çıxması ilə xarakterizə olunur.

1908-ci ildən etibarən, iki əsas hərbi-siyasi blok, yəni Üçlü İttifaq (Almaniya, Avstriya-Macarıstan, İtalya) və Antanta (Fransa, Böyük Britaniya, Rusiya) arasında qarşıdurma daha da kəskinləşdi. Hər iki blok dünya gücünün paylanmasında və regional təsir sahələrinin genişlənməsində ciddi mübarizə aparırdı. Xüsusilə İngiltərə və Almaniya arasında hərbi-dəniz rəqabətinin güclənməsi, bu qarşıdurmaların təməlini təşkil edirdi. Almaniya, İngiltərənin hegemonluğunu sarsıtmaq məqsədilə donanmasını genişləndirməyə başlamış, buna qarşılıq olaraq Böyük Britaniya da öz donanmasını artırmağa çalışmışdı. Bu rəqabət yalnız iqtisadi, strateji və güc nümayişləri ilə məhdudlaşmır, həm də silahlanma yarışını gücləndirərək, qarşıdurmanın beynəlxalq səviyyədə gərginləşməsinə səbəb olmuşdu.

Bu dövrün digər mühüm hadisəsi, Rusiyanın Balkan siyasətinin dəyişməsidir. 1905-ci ildəki məğlubiyyətdən sonra Rusiyanın Asiya və Balkanlardakı gücü ciddi şəkildə zəifləmişdi. Rusiyanın Balkanlar üzərindəki təsirini qorumaq məqsədilə Rusiya, Serbiya ilə ittifaq qurmağa çalışdı, çünki Serbiya, Avstriya-Macarıstanın bölgədəki ekspansiyasına qarşı çıxmaqda və Rusiyanın Balkanlardakı təsirini artırmaqda mühüm rol oynayırdı. Ancaq Balkanlarda Avstriya-Macarıstan və Almaniya ilə Rusiyanın arasındakı ziddiyyətlər daha da kəskinləşdi. Avstriya-

Macarıstan, Serbiyanın qüvvətlənməsini qəbul etməyərək, bölgədəki təsirini artırmaq üçün ona qarşı siyasi təzyiq göstərirdi.

Balkanlardakı qarşıdurmaların növbəti mərhələsi, 1908-ci ildə Bosniya və Herseqovina'nın Avstriya-Macarıstan tərəfindən ilhaq edilməsi ilə başladı. Bu, Serbiya və Rusiya üçün ciddi bir təhrik oldu, çünki onlar, Avstriya-Macarıstanın bu hərəkətini bölgədəki status-kvonu pozan və Rusiyanın müttəfiqi olan Serbiyanın təhlükəsizliyini təhdid edən bir addım olaraq qəbul etdilər. Bu ilhaq hadisəsi, Bosniya və Herseqovina'nın müstəqilliyini itirməsi ilə nəticələndi və Balkanlarda böyük bir siyasi gərginlik yarandı. Serbiya, həmçinin bu ilhaqı qəbul etməyərək, Avstriya-Macarıstanın regionda təsir gücünü artıra bilməyəcəyini bəyan edirdi.

Bosniya və Herseqovina məsələsi, 1908-1909-cu illərdəki Balkan böhranının əsasını təşkil etdi. Bu dövrdə, Avstriya-Macarıstanın ilhaqı qarşısında Rusiya və Avstriya-Macarıstan arasında gərginlik artdı. Rusiya, Balkanlardakı təsirini qorumaq istəyirdi, lakin Avstriya-Macarıstanın güclənməsi, Rusiya üçün ciddi bir diplomatik məğlubiyyət oldu. Çar Rusiyası, müstəqil Serbiyanın və digər Slavyan xalqlarının qorunması və Avstriya-Macarıstanın Balkanlardakı təsirinin zəiflədilməsi istiqamətində addımlar atmağa çalışdı. Lakin bu gərginliklərlə başa çıxa bilməyən Rusiya, diplomatik məğlubiyyətlə üzləşdi və Avstriya-Macarıstanın Bosniya və Herseqovina'yı ilhaq etməsi qarşısında heç bir real hərbi müdaxilə etmədi.

1908-1909-cu illərdəki Balkan böhranı, Avropadakı böyük dövlətlərin arasında qarşıdurmaların daha da kəskinləşməsinə səbəb oldu. Bu, həm də Böyük Güclər arasında strateji ərazilər uğrunda mübarizəni artırdı və siyasi münaqişələrin həllində güc tətbiqi mövqeyində olan dövlətlərin üstünlük təşkil etdiyini göstərdi. Rusiya, özünün böyük güc statusunu qorumaq və Balkanlardakı nüfuzunu artırmaq məqsədilə Fransadan və Böyük Britaniyadan dəstək almağa çalışdı, ancaq Avstriya-Macarıstanın güclənməsi ilə qarşılaşdı.

Bu böhran, həm də Balkanlardakı digər dövlətlərə təsir etdi. Serbiya, bu münaqişəyə aktiv şəkildə qarışmış və Avstriya-Macarıstanın bu ilhaqına qarşı mövqeyini sərtləşdirmişdi. Bolqarıstan, müstəqilliyini elan edərək, öz siyasi və iqtisadi müstəqilliyini qorumağa çalışdı. Bununla belə, regionda gedən diplomatik mübarizə və güc mübarizələri, şiddətli hərbi münaqişələrə və regionun siyasi xəritəsinin dəyişməsinə səbəb olacaq hadisələrə doğru yol açdı.

Bu dövrdəki ziddiyyətlərin kəskinləşməsi, müharibənin yaxınlaşmasının əlamətləri idi. Böyük dövlətlər, öz strateji və iqtisadi maraqlarını qorumaq məqsədilə bir-birinə qarşı çıxdılar və hərbi təzyiq və diplomatik mübarizələr daha da gücləndi. Bütün bunlar, 1914-cü ildəki Birinci Dünya Müharibəsinin mübarizələri üçün zəmin hazırladı və dünya səhnəsində güc balansının tamamilə dəyişməsinə səbəb oldu. Bu münaqişələr yalnız Avropada deyil, dünya miqyasında siyasi dəyişikliklərə gətirib çıxardı, yeni ittifaqların yaranmasına, əvvəlki ittifaqların isə parçalanmasına səbəb oldu.

Birinci Dünya Müharibəsi ərəfəsində dünya diplomatiyası, xüsusilə 1908-1918-ci illər arası dövr, beynəlxalq münasibətlərin gərginləşməsi və dövlətlərarası mübarizələrin intensivləşməsi ilə xarakterizə olunur. Bu dövrün mühüm hadisələri arasında Qara Dəniz boğazları və Tripolitaniya üzərindəki mübahisələr, Almaniyanın Antantaya qarşı parçalanmaq cəhdləri, eləcə də Uzaq Şərqdəki diplomatik qarşıdurmalar yer alır. Həmçinin, 1911-ci ildəki İtaliya-Türkiyə müharibəsi və digər ərazilərdəki münaqişələr də beynəlxalq münasibətlərdəki gərginliyi artıran amillərdən idi.

İtaliya və Rusiya arasında 1909-cu ildə imzalanan razılaşma, xüsusilə Qara Dəniz boğazları və Tripolitaniya məsələlərini əhatə edirdi. İtaliya, Osmanlı İmperiyasının Tripolitaniyada təşkil etdiyi hakimiyyəti ələ keçirmək üçün mübarizə aparırdı, və bu müharibə 1911-ci ildə başladı. Eyni zamanda, Rusiyanın da Osmanlı İmperiyası ilə münaqişələri mövcud idi. Bu razılaşmanın əsas məqsədi, hər iki dövlətin öz maraqlarını bölgədə qorumaq və gücləndirmək idi. Rusiya, bu razılaşma vasitəsilə Qara Dəniz boğazları üzərindəki təsirini qorumağa çalışdı, İtaliya isə Afrikada, xüsusilə Tripolitaniyada mövqelərini gücləndirməyə yönəlmişdi. Bu razılaşma, həmçinin Almaniyanın bu bölgələrdə təsirini azaltmaq məqsədini güdürdü.

Almaniyanın Antanta ilə münasibətlərinin gərginləşməsi və bu dövlətlər arasında qarşıdurmaların kəskinləşməsi, xüsusilə Almaniyanın Antantaya qarşı parçalanmağa yönələn diplomatik manevrləri ilə əlaqədardır. Bu vəziyyətin nəticəsiz qalması, Avropada təhlükəsizliyin və sülhün qorunması üçün ciddi təhdidlər yaratdı. Potsdamda Rusiya-Almaniya danışıqları isə, iki ölkə arasındakı münasibətləri müəyyən etməyə çalışdı, ancaq bu danışıqların uğursuzluğa uğraması, diplomatik gərginliyi artırdı. Potsdam razılaşması 1910-cu ildə imzalanmış olsa da, bu razılaşmanın əslində, Almaniyanın Rusiya üzərindəki təsirini artırmaq məqsədinə xidmət etməsi, böyük dövlətlər arasında daha da böyük bir qarşıdurma yaradı.

Eyni dövrdə, Uzaq Şərqdə də diplomatik qarşıdurmalar kəskinləşdi. Xüsusilə Yaponiyanın yüksələn imperiyası ilə ABŞ arasındakı münasibətlərdəki gərginliklər daha da artdı. ABŞ və Yaponiya, Çinin sərvətləri və əraziləri uğrunda mübarizə aparırdılar. Rusiya ilə Yaponiyanın Mancuriya məsələsi üzrə razılaşması, bu dövrün mühüm hadisələrindən biridir. Çinin bölüşdürülməsi uğrunda gedən mübarizə, həmçinin Yaponiyanın Asiyadakı gücünü daha da artırmağa yönəlmişdi. Bu zaman Rusiya, Çindəki təsirini qorumağa çalışırdı və Yaponiyanın bu bölgədəki genişlənməsinə qarşı diplomatik mübarizə aparırdı. Yaponiyanın Çin üzərindəki hegemonluğunu qəbul etməyən Rusiya, bu ərazilərdə öz strateji maraqlarını qorumaq üçün müxtəlif siyasi və hərbi addımlar atırdı. Yaponiyanın öz maraqlarını qorumaq üçün diplomatik mübarizəyə qoşulması, Uzaq Şərqdəki gərginliyi daha da artırdı.

1911-ci ildə baş verən İkinci Marakeş böhranı, Avropada yenə də ciddi bir diplomatik mübarizəyə səbəb oldu. Bu böhranın başlıca səbəbi, Almaniyanın Fransanın təsiri altındakı Marakeşi nəzarətə keçirmək cəhdləri idi. Almanya, Fransanın bu ərazidəki hegemonluğuna qarşı çıxaraq, bu ərazinin bölüşdürülməsində öz yerini tələb edirdi. Fransanın Marakeşdəki təsirini qorumağa çalışdığı bir vaxtda, İngiltərə də Fransanın yanında yer aldı və Almaniyanın təcavüzkar hərəkətlərinə qarşı çıxmağa başladı. Bu böhranın nizamlanması, Fransanın və İngiltərənin diplomatik uğuru ilə başa çatdı, çünki Almaniya tələblərini geri götürərək, Fransanın bu ərazidəki təsirini qəbul etdi. Bu, həm də Almaniyanın diplomatik təcridini daha da dərinləşdirdi və Avropada yeni müttəfiqliklər yaratdı.

Bundan sonra, 1911-ci ildə İtaliya və Türkiyə arasında Tripolitaniya müharibəsi başladı. İtaliya, Osmanlı İmperiyasının Afrikadaki bu ərazisini işğal etməyə çalışdı və nəticədə, İtaliya Osmanlıdan Tripolitaniya ərazisini ələ keçirdi. Bu müharibə, həm də beynəlxalq nəticələrə səbəb oldu, çünki İtaliya, Afrikada yeni kolonial ərazilər əldə etmək istəyirdi və bu, Avropada olan digər dövlətlər tərəfindən ciddi narahatlıqla qarşılandı. Türkiyənin bu müharibədəki məğlubiyyəti, Osmanlı İmperiyasının zəifləməsinin daha da irəliləməsinə və onun dünya siyasətindəki yerinin dəyişməsinə səbəb oldu.

Dəniz silahlanması məsələsi də bu dövrün mühüm hadisələrindəndir. İngiltərə və Almaniya arasında bu mövzuda aparılan danışıqlar, dənizdə güc balansının dəyişməsi və hərbi donanmalardakı üstünlük məsələlərini əhatə edirdi. İngiltərə, dünyanın ən güclü dəniz donanmasına sahib olmağa davam edirdi və Almaniyanın donanma gücünü artırması, İngiltərə üçün ciddi təhlükə kimi görülürdü. 1912-ci ildə, Antanta dövrü öz müttəfiqləri arasında səfərbərlik vəziyyətini yaratdı. Bu, hərbi münaqişənin yaxınlaşması və dünya müharibəsinin olacağına dair əlamətləri gücləndirdi. Müharibə təhlükəsinin aradan qalxması, yalnız müəyyən müddət ərzində mümkün oldu və böyük dövlətlər arasındakı mübarizə son nəticədə Birinci Dünya Müharibəsinin baş verməsinə səbəb oldu.

Bu dövrün diplomatik mübarizələri, güc balansının dəyişməsi və beynəlxalq əlaqələrin kəskinləşməsi, 1914-cü ildəki müharibənin önünü açan başlıca amillərdən biri oldu. Hərbi bloklar arasındakı rəqabət və strateji maraqlar, dünya miqyasında böyük bir müharibənin başlanmasına gətirib çıxardı.

Birinci Dünya Müharibəsi ərəfəsində, xüsusilə 1908-1918-ci illərdə dünya diplomatiyasının ən gərgin sahələrindən biri Balkanlarda gedən mübarizə idi. Balkanlar, həm Qərbi Avropa dövlətləri, həm də Osmanlı İmperiyası ilə əlaqədar olaraq, imperialist dövlətlər üçün son dərəcə vacib bir bölgə idi. Avropada güc balansı ilə əlaqəli olaraq, Balkanlar həm strateji əhəmiyyət daşıyan, həm də təbii sərvətlər baxımından zəngin bir yer olaraq mübarizələrin mərkəzinə çevrildi. Bu dövrdəki hadisələr Balkanlar üzərində təsirli olan imperialist dövlətlərin arasında qarşıdurmaların kəskinləşməsinə, yeni ittifaqların yaranmasına və müharibələrin başlamasına gətirib çıxardı.

Balkan dövrünün ən böyük gərginliklərindən biri Makedoniya məsələsidir. Makedoniya, həm Osmanlı İmperiyasının mülkiyyətində idi, həm də Serbiya, Yunanıstan və Bolqarıstan kimi ölkələrin strateji maraq dairəsində idi. Bu ölkələr, həm ərazi, həm də siyasi təsir sahələrini genişləndirmək məqsədiylə Balkanlarda yarışırdılar. Makedoniya, Osmanlı İmperiyasının zəifləməsi ilə, müstəqil dövlətlər arasında ərazi mübahisələri və qarşıdurmaların səbəbi oldu. Hər bir dövlət öz milli maraqlarını təmin etmək üçün mübarizəyə daxil olmuşdu, bu da onların digər imperialist dövlətlərlə əlaqələrini və müharibə imkanlarını genişləndirdi.

Balkan ittifaqının təşkili 1912-ci ildə baş verdi. Bu ittifaq, əsasən Serbiya, Yunanıstan, Bolqarıstan və Monteneqrodan ibarət idi və məqsəd Balkanlar üzərindəki Osmanlı İmperiyasının

hakimiyyətinə son qoymaq idi. İttifaqın tərkibindəki dövlətlər, bu bölgənin Osmanlı İmperiyasından tamamilə təmizlənməsini istəyirdi. İttifaqın məqsədinə əsasən, Balkan dövlətləri arasında koordinasiya və ərazi bölüşdürmə məsələləri razılaşdırılmışdı. Bu ittifaqda əsas iştirakçılardan olan Rus və Fransız diplomatiyası da Balkanların gələcək inkişafında mühüm rol oynamağa başladılar. Rusiya, xüsusilə Serbiya ilə olan münasibətləri və regionda gücünün artırılması məqsədini güdürdü. Fransa isə, Rusiyanın təsirini və gücünü artırmaq istəyərək Balkanlarda onunla əməkdaşlıq etdi.

Balkanda müharibələr və qarşıdurmalar 1912-ci ildə başlayaraq, dünya siyasətinə təsir etməyə başladı. Birinci Balkan müharibəsi, əsasən Balkan ittifaqı üzvü olan dövlətlərin Osmanlı İmperiyasına qarşı başlatdığı hücumlarla başlamışdı. Bu müharibə, Osmanlı İmperiyasının Balkanlardakı ərazilərini itirməsi ilə nəticələndi. Balkan ittifaqı, bu müharibə nəticəsində bir çox Osmanlı ərazisini ələ keçirdi, amma müharibənin gedişi və sonu, ittifaq daxilində yeni gərginliklərə və qarşıdurmalara səbəb oldu. Bu müharibənin dünya siyasətinə təsiri o qədər böyük oldu ki, o dövrdə Avropadakı güc balansını dəyişdirdi və yeni müharibə hazırlıqlarına yol açdı.

Rusiya ilə Avstriya-Macarıstan arasında olan imperialist qarşıdurma, birinci Balkan müharibəsinin əsas nəticələrindən biri olaraq ortaya çıxdı. Rusiya, Balkanlarda öz təsirini artırmağa çalışırdı və xüsusilə Serbiya ilə müttəfiq olmağa davam edirdi. Bu, Avstriya-Macarıstanın bölgədəki təsirini zəiflətməyə yönəlmiş bir siyasət idi. Rusiya, Avstriyanın Balkanlardakı nüfuzunun artmasını istəmirdi, çünki bu, ona qarşı ciddi bir təhlükə yarada bilərdi. Böyük dövlətlər, Balkanlarda baş verən hadisələrə müdaxilə etməyə başladılar və bu da regionda diplomatik mübarizəni daha da çətinləşdirdi.

Birinci Balkan müharibəsinin nəticələri, 1913-cü ildə imzalanan London müqaviləsində öz əksini tapdı. Bu müqavilə, Balkanların Osmanlı İmperiyasından azad olmasına şərait yaratdı, lakin ərazi mübahisələri hələ də davam edirdi. Balkan dövləti arasında razılaşdırılmamış ərazi bölgüsü və qüvvələr arasındakı mənafelər, müharibənin davam etməsinə gətirib çıxardı. London müqaviləsi, həmçinin Avropada güc balansını dəyişdirdi, çünki Balkanlar artıq daha çox Qərb dövlətləri və Rusiyanın maraq dairəsi halına gəlmişdi. Bu müqavilənin imzalanması, 1914-cü ildə başlayacaq dünya müharibəsinin yaxınlaşdığını və qlobal gərginliklərin dərinləşdiyini göstərirdi.

İkinci Balkan müharibəsi 1913-cü ildə başladı və birinci müharibənin nəticələrinə əsaslanaraq, ittifaq üzvü olan dövlətlər arasında ərazi bölüşdürülməsi ilə bağlı mübahisələr gücləndi. Bu müharibə, əslində, Balkan ittifaqı üzvlərinin bir-birilərinə qarşı döyüşə başlaması ilə nəticələndi. Bu döyüşlərdə Bolqarıstan, öz ərazilərinin bölüşdürülməsindən narazı olaraq, Serbiya, Yunanıstan və digər ittifaq üzvlərinə qarşı hərbi əməliyyatlar həyata keçirdi. Nəticədə, bu müharibə daha da qanlı və dağıdıcı oldu, və Balkanlarda yeni bir güc balansı ortaya çıxdı. Buxarest sülh müqaviləsi, müharibənin sonunu gətirdi və ərazi mübahisələrini müəyyənləşdirdi. Lakin bu razılaşma, Balkanda sabitliyi təmin etmədi və regionda gələcək müharibələrə zəmin yaratdı.

Balkanlarda baş verən bu müharibələr, Avropanın digər güclərini də narahat etməyə başladı. 1913-cü ildə Liman fon Sandersin missiyası, Rus-Alman münaqişəsini daha da kəskinləşdirdi. Almaniya, Balkanlarda öz təsirini artırmaq istəyirdi və bu, xüsusən Avstriya ilə əlaqədar olaraq

Rusiyanın narazılığına səbəb oldu. Həmçinin, Antanta və Üçlü İttifaqının müharibə hazırlıqları daha da gücləndi. Bu hazırlıqlar, 1914-cü ildəki müharibənin qaçılmaz olduğuna işarə edirdi və Avropa dövlətləri arasında hərbi və diplomatik gərginliyi daha da artırdı.

Balkan müharibələri, yalnız regiondakı dövlətlərin deyil, həm də dünya siyasətindəki güc balansının dəyişməsinə səbəb oldu. Bu müharibələr, həm də gələcəkdəki birinci dünya müharibəsinin səbəblərini daha da aydınlaşdırdı. Balkandakı mübarizələr, hərbi ittifaqların güclənməsinə və yeni diplomatik razılaşmaların yaranmasına gətirib çıxardı. Nəticədə, Birinci Dünya Müharibəsinin baş verməsi üçün müvafiq şərait yarandı.

Birinci Dünya Müharibəsi, 1914-cü ilin yayında başlamağa yaxınlaşan beynəlxalq gərginliklərin nəticəsi olaraq ortaya çıxdı. Avropada, xüsusən Almaniya, Fransa, Böyük Britaniya və Rusiya arasında güc mübarizəsi öz zirvəsinə çatmışdı. Bu dövrdəki vəziyyət, imperialist dövlətlərin bir-birinə qarşı ərazi, siyasi və hərbi üstünlük qazanmaq uğrunda apardıqları mübarizələrdən qaynaqlanırdı. Xüsusilə, Balkanlar və Mərkəzi Avropa bölgələrindəki ziddiyyətlər, bu münaqişələrin mərkəzində yer alırdı. Sarayevo hadisələri, Avstriya-Macarıstanın Serbiyanı günahlandırdığı, arxasında Almaniyanın dəstəyinin dayandığı bir qarşıdurma olaraq bu böyük müharibənin başlanğıcı oldu.

İyul böhranı, iyul ayında, Avstriya-Macarıstanın Serbiyaya ultimatium təqdim etməsi ilə başladı. Avstriya-Macarıstan, Sarayevo hadisəsindəki roluna görə Serbiyanı məsul tutaraq ona sərt şərtlər təqdim etdi. Bu zaman Almaniya, müttəfiqi olan Avstriya-Macarıstana tam dəstək verdiyini bəyan etdi. Fransa və Rusiya isə, Serbiyaya dəstək vermək üçün hazır olduqlarını bildirdilər. Bu qarşıdurma, qısa müddətdə daha böyük beynəlxalq müharibəyə çevrildi. Avstriya-Macarıstanın Serbiyaya qarşı müharibə elan etməsi, Rusiya və Fransa arasında mövcud olan ittifaqların işə düşməsinə səbəb oldu. Həmçinin, Böyük Britaniya da Fransanın müttəfiqi olaraq müharibəyə qoşuldu. Almaniyanın öz müttəfiqi Avstriya-Macarıstanı dəstəkləməsi, müharibənin genişlənməsinə səbəb oldu.

Birinci Dünya Müharibəsi, Avropada və dünyada böyük təsirə malik olan müharibə idi. Almaniyanın hərbi strategiyası, qısa müddətdə mümkün qədər çox ərazini ələ keçirmək idi. Bu məqsədlə Almaniya, "ildırım sürətli müharibə" strategiyasını tətbiq edərək Şliffen planını həyata keçirməyə başladı. Şliffen planı, Almaniyanın iki cəbhədəki müharibədən qaçmaq və ilk növbədə Fransa üzərinə hücum etməyi nəzərdə tuturdu. Almaniyanın bu strateji planı, Fransa ərazisini sürətlə işğal edərək İngiltərənin müdaxiləsini qarşısını almağı hədəfləyirdi. Lakin, bu planın həyata keçirilməsi çətinləşdi və Almaniya hərbi qüvvələrinin Rusiyaya qarşı da uğurlu mübarizə aparması üçün sərhədləri keçməsi lazım gəldi. Hər iki cəbhədə baş verən döyüşlər, müharibənin şiddətini artırdı və döyüşlərin miqyasını genişləndirdi.

Türkiyənin müharibəyə qoşulması, müharibənin beynəlxalq müstəvidə genişlənməsinə səbəb oldu. Osmanlı İmperiyası, Almaniya ilə gizli bir ittifaq quraraq 1914-cü ildə müharibəyə qoşuldu. Bu, xüsusən Böyük Britaniya və Fransa üçün ciddi bir təhlükə idi, çünki Türkiyə,

Çanakkale boğazlarını və Dardanel boğazlarını idarə edirdi, bu da onlara həm strateji, həm də iqtisadi baxımdan böyük əhəmiyyət kəsb edirdi. Dardanel əməliyyatı və Sarıqarmış döyüşü, müharibə boyunca Osmanlı İmperiyasının müharibəyə daxil olması ilə bağlı mühüm anlar oldu. Hər iki döyüşdə Osmanlılar, müttəfiqlərinə qarşı ciddi müqavimət göstərdilər, lakin nəticə olaraq, müttəfiqlər bu bölgəni ələ keçirməkdə müvəffəq oldular.

Rusiyanın Cənubi Azərbaycanı işğal etməsi, müharibənin cənub cəbhəsindəki döyüşlərin bir hissəsi oldu. 1915-ci ildən etibarən, Rusiya, İranın Cənubi Azərbaycan bölgəsində öz təsirini artırmaq məqsədini güdərək bu ərazini işğal etməyə başladı. Bu hadisə, həm yerli əhali, həm də regional güclər tərəfindən ciddi şəkildə qarşılandı. Cənubi Azərbaycan, həmçinin xarici güclərin rəqabət etdiyi və müharibə zamanı strateji əhəmiyyət kəsb edən bir bölgə oldu.

Birinci Dünya Müharibəsinin digər vacib aspektlərindən biri, bitərəf ölkələrin müharibəyə cəlb edilməsi uğrunda diplomatik mübarizə idi. Bu dövrdə bir çox ölkə müharibəyə qoşulmaqdan çəkinirdi, amma müxtəlif diplomatik təşəbbüslərlə bu ölkələr müharibəyə daxil edilməyə çalışıldı. İtaliya və Rumıniya, müharibəyə qoşulmaq üçün müttəfiqlərlə danışıqlara başladılar və nəticədə, 1915-ci ildə İtaliya Antantaya qoşuldu. Rumıniya da, müharibənin ortalarında, 1916-cı ildə Antanta tərəfdən müharibəyə daxil oldu. Yaponiyanın isə, Çinə qarşı "21 tələbi" irəli sürməsi, Çinin daxili işlərinə müdaxilə etməyə çalışması və Avropa müharibəsində müəyyən nüfuz qazanmağa çalışması da müharibənin genişlənməsinə və güc mübarizəsinə səbəb oldu.

Bu mübarizələr, 1914-1918-ci illər arasında dünyanın çox sayda dövlətinin iştirak etdiyi, qlobal təsiri olan böyük bir müharibəyə çevrildi. Birinci Dünya Müharibəsi, həm Avropada, həm də dünyanın digər hissələrində uzunmüddətli nəticələr doğurdu. Hərbi əməliyyatlar, iqtisadi tənəzzüllər, siyasi dəyişikliklər və sosial gərginliklər müharibənin nəticəsi olaraq meydana çıxdı. Müharibənin baş verməsi, həmçinin yeni dünya güclərinin və siyasi ittifaqlarının formalaşmasına gətirib çıxardı.

Birinci Dünya Müharibəsi ərəfəsində və dövründə dünya diplomatiyasının mürəkkəb və dinamik prosesləri, müttəfiqlərin və rəqiblərin qarşılıqlı münasibətlərində böyük rol oynamışdır. 1915-ci ildə İngiltərə və Fransanın Rusiyaya yardım etməməsi, müharibənin gedişatında müttəfiqlərin arasında yaranan ciddi problemlərdən biri oldu. Rusiyanın cəbhədə çətinliklərlə üzləşməsi və almanların cənub cəbhəsindəki uğurlu hücumları, ona olan yardımın çox vacib olduğu bir mərhələni ortaya qoydu. Lakin İngiltərə və Fransa, öz müvafiq strateji maraqlarına uyğun olaraq, Rusiyaya yardım göndərməkdən çəkinirdilər. Bu, müharibənin gedişatında Rusiya ilə müttəfiqlər arasında etibar və əməkdaşlıq məsələlərini daha da çətinləşdirdi. Rusiya, həmçinin, bu dövrdə müttəfiqlərinin dəstəksizliyindən narazı idi və müharibə boyunca bir neçə dəfə yardım istəmişdi, ancaq nəticə etibarilə, yardım təmin olunmadı.

1916-cı ildə Verdun döyüşü və almanların Fransaya hücumu, müharibənin cəbhələrindəki gərginliyi daha da artırdı. Verdun döyüşü, Almaniyanın Fransa ərazisində apardığı böyük hücumun mərkəzi oldu. Bu döyüşdə Almaniya, Fransanın müqavimətini qırmağa çalışırdı, lakin

Fransız qoşunları əzmkarlıqla döyüşə davam edirdi. Verdun döyüşü həm döyüşün hərbi cəhətində, həm də simvolik olaraq müharibənin ən ağır döyüşlərindən biri kimi yadda qaldı. Bu döyüş, Fransa və Almaniya arasında böyük itkilər və hərbi gərginliklərlə keçdi, eyni zamanda, müttəfiqlərin və düşmənlər arasında güclü təzyiqlərin yaranmasına səbəb oldu. Hər iki tərəf, verdikləri böyük qurbanlara baxmayaraq, heç bir strateji uğur qazana bilmədi.

İtaliyanın hərbi vəziyyəti də müharibənin gedişatında əhəmiyyətli rol oynadı. İtaliya ordusu 1915-ci ildə müharibəyə qoşulmuş, amma onun hərbi əməliyyatları çox uğursuz olmuşdu. İtaliyanın başlıca məqsədi, müharibə vasitəsilə ərazilərini genişləndirmək və xüsusilə Avstriya-Macarıstanın ərazilərini ələ keçirmək idi. Lakin, cəbhələrdəki ağır döyüşlər və məğlubiyyətlər, İtaliya hökumətinin çətin vəziyyətə düşməsinə səbəb oldu. Həmin dövrdə İtaliya, müharibənin gedişatını dəyişmək üçün müttəfiqləri ilə yardım istəməyə başladılar. Bu dövrdə, İtaliya müttəfiqləri ilə öz yardımını artırmaq və müharibənin gedişatında daha yaxşı mövqe tutmaq məqsədi ilə müxtəlif diplomatik təşəbbüslərə başladılar.

Müharibə zamanı, Antanta dövlətləri arasında müəyyən bir müttəfiqlik razılaşmaları da meydana gəldi. 1916-cı ildə Sayks-Piko razılaşması (9-16 may 1916) bu münasibətlərin mühüm bir hissəsi oldu. Bu razılaşma, Fransa və Böyük Britaniya arasında Yaxın Şərqdəki təsir sahələrini paylaşma məqsədini güdürdü. Fransızlar və ingilislər, Osmanlı İmperiyasının zəifləməsindən istifadə edərək, bu ərazilərdəki nüfuz dairələrini bölüşdülər. Bu razılaşma, həmçinin Rusiya ilə müttəfiq dövlətlər arasında müzakirələr nəticəsində bu ölkənin də razılaşmaya qoşulması ilə qüvvəyə mindi. Bu addım, müharibə dövründə Yaxın Şərqdəki müxtəlif imperialist maraqları daha da mürəkkəbləşdirdi. Sayks-Piko razılaşması, həmçinin Osmanlı İmperiyasının gələcəyini müəyyən etmək məqsədini güdürdü və 1917-ci ildən etibarən bu ərazilər üzərindəki mübarizəni daha da qızışdırdı.

Birinci Dünya Müharibəsi dövründə müttəfiqlər arasında münasibətlər həm gücləndi, həm də mürəkkəbləşdi. Antanta dövlətləri arasında qarşılıqlı dəstək və əməkdaşlıq, müharibənin nəticəsini müəyyən etməyə çalışan əsas amillərdən biri oldu. Lakin, bu müttəfiqlik həm də daxili problemlər və qarşılıqlı maraqların toqquşması ilə sınağa çəkildi. Məsələn, İngiltərə, Fransa və Rusiya arasında müəyyən gərginliklər yaranmışdı, çünki hər biri müharibənin sonunda daha çox ərazi əldə etmək və siyasi üstünlük qazanmaq istəyirdi. Müttəfiqlər arasında olan bu qeyri-müəyyənlik, müharibə boyunca vəziyyəti daha da çətinləşdirirdi.

Müharibənin böyük dövrlərindən biri, 1917-ci ilin fevral ayında Rusiyada Romanovlar sülaləsinin devrilməsi ilə başladı. Fevral inqilabının nəticəsində Çar II Nikolayın hakimiyyəti sona çatdı və Rusiyada Müvəqqəti Hökumət quruldu. Müvəqqəti Hökumət, ölkədəki sosial və iqtisadi problemləri həll etməkdə çətinlik çəkirdi və müharibəyə davam etmə qərarı verdi. Bu, Rusiyanın daxili və xarici siyasətində əhəmiyyətli dəyişikliklərə gətirib çıxardı. Çünki, Rusiya əhalisi müharibənin çox ağır təsirlərindən yorulmuşdu və müharibəyə davam etmək barədə şiddətli qarşıdurmalar vardı. Bununla belə, Müvəqqəti Hökumət, müttəfiqləri ilə əlaqələri qorumağa çalışdı.

Müharibənin başqa bir əhəmiyyətli mərhələsi isə ABŞ-ın müharibəyə qoşulması oldu. ABŞ, 1917-ci ildə müharibəyə qoşulma qərarı aldı. ABŞ-ın müharibəyə daxil olmasının bir neçə əsas səbəbi vardı. Birincisi, Almaniyanın mülki gəmi yollarını məhv etməsi və ABŞ-dan olan ticarət

gəmilərinə hücum etməsi idi. İkincisi isə, ABŞ-ın dünya səviyyəsindəki iqtisadi və siyasi mövqeyini gücləndirmək istəyi idi. ABŞ-ın müharibəyə qoşulması, müttəfiqlərə güclü dəstək verərək müharibənin gedişatını dəyişdi.

1917-ci ilin payızında, hərbi və beynəlxalq vəziyyət daha da pisləşdi. Müharibənin artıq bir neçə il davam etməsi, hər iki tərəfin böyük itkilər verməsi və iqtisadiyyatda yaranan çətinliklər, müharibənin bitməsi üçün diplomatik təşəbbüslərin gücləmməsinə səbəb oldu. Müharibəyə daxil olan yeni güclər, həmçinin dünya səviyyəsindəki balansın dəyişməsinə və müttəfiqlərin zəifləməsinə yol açdı.